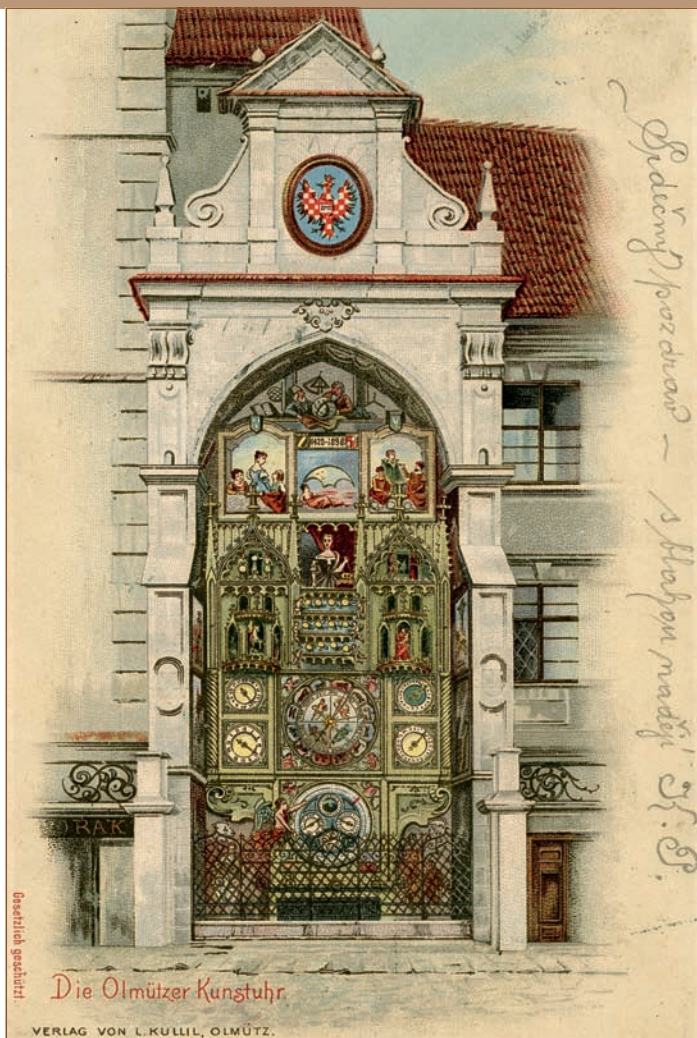

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

318/2019 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 318
Olomouc 2019

Do tohoto čísla přispěli

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D. (Katedra bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci),
ondrej.blaha@upol.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Katedra bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
Mgr. Radim Himmler (Muzeum Komenského v Přerově), himmler@prerovmuzeum.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
PhDr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hradil@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hrbackova@vmo.cz
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubcova@vmo.cz
Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz
Mgr. Hana Krutílková (Moravské zemské muzeum), h.krutilkova@mzm.cz
PhDr. Martin Kučera (Arcibiskupství olomoucké), kucera.martin@ado.cz
Mgr. Rebeka Majerová, majerova.rebeka@gmail.com
Ing. Jarmila Marková (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci),
markova.jarmila@npu.cz
PhDr. Petr Mašek (Knihovna Národního muzea), petr_masek@nm.cz
Mgr. Miroslav Myšák (Muzeum umění Olomouc), mysak@muo.cz
PhDr. Karel Podolský (Vlastivědné muzeum v Olomouci), podolsky@vmo.cz
PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D. (Katedra klasické filologie FF Univerzity Palackého),
barbara.pokorna@upol.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Veronika Sovková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), sovкова@vmo.cz
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY

Pohlednice Olomouckého orloje, litografie, nakladatel Laurenz Kullil Olomouc, odesláno 25. srpna 1901, Vlastivědné muzeum v Olomouci, podsběrka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 6716

DRUHÁ STRANA OBÁLKY

Pohled do výstavního sálu na výstavu Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času.

Foto: Pavel Rozsívál.

Pohled do výstavního sálu na výstavu Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast.

Foto: Pavel Rozsívál.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY

Pohled do výstavního sálu na výstavu Víc než orloj. Foto: Pavel Rozsívál.

Pohled do výstavního sálu na výstavu Pozdravy ze starých časů. Foto: Pavel Rozsívál.

ZADNÍ STRANA OBÁLKY

Karel Svoboda, Květinové zátiží, 1948, papír, perokresba, akvarel, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Foto: Pavel Rozsívál.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Lukáš Hlubek

- Vývoj raně středověkého osídlení na Šternbersku** 5
Development of Early Medieval Settlement in the Šternberk Region

Filip Hradil

- Sbírka mincí matematického muzea a lyceální knihovny.**
Příspěvek k dějinám olomouckého muzejnictví v 18. století 24
Coin Collection of the Mathematical Museum and Lyceum Library.
A Contribution to the History of Olomouc Museum Culture in the 18th Century.

Hana Krutílková

- Pokrokové ženské hnutí na Olomoucku před první světovou válkou** 55
Progressive Women's Movement in the Olomouc Region before the First World War

Martin Kučera

- Sochařské realizace českých vlasteneckých kněží Emanuela Pöttinga a Ignáta Wurma v budově olomoucké střední zdravotnické školy.**
Olomoucká štukatérská firma Vyhnánek–Hladík 73
Sculptural Realizations of Czech Patriotic Priests Emanuel Pötting and Ignát Wurm in the Building of the Olomouc Medical High School. Olomouc Plastering Firm Vyhnánek–Hladík

Robert Šrek

- Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část I.** 86
Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part I.

ČLÁNKY | MATERIÁLY

Ondřej Bláha

- K etymologii jména zaniklého olomouckého předměstí Gošikl** 110
On Etymology of the Extinct Suburb Name Gošikl in Olomouc

Jiří Fiala – Harald Skala

- Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část V.** 114
Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758. Part V.

Lukáš Hlubek

Renesanční kamnové nástavce z Opletalovy ulice v Olomouci	141
Renaissance Stove Extensions from Opletalova Street in Olomouc	

Rebeka Majerová

Neznámý František Bedřich Ševčík. Profesor matematiky, propagátor ženského vzdělávání a podporovatel moravského vlastenectva v 19. století	150
Unknown František Bedřich Ševčík. Professor of Mathematics, Promoter of Women's Education and Supporter of Moravian Patriotism in the 19 th Century	

Petr Mašek

Zámecká knihovna Chudobín	157
Chateau Library Chudobín	

Miroslav Myšák – Barbara Pokorná

Dedikační list misálu ze zámecké kaple v Přestavlkách	166
Dedication Sheet in the Roman Missal from the Castle Chapel in Přestavlký	

ZPRÁVY | KRONIKA

Radim Himmler – Veronika Hrbáčková – Jarmila Marková – Veronika Sovková

Vzpomínka na historičku umění Irenu Marii Kubešovou	174
--	-----

Andrea Jakubcová

Víc než orloj. Díla Karla Svolinského ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci	181
---	-----

Hana Jakůbková

Pozdravy ze starých časů. Výstava olomouckých pohlednic z přelomu 19. a 20. století	184
--	-----

Karel Podolský

Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast. Výstavní projekt k 100. výročí vzniku Československa	188
--	-----

Josef Urban

Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času. Ohlédnutí za výstavou ve Vlastivědném muzeu v Olomouci	191
---	-----

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2018	195
---	-----

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO	197
--	-----

Vývoj raně středověkého osídlení na Šternbersku

Lukáš Hlubek

ABSTRACT

Development of Early Medieval Settlement in the Šternberk Region

The central theme of the presented contribution is the development of early medieval settlement in the territory of the former judicial district of Šternberk na Moravě. Settlement can be reconstructed on the basis of few references in written documents from the 11th to 13th centuries that allow to get a rough idea of the extent of settlement of the entire Šternberk region. This outline is completed with archaeological findings from both surface collections and several archaeological researches. According to the state of art, it is possible to date back the beginning of settlement in the said territory to the middle hillfort period, and its development took place in the following late hillfort period.

KEY WORDS: Šternberk region, early Middle Ages, settlement development, iron industry

Úvod

Předložená studie je věnována vývoji raně středověkého osídlení na území bývalého soudního okresu Šternberk na Moravě,¹ který se rozkládal na rozhraní Hornomoravského úvalu a Nížkého Jeseníku.² Vývoj osídlení z doby hradištní můžeme rekonstruovat na základě písemných pramenů. Zájmového území se týkají především fundační listina kláštera Hradiště u Olomouce z roku 1078, soupis majetků olomoucké kapituly z první poloviny 12. století a listinná falza hradištského kláštera z let 1220 a 1269. Zároveň budeme v dalším textu zohledňovat dosud získané archeologické nálezy pocházející z prostoru Šternberska. Většinu se podařilo získat během archeologických výzkumů v intravilánu Hnojic a v trati „Pod rybníkem“ východně od Žerotína. Menší část nálezů máme k dispozici z povrchových sběrů a starých muzejních akvizicí. Tento materiál se zpravidla nachází ve Vlastivědném muzeu v Olomouci (dále jen VMO). Některé lokality bohužel známe pouze ze zmínek v literatuře a informace o nich již dnes není možné ověřit in situ. Nicméně pro úplnost tohoto příspěvku s nimi v omezené míře také pracuji.

Přírodní podmínky na Šternbersku

Jižní a západní část popisovaného teritoria leží v rovině Hornomoravského úvalu. Rovinatou část bývalého soudního okresu tvoří niva řeky Moravy a náplavové kužely vodních toků stékajících z Jeseníků, které pokrývají spraše a svahové sedimenty. Na jejich bázi se pak vyvinuly úrodné hnědozemní a černozemní půdy.³ Severní a východní část

Šternberska se rozkládá na území Nížkého Jeseníku. Převážně jde o geomorfologické jednotky Domašovské, Jívovské, Bruntálské, Libavské, Hornobenešovské vrchoviny a Řídečské pahorkatiny.⁴ Zdejší krajinu lze charakterizovat jako kopcovitou oblast s široce zaoblenými hřbety a zařezanými údolími s příkrými svahy. Většina vod stéká z Jeseníků do řeky Oskavy, Trusovického potoka nebo do řeky Bystřice. Z nerostného bohatství můžeme připomenout zejména pruh železných rud, který obsahuje převážně hematit vázaný na křemen rudní, směrem k východu pak i na magnetito-chloritové rudy. Dále se zde vyskytují siderity, břidlice, vápence, galenit a zlato.⁵

Dějiny bádání

Dějiny Šternberska se už od 19. století zabývalo více badatelů, avšak většinou vycházeli z rozboru písemných pramenů a hlavní důraz byl kladen na samotné město Šternberk. Okolním vesnicím, zejména v nížinné části vymezeného území, už tolik pozornosti věnováno nebylo.⁶ Další zdroje informací představují různé monografie věnované dějinám jednotlivých obcí. Například v roce 1928 vyšla kniha z pera Z. Opluštila, která se zabývala dějinami obce Bohuňovice. V této knize se na několika stranách zabýval různými archeologickými nálezy z obce a blízkého okolí.⁷ Tentýž autor také napsal knihu pojednávající o celém Šternbersku, kde se zmiňuje také o vybraných archeologických nálezech z vymezeného území.⁸

Jednu raně středověkou lokalitu uváděl také I. L. Červinka ve svém díle o slovanském osídlení Moravy z roku 1928.⁹ Raně středověkému osídlení severní Moravy se věnoval F. Hrubý, který sestavil soupis vsí na základě studia písemných pramenů ve starém sídelním území. Zároveň předpokládal pohyb osob na náhorní plošině Nížkého Jeseníku ještě před tzv. německou kolonizací.¹⁰ Připomenout můžeme také V. Nekudu a jeho práci o zaniklých vsích na Moravě, kde jsou zaznamenány Moštánky.¹¹ V průběhu druhé poloviny 20. století a na počátku 21. století vyšlo několik dalších publikací místopisného charakteru nebo monografií věnovaných dějinám jednotlivých obcí.¹² Na počátku nového milénia vyšlo několik studií týkajících se osídlení v oblasti Nížkého Jeseníku.¹³ Velmi podnětná je také nepublikovaná disertační práce J. Vrány, který se zabýval raně středověkým zázemím olomouckého hradu. Jím vymezené území dosahuje k jižní hranici Šternberska.¹⁴

Z pohledu archeologie je potřeba přijmout fakt, že část nálezů pochází ještě z první třetiny 20. století a zpravidla k nim neznáme bližší nálezové okolnosti, což výrazně snižuje jejich vypovídací hodnotu.¹⁵ Nové kolekce nálezů z raného středověku máme k dispozici z let 1954 a 1957 z polohy „Pod rybníkem“ východně od Žerotína. Zde se povrchovými sběry podařilo objevit dosud neznámou lokalitu z doby hradištní.¹⁶ V roce 1959 proběhl v trati „Pod rybníkem“ výzkum brněnského Archeologického ústavu AV ČR pod vedením K. Ludikovského, který prozkoumal část raně středověkého sídliště.¹⁷ Ve sbírkách šternberského muzea se nacházel materiál z trati „Moštánky“ na katastru obce Hnojice, o jehož získání nemáme více informací.¹⁸ Další nálezy hradištní keramiky získalo VMO v roce 1986 v intravilánu Liboše¹⁹ a v roce 1988 v trati „Moštánky“.²⁰ V 90. letech 20. století byly provedeny dva záchranné výzkumy na návsi v Hnojicích, které zachytily mimo jiné část raně středověkého sídliště.²¹ V posledních letech se nepodařilo získat ze sledovaného území nové raně středověké nálezy.

Přehled písemných pramenů se vztahem ke Šternbersku²²

Prvním písemným pramenem uvádějícím jednu ves na Šternbersku je fundační listina kláštera Hradiště u Olomouce z 2. ledna 1078. Jde konkrétně o újezd Laštany, který měl dosahovat až po říčku Loděnici (Trusovický potok).²³ Další vesnice získal hradištský klášter v rozmezí let 1078–1160. Jejich výčet nalezneme v listině českého krále Vladislava I. z roku 1160. Tato písemnost nejprve uvádí nemovitosti darované již při samotném založení kláštera a poté následuje problematický tzv. nákelský odstavec obsahující dalších 22 vesnic, které měl klášter získat během cca 80 let své existence. Pro nás je podstatné, že mezi nimi jsou uvedeny vesnice Bohuňovice a Liboš.²⁴

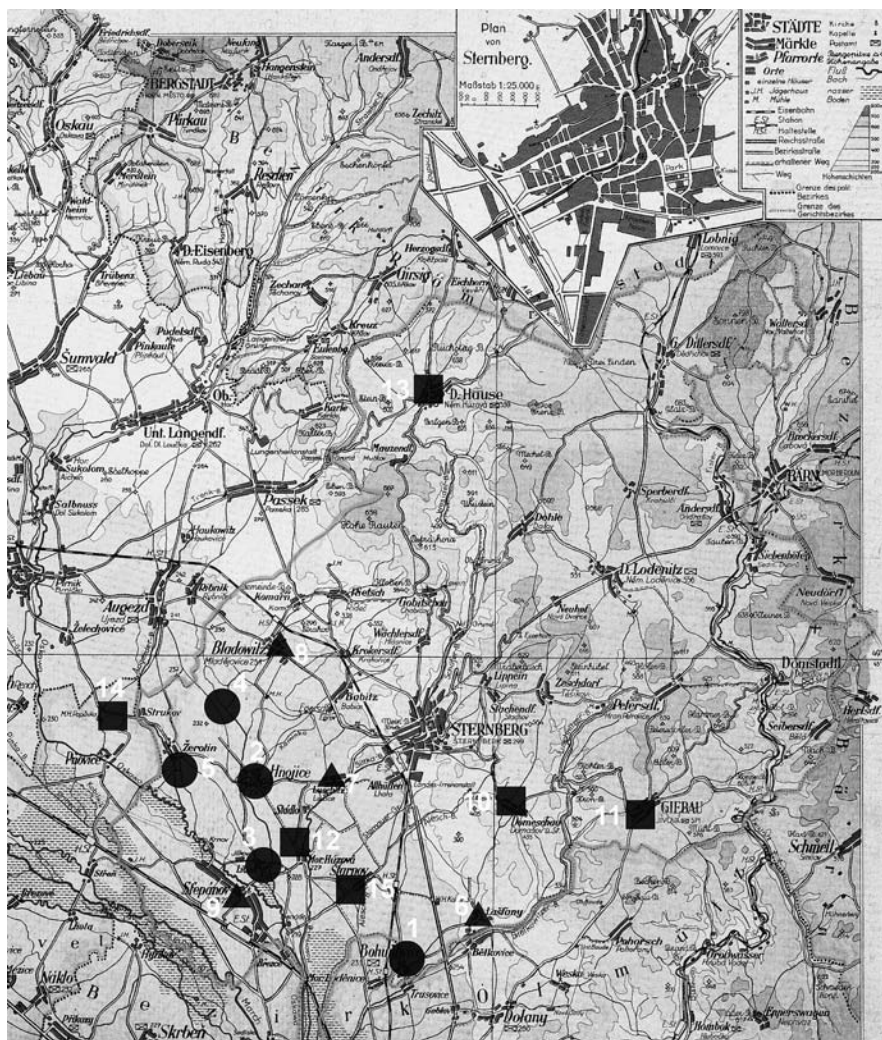
Jiný zásadní dokument pochází z počátku druhé třetiny 12. století. Jde o soupis majetků olomouckého biskupství. Seznam vznikal patrně několik let a je kladen mezi léta 1136–1141. Podle této listiny náležely na Šternbersku olomouckému biskupství části vsí Hnojice, (Německá, či Moravská) Huzová, Lužice, Mladějovice, Mošťanky a Žerotín.²⁵ Následně se poprvé objevuje ves Štěpánov v donační listině Přemysla Otakara I. z roku 1201 v majetku hradištského kláštera. Tato listina dále uvádí, že klášter vlastní také pět krčem, z nichž se jedna nacházela v Bohuňovicích.²⁶

Dále ještě musíme zmínit dvě listinná falza z konce 13. nebo počátku 14. století. První z nich se hlásí do roku 1220. Tehdy moravský markrabě Vladislav Jindřich rozhodl spor mezi poddanými markraběnky a klášterem o vlastnictví lesa ve prospěch hradištských premonstrátů. V tomto dokumentu se poprvé objevuje ves Domašov u Šternberka a také Jívovská stezka, což pro některé autory představuje dostatečný doklad o existenci vsi Jívové.²⁷ Nelze však úplně vyloučit možnost, že tento dokument může zachycovat tehdejší stav osídlení v průběhu první poloviny 13. století.

Druhé falzum má pocházet z roku 1269.²⁸ Jde o potvrzení rozhodnutí sporu mezi pány ze Šternberka a klášterem Hradisko o les u vsi Domašov, zlato, doly na železnou rudu a mlýnské kameny v povodí říčky Bystřice ve prospěch hradištských premonstrátů. Pokud tato listina monitoruje stav osídlení ve druhé polovině 13. století, pak je zřejmé, že osídlení oblasti Nizkého Jeseníku souviselo s exploatací zdejšího nerostného bohatství. Tato listina udává, že zdejší hutě mají dodávat dvě lupy železa týdně hradištskému klášteru.²⁹

Soupis raně středověkých lokalit na Šternbersku

Níže uvedený soupis lokalit je založen na studiu archeologické literatury, náleзовých zpráv uložených v archivu Archeologického Ústavu AV ČR v Brně a v archivu VMO, různých novinových článků a shromážděného archeologického materiálu. Celkem se podařilo identifikovat až 14 lokalit, které lze zařadit do raného středověku [obr. 1]. Je však nutné podotknout, že lokality můžeme rozdělit do tří základních kategorií. První skupinu tvoří lokality doložené jak písemnými zprávami, tak odpovídajícími archeologickými nálezy (celkem pět lokalit). Do druhé jsou zařazeny lokality známe pouze z písemných pramenů, ale dosud absentuje archeologický materiál (čtyři lokality) a do třetí kategorie náleží lokality nejisté, neboť o nich víme pouze na základě literatury a chybí odpovídající nálezy dokládající jejich zařazení do raného středověku (pět lokalit). Seznam lokalit je seřazen podle abecedy podle výše uvedených skupin.

Obr. 1. Sternbersko s vyznačenými raně středověkými lokalitami. ● – lokality známé z písemných pramenů i s archeologickými nálezy; ▲ – lokality známé pouze z písemných pramenů; ■ – lokality nejisté. 1 – Bohuňovice; 2 – Hnojice; 3 – Liboš; 4 – Moštánky; 5 – Žerotín; 6 – Laštany; 7 – Lužice; 8 – Mladějovice; 9 – Štěpánov; 10 – Domašov u Sternberka; 11 – Jívová; 12 – Moravská Huzová; 13 – Huzová; 14 – Štarnov.

Soupis raně středověkých lokalit známých z písemných zpráv a z odpovídajících archeologických nálezů

1) Bohuňovice (neznámé místo)³⁰

Typ lokality: ojedinělý nález keramiky

První písemná zmínka: 1160 (název vsi Bunowicz)

Nálezy: Ve VMO je uložen větší fragment hrnce z blíže neuvedeného místa v Bohuňovicích [obr. 2].

Datace nálezu: druhá polovina 11. století

Uložení: VMO, přír. č. 492/64

Obr. 2. Bohuňovice. Torzo hrnce z mladohradištního období. Foto: Pavel Rozsívál.

2) Hnojice (intravilán)³¹

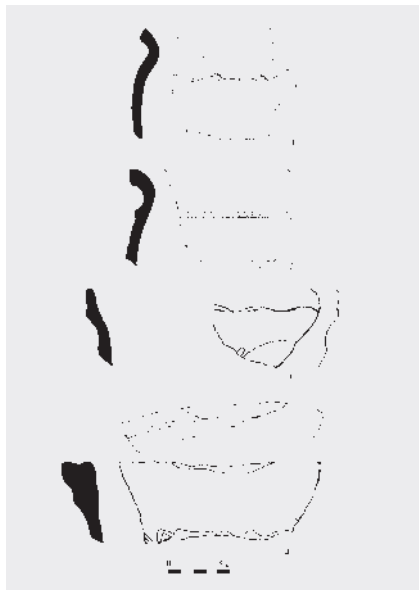
Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Gnoici)

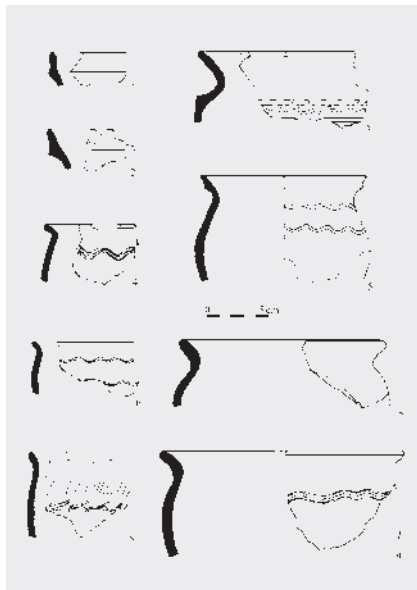
Nálezy: V letech 1997 a 1998 byly na severovýchodní až východní straně návsi částečně odkryty dva raně středověké objekty (č. 13 a č. 506) z doby mladší až pozdní doby hradištní [obr. 3]. Další raně středověké nálezy keramiky se podařilo získat z mladších objektů i z kulturní vrstvy, kde nepochybně představují intruze.

Datace: 11. až první polovina 13. století

Uložení: VMO, přír. č. 3/99, 8/2003

Obr. 3. Hnojice. Výběr keramiky z mladší až pozdní doby hradištní. Kresba: Lukáš Hlubek.

Obr. 4. Liboš. Výběr keramických nálezů ze střední až mladší doby hradištní. Kresba: Lukáš Hlubek.

3) Liboš (intravilán)³²

Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: 1160 (název vsi Luboss)

Nález: Ve vyvezené zemině pro základy domu nalezla D. Kaliszová poměrně rozsáhlou kolekci raně středověké keramiky, kterou lze dílem zařadit do středohradištního až mladohradištního období [obr. 4].

Datace: konec 9. až 12. století

Uložení: VMO, přír. č. 38/86

4) Mošťánky (trať „Mošťánky“, zaniklá ves na katastru Hnojic)³³

Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Mostcaz)

Nález: Opakovaně provedené sběry na lokalitě doložily raně středověký původ této vsi. Podle dosud provedené analýzy materiálu je možné jeden střep zařadit do středohradištního období a zbytek nálezů lze zařadit do 12. až první poloviny 13. století [obr. 5]. Z lokality evidujeme také několik nálezů strusek a železné rudy.

Datace: konec 9. až první polovina 10. století, 12. až první polovina 13. století

Uložení: VMO, přír. č. 230/66, 309/67, 7/2002

5) Žerotín (trať „Pod rybníkem“)³⁴

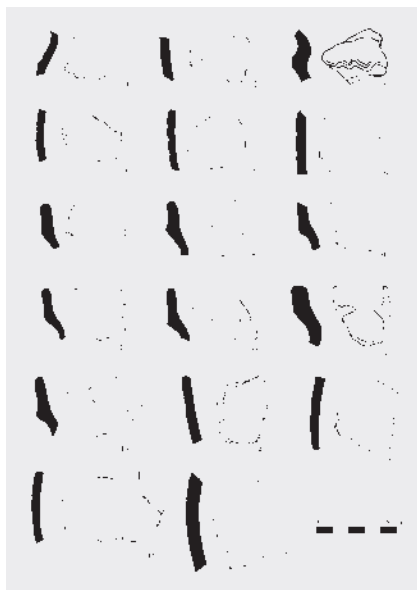
Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Sirotine)

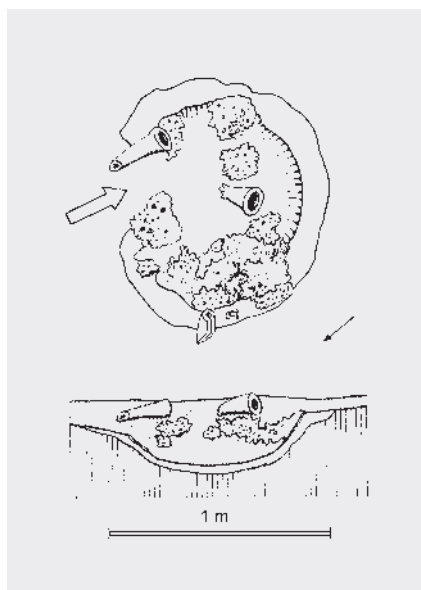
Nález: První nálezy zde získal rolník A. Škoda ze Žerotína v roce 1954. Další kolekce pochází pravděpodobně z povrchového průzkumu z roku 1957 a o dva roky později přikročil K. Ludikovský k archeologickému výzkumu v této poloze. Hlavním zjištěním bylo odkrytí dvou pyrotechnických zařízení [obr. 6], která nejspíše sloužila ke kovářskému zpracování železa. Tento názor podporují další nálezy, a to dzyny [obr. 7], několik kusů železné rudy [obr. 8] a struska. Podle nalezené keramiky můžeme zdejší osídlení zařadit ještě do střední až mladší doby hradištní [obr. 9]. Několika zlomky je zastoupena keramika pozdně hradištní.

Datace: první polovina 10. až 11. století, první polovina 13. století

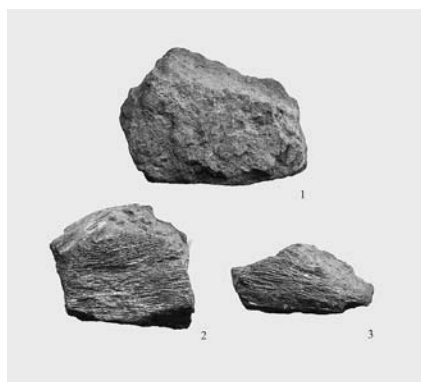
Uložení: VMO, přír. č. 247/66, 254/66, 256/66

Obr. 5. Mošťánky. Výběr keramiky z mladší až pozdní doby hradištní. Kresba: Lukáš Hlubek.

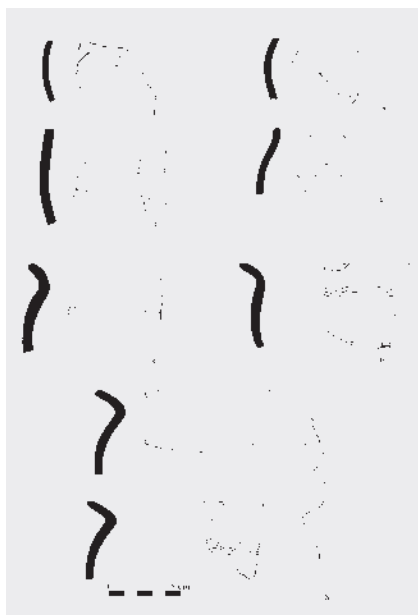
Obr. 6. Žerotín. Kresba odkrytého pyrotechnického zařízení č. I. Repro: Pruš, J. (ed.): Dějiny hutnictví železa v Československu 1. Praha 1984, s. 53, obr. 9.

Obr. 8. Žerotín. Nálezy železné rudy. 1 – magnetec; 2, 3 – hematit. Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 7. Žerotín. Dyzny získané během výzkumu K. Ludikovského v roce 1959. Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 9. Žerotín. Výběr keramických nálezů z 10. století z výzkumu K. Ludikovského. Kresba: Lukáš Hlubek.

Soupis lokalit na Šternbersku známých pouze z písemných zpráv

6) Laštany³⁵

Typ lokality: újezd – sídliště

První písemná zmínka: 1078 (název Ugezdz Lasane)

Poznámka: Bohužel o velikosti celého újezdu víme pouze tolik, že měl dosahovat až k říčce Loděnici.

7) Lužice³⁶

Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Lusici)

Poznámka: Existenci vesnice dokládá soupis statků olomouckého biskupství už na počátku druhé třetiny 12. století. Ves se opět vyskytuje ve falzu odkazujícím se k roku 1220.

8) Mladějovice³⁷

Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Mladeiouiici)

Poznámka: Ves je uvedena v soupisu statků olomouckého biskupství z druhé třetiny 12. století.

9) Štěpánov³⁸

Typ lokality: sídliště

První písemná zmínka: 1201 (název vsi Strenov)

Poznámka: První písemná zmínka o obci uvádí, že ves Štěpánov se nachází v majetku kláštera Hradiska.

Soupis nejistých a neověřených raně středověkých lokalit

10) Domašov u Šternberka³⁹

Typ lokality: sídliště (?)

První písemná zmínka: falzum hlásící se do roku 1220 (název vsi Domassow)

Poznámka: Je však otázkou, nakolik tato listina reflektuje stav osídlení Nížkého Jeseníku v průběhu první poloviny 13. století.

11) Jívová⁴⁰

Typ lokality: sídliště (?)

První písemná zmínka: falzum hlásící se do roku 1220 (název Gywowska cesta)

Poznámka: Výše uvedená listina také poprvé uvádí tzv. Jívovskou cestu, což některé autory vedlo k názoru, že je možné počítat s Jívovou již v první polovině 13. století. Lze připomenout, že komunikace tudy mohla vést už v průběhu pravěku. Naznačují to některé nálezy kamenných broušených a štípaných nástrojů či bronzových předmětů na katastrech Domašova a Jívové. Ostatně vazba na komunikaci je v literatuře uváděna i v případě hradiska z pozdní doby bronzové až starší doby železné na katastru Jívové v místech pozdějšího středověkého hradu Tepence. Nově se podařilo v prostoru tohoto hradiska identifikovat několik nálezů z mladší doby železné.⁴¹ Zároveň je nutné vzít v potaz názor P. Boliny, který připouštěl možnost, že název Jívovská stezka není odvozen od vsi Jívová, ale může jít jen o název nějaké stanice asi jeden den cesty od Olomouce.

V této souvislosti můžeme doplnit, že z dosavadních archeologických výzkumů v obci Jívová dosud nemáme žádné nálezy datované do vrcholného středověku. Pokud se nějaký materiál podařilo získat, šlo vždy o raně novověkou keramiku.⁴²

12) Moravská Huzová (trať „Díly u Hnojic“)⁴³

Typ lokality: ojedinělý nález či menší kolekce keramiky (?), sídliště (?)

Nálezy: V rámci výzkumu pohřebiště lužické kultury u Moravské Huzové byl nalezen také jeden slovanský střep. I. L. Červinka v roce 1928 uváděl, že odtud pocházejí slovanské střepy. Dosud se však v archeologické podsbírce VMO nepodařilo najít ani jeden kus raně středověké keramiky z Moravské Huzové.

Datec: doba hradištní

13) Huzová⁴⁴

Typ lokality: sídliště (?)

První písemná zmínka: mezi lety 1136–1141 (název vsi Guzoue)

Poznámka: Ves Huzová (dříve Německá Huzová) se snad vyskytuje v soupisu statků olomouckého biskupství už během druhé třetiny 12. století. Patně by pak šlo o nejstarší doklad existence osídlení v oblasti Nížkého Jeseníku.

Datec: 12. století (?)

14) Štarnov (trať „U kapličky“)⁴⁵

Typ lokality: sídliště (?)

Nálezy: V trati „U Kapličky“ zjistil J. Valíček několik míst s koncentracemi mazanice, železné rudy a strusky. Uvedené nálezy dával do souvislosti s raně středověkými železářskými pecemi v Želechovicích. Uváděl, že odtud pochází hojný výskyt keramiky, ale bez bližšího časového zařazení. Podle Z. Trnáčkové je možné nalezené střepy zařadit do mladší doby kamenné a středověku.

Datec: neznámá

Analýza raně středověkých lokalit na Šternbersku

Nejprve se zaměříme na datování některých výše uvedených sídlišť na základě získaných archeologických nálezů (lokalita č. 1–5). Ze všech lokalit máme větší či menší kolekce keramiky, popřípadě jen jeden kus. Sídliště na základě rozboru archeologických nálezů můžeme datovat pouze rámcově, neboť chybí datačně citlivé opory (např. mince, šperky, militaria atd.), které by výrazněji napomohly k zúžení tohoto intervalu. Do závěru střední doby hradištní lze zařadit podstatnou část nálezů z výzkumu K. Ludikovského i ze sběrů v Žerotíně (lokalita č. 5), asi čtvrtinu nálezů ze zachráněné kolekce z intravilánu Liboše (lokalita č. 3) a jeden střep ze zaniklé vsi Mošťánky (lokalita č. 4). Ve všech případech můžeme tento materiál zařadit do doby od sklonku 9. až do průběhu první poloviny 10. století. V kolekcích keramiky z uvedených nalezišť začínají mít výraznější zastoupení střepy s příměsí tuhy, okraje nádob jsou stále ven vykloněné a zaoblené či různě seříznuté, ale bez náznaků zvyšování. Ve výzdobě se stále uplatňuje rytá hřebenová výzdoba (vlnice, svazky rýh, svazky vpichů).⁴⁶ Naopak se nesetkáváme s vrypy pod okrajem či obvodovými žlábkami [viz obr. 9]. Typologicky má největší zastoupení bezuchý hrnec.⁴⁷

Větší množství získané keramiky náleží do mladohradištního a pozdněhradištního období (druhá polovina 10. až konec první poloviny 13. století). Do tohoto časového intervalu náleží nalezené torzo hrnce z Bohuňovic (lokalita č. 1), raně středověký materiál získaný v intravilánu Hnojic (lokalita č. 2), podstatná část nálezů z Liboše (lokalita č. 3), několik kusů keramiky z trati „Pod rybníkem“ u Žerotína (lokalita č. 5) a z areálu zaniklé vsi Moštánky (lokalita č. 4). Mladohradištní keramika z těchto lokalit [obr. 2, 3, 5] koresponduje s vývojovými trendy definovanými V. Gošem na základě rozborů nálezů z raně středověkých sídlišť v Mohelnici a v Želechovicích.⁴⁸

Tyto archeologické nálezy podporuje také svědectví písemných pramenů z 11. a 12. století, které uvádějí Bohuňovice, Hnojice, Liboš, Moštánky i Žerotín. U dalších lokalit archeologické nálezy zatím schází, ale jejich objev můžeme do budoucna předpokládat. Jde zejména o výše zmíněný újezd Laštany (lokalita č. 6), Lužice (lokalita č. 7), Mladějovice (lokalita č. 8), Štěpánov (lokalita č. 9) a Huzovou (lokalita č. 12 nebo 13, jedna z nich určitě existovala). Tyto lokality se rozkládaly v zázemí raně středověké olomoucké aglomerace a spoluvytvářely hospodářské zázemí prvních církevních institucí.⁴⁹

Obecně můžeme konstatovat, že raně středověké lokality jsou vázány na zdejší toky nižšího řádu a sprašové hlíny na území Hornomoravského úvalu. Nadmořská výška dosud doložených sídlišť (lokalita č. 1–9) nepřekračuje 250 m. Nelze říci, že by byly preferovány nějaké specifické polohy (např. malá nevýrazná návrší anebo určitým směrem orientovaný svah).⁵⁰ Většinu z nich je možné pokládat za běžná zemědělská sídliště. Pouze v případě Žerotína, trať „Pod rybníkem“, máme doloženu železářskou výrobu. U jedné nejisté lokality (č. 14) lze podle literatury připustit, že zde mohla probíhat železářská výroba v raném středověku (viz dále), ale nejprve bude nutné získat datačně citlivý materiál, který výše naznačenou dataci potvrdí, nebo vyvrátí. V prostoru Nízkého Jeseníku teoreticky mohla před polovinou 12. století existovat ves Huzová (lokalita č. 13) a listinné falzum kladené do roku 1220 uvádí ves Domašov a snad i Jívovou (lokalita č. 10, 11). Dosud však chybí archeologické nálezy, které by datování do první poloviny 13. století mohly podpořit.

V současné chvíli neznáme z prostoru Šternberska žádnou opevněnou lokalitu, která by mohla představovat buď zdejší lokální centrum, nebo refugium sloužící v případě ohrožení jako dočasné útočiště. Dosud chybí jednoznačný doklad o existenci raně středověkého pohřebiště. S nekropolemi souvisí také problematika církevních staveb. Na celém Šternbersku zatím postrádáme jednoznačný doklad existence románského kostela, který bychom zde mohli očekávat.⁵¹ Mimo vlastní areály výše uvedených sídlišť dosud neregistrujeme žádné ojedinělé nálezy (např. mince, depoty železných předmětů či militaria), které bychom zařadili do raného středověku. Můžeme jen doufat, že je to způsobeno současným stavem archeologického výzkumu.

Problematika osídlení Nízkého Jeseníku v první polovině 13. století

Už od pravěku skrz oblast Nízkého Jeseníku vedly komunikace spojující Olomoucko se Slezskem.⁵² Možnou trasu jedné z nich mohou naznačovat ojedinělé nálezy kamených broušených nástrojů a bronzových předmětů v okolí Domašova a Jívové. Případnou souvislost s průběhem komunikace připouští také V. Dohnal v případě hradiska na katastru Jívové z pozdní doby bronzové až starší doby železné.⁵³

Je vysoce pravděpodobné, že jinou komunikaci přes Nízký Jeseník představuje tzv. Jívovská cesta zmíněná ve falzech kladených do let 1220 a 1269.⁵⁴ Pro raný středověk předpokládá P. Šlězár využívání cesty z Olomouce na Opavsko přes Velkou Bystřici, Mrsklesy a Varhošť.⁵⁵

Analýza písemných pramenů F. Hrubého připouštěla, že během první poloviny 13. století mohlo dojít k osídlení Libavska, Jívovska a Domašovska. Naznačují to zejména různá toponyma slovanského původu užívaná například při vytyčování hranic,⁵⁶ i když rozsah tohoto osídlení před kolonizací v průběhu druhé poloviny 13. století není možné přesněji specifikovat. Pouze v některých případech známe rozsah majetků církevních institucí (zpravidla lesů),⁵⁷ ale o možných stálých sídlech toho zatím moc nevíme. Je nutné ještě uvést jednu v literatuře zmiňovanou úvahu o tom, že stříbro pro ražbu olomouckých denárů pocházelo z okolí Lošova. Ovšem dodnes tato hypotéza nemá oporu v písemných pramenech a dosud schází i odkrytá archeologická situace, která by tento předpoklad jednoznačně potvrdila.⁵⁸

Pouze teoreticky lze za první ves v oblasti Nížkého Jeseníku označit (Německou) Huzovou, která je dle L. Hosáka uvedena v soupisu majetků olomouckého biskupství.⁵⁹ Dále se Šternberska týká listinné falzum hlásící se do roku 1220 a uvádějící Domašov u Šternberka. Už tato listina praví, že se zde nachází doly na železo a že se zde vyskytovalo zlato. Druhé falzum z roku 1269 jednoznačně dokládá, že v oblasti povodí říčky Bystřice existovalo několik hutí (hamrů) na železnou rudu, doly na mlýnské kameny a také že se zde rýžovalo zlato.⁶⁰ V této listině se píše o pastvinách, obdělávaných polích a Bychotinu poli, které snad mohou představovat náznak stabilního osídlení.⁶¹

Zároveň musíme v těchto končinách předpokládat pohyb jednotlivých osob či menších skupin (např. obchodníků, lovců, brtníků, pastevců, dřevorubců, uhlířů, poustevníků), kteří zde mohli přebývat i dlouhodobě.⁶² Písemné zprávy nás jen velmi pozvolna informují o některých osobách žijících ve zdejších nehostinných končinách. Například olomoucký údělný kníže Bedřich daroval roku 1169 rajhradskému klášteru místo zvané Hranice a do zdejších lesů byl vyslán poustevník Jurik, který měl mýtit a kultivovat toto místo.⁶³ Další poustevník Abrahám pobýval v lese Střelná na Libavsku, kde měl svou modlitebnu. Zároveň si spolu s bratry Ezauem, Izákem a Blažejem vymohl u makraběte svolení umožňující tuto modlitebnu povýšit na klášter svaté Trojice, Panny Marie a svatého Jiří. Je pravděpodobné, že část modlitebny nebo kláštera se podařilo odkrýt na katastru obce Olejovice v 30. letech 20. století během výzkumu K. Schirmeisena ve Velké Střelné. Nicméně podstatná část nálezů se v průběhu dalších let poztrácela. Do dnešních dnů se dochovala pouze kolekce pozdně románských, reliéfně zdobených dlaždic.⁶⁴

Železářská výroba v raném středověku na Šternbersku

Dosavadní bádání kladlo raně středověkou železářskou výrobu na střední Moravě zejména do prostoru Uničovska a Litovelska.⁶⁵ Ze Šternberska býval uváděn pouze Žerotín, trať „Pod rybníkem“, odkud máme kromě dvou odkrytých vyhřívacích výhní také několik dyzen nalezených v bezprostřední blízkosti obou výhní. Při inventuře nálezů ve VMO bylo zjištěno, že fragmentů dyzen je z této lokality více, než se dosud uvádělo. Zároveň se podařilo dohledat také strusku z tohoto výzkumu (celkem 3 ks, celková hmotnost 1 296 g) i několik kusů železné rudy (počet 3 ks, hmotnost 305 g). Podle určení P. Novotného z Přírodovědného ústavu VMO jde o dva kusy hematitu a jeden kus magnetovce. Všechny tyto

horniny můžeme spojovat s vrbenským pruhem železných rud typu Lahn-Dill. Nejblíží výchoz těchto rud se nacházel v okolí Hnojic, ale nelze vyloučit možnost, že docházelo k transportu této rudy z ložisek v okolí Medlova či Řídeče.⁶⁶

Není vyloučeno, že těchto raně středověkých lokalit s možnou železářskou výrobou existovalo na Šternbersku více. I přes užší pramennou základnu se podařilo v literatuře dohledat další potencionální naleziště. Z toho jednu lokalitu zjistil J. Valíček na katastru Štarnova u cesty spojující Štarnov s Benátkami. Podle jeho popisu se zde vyskytovalo větší množství červeně propálené zeminy, kusy strusek a úlomky železných rud. Má odtud také pocházet hojný střepový materiál, který měl být následně uložen ve šternberském muzeu.⁶⁷ Avšak žádný materiál odpovídající tomuto popisu nebyl při převodu archeologických nálezů ze šternberského muzea do VMO zaznamenán.⁶⁸ Z. Trnáčková v dané poloze provedla povrchový průzkum a konstatovala, že v této poloze se nacházejí střepy kultury s lineární keramikou, středověká keramika a struska. Ta se zde vyskytovala ve velkých blocích a připomínala jí spíše kovářskou strusku.⁶⁹

Je však nutné upozornit na skutečnost, že na celém Šternbersku docházelo běžně k nálezům železářské strusky, kterou nelze blíže datovat. V muzeu ve Šternberku byla uložena struska z několika různých míst v okolí města Šternberka. Bohužel zpravidla neznáme přesné místo nálezu, ani bližší náleзовé okolnosti.⁷⁰ Ve starší literatuře lze narazit na různé zmínky naznačující železářskou výrobu na Šternbersku. Například Z. Opluštil v roce 1928 uváděl, že u Bohuňovic se nacházely strusky ze staré tavírny.⁷¹ Strusku a železnou rudu (hematit s magnetovcem) evidujeme také z prostoru zaniklé vsi Mošťánky. S ohledem na doložené polykulturní osídlení v této trati není možné tuto předpokládanou výrobu jednoznačně zařadit do raného středověku.⁷²

Z novějších výzkumů lze upozornit například na odkryvy v Hnojicích, Komárově nebo ve městě Šternberku. Na všech lokalitách bylo nalezeno větší množství strusky indikující možnou železářskou výrobu. Nicméně podle vyzvednutých kolekcí keramiky tato produkce probíhala ve druhé polovině 13. až průběhu 14. století.⁷³ Situaci navíc komplikuje skutečnost, že těžba a zpracování železné rudy na celém Šternbersku pokračovalo od vrcholného středověku až do 20. století.⁷⁴

Závěr

V současné době můžeme na území Šternberska identifikovat až 14 raně středověkých lokalit, které známe převážně z písemných pramenů. Na základě analýzy archeologických nálezů lze počátky osídlení v nížinné části Šternberska klást do závěru středohradištního období (konec 9. až první polovina 10. století). Do tohoto časového intervalu řadím kolekce nálezů z intravilánu Liboše a Žerotína, trat „Pod rybníkem“. Dále sem ještě náleží jeden střep z prostoru zaniklé vsi Mošťánky. Na sídlišti v trati „Pod rybníkem“ na katastru Žerotína máme doloženou železářskou výrobu. Je možné připustit, že k osídlení rovinaté části Šternberska došlo v souvislosti s rozmachem raně středověké olomoucké aglomerace v době těsně před zánikem Velkomoravské říše nebo v průběhu první poloviny 10. století.⁷⁵

Větší počet lokalit evidujeme z následného mlado- až pozdněhradištního období. Většinu známe pouze z písemných pramenů. V nich jsou zaznamenány vsi Bohuňovice, Hnojice, Laštany, Liboš, Lužice, Mladějovice, (Německá či Moravská) Huzová, Mošťánky, Štěpánov a Žerotín. V případě Bohuňovic, Hnojic, Liboše, Mošťánek a Žerotína máme

k dispozici archeologické nálezy dokládající jejich existenci v této době.⁷⁶ Tyto lokality lze považovat za běžné zemědělské vesnice. Doklady o pokračující železářské výrobě v současnou chvíli postrádáme. Výše uvedené vsi se nacházely v zázemí raně středověké olomoucké aglomerace a spoluvytvářely hospodářské zázemí prvních církevních institucí.

K osvětlení počátků osídlení náhorní plošiny Nízkého Jeseníku zatím schází odpovídající archeologické nálezy. Možnost osídlení celé oblasti před tzv. velkou kolonizací připouští zejména někteří historici na základě toponym českého původu ve sledované oblasti. První ves Huzovou pouze teoreticky uvádí soupis majetků olomouckého biskupství z let 1136–1141. Domašov u Šternberka se vyskytuje v písemném falzu z roku 1220, které zároveň zmiňuje existenci Jívovské cesty.⁷⁷ Pokud i druhá podvržená listina hlásící se do roku 1269 zachycuje reálný obraz osídlení v prostoru Šternberska, pak je zřetelně vidět, že jde o oblast již osídlenou zejména za účelem získání nerostného bohatství. Jedním z úkolů archeologie by měla být identifikace těchto těžebních, popřípadě zpracovatelských areálů, což může výrazně pomoci s určením počátků kolonizace Nízkého Jeseníku.

Závěrem ještě doplníme, že již několikrát výše vzpomenuté listinné falzum z roku 1269 vůbec poprvé uvádí hrad Šternberk, který leží na jednom z výběžků Nízkého Jeseníku. Pod hradem vzniklo stejnojmenné město, u kterého dosud není jasné, zda se vyvinulo ze staršího (tzv. předlokačního) sídliště, nebo zda bylo založeno tzv. na „zeleném drnu“ současně s hradem. Dosavadní výsledky archeologických výzkumů v areálu města Šternberka zatím nepřinesly jednoznačnou odpověď. Prokazatelně se o městu Šternberku píše poprvé v listině z roku 1296, kdy Albert I. ze Šternberka udělil kostelu sv. Jiří desátky z některých panských pozemků, dvorů a vsí.⁷⁸

Poznámky

¹ Předložená studie vychází z referátu *Raně středověké osídlení na Šternbersku (současný stav bádání)* prezentovaném na 49. ročníku mezinárodní konference *Archeologie středověku* ve Zvolenu v září 2017. Těžištěm příspěvku je časové období od 9. do první poloviny 13. století. V textu jsou užívány termíny doba středohradištní – 9. až první pol. 10. století, doba mladohradištní – druhá pol. 10. až konec 12. století a pozdní doba hradištní – průběh 1. poloviny 13. století.

² Vymezení zájmového území vychází z Valíček, J.: *Místopis Šternberska 1848–1960*. Olomouc 1970. Například tamtéž, s. 3.

⁴ Demek, J. a kol.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha 1987, s. 125, 166, 201, 251, 318–319, 449.

⁵ Valíček, J. (pozn. 2), s. 6–7. – Skácel, J.: Železorná ložiska moravskoslezského devonu. *Rozpravy Československé akademie věd. Řada matematických a přírodních věd*, roč. 76, 1966, sešit 11, s. 11–18. – Večeřa, J. – Večeřová, J. – Fojt, B.: *Montánní zajímavosti Jesenicka*. Praha 2012, s. 6–8. – Čermák, F. – Karel, J. – Marek, M.: *O geologii a dolování na Rýmařovsku*. Rýmařov 2015, s. 19–34.

⁶ Stief, W.: *Topographie des politischen Bezirkes Sternberg in Mähren mit besonderer Berücksichtigung der Ortsgeschichte und Statistik nach amtlichen und autorisierten Quellen bearbeitet*. Sternberg 1896, s. 55–92. – Berger, K.: *Historie Moravského Berouna*. Moravský Beroun 2018, s. 12–23.

⁷ Opluštil, Z.: *Z minulosti našeho kraje: kulturně historické obrazy z Bohuňovic a okolí*. Olomouc 1928, s. 11–15.

⁸ Týž: *Šternbersko. Vlastivědná čítanka*. Vyškov 1931, s. 19–26.

⁹ Červinka, I. L.: *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*. Brno 1928, s. 177.

¹⁰ Hrubý, F.: *Severní Morava v dějinách*. Brno 1947, s. 1–16.

- ¹¹ Nekuda, V.: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalizmu*. Brno 1961, s. 104.
- ¹² Například Hosák, L.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Úvodní svazek*. Ostrava 1967. – Turek, A.: *Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje*. Díl 1, 2. Opava 1974. – Opravil, E.: Moravskoslezský pomezní les do začátku kolonizace. In: Wiegandová, L. (ed.): *Archeologický sborník. Ostravské muzeum*. Ostrava 1974, s. 113–131. – Spáčil, V. a kol.: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc 1985. – Kaňák, B.: *Dějiny obce Štarnova*. Olomouc 1996, s. 6–7. – Koudela, M.: *Paměti obce Horní Loděnice*. Olomouc 1996, s. 6–8. – Šindlářová, I.: *Kronika obce Huzová*. Olomouc 1998, s. 6–8. – Burešová, M.: *Paměti obcí Bohuňovice, Moravská Loděnice a Trusovice*. Olomouc 1998, s. 7–10. – Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Dějiny obce Jívová*. Jívová 1999, s. 12. – Koudela, M.: *Paměti obcí Moravská Huzová, Benátky a Stádlu*. Olomouc 1999, s. 6–10. – Čermák, M.: *Dějiny obce Bělkovice-Laštany*. Bělkovice-Laštany 2008, s. 7–12, 86–89. – Vránová, V.: Archeologické nálezy a lokality na katastrálním území obce Bohuňovice, Moravská Loděnice a Trusovice. *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 46, s. 55–63.
- ¹³ Bolina, P.: Pokus o modelové řešení některých problémů kolonizace a vzniku hradů v Nížkém Jeseníku. *Archaeologia historica*, 2002, č. 27, s. 163–178. – Týž: „Per transversum montis Scalice“ – k interpretaci pozůstatků starých cest na katastru Dolan u Olomouce ve světle rozhraničovací dohody dolanského kláštera a olomoucké kapituly z roku 1404. *Archaeologia historica*, 2004, č. 29, s. 99–114.
- ¹⁴ Vrána, J.: *Hospodářské zázemí olomouckého hradu v raném středověku* (disertační práce), Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, Bratislava 2018.
- ¹⁵ Jde například o starý nález torza hrnce z Bohuňovic nebo o raně středověký střep z Moravské Huzové, dosud nedohledaný v depozitáři muzea.
- ¹⁶ Skutil, J.: Oddělení pro prehistorii. *Zprávy SLUKO* 33–34, 1954, s. 3. – Hlava, M.: Laténské osídlení Uničovska. *Pravěk Supplementum* 17, 2007, s. 104.
- ¹⁷ Ludíkovský, K.: Staroslovanské železářské pece v Žerotíně. *Přehled výzkumů 1959, 1960*, s. 106–107. – Týž: Staroslovanské železářské pece v Žerotíně u Šternberka. *Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV*. 1. Brno 1961, s. 48–57.
- ¹⁸ Jde o materiál zapsaný po převodu archeologických nálezů ze šternberského muzea do VMO pod přírůstkovým číslem 230/66.
- ¹⁹ Tymonová, M.: Terénní a sbírkotvorná činnost archeologického oddělení v letech 1986–1988. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1989, č. 260, s. 18.
- ²⁰ Tamtéž, s. 19, tab. IV.
- ²¹ Sedláčková, H.: *Hnojice, okr. Olomouc*. Nálezová zpráva. Olomouc 1997. Rukopis uložený v archivu nálezových zpráv VMO. – Tajer, A.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu Hnojice, plynofikace obce*. Olomouc 1998. Rukopis uložený v archivu nálezových zpráv VMO.
- ²² Za pomoc touto cestou děkuji Mgr. J. Novákovi z Univerzity Palackého v Olomouci.
- ²³ Například Elbel, P.: Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století. In: Libor, J. – Obšusta, P. (eds.): *Po stopách sv. Benedikta*. Brno 2002, s. 42.
- ²⁴ Tamtéž, s. 47–48.
- ²⁵ Spáčil, V. a kol. (pozn. 12), s. 86, 141, 150, 153, 253. – Bolina, P.: K interpretaci a datování Zdíkových listin. *Český časopis historický*, roč. 97, 1999, č. 2, s. 273–292. – Pojsl, M.: *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*. Uherské Hradiště 2015, s. 78–79.
- ²⁶ Elbel, P. (pozn. 23), s. 49.
- ²⁷ Například Bartoš, J. – Kovářová, S. (pozn. 12), s. 12. – Bolina, P.: „Per transversum montis Scalice“ (pozn. 13), s. 111–113. – Wihoda, M.: Klášter Panny Marie a svatého Jiří ve Střelně. Pokus o návrat k jednou již spatřenému. In: Doleželová, E. – Meduna, P. (eds.): *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*. Praha 2011, s. 138–139.
- ²⁸ Například Štěpán, V.: Listina hradištského kláštera údajně z roku 1269. *Z dějin hutnictví*, 1986, č. 15, s. 18–41.

- ²⁹ K tomu například Charvát, P.: Zpracování železa v písemných pramenech českého středověku do počátku 14. století (s přihlédnutím k výzkumu v Chýnici). *Archeologické rozhledy*, roč. 37, 1985, č. 2, s. 183.
- ³⁰ Hlubek, L.: Torzo raně středověkého hrnce z Bohuňovic (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 46, s. 101–103.
- ³¹ Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2. díl H–Kole*. Praha 1997, s. 97–98. – Hlubek, L.: Raně středověké sídliště v Hnojicích (okr. Olomouc). *Časopis Moravského muzea CIV*, 2019, č. 1, s. 31–42.
- ³² Tymonová, M. (pozn. 19), s. 18.
- ³³ Hlubek, L.: Raně středověké sídliště na katastru Hnojic, trať Moštánky. *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 45, s. 133–136.
- ³⁴ Ludikovský, K.: Staroslovanské železářské pece v Žerotíně u Šternberka (pozn. 17), s. 48–57. – Hlubek, L. – Kapusta, J. – Moník, M.: Raně středověké sídliště v Žerotíně, trať Cepový rybník. *Archaeologia historica* 42, 2019, č. 2, s. 835–853.
- ³⁵ Elbel, P. (pozn. 23), s. 42.
- ³⁶ Hosák, L. (pozn. 12), s. 227.
- ³⁷ Tamtéž.
- ³⁸ Elbel, P. (pozn. 23), s. 49.
- ³⁹ Například Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl A–G*. Praha 1996, s. 737–738. – Wihoda, M. (pozn. 27), s. 138–139.
- ⁴⁰ Kuča, K. (pozn. 31), s. 745–746. – Bolina, P.: „Per transversum montis Scalicze“ (pozn. 13), s. 111–113.
- ⁴¹ K tomu Trnáčková, Z.: Ojedinelý nález sekeromlatu v Jívové u Šternberka. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1968, č. 140, s. 26. – Dohnal, V.: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. *Studie muzea Kroměřížska* 88, 1988, s. 5. – Salaš, M.: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Brno 2005, s. 205. – Vránová, V. – Vrána, J.: *Tepenec. Karlov hrad – mizející památka*. Archeologické památky střední Moravy, sv. 21. Olomouc 2016, s. 19, 29–30, 35–37.
- ⁴² Děkuji touto cestou za poskytnuté informace kolegyni Mgr. V. Vránové, Ph.D. z Archeologického centra Olomouc.
- ⁴³ Kovář, F.: Popelnicová pole slezského rázu a volutová keramika u Mor. Huzové. *Časopis Vlastenec-kého spolku musejního v Olomouci*, roč. 36, 1925, s. 97. – Červinka, I. L. (pozn. 9), s. 177.
- ⁴⁴ Například Hosák, L. (pozn. 12), s. 225. V literatuře dosud neexistuje jasná shoda v tom, která Huzová je uvedena v listině Jindřicha Zdíka; v úvahu připadá jak (Německá) Huzová na náhorní plošině Nížkého Jeseníku, tak Moravská Huzová v nížinné části Šternberska. Jakkoliv se mi zdá pravděpodobnější varianta, že jde o Moravskou Huzovou, a priori nelze vyloučit možnost, že listina uvádí (Německou) Huzovou. K tomu například Kuča, K. (pozn. 39), s. 364, 366. – Turek, A.: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004, s. 265, 494. – Karel, J.: Starobylé hory hankštejnské a kamenohorské. *Střední Morava*, roč. 17, 2011, č. 31, s. 6. – Čtvrtlík, R. – Koudela, M.: Z historie farního kostela a farnosti v Moravské Huzové. *Olomoucký archivní sborník*, 2015, č. 14, s. 66.
- ⁴⁵ Valíček, J.: Objev dalších železářských pecí na Šternbersku. *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého*, roč. 43, 1963, 19. 4., s. 3. – Morav, K.: Pravěká hrazená osada se železnými pecemi u Štarnova? *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1965, č. 121, s. 30. – Trnáčková, Z.: Přírůstky Archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v r. 1966. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1967, č. 133, s. 17.
- ⁴⁶ Více ke středomoravské keramice z období závěru Velkomoravské říše lze najít v práci Bláha, J.: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (eds.): *Velká Morava mezi východem a západem*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, sv. 17. Brno 2001, s. 41–68.

- ⁴⁷ Podobný materiál známe z Olomouce. K tomu například Šlězár, P.: Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí. *Přehled výzkumů*, roč. 58, 2017, č. 2, s. 108–112.
- ⁴⁸ Srovnej Goš, V.: K poznání vývoje mladohradištní keramiky na severní Moravě. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A. Historie*, 1970, svazek 24, č. 1–2, s. 39–44. – Týž: Slovanská keramika 10.–13. století na severní Moravě. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 29, 1977, č. 3, s. 291–303.
- ⁴⁹ Už samotný pohled na soupisy majetků olomouckého biskupství a hradištského kláštera v průběhu 12. století naznačuje, že obě instituce disponovaly různě roztroušenými vesnicemi nejen na území střední Moravy, ale i v prostoru jižní Moravy, Slezska, českomoravské Vysočiny i Čech. Například Elbel, P. (pozn. 23), s. 52–53. – Hrabová, L.: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica 20, historica VI. Praha 1964, s. 13–37.
- ⁵⁰ Podrobnou analýzu raně středověkých sídlišť na Olomoucku provedl J. Vrána ve své disertační práci. Srovnej Vrána, J. (pozn. 14), s. 59–95.
- ⁵¹ V literatuře lze narazit na zmínku, že se v Bohuňovicích nacházela na konci 12. století fara. Viz Burešová, J. (pozn. 12), s. 9. Avšak tuto zmínku se mi nepodařilo dohledat a ověřit. Nejstarší kostel se v písemných pramenech objevuje až roku 1296. Jde o kostel sv. Jiří ve Šternberku. Viz Kaňák, B. – Koudela, M. – Mráček, J.: *Šternberk. Slovem a obrazem*. Šternberk 1996, s. 15.
- ⁵² K identifikaci pravěkých komunikací například Zápotocký, M.: *Cimbura und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen*. Památky archeologické – supplementum 12. Praha 2000, s. 104–106, 246–247. – Janák, V. – Rataj, P.: Pravěká minulost Bruntálu a jeho horského okolí. *Časopis Slezského zemského muzea. Série B*, roč. 64, 2015, č. 1, s. 14–18, mapa č. 1. K cestám skrz moravskoslezský pomezí hvozdu např. Opravil, E. (pozn. 12), s. 123.
- ⁵³ Dohnal, V. (pozn. 41), s. 5. – V této souvislosti lze doplnit, že nově bylo v roce 2018 objeveno další hradisko z doby bronzové na katastru Dolan. Děkuji touto cestou za poskytnuté informace kolegyni Mgr. V. Vránové, Ph.D. z Archeologického centra Olomouc. K tomu Vránová, V. – Martínek, J.: Nové hradisko „Teplá díra“ na katastru Dolan. *Ročenka 2017. Archeologické centrum Olomouc*, 2018, s. 112–119.
- ⁵⁴ Bolina, P.: „Per transversum montis Scalice“ (pozn. 13), s. 111–113.
- ⁵⁵ K tomu Šlězár, P.: Komunikační síť raně středověké Olomouce. In: Martínek, J. (ed.): *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu 2018*. *Vlastivědný věstník moravský – supplementum 3*. Brno 2018, s. 76, zde i další literatura.
- ⁵⁶ Hrubý, F. (pozn. 10), s. 12–16. – Glonek, J.: *Zaniklé obce Vojenského újezdu Libavá*. Ostrava 2007, s. 13.
- ⁵⁷ Například Prucek, J.: „... meta que vulgo dicitur kopecz“. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1972, č. 154, s. 8–10. – Schulz, J. – Hosák, L.: Příspěvek k lokalizaci lesa Střelná. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 18, 1966, č. 2, s. 235–244.
- ⁵⁸ Například Šlězár, P.: Nové poznatky ke zpracování kovů z Uničova ve středověku. K 800. výročí založení Uničova. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 65, 2013, č. 4, s. 338–339, zde i další literatura. Naproti tomu J. Šmerda uvádí, že „moravská“ knížata neměla žádný zdroj stříbra na Moravě a nevyklučuje, že uherské denáry posloužily k ražbě jejich vlastních mincí. K tomu Šmerda, J.: Měna na jihovýchodní Moravě v 11.–13. století. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Mitáček, J. (eds.): *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno 2008, s. 118.
- ⁵⁹ Hosák, L. (pozn. 12), s. 225.
- ⁶⁰ V této souvislosti připomenu, že v průběhu první poloviny 13. století máme více zpráv o dobývání nerostného bohatství z oblasti Jeseníků. S jejich získáváním nepochybně můžeme spojit založení blízkých měst Uničova a Bruntálu. K tomu například Šlězár, P. (pozn. 58), s. 339–341. Vzácně evidujeme i archeologické doklady exploatace zdejšího zlata z první poloviny 13. století z Rýmařova a Suché Rudné. Například Karel, J. (pozn. 44), s. 6. – Malík, P. – Večeřa, J. – Zezula, M.: Světlá Hora (k. ú. Suchá Rudná, okr. Bruntál). *Přehled výzkumů*, roč. 56, 2014, č. 2, s. 305–306. – Večeřa, J. – Malík, P. – Zezula, M.: Suchá Rudná – záchranný archeologický výzkum a geologická

- charakteristika lokality. *Acta rerum naturalium. Přírodovědný časopis Vysočiny*, 2014, č. 16, s. 75–83. – Dehnerová, H. – Šlézar, P.: Rýžovnické sejpy na řece Oskavě. In: Tomášek, M. a kol.: 100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska. Praha 2015, s. 62–65.
- ⁶¹ Například Štěpán, V. (pozn. 28), s. 27.
- ⁶² K využití lesa ve středověku například Hejhal, P.: *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 14. Brno 2012, s. 33–35. – Stabrava, P.: Homo faber silvaticus. In: Machová, M. – Orlita, Z. – Stabrava, P. (eds.): *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací*. Nový Jičín 2017, s. 93–103.
- ⁶³ Wihoda, M. (pozn. 27), s. 140. – Orlita, Z.: Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací. In: Machová, M. – Orlita, Z. – Stabrava, P. (pozn. 62) s. 34–37.
- ⁶⁴ Glonek, J. (pozn. 56), s. 171. – Wihoda, M. (pozn. 27), s. 138–144. – Kouřil, P.: Soubor terakotových zdobených dlaždic z kláštera Panny Marie a sv. Jiří ve Střelné. In: Doleželová, E. – Meduna, P. (pozn. 27), s. 145–152. – Dehnerová, H. – Šlézar, P.: Olejovice, zaniklá obec a klášter. In: Tomášek, M. a kol. (pozn. 60), s. 88–91. V roce 2019 našel L. Hlubek krabici plnou střepů s přiloženým lístkem Groß Waltersdorf (Velká Střelná) mezi dosud neevidovaným materiálem v archeologické podsbírce Vlastivědného muzea v Olomouci.
- ⁶⁵ Více k železářské výrobě na Uničovsku a Litovelsku lze najít v této práci. Hlubek, L. – Šlézar, P.: Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska. *Archaeologia Historica*, roč. 39, 2014, č. 2, s. 583–607. Už R. Pleiner předpokládal, že vyrobené železo bylo následně zpracováváno v prostoru olomouckého hradiska či jeho zázemí, odkud evidujeme železářskou strusku poměrně často, ojediněle také kusy železné rudy. Srovnej Pleiner, R.: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*. Praha 1958, s. 223. – Dohnal, V.: Raně středověké osídlení a počátky hradu v Olomouci. *Časopis Slezského muzea. Vědy historické, série B*, roč. 34, 1985, č. 2, s. 100–101, 103. – Bláha, J.: K otázce lokalizace „centrálních funkcí“ v areálu Olomouckého kopce. *Umění*, roč. 34, 1985, č. 5, s. 437. – Bláha, J.: Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci v roce 1991. *Památkový ústav v Olomouci 1991. Výroční zpráva*, 1992, s. 23. – Balcárková, A.: Raně středověké osídlení na lokalitě Olomouc-Slavonín, „Horní lán“. *Přehled výzkumů*, roč. 51, 2010, s. 190. – Vrána, J. (pozn. 14), s. 26–27.
- ⁶⁶ Děkuji touto cestou za posouzení nalezené železné rudy Ing. P. Novotnému z Vlastivědného muzea v Olomouci. Více k této lokalitě Hlubek, L. – Kapusta, J. – Moník, M. (pozn. 34).
- ⁶⁷ Valíček, J. (pozn. 45), s. 3.
- ⁶⁸ Trnáčková, Z. (pozn. 45), s. 17.
- ⁶⁹ Trnáčková, Z.: *Štarnov. „U kapličky“*. Hlášení o nález. Rukopisné hlášení uloženo v archivu nálezových zpráv VMO. Olomouc 1967.
- ⁷⁰ Jde o nálezy z původní sbírky šternberského muzea dnes zapsané ve VMO pod přírůstkovými čísly 272/66, 275/66 a 276/66.
- ⁷¹ Opluštil, Z. (pozn. 7), s. 12.
- ⁷² K tomu Hlubek, L. (pozn. 33), s. 134.
- ⁷³ Například Vrána, J.: Šternberk (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 47, 2006, s. 282–283. – Vrána, J.: Doklady středověkého osídlení v Komárově u Mladějovic. *Ročenka 2016. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace*, 2017, s. 108–118. – Hlubek, L.: Raně novověký archeologický objekt v obci Hnojice (okr. Olomouc). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 71, 2019, č. 1, s. 48, pozn. 38.
- ⁷⁴ Například Valíček, J. (pozn. 2), s. 6. – Morav, K.: Hornictví na Šternbersku. In: *Zdař bůh. = Glück auf*. Moravský Beroun 2000, s. 53–71.
- ⁷⁵ Z této doby evidujeme několik dalších lokalit s doloženou či předpokládanou železářskou výrobou. Viz Hlubek, L. – Šlézar, P. (pozn. 65), s. 601. – K rozvoji olomoucké raně středověké aglomerace např. Bláha, J.: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000*. Praha 2000, s. 192–196.

- ⁷⁶ Po odevzdání článku redakci Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci se podařilo v archeologické sbírce VMO dohledat materiál ze Stádla (přír. č. 259/66), který byl dosud považován za středověký. Nicméně jde o tři fragmenty raně středověkých zásobnic, které můžeme zařadit do 12. století.
- ⁷⁷ Osídlení náhorních plošin v raném středověku evidujeme například v prostoru Českomoravské a Dražanské vrchoviny. Srovnej Hejhal, P. (pozn. 62), s. 24–78. – Doležel, J.: Proměna perspektivy: K dalším možnostem studia středověkého osídlení Dražanské vrchoviny. In: Boháčová, I. – Sommer, P. (eds.): *Středověká Evropa v pohybu. K počtě Jana Klápště*. Praha 2014, s. 69–86.
- ⁷⁸ Například Kaňák, B. – Koudela, M.: K počátkům města Šternberka. *Střední Morava*, roč. 2, 1996, č. 2, s. 4–8.

SUMMARY

Development of Early Medieval Settlement in the Šternberk Region

Lukáš Hlubek

The presented study deals with the development of early medieval settlement in the territory of the judicial district of Šternberk na Moravě. The hillfort-period settlement can mainly be reconstructed on the basis of written records and archaeological findings obtained up to now. At the moment, up to 14 early medieval localities can be identified in the Šternberk region, 6 of them uncertain. Based on found ceramics, the first settlement in the lowland part of the Šternberk region can be dated back to the end of the 9th century to the first half of the 10th century. Iron production is documented in the settlement in the “Pod rybníkem” track in the territory of the village of Žerotín. It can be admitted that settlement of the plain part of the Šternberk region was related to the extension of the early medieval Olomouc agglomeration just before the fall of the Great Moravian Empire or shortly after its end. A higher number of registered localities dates back to the late hillfort period. Most of them are only known from written resources. A definite proof of continuing iron production is still missing. The above mentioned villages were located in the environs of the early medieval Olomouc agglomeration, forming the agrarian hinterland of the first ecclesiastical institutions.

No archaeological evidence is available today, shedding light on early settlement of the Nízký Jeseník plateau. The possibility of settlement of the entire area before the so-called Great Colonization is admitted especially by some historians on the basis of various toponyms of Czech origin in the studied area. Theoretically, Huzová is listed in a property inventory of the Olomouc diocese from 1136–1141. Domašov u Šternberka is mentioned in a written forgery from 1220, reporting the existence of Jívovská cesta too. If the second forgery claiming to be created in 1269 provides a realistic image of settlement in the area of the Šternberk region, it is clear that it is a territory settled mainly in order to obtain mineral resources. One of the tasks of archaeology should be identification of mining, or processing sites what can significantly help identify the beginning of colonization of the Nízký Jeseník mountains.

Sbírka mincí matematického muzea a lycejni knihovny Příspěvek k dějinám olomouckého muzejnictví v 18. století

Filip Hradil

ABSTRACT

Coin Collection of the Mathematical Museum and Lyceum Library.

A Contribution to the History of Olomouc Museum Culture in the 18th Century.

The paper deals with the content-oldest museum's collection of coins and medals known in Moravia, which was originally part of the Mathematical Museum at the Olomouc University (later Lyceum) and now is included in the collection of the Regional Museum in Olomouc. Preserved archival records of numismatic material from 1785 and 1814, including original supporting cards, which are additionally supplemented by notes on museum collections by the Brno historian and collector Jan Petr Cerroni, allow us to create a comprehensive picture of the composition of individual museum objects, especially of a numismatic nature, before 1814. This work presents a complete catalogs of the numismatic collection from the above-mentioned years, thanks to which some items from the collection of the Regional Museum in Olomouc could be re-identified as original material from the Mathematical Museum of the University of Olomouc.

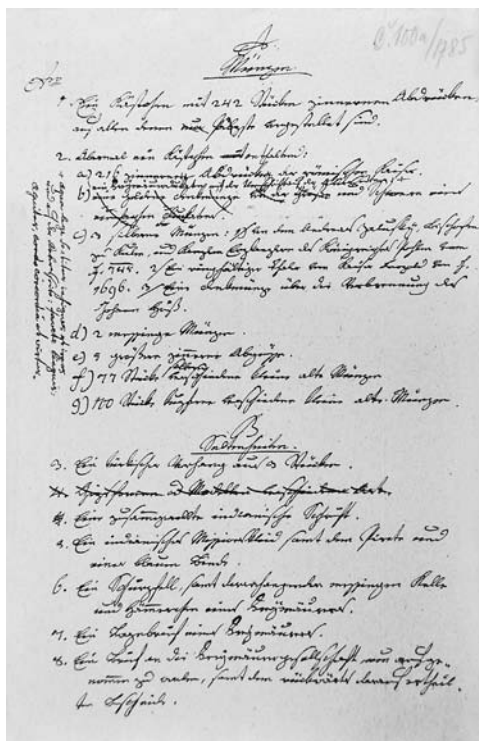
KEY WORDS: Olomouc, University, Lyceum, 18th and 19th century, Mathematical Museum, Numismatics, Coins, Medals, Museum collections, Jan Beidtel

Počátky české vědecké numismatiky spojené s dílem Mikuláše Adaukta Voigta (1733–1787) se již mnohokrát staly pro nemálo českých, resp. československých badatelů ústředním tématem jejich odborného zájmu. Zásadní sumarizaci poznatků vztahujících se nejen k osobě zmíněného piaristy, ale taktéž i k rodící se vědecké numismatice, přinesl v roce 1988 sborník prací ze sympozia ke 250. výročí narození M. A. Voigta.¹ V něm nalezneme příspěvek Tomáše Krejčíka, který souhrnně pojednává o numismatické práci na Moravě v 18. století, přičemž několik základních informací autor věnoval i sbírce mincí a medailí olomouckého lycea.² Numismatická sbírka olomouckého vysokoškolského ústavu, který v době reformy císaře Josefa II. ztratil univerzitní práva (1782),³ přitahuje pozornost historiků již po dlouhá desetiletí. Rozvoj sbírky a práce s numismatickým materiálem jsou v literatuře správně kladené do rozmezí let 1814–1858, kdy rektorát lycea využíval k doplňování sbírky kromě darů fyzických osob také nově odkryté nálezy mincí zprostředkované Moravskoslezským zemským guberniem v Brně.⁴ Avšak dosavadní pojednání narážela na nedostatek pramenů, které by dokázaly zodpovědět základní otázku, a to jakou měla sbírka na svém počátku, respektive před rokem 1814, podobu. Teprve v roce 2016 se podařilo najít u příležitosti konání výstavy *Chrám věd a múz. 450 let Vědecké*

knihovny v Olomouci velmi zajímavé písemné prameny týkající se obsahu numismatické sbírky lycea a podát v rámci výstavního katalogu přehled historického vývoje této kolekce od druhé poloviny 18. století až do počátku 20. století.⁵ V návaznosti na tuto práci bychom rádi v tomto příspěvku podrobně analyzovali dochované písemné prameny, které máme zatím k dispozici k nejstarší veřejné sbírce mincí na Moravě a formou katalogu představili její konkrétní podobu, jež vznikla před rokem 1814.

Nejdříve však ve stručném souhrnu připomeňme několik základních historických údajů. Existence mincovní sbírky a dost možná i její vznik byl spojen s matematickým muzeem (*Museum mathematicum, naturale, physicum*), které existovalo při olomoucké jezuitské univerzitě od roku 1754.⁶ Muzeum podobné kabinetu kuriozit vlastnilo v roce zrušení olomoucké jezuitské koleje kapitál v hodnotě 4 840 zlatých. O dva roky později (1775) byl vytvořen soupis jeho sbírek, který ovšem dnes nemáme k dispozici.⁷ Po zřízení lycea se matematické muzeum v září roku 1785 na přání moravskoslezského gubernia formálně sloučilo s bývalou univerzitní, nově lyceální knihovnou. Z toho důvodu vznikl v téže době další popis artefaktů uložených v muzeu [obr. 1], který pořídil tehdejší rektor školy Leopold Schulz. Z hlediska historie olomouckého muzejnictví jde o velmi cenný dokument, na jehož základě si lze vytvořit představu o skladebě předmětů v nejstarší muzejní instituci na Moravě.⁸ Kromě numismatického materiálu uloženého ve dvou mincovních skříních, jemuž se budeme níže podrobněji věnovat, byla součástí muzea také kolekce předmětů se zednářskou tematikou nebo několik knih o astronomii. V muzeu nechyběly ani předměty používané při výuce matematiky, astronomie či fyziky, o nichž v obecné rovině víme z jiných písemných zdrojů.⁹

Kde bylo matematické muzeum situováno před rokem 1785, není dnes jasné, je ovšem zřejmé, že po návratu vysokého učení z Brna do Olomouce našlo své místo v nově adaptovaném bývalém kostele sv. Kláry, v němž začala působit lyceální knihovna.¹⁰ V době josefínských reforem přišlo do knihovny kromě množství svazků ze zrušených klášterních biblioték také několik předmětů, které měly spíše muzejní povahu a později, na počátku

Obr. 1. Popis mincí a dalších artefaktů uložených v matematickém muzeu, 1785, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond VKOL, sign. 100a/1785. Foto: Filip Hradil.

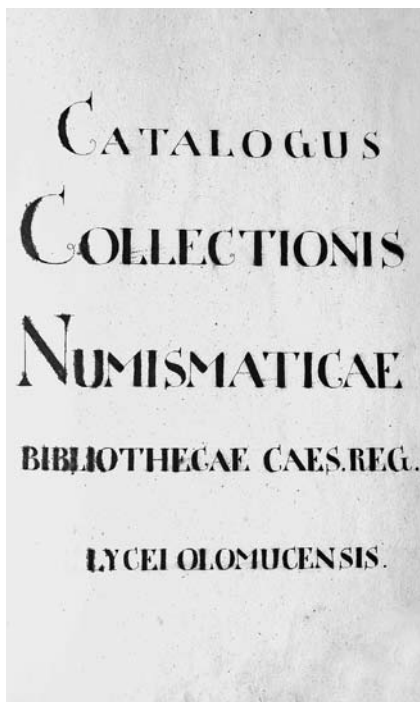
20. století, byly předány do olomouckého městského muzea.¹¹ Pokud jde o mincovní sbírku muzea, je z písemných pramenů zřejmé, že zůstala v knihovně v letech 1785–1813 poněkud ukryta stranou zájmu profesorského sboru. Pomocné vědy historické a s nimi i numismatika se na olomouckém lyceu v této době nepřednášely, ačkoli to bylo na filozofické fakultě možné přinejmenším od roku 1806, kdy zde byla zřízena samostatná stolice obecných dějin.¹²

Pozornosti se numismatická sbírka a spolu s ní i další muzejní kolekce dočkaly až v roce 1813, kdy byl knihovníkem lycea jmenován Michael Václav Voigt.¹³ Do Olomouce přišel v závěru své pedagogické kariéry po letech praxe na univerzitě v Krakově a lyceu ve Lvově.¹⁴ Kromě funkce knihovníka zastával také post ředitele filozofických studií a v roce 1819 je zmiňován i jako správce numismatické sbírky. Voigtův zájem o muzeum se projevil ihned po příchodu do Olomouce. Jeho cílem bylo zpřístupnit sbírku muzea pro studijní účely, což ale naráželo na potřebu jejich zpracování a vytvoření katalogového soupisu. Mezi tehdejšími profesory nenašel nikoho, kdo by byl schopen popsat numismatický materiál. V roce 1813 se seznámil s mladým numismatikem a sběratelem Janem Beidtelem, který působil jako výpomocný duchovní v Linhartovech

Cont. des Médailles de la Bibliothèque.

N.	Numéraire	Provenance	Année	Notes
N. 19.	1000	1785	1785	1785
N. 20.	1000	1785	1785	1785
N. 21.	1000	1785	1785	1785
N. 22.	1000	1785	1785	1785
N. 23.	1000	1785	1785	1785
N. 24.	1000	1785	1785	1785

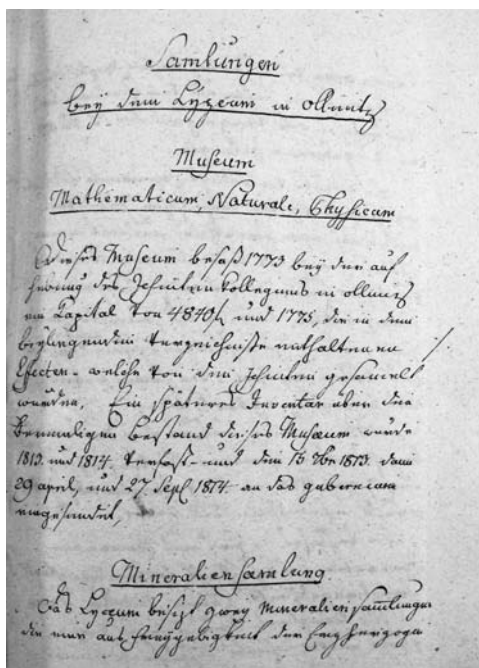
Obr. 2. Katalog mincí lyceální knihovny, 1814, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond VKOL, sign. 15a/1814. Foto: Filip Hradil.

Obr. 3. Titulní list nejstaršího inventáře numismatické sbírky olomouckého lycea, 1814?, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Filip Hradil.

(Geppersdorf) na Krnovsku.¹⁵ Jan Beidtel vytvořil počátkem roku 1814 katalog mincí uložených ve sbírce lyceální knihovny [obr. 2],¹⁶ který krátce na to (nejspíše ještě v tomtéž roce) posloužil jako předloha pro zavedení prvního inventáře numismatické sbírky pod názvem *Catalogus Collectionis Numismaticae Bibliothecae Caes. Reg. Lycei Olomucensis* [obr. 3].¹⁷ Současně se vznikem prvního inventáře začaly být k mincím vypracovávány i podložní lístky. Ty nesly stejný text a číslo, jako tomu bylo u záznamů v inventáři a dodnes se z nich několik desítek kusů zachovalo v numismatické sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci (dále jen VMO). Zmíněný inventář, uložený nyní ve VMO, byl používán k evidenci mincí až do konce 19. století, kdy byl rozvoj lyceální sbírky ukončen a větší část kolekce, čítající 1 839 kusů, byla roku 1902 odkoupena Městským historickým muzeem v Olomouci. Zbylá část zahrnující pouhých 68 exemplářů se o pár let později dostala do sbírek Přírodovědného a uměleckohistorického muzea arcivévody Josefa Ferdinanda, které vzniklo v roce 1908, po odstěhování lyceální knihovny, v prostorách bývalého kostela sv. Kláry.

Pro úplnost dodejme, že ve 2. polovině druhého decennia 19. století pojednal o muzejní sbírce lycea antikvář Jan Petr Cerroni [obr. 4]. Z obsahu jeho sdělení o historickém vývoji jednotlivých kolekcí je patrné, že muzeum navštívil po roce 1814. Tehdy se v Olomouci vedle numismatické sbírky nacházely také dvě sbírky mineralogické. První z nich, uchovávaní materiál především z různých evropských zemí, nashromáždila a lyceu věnovala sestra císaře Josefa II. arcivévodkyně Marie Anna (1738–1789). Druhou mineralogickou sbírku pak představovalo 2 228 kusů předmětů převážně moravské provenience, které za svého života nashromáždil brněnský zemský lékárník Vincenz Petke (1753–1805). Roku 1807 byla sbírka spolu se dvěma vitrínami zakoupena díky Cerroniho kontaktům od Petkeho dědiců, a to z prostředků studijního fondu za 1 600 zlatých.¹⁸ V roce 1814 získalo muzeum početnou sbírku lastur (*Conchiliensammlung*) pocházející od olomouckého kanovníka Josefa hraběte ze Scherffenbergu († 1814). Sbírka byla zakoupena v dražbě díky iniciativě olomouckých profesorů za 532 zlatých a věnována lyceu.¹⁹ Po roce 1814 se v muzejní sbírce nacházela také menší skupina předmětů, které Jan Petr Cerroni souhrnně označil za *Oeconomischer Apparat*. Jednalo se s největší pravděpodobností o předměty, které

Obr. 4. Popis muzejní sbírky z pera Jana Petra Cerroniho, po 1814, Moravský zemský archiv v Brně, fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr I, č. 30, fol. 172r. Foto: Filip Hradil.

již nebylo potřeba využívat při každodenní výuce, a proto byly uloženy v muzeu a nikoli u jednotlivých vyučujících. Jan Petr Cerroni je rozřadil do pěti kategorií:

- a) *Reagentien Cabinet*
- b) pneumatická váha k chemickým pokusům
- c) sbírka modelů a zemědělských nástrojů
- d) sbírka trav
- e) rostlinný herbář (*Herbarium vivum oeconomicum*)

Popis numismatické sbírky olomouckého lycea z roku 1785

Popis jednotlivých částí matematického muzea pořízený rektorem školy Leopoldem Schulzem pro potřeby moravskoslezského gubernia se dochoval ve fondu VKOL olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě v několika vyhotoveních. V našem případě vycházíme z konceptu označeného signaturou 100a/1785, který uvádí oproti čistopisu některé informace navíc.²⁰ Úvodní část, v soupisu označená písmenem A, se týká sbírky mincí a přinášíme zde v překladu celé její znění:

A

Mince

- 1. Skříňka s 242 cínovými odrazky, na nichž jsou vyobrazení papežové.
- 2. Obdobná skříňka obsahující:
 - a) 216 cínových odrazků římských císařů
 - b) zednářský dukát s opisem: *aeqva lege sortitvr insignes et imos* a na druhé straně *fave-te lingvis: aeqvitas concordia et virtvs*.
 - c) 3 stříbrné mince:
 - 1. od Ondřeje Załuského, biskupa v Chelmnu a arcikancléře polského království z roku 1748
 - 2. falešný tolar císaře Leopolda z roku 1696
 - 3. pamětní mince na upálení Jana Husa
 - d) dvě mosazné mince
 - e) pět velkých cínových odlitků
 - f) 77 kusů různých stříbrných, malých a starých mincí
 - g) 100 kusů různých měděných, malých a starých mincí

Přestože je popis mincovní sbírky z roku 1785 poněkud schematický a zběžně napsaný, lze si na jeho základě udělat poměrně jasnou představu o obsahu kolekce. Nejpočetnější soubor představovaly cínové medaile papežů, které byly s největší pravděpodobností součástí matematického muzea již v éře jezuitské univerzity před rokem 1773. Rozsáhlého projektu, který prostřednictvím medailí seznamoval sběratele a milovníky kuriozit s dějinami papežství, se z popudu mohučského arcibiskupa Lothara Franze von Schönborn (1695–1729) ujal norimberský medailér a vydavatel medailí Caspar Gottlieb Lauffer (1674–1745). Jeho cílem bylo představit ve formě raženého kovu všechny papeže počínaje svatým Petrem a konče Klementem XI. (1700–1721), a to ve sledu, který tehdy katolická církev uznávala. Celou sérii čítající 249 kusů uváděly tři samostatné pamětní medaile.²¹ První odkazovala na arcibiskupa Schönborna, druhá znázorňovala symboly a odznaky papežské moci a třetí nesla portrét Ježíše Krista jakožto zakladatele církve. Medaile byly vydávány pro široký okruh zájemců, a to v různých velikostech a kovech. Na autorství této

kolekce se podílel větší počet předních německých medailérů, kteří byli více či méně spjati s městem Norimberk. Medaile pro tuto sérii vytvořili zejména Philipp Heinrich Müller (1654–1719), Georg Wilhelm Vestner (1677–1740), Martin Brunner (1659–1725) a Georg Hautsch (1659–1745). Lícni strana nese vždy poprsí příslušného papeže oděného do dobové odpovídajícího liturgického roucha a opis určující jeho jméno s případným pořadím a titulem Pontifex maximus. Většina ražeb je též na lícni straně označena značkou (monogramem) příslušného autora. Rubní strana přináší vždy na několika řádcích základní biografické údaje o daném papeži a stává se tak zdrojem poznání papežova života.²²

Druhým, jen o něco méně početným souborem, byly v Schulzově popisu uvedeny odražky, resp. medaile římských císařů. Osudy této druhé, rovněž cínové kolekce lze ztotožnit s předchozí sbírkou papežů. Jedná se výlučně o dílo významného gothského medailéra Christiana Wermutha (1661–1739). Nabídkové katalogy, které Christian Wermuth vydával, aby seznámil široký okruh sběratelů s produkcí své dílny, uvádějí, že medaile jsou raženy pro milovníky kuriozit a poučení mládeže. Byly raženy v celé škále kovů (zlato, stříbro, pozlacená měď, čistá měď, černá měď, anglický cín), aby byly dostupné co nejširšímu spektru odběratelů. Jejich průměr činí 32 mm a lícni strany nesou portréty římských císařů. Výjimku tvoří opět první tři medaile celé kolekce, které představují nejvýznamnější panovníky starověku: babylonského krále Nabukadnesara (605–562 př. Kr.), perského krále Kýra (550–529 př. Kr.) a makedonského krále Alexandra Velikého (336–323 př. Kr.). Tyto medaile na svých rubních stranách neuvádějí životopisné údaje dotýčných vládců či jejich významné činy, jak jsme toho svědky u ostatních medailí, ale zobrazují reliéfy mytických zvířat. Svým pojetím se k těmto třem medailím řadí také čtvrtá v pořadí, zobrazující G. I. Caesara, jež nese na reversu medvědicí vystupující z vln. Caesarovi je jako jedinému vládci věnována ještě jedna medaile, která však svým pojetím odpovídá charakteru zbylých ražeb. Řada císařů římské říše pokračuje až po Eugenia (392–394). Pak následuje skupina ražeb s portréty západořímských císařů až po Romula Augusta (475–476) a východořímských císařů po Konstantina VII. (776–779). Karlem Velikým (768–814) začíná souvislá řada středověkých a novověkých římských císařů uzavřená medailí Karla VI. (1711–1740). Na hraně medailí je vyraženo krátké heslo, aforismus nebo památný výrok. Všechny texty jsou uváděny v latině a medaile jsou autorem signovány, často ve zkratce C. W.²³

Uvnitř druhé mincovní skříně se kromě souboru medailí římských císařů nacházela také mimořádně zajímavá zlatá ražba označená nejprve za pamětní minci, ale následně touž rukou bylo její označení opraveno na tzv. zednářský dukát. Na margu byl pak připsán text se zněním opisu. Tato ražba je podobně jako předešlé dnes součástí numismatické sbírky VMO.²⁴ Jedná se o medaili, která byla ražena v roce 1760 na paměť obnovení a vysvěcení lóže Jonathan v Braunschweigu. Svou hmotností 3,427 g a průměrem 22 mm odpovídá dukátovým ražbám a bývá proto označována za zednářský dukát.²⁵ Přitomnost zednářské medaile ve sbírce olomouckého lycea je poněkud překvapující, uvážíme-li, že arcibiskupská Olomouc s režimem vojenské pevnosti byla ve druhé polovině 18. století spíše konzervativním městem nepřejícím módním záležitostí v podobě tajných společností. Z metropole odcházela bohatá šlechta a po zrušení univerzity přestala být zajímavou destinací také pro intelektuálně zaměřené společenské vrstvy. Existence činné zednářské lóže ve městě není doložena. Matematické muzeum ovšem vedle zednářského dukátu uchovávalo i soubor dalších předmětů se zednářskou symbolikou.²⁶ Nelze proto vyloučit, že zednářská ražba přišla do muzea před rokem 1785 spolu s jinými zednářskými předměty jakožto ukázka kuriózních předmětů souvisejících s tajnými naukami.

K velmi zajímavým numismatickým památkám uvedeným v soupisu lze zařadit stříbrnou medaili biskupa Ondřeje Załuského. Jedná se o pamětní ražbu z roku 1745 na založení první veřejné knihovny ve Varšavě, kterou vytvořil medailér Daniel Fehrmann.²⁷ Ražba nese na líci poprsí biskupa zprava s opisem AND ZALUSKI EPVS CULM ET POMES A CANC REG POL. Na rubu je opatřena obrazem průčelí Załuského knihovny ve Varšavě s opisem CIVIUM IN USUS a v úseči s nápisem BIBL PUBL VARS FUND / A D MDCCXLV. Ondřej Stanislav Załuski (1695–1758) vedl během svého života coby příslušník vyšší šlechty několik významných církevních úřadů. Nejprve byl v roce 1723 jmenován biskupem v Plocku, později biskupem v Lucku (1736) a v Chelmnu (1739). V roce 1746 završil svoji církevní kariéru usednutím na biskupský stolec v Krakově. V letech 1735–1746 navíc zastával post arcikanceláře království polského. Výborné vzdělání a sympatie vůči jezuitskému řádu doprovázela v jeho případě i bibliofilie. Spolu se svým bratrem Josefem Ondřejem vybudoval ve Varšavě veřejnou knihovnu, která patřila k největším institucím svého druhu v Evropě. Skutečnost, že se poměrně vzácná Załuského medaile vyskytla v muzejní sbírce olomoucké univerzity, napovídá, že biskup měl se zdejším prostředím bližší kontakty. Jednu jejich linii bezesporu představovala zdejší Societas Incognitorum barona Josefa Petráže a kanovníka Františka Řehoře Gianniniho, jíž byl biskup Załuski členem.²⁸ Druhá linie by pak mohla spočívat v Załuského osobní přízni vůči jezuitskému řádu a potažmo tedy i ke zdejší jezuitské univerzitě a koleji. Uvedení medaile v soupisu z roku 1785 poněkud nadstandardně s titulaturou vydavatele a letopočtem může napovídat, že tento artefakt byl oproti jiným ze soupisu o trochu vzácnější. V popisu zmíněný rok 1748, který nekoresponduje s datem vydání medaile, nemusí nutně ukazovat na chybu pisatele, ale lze uvažovat o tomto datu také jako o době získání medaile pro jezuitskou kolej.

Do kategorie numismatických památek, které měly, podobně jako kolekce s vyobrazením papežů nebo císařů, své vlastníky poučit o minulosti, lze v případě olomoucké lyceijní sbírky zařadit i pamětní medaili na upálení mistra Jana Husa.²⁹

Katalog dochovaných ražeb (1785)

Caspar Gottlieb Lauffer (a další), **soubor medailí římských papežů**, Norimberk, první třetina 18. století, cín

1.–229. 38 mm

VMO, inv. č. N 3585 – N 3813

Daniel Fehrmann, **medaile Ondřeje Załuského na založení první veřejné knihovny ve Varšavě**, AR, 1745

445. 52,307 g; 50 mm

VMO, inv. č. N 8517

Christian Wermuth, **soubor medailí římských císařů**, Gotha, počátek 18. století, cín

230.–443. 32 mm

VMO, inv. č. N 3814 – N 4026

krušnohorská pamětní medaile na upálení Jana Husa, Jáchymov, AR,

16.–18. století

446. 17,396 g; 40 mm

VMO, inv. č. N 8516

medaile na obnovení a vysvěcení zednářské lóže Jonathan, Braunschweig, AV (v hodnotě dukátu), (1760)³⁰

444. 3,427 g; 22 mm

VMO, inv. č. N 8518

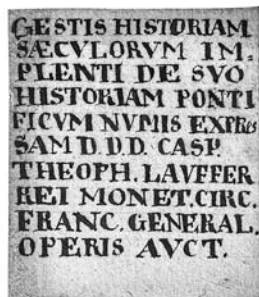

Philipp Heinrich Müller, medaile se sv. Petrem, č. kat. 1–229.

Philipp Heinrich Müller, medaile s papežem Silvestrem II. (999–1003), č. kat. 1–229.

Dobový podložní lístek k souboru papežských medailí, č. kat. 1–229.

Christian Wermuth, medaile s babylonským králem Nabukadnesarem, č. kat. 230–443.

Christian Wermuth, medaile s římským císařem Octavianem Augustem (27 př. Kr. – 14 po Kr.), č. kat. 230–443.

Č. kat. 444.

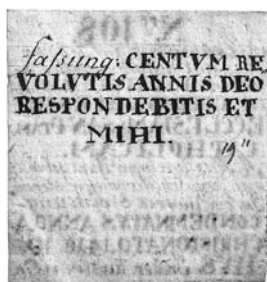
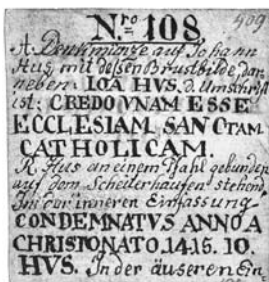
Dobový podložní lístek,
Č. kat. 444.

Č. kat. 445.

Č. kat. 446.

Dobový podložní lístek, Č. kat. 446.

Ražba zobrazující na lici Husovo poprsí a na rubu výjev s jeho upálením na hranici patří mezi známá díla krušnohorských medailérů z 16. století.³¹ Ve sbírce VMO se dnes nachází stříbrný odlitek této jáchymovské medaile, který můžeme dát do přímé souvislosti s výše uvedeným záznamem z roku 1785. Pro svou velikost (42 mm) byly tyto medaile zvané „Husovými tolary“ a jejich obliba byla vysoká i v 17. a 18. století, kdy vznikaly četné napodobeniny této medaile i z méně hodnotných kovů. Problematika Husových teologických názorů nebyla v univerzitním prostředí 18. století dávno zapomenutou, jak by se mohlo předpokládat, ale naopak stále představovala téma, které vybízelo k revizi a hlubšímu promýšlení.

V závěrečné pasáži Schulzova popisu jsou mince charakterizovány velmi stručně a obecně. Dozvídáme se o existenci dvou mosazných mincí a pěti velkých cínových odlitků, patrně medailí. Konečně je pak zmíněno celkem 177 starých, malých, stříbrných či měděných mincí. Uvedený soubor ražeb nepovažoval rektor lycea za nutné v korespondenci s guberniem rozepisovat. S největší pravděpodobností totiž neexistoval ani popis těchto předmětů. Číslovka 177 však nápadně koresponduje s počtem mincí (174 ks), které byly popsány Janem Beidtem v lycejní knihovně roku 1814.

První katalog numismatické sbírky olomouckého lycea z roku 1814³²

Rukopis uložený v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě ve fondu Vědecká knihovna Olomouc byl vytvořen římskokatolickým duchovním Janem Beidtem roku 1814. Dílo vepsané do formátu jednoduché tabulky mělo charakter pomůcky pro orientaci knihovníka v numismatickém materiálu a zároveň posloužilo jako doklad při jednáních s moravskoslezským guberniem, neboť snahou M. Voigta nebylo jen utřídit a popsat sbírku mincí, ale zajistit i její další rozvoj, který byl na souhlasu gubernia závislý.³³ První katalog numismatické sbírky olomouckého lycea obsahuje celkem 174 položek opatřených signaturou. Ta se skládala z písmene označujícího příslušné mincovní plato ve skříni a čísla. Číselná řada ale nebyla vedena průběžně; nejspíše se čísla vztahovala na přihrádky mincovních plat. To by potvrzovalo i skutečnost, že několik mincí v katalogu má stejnou signaturu, a tudíž byly ponechány společně v jedné přihrádce. Do katalogu byly zařazeny jen ražby z druhé mincovní skříně uložené na platech s označením J, K, L, M, N. Lze předpokládat, že u zbylého materiálu, který byl tvořen kolekcí medailí římských císařů a zaujímal předchozích osm plat,³⁴ katalogového popisu nebylo potřeba, podobně jako u materiálu z první mincovní skříně. Vedle signatury se v tabulce nacházelo označení země původu mince; v případě mincí římských zde byl uveden příslušný císař. Beidtel ražby uspořádal dle typu a chronologie následujícím způsobem:

- a) mince pamětní z novější doby³⁵
- b) mince starověké³⁶
- c) mince středověké a novověké³⁷

Hlavní část katalogu byla věnována popisu lícních a rubních stran mincí, včetně uvedení opisů a nápisů. Ty Jan Beidtel transliteroval; litery, které byly nezřetelné a nešly přečíst, nahrazoval tečkovanou čarou. V případě ruských mincí uváděl jejich opisy a nápisy v azbuce. Při popisu starověkých antických mincí užíval autor latinu, jinak byla hlavním jazykem němčina. V rámci pole pro popis aversu a reversu autor v některých případech uváděl rovněž informace o zchovalosti či jakosti mince.³⁸ Velice zajímavým zdrojem poznání jsou Beidtelovy občasné poznámky či odkazy týkající se dobové odborné numismatické

literatury, které se místy vyskytují v závěru popisu konkrétní mince. Ukazují tak nejen na erudovanost pisatele, ale také na používanou literaturu v počátcích moravské vědecké numismatiky. V katalogu zmíněné tituly uvádíme v poznámkovém aparátu naší práce. Není však příliš překvapivé, že lyceijní knihovna disponovala řadou numismatických děl vydaných převážně v průběhu 18. století.³⁹ Za hlavním polem s popisem lící a rubní strany mince následovaly údaje o kovu, velikosti či ceně příslušné ražby vyjádřené ve zlatých a krejcarech. Údaj o ceně ovšem nebyl uváděn v případě antických mincí. Na základě výše uvedených informací je možné rekonstruovat původní podobu numismatické sbírky a vytvořit její strukturovaný katalog, který odpovídá současnému způsobu citace numismatického materiálu. V případě antických mincí, ražeb pocházejících z českých zemí a mincí dle původního popisu neurčitelných bylo znění katalogu doplněno o transliteraci originálního textu (viz kurziva). Mince a medaile, které se v současné numismatické sbírce VMO podařilo jednoznačně identifikovat s exempláři zmíněnými v Beidtelově katalogu, jsou doplněny o metrologické parametry a případně také o fotografii.

Při celkovém hodnocení mincovní sbírky olomouckého lycea, resp. matematického muzea, lze konstatovat, že se jednalo o kvantitativně skromný soubor, jehož kvalita byla z numismatického hlediska poměrně nízká. Větší část souboru tvořily medaile římských císařů a papežů (458 ks), které doplňovalo přinejmenším dalších jedenáct medailérských prací. Mezi nimi najdeme medaile olomouckých biskupů z 18. století, stříbrnou medaili Ondřeje Zašuského, jáchymovskou medaili na upálení Jana Husa nebo tzv. zednářský dukát, jedinou zlatou ražbu, kterou můžeme zároveň považovat i za nejvyšší nominál ve sbírce. Sbírkou platidel tvořily především mince drobné, běžné, ražené v početných emisích ze stříbra či mědi (161 ks). To platí jak pro ražby antické, tak i pro ražby středověké a novověké.

Jak poznamenal J. P. Cerroni při popisu muzejních sbírek lycea na počátku 19. století, zdejší numismatická kolekce vznikla díky štědrosti mnoha dárců.⁴⁰ Jejich jména před rokem 1814 bohužel dnes neznáme; v dochované knize dárců olomoucké numismatické sbírky najdeme jména dobrodinců až z let 1818–1858, kdy se sbírka již soustavněji rozvíjela.⁴¹ Je pravděpodobné, že první ražby se v 18. století do sbírky matematického muzea dostávaly prostřednictvím učitelů, studentů, olomouckých měšťanů nebo vojáků, tak jako tomu bylo i po roce 1818. U mincí starověkých a středověkých lze předpokládat jejich lokální nálezovou podstatu.

Problematika numismatických sbírek na Moravě doposud nebyla řádně prozkoumána a odborně zpracována. Přestože je naše povědomí o nich velmi povšechné, pokusme se nyní o závěrečné shrnutí a zařazení námi popsané olomoucké kolekce do širšího kontextu. Sbírkou mincí a medailí matematického muzea, později lyceijní knihovny v Olomouci zaznamenaná v letech 1785 a 1814 představuje nejstarší obsahem nám známou muzejní numismatickou kolekci na Moravě. Z jejího původního složení lze dnes ve sbírce VMO bezpečně identifikovat 452 exemplářů, přičemž nelze vyloučit, že se v budoucnosti toto číslo díky přesnější systematizaci sbírky ještě zvýší. Další moravské sbírky mincí shromažďované církevní nebo světskou vrchností, o nichž máme dnes informace, lze označit za kolekce spíše soukromé. Profilace soukromých numismatických sbírek mohla být různorodá, avšak kvalitativní hledisko v nich dominovalo, podobně jako osobní zájem sběratele. Zde spatřujeme jednu z podstatných odlišností od sbírky matematického muzea, která před rokem 1814 vznikala s ohledem na její obsah spíše samovolně bez koncepce konkrétního sběratele.

V souladu s dobovým pohledem na mincovní památky se největší pozornosti sběratelů těšily od dob renesance mince antické. Jednou z větších sbírek na Moravě čítající

na 2 500 kusů disponoval Ludvík hrabě Kounic;⁴² antické mince sbíral i první „kurátor“ olomoucké muzejní sbírky Jan Beidtel. Zájem o antické ražby je patrný u Josefa Dobrovského během jeho pracovního pobytu v Olomouci (1787–1790) nebo u Františka Řehoře hraběte Gianniniho (1693–1758), olomouckého kanovníka, který v jednom ze svých rukopisů popsal blíže neznámou (možná i svou vlastní) sbírku antických ražeb.⁴³ Ponecháme-li stranou medaile, pak antické mince tvořily zhruba jednu čtvrtinu sbírky olomouckého matematického muzea a lze předpokládat, že se jednalo o ražby získané ještě před rokem 1773 v době existence jezuitské univerzity. Jejich účel mohl být ve sbírce podobný jako v případě medailí. Jednalo se o ražby s edukačním a reprezentačním potenciálem. Zbylé dvě třetiny převážně novověkých (dobových) mincí lze charakterizovat spíše jako drobný numismatický materiál, který do sbírky pronikal díky své malé kvalitě a zřejmě nepotřebnosti ve zdejším peněžním oběhu.

Katalog ražeb (1814)

MINCE STAROVĚKÉ

ŘECKO

Thrákie, **Commodus** (177–192),

mincovna Philippopolis, AE⁴⁴

A. Caput barbatum et diadem: dext:

R. Aquila expansis alis, et inscr: ... N ...

Cupr.; 3

1. sign. K 7; 4,042 g; 21 mm; 7 h

VMO, inv. č. N 1599

Lit.: RPC, IV, č. 10864

Moesie superior, **Gordianus III.** (238–244),

mincovna Viminacium, AE (dupondius?)

Gordian: pi:

A. Inscr. eadem Caput Gord. dextr. coronatum ad pectus cum paludamento.

R. PMS. COL. VIM id est: Provinciae Moesiae Superioris Coloniae Viminacium. Mulier stolata stans intra taurum et leonem. In uma: AN IIII

*Numus aduletrinus*⁴⁵ 3 mod: *ex aere flavo*⁴⁶.

2. sign. J 6

ŘÍMSKÁ REPUBLIKA

L. Scipio Asiagenus (106 př. Kr.), mincovna

Roma, AR serátní denár

A. Denarius serratus cum capite Jovis barbato, in area a sin: T

R. Quadriga triumphalis, in ima parte ... CIFASIA.

*Vide: Begeri, Thesaurus Brandenburg: num: veter:*⁴⁷

Argent.; 3 mod.

3. sign. J 3

anonymní ražba, AR denár

A. Denarius cum capite galeato juvenile sine inscript:

R. Biga triumphalis. Vide Begeri Thes: Brandenb:

num:

Arg.; 3 mod.

4. sign. J 3

ŘÍMSKÉ CÍSAŘSTVÍ

Hadrianus (117–138), mincovna Roma, AE (as?)

Hadrianus

A. HADRIANVS ... inscriptio erat Augustus. Caput Hadriani dextrorsum laureatum.

R. Figura mulieb: stans apud aram. In area SC. In infirma parte: COS. III. Inscr: ... AVGVSTI

Cupr.; 2 mod.

5. sign. J 4

Gordianus III. (238–244), AE sestercius

Gordian: III.

A. IMP. GORDIANVS. PIVS ... Inscr: erat: Pius Felix Augustus. Caput dextr: Gordiani pii laureatum, ad pectus cum paludamento.

R. Vir nudus stans. In area SC, et inscript: ignota Aes flav.; 2

6. sign. J 5

Gallienus (253–268), billon antoninian

Gallienus

A. GALLIENVS AVG. Caput Gal: dext: coronatum.

R. Figura mulieb: stans cum balance in dext: Inscriptio ignota.

Hic numus frustatus est ex metallo, qui vocatur Billon.

Arg. mixt.; 2

7. sign. J 12

Gallienus (253–268), AE antoninian

Gallienus

A. *Caput et inscriptio eadem.*

R. ... AVGVSTI. *Figura mulieb: stolata ac succincta sin: gradiens, dext: tenet victoriolam*

Cup.; 2

8. sign. J 13

Gallienus (253–268), AE antoninian

Gallienus

A. *Caput et inscrip: eadem.*

R. ... Cervus sin: *gradiens. Inscr: ... S. AVG*

Aes ruff.; 3

9. sign. J 14

Gallienus (253–268), AE antoninian

Gallienus

A. *Caput et inscrip: eadem.*

R. *Fig: mulieb: stolata stans, dext: tenet bilancem, sin: cornucop: inscr: ignota.*

Cup.; 3

10. sign. J 15

Claudius II. Gothicus (268–270), AE antoninian

Claudius Got.

A. ... CLAVDIVS AVG. *Imp: Claudici Gottici caput coron: ad pect: cum paludamento.*

R. *Vir nudus stans. ... ON ...*

Cup.; 3

11. sign. J 16

Claudius II. Gothicus (268–270), AE antoninian
Claudius Got.

A. IMP. CLAV ... VG. *Id est. Imperator Claudius Augustus. Caput Claudii Gottici coronatum, dextr: ad pectus cum paludamento.*

R. *Inscr: ignota. Figura mulieb: stolata ac succincta stans, dext: tenet bilanc: sin: cornucop:*

Cupr.; 3

12. sign. J 17

Aurelianus (270–275), AE antoninian (?)

Aurelian.

A. ... AVRELIANVS AVG. *Caput Aur: coronatum dext: ad pectus cum paludamento.*

R. *Jupiter et Imper: stantes. Inscr: forte erat: Concordia Augustorum. Numus frustatus 3 mod:*

Cupr.; 3

13. sign. J 23

Tacitus (275–276), billon antoninian

Tacitus

A. ... ACITVS AVG. *Cap: Taciti dextr: coronat: ad pectus cum paludamento.*

R. PROVIDE. AVG. *Id est Providentia Augusti.*

Figura mulieb: stolata stans, dext: tenet hastam, sin: globum. In infirma parte G. Numus suberatus 2 moduli, cujus materia (anima numi) cuprum est.

Cup.; 2

14. sign. I 24

Probus (276–282), AE antoninian

Probus

A. IMP. PROBVS P. F. AVG. *id est: imper: Probus pius felix Augustus. Caput imp: coron: ad pect. cum palud:*

R. ... CONS PROBI AV. *Id est: Jovi Conservatori Probi Augusti. Jupiter nudus stans, dext: tenet hastam, sinist: fulmen.*

Cupr.; 3

15. sign. I 25

Probus (276–282), AE antoninian

Probus

A. *Caput et inscriptio eadem*

R.: *adventus aug; Eques imp: Probus.*

Cupr.; 2

16. sign. I 26

Probus (276–282), AE antoninian

Probus

A. IMP. C. M. AVR. PROBVS. P. F. AVG. *Id est Imperator Caesar: Marcus Aurel: Probus pius felix Aug.*

Caput Probi sinistr: coronatum, ad pectus cum trabea et sceptro dextrorsum

R. VIRTVS. PROBI. AVG. *Mars nudus dext: gradiens dextr: hastam, sin: armae*

Cupr.; 3,

17. sign. I 27

Probus (276–282), AE antoninian

Probus

A. IMP. C. PROBVS. P. F. AVG. *Caput imp: coronat: ad pectus cum lorica.*

R. SALVS. PV ... *Id est: Salus Publica; Hygia stans*

Cupr.; 2

18. sign. I 28

Maximianus Herculius (286–305),

AE antoninian (radiatus)

Maximianus Herculeus

A. IMP. C. VA. MAXIMIANVS. P. F. AVG. Id est: *Imperator Gajus Valerius Maximianus pius felix Augustus. Caput dext: imp: coronatum, ad pectus cum paludam:*

R. VOT. XX intra coronam. Id est: *Votis XX. Cupr.; 3*

19. sign. I 34

Constantius I. Chlorus (305–306), mincovna Siscia, AE ¼ follis, 305–306

Constantinus Magn:

A. IMP. CONSTANTINVS. P. F. AVG. Id est: *pius felix Augustus. Caput dextr: diadematum Const: magni*

R. GENI.O POPVLI. ROMANI. *Genius nudus cum modia in capite et pallio ad leavam stans, dextr: tenet pateram, sin: cornucop: in ima: SIS id est: Sisciae. Siscia erat urbs Panoniae.*

Cupr.; 3

20. sign. I 38

Maximinus II. Daia (309–313), mincovna Antiochia, AE follis, 309–310

Gal Maximin.

A. MAXIMINVS NOB. CAES. *Caput Galerii Maximini sinistr: galeatum ad pectus cum clypeo et hasta.*

Inscriptio significat Maximinus Nobilis Caesar R. VIRTVS. EXERCITVS. Miles galeatus et armatus stans, dextra tenet hasta, sinistra clypeum. In infirma parte numi: ANT. Id est: Antiochia.

Cupr.; 2

21. sign. I 35

Licinius I. (308–325), mincovna Cyzicus, AE follis, 313–315⁴⁸

Licinius

A. IMP. C. VAL. LICIN. LICINIVS. P. F. AVG. Id est: *Imperator Gajus Valerius Licinianus Licinius pius felix Augustus. Caput imp: Licin: sin. diadematum dextrors:*

R. IOVI. CONSERVATORI. *Jupiter nudus stans, dextra tenet hastam, sinist: victoriolam, pro pedibus aquila. In ima: SMK. Id est: Signata Moneta Karthaginis*

Cupr.; 3

22. sign. I 36; 2,550 g; 20 mm, 12 h

VMO, inv. č. N 1603

Lit.: RIC, VII, s. 643, č. 4

Licinius II. (317–324), jako Caesar, mincovna Nicomedia, AE follis, 317–320⁴⁹

Licinius

A. D. N. VAL. LICIN. LICINIVS. NOB. C. id est: *Dominus noster. Valerius Licinianus Licinius nobilis Caesar. Caput Licin: sin: diadem: ad pectus cum palud:*

R. PROVIDENTIA. CAESS. id est: *Caesarum. Jupiter nudus stans, dext: tenet hastam, sin: victoriolam, pro pedibus ramus lauri. In area a dextris S In inf: parte: SI ... forte Syrmii vel Sisciae*⁵⁰

Cupr.; 3

23. sign. I 37; 2,435 g; 18 mm; 6 h

VMO, inv. č. N 1553

Lit.: RIC, VII, s. 605, č. 34

Constantinus I. (307–337), mincovna Siscie, AE follis

Constantin. M.

A. CONSTANTINVS. AVG. *Cap: dext: Imp: diadem: mat:*

R. PROVIDENTIAE. AVGG. id est: *Augustorum. Porta castrorum supra stella In ima: BSIS id est Secundum Sisciensium numisma*

Cupr.; 3

24. sign. I 39

Constantinus I. (307–337), AE follis

Const: Mag:

A. *Caput et inscriptio eadem*

R. *Victoria alata succincta, pro pedibus captivus humi sedens, manibus post tergum revinctis.*

Inscriptio forte erat: Sarmatia devicta. Numus frustatus 3 moduli.

Cupr.; 3

25. sign. I 45

Constantinus I. (307–337), AE follis

Const. Mag.

A. *Caput et inscriptio eadem.*

R. VIRTVS. AVG. *Porta castrorum supra astrum.*

In area a dext: S, a sin: F id est: saeculi felicitas. In ima: S M ...

Cupr.; 3

26. sign. I 46

26. Crispus (317–326), AE follis

Crispus.

A. FL. IVL. CRISPVS. NOB. CAES. Caput Crispi filii Constantini Mag: dextr: diadem: ad pectus cum lorica. Inscriptio est: Flavius Julius Crispus nobilis Caesar.

R. CAESARVM. NOSTRORVM. Intra coronam VOT. X. id est: Vota decennialia.

Cupr.; 3

27. sign. I 47

městská ražba (330–346), AE follis

Urbs Roma

A. numis frustatus urbis Romae tempore Constantini Mag: cujus cum capite Mulieb: galeato dext: ad pectus cum lorica. Inscr: erat: VRBS. ROMA. R. Sine epigraphe, lupa cum Romulo et Remo.

Aes flav.; 3

28. sign. I 48

Constantinus II. (337–340), AE follis

Constantin: Jun:

A. CONSTANTINVS. IVN. NOB. C. id est: Constant: junior nobilis Caesar. Caput Const: jun: filii Constantini magni dext: diadem: ad pectus cum lorica. R. GLORIA. EXERCITVS. Duo milites cum hasta et clypes stantes, in eorum medio 2 labara, in quorum summitate monogramma Christi. In ima SM ... IB.

Cupr.; 3

29. sign. I 49

Constantinus II. (337–340), mincovna Siscie, AE follis

Constantin: jun:

A. Caput et inscriptio eadem.

R. Inscriptio et typus idem. In inf. parte: ESIS id est: Qvintum sisciensium numisma.

Cupr.; 3

30. sign. I 50

Constantius II. (337–361), AE

Constantius jun:

A. Caput Constantii jun: nudum dext: ad pectus cum paludamento. Inscr: erat: D N: Constantius Nob: C.

R. Biga triumphalis: Inscr: erat: Fel: Temp Reparatis. Numus frustatus.

Cup.; 2

31. sign. K 1

Julianus II. (360–363), AE

Julianus Apostata

A. D. N. IVLIA ... id est: Dominus noster Julianus pius felix Augustus. Caput dextr: Jul: Apost: nudum, ad pectus cum paludamento

R. ... PUBLICAE. forte: securitas reipublicae. Imp: togatus et paludatus stans, dext: tenet globum, sin: hastam. Numus minimi moduli.

Cupr.; 3

32. sign. K 2

Julianus II. (360–363), AE

Julian: Ap:

A. D. N. FL. IULIANVS. P. F. AVG. id est: Dominus noster Flavius Julianus pius felix Augustus. Caput Imp: galeatum et barbatum, ad pectus cum clypeo et hasta

R. VOT. X. MVLT. XX. intra coronam. In ima: ASIS id est: Primum Sisciensium numisma.

Cupr.; 2

33. sign. K 3

Valens (364–368), mincovna Siscie, AE 3, 364–367⁵¹

Valens.

A. D. N. VALENS. P. F. AVG. Caput diadem: dextr: imp: Valentis ad pectus cum palud:

R. SECVRITAS. REIPVBLICAE. Victoria allata et succincta dext: gradiens, dext: tenet coronam lauream, sin: palmam. in ima ASIS. id est Siscia.

Cup.; 3

34. sign. K 4; 2,435 g; 18 mm; 7 h

VMO, inv. č. N 503

Lit.: RIC, IX, s. 146, č. 7b/II

Valentinianus II. (375–392), mincovna Siscie, AE 2

Valentinian: jun:

A. D. N. VALENTINIANVS. IVN. P. F. AVG. Id est: Dominus noster Valentinianus iunior pius felix Augustus. Caput dext: imp: diadem: ad pectus cum paludamento

R. REPARATIO. REPVB. Imp. stans dextra tenet victoriolam, in ima: SIS

Cupr.; 2

35. sign. K 5

Valentinianus II. (375–392), AE

Valentinianus jun:

A. Caput et inscr: idem.

R. 2 Victoriae alatae ... VS ... Numulus frustatus.

Cup.; 3

36. sign. K 6

Theodosius I. (379–395), AE

Theodos: m:

A. D. N. THEODOSIVS. P. F. AVG. Cap: Diadem:

dextr: imp. ad pect: cum paludam.:

R. SALVS. REIPUBLICAE. Victoria alata sin: gradiens.

Cup.; 3

37. sign. K 6

MINCE STŘEDOVĚKÉ A NOVOVĚKÉ

ČECHY A MORAVA

Vratislav II. (jako český kníže 1061–1086, jako král 1086–1092), AR denár⁵²

Böhmen

A. Ein alter Denarius von Herzog und König Wratislav aus den 11 Jahrhundert mit den verunstalteten Brustbild des Herzogs Wratislav und der umschr: WRATIZLV S das heist Wratislvs dux.

R.: Eine Hand, welche eine Fahne hält als das Zeichen der Chris: Belesung die Umschr: ist S WEN-CEZLV das heist Sanctus Wenceslaus. Sieh: Adaukt Voigt Beschreib: Böhm. Münzen 1 Teil Silb.; circa 1066; 3 kr.

38. sign. L 37

Vratislav II. (jako český kníže 1061–1086, jako král 1086–1092), AR denár

A. Denarius aus den eilften Jahrhundert von Herzog und König Wratislav von Böhmen mit einer Hand, welche einen Stab hält, die Umschrift ist: WRATIZLV S das heist: Wratislav

R. Das Haupt des heil: Wenzel. WENCEZLV S das heist Wenceslaus

Silb.; circa 1066; 2 kr.

39. sign. L 37

Ota I. Sličný (1061–1087), mincovna Olomouc, AR denár⁵³

Ollmütz

A. Ein Silb: denar aus den 11. Jahrhundert von Otto I. Herzog von Ollmütz, den Bruder des böhmischen Königs Wratislav, mit einer Hand, welche die Belehrungsfahne hält, nebst der Umschrift OTTO XVD. das heist Otto dux.

R. Der Kopf des heil: Wenzel WENCEZLV S. Das heist: S: Wenceslaus. Regierte von 1061–1086. Silb.; 1 kr.

40. sign. M 3

Václav I. (1230–1253), AR velký brakteát

A. u. R. Ein böhmisch: Brakteat von König Wenzel I. mit den Beinamen der Einäugige, mit dessen gekrönten Bildnis ohne Umschrift: dieser Brakteat ist von feinsten Silber in der Größe eines kaiserl. Siebzehnners, jedoch sehr dünn und blechartig. Silb.; circa 1233; 15 kr.

41. sign. L 38

Přemysl II. (1253–1278) nebo Václav II.

(1278–1305)?, AR brakteát⁵⁴

A. u R. Brakteat von Wenzel König von Böhmen aus den 13. Jahrhundert mit 2. gekrönten Häuptern unter einer gewunderen Saule. Die 2. Häuptern bedeuten das Brustbild des Königs Wenzel und seines Sohnes Ottokar. Siehe: Voigt Beschreibung böhmis: Münzen 2ter Theil. Silb.; circa anno 1233; 7 kr.

42. sign. L 39

Přemysl II. (1253–1278), AR brakteát⁵⁵

A. Brakteat von König Ottocar II. von Böhmen, aus den 13. Jahrhundert mit dem links sehenden gekrönten Brustbild des Königs, welcher den Reichsapfel in der rechten und einen Kreuzzepter in der linken Hand hält. In Felde ist das Wappen von Oestreich mit den Bindenschild. Sieh: Beschreib: Bohmis: Münzen von Adaukt Voigt. Silb.; circa an. 1250; 7 kr.

43. sign. L 45

Přemysl II. (1253–1278)?, AR brakteát

A. a R. Brakteat von Ottocar König von Böhmen, aus den 13. Jahrhundert mit den verunstalteten gekrönten Brustbild Ottocar II., welcher in der Hand ein Schwert hält. Sieh: Voigt, Beschreib. Böhm. Münzen 2 Theil. Silb.; circa an. 1250; 7 kr.

44. sign. L 46

Václav IV. (1378–1419) nebo Jiří z Poděbrad (1458–1471), mincovna Kutná Hora, AR peníz se lvem?

A. Ein einseitig geprägter Heller von feinsten Silber mit den Böhmis: Löwen ohne Umschr: ist vermutlich aus den 14. Jahrhundert. Sieh: Adaukt Voigt Beschr. Bohm. Münz. 2 Theil. Silb.; 1 kr.

45. sign. L 47

Rudolf II. (1575–1611), Kutná Hora, AR malý groš, 1579⁵⁶

A. Ein gekrönt: R zwischen 2 Blumen: das heist Rudolphus imperator. Darunter Malei Gross. 1579. R. Der bohmis: Löw ohne Umschr: Silb.; 3 kr.

46. sign. L 49

Marie Terezie (1740–1780), mincovna Praha,

AE grešle, 1768⁵⁷

A. Ein Gröschl 1768 in einer Fassung.

R. 3 gekrönte Wappen mit den böhmis: Löwen den Mährischen und Schles: Adler ohne Umsch:

Kup.; ¾ kr.

47. sign. M 2

ŠLIKOVÉ

Jindřich IV. (1612–1650), mincovna Planá,

AR 3 krejcar, 1634

Silb.; 3 kr.

48. sign. M 1

SLEZSKO

Ferdinand I. (1526–1564), mincovna Vratislav,

AR groß, 1546

Silb.; 3 kr.

49. sign. L 48

Leopold I. (1657–1705), mincovna Opole⁵⁸,

AR grešle, 1696

Silb.; ½ kr.

50. sign. M 13

LEHNICKO – BŘEŽSKO – VOLOVSKO

Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602/1605–1621),

mincovna Rychleby, AR 3 krejcar, 1617

Silb.; 3 kr.

51. sign. M 4

Kristián (1654–1672), mincovna Břeh,

AR grošík, 1669⁵⁹

Silb.; 1 kr.

52. sign. M 4

ZAHÁŇSKO

Albrecht z Valdštejna (1624–1634), mincovna

Zaháň, AR 3 krejcar, 1630⁶⁰

Silb.; 3 kr.

53. sign. N 7

VRATISLAVSKÉ BISKUPSTVÍ

František Ludvík (1683–1732), mincovna Nisa,

AR grošík, 1693⁶¹

Silb.⁶²; ¼ kr.

54. sign. M 5

DOLNÍ RAKOUSY

Friedrich V. (III.) (1439–1493), mincovna Vídeň,
Niclas Teschler, AR feník, po 1460

Silb.; 1 kr.

55. sign. *M* 6⁶³

Ferdinand II. (1620–1637), mincovna Vídeň?⁶⁴,

AR 3 krejcar, 1636

Silb.; 3 kr.

56. sign. *M* 12

Marie Terezie (1740–1780), mincovna Vídeň?⁶⁵,

AE krejcar, 1762

Kupf.; 1 kr.

57. sign. *M* 15

Marie Terezie (1740–1780), mincovna Vídeň,

AE feník (velký typ), 1765

Kupf.; ¼ kr.

58. sign. *M* 16

Marie Terezie (1740–1780), mincovna Vídeň,

AE haléř, 1768

Kupf.; ¼ kr.

59. sign. *M* 17

František I. Štěpán Lotrinský (1745–1765),

mincovna Vídeň, AE ½ krejcar, bez letopočtu

Kupf.; ½ kr.

60. sign. *M* 14

František II. (1792–1835), mincovna Vídeň,

AR 6 krejcar pro tzv. Přední Rakousy, 1794

Silb.; 6 kr.

61. sign. *M* 23

ŠTÝRSKO

Leopold I. (1657–1705), mincovna Graz,

AR 2 feník, 1700⁶⁶

Silb.; 1 kr.

62. sign. *N* 8

TYROLSKO

Marie Terezie (1740–1780), mincovna Hall,

AR quadrans, 1744

Silb.; 1 kr.

63. sign. *M* 24

EGGENBERKOVÉ

Jan Antonín (1634–1649), mincovna Waldstein,

AR 3 krejcar, 1648⁶⁷

Silb.; 3 kr.

64. sign. *N* 11

UHRY

Leopold I. (1657–1705), olovo, odražek

15 krejcaru, 1675⁶⁸

Ble.; 3 kr.

65. sign. *L* 25

František II. Rákóczi (1703–1711), mincovna

Kremnica?, AE poltura, 1704

Kup.; ¼ kr.

66. sign. *L* 26

František II. Rákóczi (1703–1711),

AE 10 poltura, 1704

Kup.; 1 kr.

67. sign. *L* 27

František II. Rákóczi (1703–1711),

E 10 poltura, 1704

Kup.; 1 ½ kr.

68. sign. *L* 28

František II. Rákóczi (1703–1711),

AE 10 poltura, 1706

Kup.; 1 ½ kr.

69. sign. *L* 34

Marie Terezie (1740–1780), AE denár, 1763

Kupf.; ¾ kr.

70. sign. *L* 35

Marie Terezie (1740–1780), AE poltura, 1763

Kup.; 1 ½ kr.

71. sign. *L* 36

RAKOUSKÉ NIZOZEMÍ

Marie Terezie (1740–1780), AE liard, 1751⁶⁹

Silb.; 1 kr.

72. sign. *M* 24

ZEELAND

provincie spojeného Nizozemí, Zeeland,

mincovna Middelburg, AE duit, 1683

Kup.; ¼ kr.

73. sign. *K* 20

UTRECHT

město Utrecht, AE duit, 1751

Kupf.; ½ kr.

74. sign. K 21; 3,188 g; 20 mm; 12 h

VMO, přír. č. 216/2000

Lit.: Purmer – Wiel 2006, s. 260, Su 20

SANKT GALLEN

město Sankt Gallen, billon, 3 krejcar, 1723

Silb.; 3 kr.

75. sign. K 18

BISKUPSTVÍ CHUR

Josef Benedikt von Rost (1728–1734),

AR 3 krejcar, 1734

Silb.; 3 kr.

76. sign. K 19

SCHAFFHAUSEN

město Schaffhausen, AR 3 krejcar, b. l.

(po 1561)⁷⁰

Silb.; 3 kr.

77. sign. N 12

DOMBES

Gaston Orleánský (1627–1650),

AE double tournois⁷¹

Kupf.; ½ kr.

78. sign. K 14

FRANCIE

Ludvík XV. (1715–1774), AE sol, 1719

Kup.; 2 kr.

79. sign. K 16

Ludvík XV. (1715–1774), AE ½ sol?,⁷² 1720

Kup.; 1 kr.

80. sign. K 15

Francouzská republika, AE 5 sols, 1792

Kup.; 6 kr.

81. sign. N 30

Francouzská republika, mincovna Paříž,

AE 5 centimes, rok 4 (1795–1796)

Kup.; 1 kr.

82. sign. K 17

ŠPANĚLSKO

Filip V. (1700–1746), AR ½ real?⁷³

Silb.; 3 kr.

83. sign. K 13

SICÍLIE

Viktor Amadeus II. (1713–1720), AE grano, 1715

Kup.; 1 kr.

84. sign. N 17

PAPEŽSKÝ STÁT

Benedikt XIII. (1724–1730), AE quattrino

85. sign. N 16⁷⁴

PARMA

Ranuccio Farnese (1592–1622), billon, soldo, b. l.

Silb.; 1 kr.

86. sign. N 8

PISA

Cosimo III. Medicejský (1670–1723),

AR ½ giulio (groš), 1715⁷⁵

Silb.; 3 kr.

87. sign. N 28

MILÁNSKO

Karel VI. (1706–1740), AE quattrino⁷⁶

Kup.; ¼ kr.

88. sign. N 14; 1,580 g; 14 mm; 7 h

VMO, přír. č. 216/2000

Lit.: Cuhaj 2010, s. 935, KM 144

BENÁTSKO

Benátská republika, AE 6 bagattini⁷⁷

Kup.; ½ kr.

89. sign. N 15

GORIZIA

Marie Terezie (1740–1780), AE soldo, 1748

Kup.; ½ kr.

90. sign. N 13

Marie Terezie (1740–1780), AE ½ soldo, 1762

Kup.; ¼ kr.,

91. sign. N 13

BAVORSKO

Albert IV. (1463–1508), mincovna Straubing, halbbatzen, 1506?⁷⁸

Silb.; 3 kr.

92. sign. M 26

Maxmilián II. Emanuel (1679–1726),

AR 10 fenik, 1685

Silb.; 2 kr.

93. sign. M 27

Karel Albrecht (1726–1745), mincovna

Mnichov, AR 3 krejcar, 1733

Silb.; 3 kr.

94. sign. M 28

Karel Albrecht (1726–1745) jako císař Karel VII.,

mincovna Mnichov, AR 6 krejcar, 1744

Silb.; 6 kr.

95. sign. M 34

Maxmilián III. Josef (1745–1777), mincovna

Mnichov, AR 6 krejcar, 1745

Silb.; 6 kr.

96. sign. M 35

Maxmilián III. Josef (1745–1777), mincovna

Mnichov, AR krejcar, 1757

Silb.; 1 kr.

97. sign. M 36

HORNÍ FALC

Jan Hornofalcký († 1448) spolu s Otou I.

z Mosbachu-Neumarktu (1410–1461), mincov-

na Amberg, AR fenik

Silb.; 1 kr.⁷⁹

98. sign. M 25

SALCBURSKÉ ARCIBISKUPSTVÍ

Leopold Antonín z Firmianu (1727–1744),

mincovna Salcburk, AR fenik, 1742

Silb.; ½ kr.,

99. sign. M 37

Jakub Arnošt z Liechtensteinu (1745–1747),

mincovna Salcburk, AR fenik, 1746

Silb.; ½ kr.,

100. sign. M 37

Zikmund Kryštof ze Schrattenbachu

(1753–1771), mincovna Salcburk, AR fenik, 1756

Silb.; ½ kr.

101. sign. M 38

Zikmund Kryštof ze Schrattenbachu

(1753–1771), mincovna Salcburk, AR krejcar, 1757

Silb.; 2 kr.

102. sign. M 38

WÜRTTEMBERSKO

Fridrich I. (1593–1608), AR 3 krejcar, 1595

Silb.; 3 kr.

103. sign. M 39

Eberhart Ludvík (1693–1733), AR 3 krejcar,

1696

Silb.; 3 kr.

104. sign. M 45

MONTFORT

Arnošt Josef (1734–1758), mincovna Langenar-

gen, AR krejcar, 1748

Silb.; 1 kr.

105. sign. M 46

AUGSBURG

město Augsburg, AR 4 krejcar, 1694

Silb.; 4 kr.

106. sign. M 47

město Augsburg, AE 2 fenik, 1764

Kupf.; ½ kr.

107. sign. M 48

KURFIŘTSKÁ FALC

Karel Teodor ze Sulzbachu (1742–1799), AR 2

krejcar, 1750

Silb.; 2 kr.

108. sign. M 49

Karel Teodor ze Sulzbachu (1742–1799), billon

5 krejcar, 1765

Silb.; 6 kr.

109. sign. M 50

TREVÍRSKÉ ARCIBISKUPSTVÍ

Jan Hugo z Orsbecku (1676–1711), AR 4 fenik,

1691⁸⁰

Silb.; 4 kr.

110. sign. N 2

OSNABRÜCKÉ BISKUPSTVÍ

Arnošt August z Brunšviku (1662–1698),

mincovna Melle, AR groš, 1664

Silb.; 3 *kr.*

111. sign. *N 3*

NORIMBERK

Město Norimberk, AR 5 krejcar, 1765

Silb.; 5 *kr.*

112. sign. *N 4*

MANSFELD – EISLEBEN

Jan Jiří III. (1663–1710), AR 1/3 tolaru, 1671

Silb.; 30 *kr.*

113. sign. *N 5*

SASKO – ALBERTINSKÁ LINIE

Fridrich August II. (1733–1763), billon VI fenik, 1761⁸¹

Kup.; ¼ *kr.*

114. sign. *N 10*

SACHSEN-WEIMAR-EISENACH

Fridrich III. (1748–1755), mincovna Eisenach, billon 3 fenik, 1755⁸²

Silb.; 1 *kr.*

115. sign. *N 11*

SACHSEN-HILDBURGHAUSEN

Arnošt (1680–1715), AR úmrtní 2 groš, 1715

Silb.; 6 *kr.*

116. sign. *N 21*

BRAUNSCHWEIG-LÜNEBURG-CALEMBERG

Jiří II. Vilém (1648–1665), AR 2 groš (Mariengrosch), 1655

Silb.; 3 *kr.*

117. sign. *N 6*

Jan Fridrich (1665–1679), AR groš (Mariengroschen, 1/36 tolaru), 1678

Silb.; 2 *kr.*

118. sign. *N 6*

MECKLENBURG-STRELITZ

Adolf Fridrich IV. (1752–1794), AE, 3 fenik, 1755

Kup.; ¾ *kr.*

119. sign. *N 7*

BRANIBORSKO

Fridrich III. (1688–1701), mincovna Královec,

AR 3 groš, 1696

Silb.; 3 *kr.*

120. sign. *K 28*

BRANDENBURG-BAYREUTH

Fridrich (1735–1763), mincovna Bayreuth, billon, fenik, 1748

Silb.; ¼ *kr.*

121. sign. *N 4*

VÝCHODNÍ FRÍSKO

Karel Edzard (1734–1744), AR 1/12 tolaru, 1743⁸³

Silb.; 8 *kr.*

122. sign. *N 9*

PRUSKO

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Berlín, AE fenik, 1752

Kup.; ¼ *kr.*

123. sign. *K 30*

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Berlín, AE 3 fenik, 1752

Kup.; ¾ *kr.*

124. sign. *L 1*

Fridrich II. (1740–1786), AR 6 krejcar, 1757?⁸⁴

Silb.; 7 *kr.*

125. sign. *L 5*

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Vratislav, billon⁸⁵, grešle, 1754

Silb.; ¾ *kr.*

126. sign. *L 1*

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Vratislav, billon, 3 krejcar, 1764

Silb.; 3 *kr.*

127. sign. *L 2*

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Vratislav, billon, 3 krejcar, 1771

Silb.; 3 *kr.*

128. sign. *L 3*

Fridrich II. (1740–1786), mincovna Vratislav?,
billon, grešle, 1774
Silb.; $\frac{3}{4}$ kr.
129. sign. L 4

HESENSKO-KASSELSKO

Fridrich I. (1730–1751), AE haléř, 1750⁸⁶
Kup.; $\frac{1}{4}$ kr.
130. sign. K 29

ŠVÉDSKO

Karel XI. (1660–1697), mincovna Stockholm,
AR 5 ore, 1693
Silb.; 6 kr.
131. sign. K 22

Fridrich I. (1720–1751), AE 1 ore, 1724
Kup.; 1 kr.
132. sign. K 23

POLSKO

Alexander Jagellonský (1501–1506), mincov-
na Krakov, AR $\frac{1}{2}$ groš, b. l.
Silb.; 3 kr.
133. sign. L 6

Zikmund III. Vasa (1587–1632), mincovna
Bydhošť, AR 3 krejcar, 1616
Silb.; 3 kr.
134. sign. L 12

Zikmund III. Vasa (1587–1632), mincovna
Bydhošť?, AR 1/24 tolaru (poltorák), 1624
Silb.; 3 kr.
135. sign. L 13

Jan II. Kazimír Vasa (1649–1668), AE šilink,
1664
Kup.; $\frac{1}{4}$ kr.
136. sign. L 14

August III. (1733–1763), AE groš, 1755
Kup.; $\frac{1}{2}$ kr.
137. sign. L 15

August III. (1733–1763), AE groš, 1755⁸⁷
Kup.; $\frac{1}{4}$ kr.
138. sign. L 15

Stanislav II. August Poniatowski (1764–1795),
AE groš, 1765
Silb.; ⁸⁸ $\frac{1}{2}$ kr.
139. sign. L 16

Stanislav II. August Poniatowski (1764–1795),
AE 3 groš, 1766
Kupf.; 1 kr.
140. sign. L 17

Stanislav II. August Poniatowski (1764–1795),
AE 3 groš, 1766
Kup.; 1 kr.
141. sign. L 23

Stanislav II. August Poniatowski (1764–1795),
mincovna Varšava, AR 6 groš, 1794
Silb.; 3 kr.
142. sign. L 24

Jan II. Kazimír Vasa (1649–1668), AE šilink,
1665
Kupf.; $\frac{1}{4}$ kr.
143. sign. L 14

RUSKO

Petr I. (1682–1725), mincovna Moskva,
AE kopějka
Kupf.; 2 kr.
144. sign. K 24.

Kateřina I. (1725–1727), AE 5 kopějek, 1726
Kupf.; 2 kr.
145. sign. K 25

Petr II. (1727–1730), AE 5 kopějek, 1729
Kup.; 2 kr.
146. sign. K 26

Anna Ivanovna (1730–1740), AE děnga, 1738
Kup.; 1 kr.
147. sign. K 27

NOVOVĚKÉ MEDAILE

OLOMOUCKÉ BISKUPSTVÍ

malá intronizační medaile biskupa Jakuba Arnošta z Liechtensteinu, AR, 1738

Silb.; 17 kr.

148. sign. N 22

malá intronizační medaile biskupa Ferdinanda Julia Troyera, AR, 1747

Silb.; 17 kr.

149. sign. N 23

malá intronizační medaile biskupa Leopolda II. Bedřicha z Egkhu, AR, 1759

Silb.; 17 kr.

150. sign. N 24

žeton k intronizaci biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, AR, 1762

Silb.; 20 kr.

151. sign. N 25

ČECHY

medaile na pražskou korunovaci Marie Terezie, mosaz, 1743⁸⁹

Mes.; 1 kr.

152. sign. N 26

žeton na pražskou korunovaci Františka II., AR, 1792

Silb.; 6 kr.

153. sign. N 27

ŘEZNO

Hieronymus Federer, **medaile na korunovaci Ferdinanda IV. Habsburského**, AR, 1653

Silb.; 15 kr.

154. sign. N 20

BRAUNSCHWEIG

medaile na paměť obnovení a vysvěcení zednářské lóže Jonathan, AV medaile v hodnotě dukátu, (1760)

Gold.; 5 fr.

155. sign. N 19

NEZNÁMÝ EMITENT

falsum židovského (Jidášova) šekelu, AR, 18. století?⁹⁰

*A. Virga Aronis amygdalinae aut Ramus Lauri*⁹¹

R. Thuribulum.

*Inscriptio: Siclus Israel et in altera parte: Jerusalem sancta. Numus adulterinus est in Fröhlich Annales rerum et regnum Syromacedonum.*⁹²

156. sign. J 1

POČETNÍ PENÍZE – ÚČELOVÉ ZNÁMKY – ŽETONY

ČECHY

Ferdinand I. (1526–1564), mincovna Jáchymov, AE početní peníz, 1564

Kup.; 1 kr.

157. sign. L 48

ROŽMBERKOVÉ

Vilém z Rožmberka (1552–1592), mincovna České Budějovice, AE početní groš, 1590

Kup.; 1 kr.

158. sign. L 50

KOLÍN NAD RÝNEM

Město Kolín nad Rýnem, AE známka na chleba (Brotpfennig), b. l. (1740)

Kup.; ¼ kr.

159. sign. N 1

FRANCIE

Ludvík XV. (1715–1774), AE? žeton⁹³,

160. sign. N 29

MINCE DLE BEIDTELOVA POPISU NEURČITELNÉ

AE⁹⁴

Numus 3 moduli cum ignota figura. Numus antiquus frustatus.

161. sign. J 2

AE

A. ... AV. ANT. ... Caput imberbe laureat ad pect: cum paludamento, forte Heliogabali imp:

R. ... NIK ... Tria figura militaria. Num: frustat: 2 mod.

Aes; 2

162. sign. K 8

AE

A. Caput dext: coronat:

R. In rev. Fig: mulieb: stans.

Cup.; 3

163. sign. K 9

AE

A. Caput dext: coron: juvenile ... VS ...

R. In rev: tropheum

Cup.; 3

164. sign. K 9

AE

A. Cap: simile.

R. In altera parte est aquila expansis alis ...TIO.

Cup.; 3

165. sign. K 10

AE

A. Cap: simile.

In rev: figura viri: P. M. TR. P COS. III. PP. id est:

Pontifex Maximus, Tribunitia potestate Consul: 3

pater patriae

Aes flav.; 3

166. sign. K 10

AE

A. Cap: juvenile.

R: vir sin: gradiens.

Cup.; 2

167. sign. K 11

AE

A. Cap: dext: velatum forte Constantii Chlorig aut Constantini Magni.

R. Fig: mulieb: velata stans. Numulus frustatus 3 mod:

Cup.

168. sign. K 12

A. Ein unbek. Pfennig mit einem Löwen ohne Umschr. Gepräg nach zu urtheilen aus den 14. Jahrhundert

Silb.; 1 kr.

169. sign. N 8⁹⁵

A. Ein Heller mit drei Wappen. In 1 Wapp. ein dopp. Adler, in 2 ein Kreuz, in 3 ein quer und Schrägbalken. Darüber 1653.

R. der Rev. ist ungeprägt.⁹⁶

Silb.; ¼ kr.

170. sign. N 2

A. 1 Pfennig zwischen 2 Zweiger darunt: 1748

R. Das gekrönte Wapp: mit dem Churtrier: Kreuz

Silb.; ¼ kr.

171. sign. N 2

Unbekant arab. Münz

A. Eine silberne sehr kleine Münz mit arabischen Charakteren die vermutlich aus der Krimm oder Arabien ist.

Silb.; 1 kr.

172. sign. N 18

A. Eine Kupfermünz vermutlich den Gepräg nach zu urtheilen in der Barbarey zu Tunis oder Tripolis geprägte Münz mit arabischen Buchstaben auf einer Seite und den Zeichen auf der Kehrseite.

Kup.; ½ kr.

173. sign. N 18

A. Dicke kleine Kupfermünz mit arabischen Buchstaben auf beiden Seiten, höchstwahrscheinlich in der Barbarey zu Tunis oder Algier geprägt. Siehe Tychsen, Hallenberg und Dombay Werke über Muhamedanische Münzen.⁹⁷

Kup.; ½ kr.

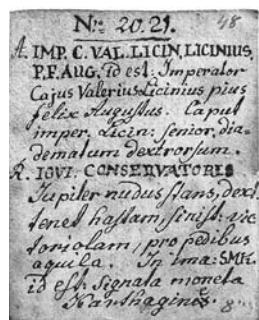
174. sign. N 18

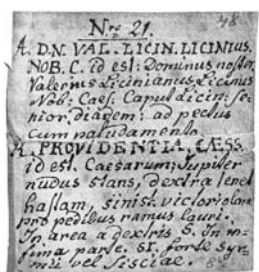
Č. kat. 1 (2x zvětšeno).

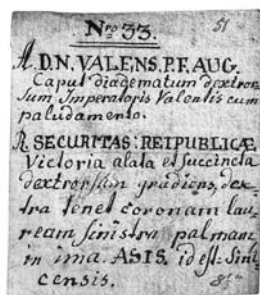

Č. kat. 22 (2x zvětšeno).

Č. kat. 23 (2x zvětšeno).

Č. kat. 34 (2x zvětšeno).

Č. kat. 74 (2x zvětšeno).

Č. kat. 88 (2x zvětšeno).

Literatura a internetové zdroje citované v katalogu:

- Cuhaj, G. S.: *Standard Catalog of World Coins 1701–1800*. Iola 2010. (Cuhaj 2010).
- Purmer, D. – Wiel, A. H. N. van der: *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573–1806. Holland, West-Friesland, Zeeland, Utrecht*. Deel I. Nederlandse Vereniging van Munthandelaren 2006. (Purmer – Wiel 2006).
- Sutherland, C. V. – Carson, R. A. (eds.): *The Roman Imperial Coinage*. Vol. VII. London 1966. (RIC, VII).
- Mattingly, H. – Sutherland, C. V. – Carson, R. A. (eds.): *The Roman Imperial Coinage*. Vol. IX. London 1968. (RIC, IX)
- Roman Provincial Coinage, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/10864> (RPC).

Poznámky:

- ¹ Sejbal, J. (ed.): *Mikuláš Adaukt Voigt. Zakladatel české vědecké numismatiky*. Brno 1988.
- ² Krejčík, T.: Numismatická Morava v době M. A. Voigta. In: Sejbal, J. (pozn. 1), s. 119–123.
- ³ Lyceum bylo považováno za vysoké učení nižšího stupně. Na rozdíl od univerzity mělo menší počet stolic a tím i omezenější rozsah učiva. Jediným úředníkem lycea byl rektor, který ovšem v případě Olomouce nesměl od roku 1786 používat titul „magnificus“. Teologické a filozofické fakultě však zůstalo právo promovat doktory a vykonávat tak rigorózní zkoušky. Více k této problematice Kovářová, S.: Postavení a tituly profesorů na olomouckém lyceu (1782–1827). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1992, č. 268, s. 34.
- ⁴ K někdejší numismatické sbírce lycea např. Skutil, J.: Příspěvek k historii olomouckého zájmu numismatického. *Numismatické listy*, roč. 8, 1953, č. 6, s. 136–138. – Burian, V.: Numismatické oddělení Krajského Vlastivědného muzea v Olomouci. *Moravské numismatické zprávy*, 1957, č. 3, s. 49–50. – Týž: K moravským a slezským nálezcům mincí v 19. století. *Numismatický sborník*, č. 6, 1960, s. 425–426. – Michnová, V.: K počátkům numismatických veřejnoprávních sbírek v Olomouci. In: *150 let olomouckého muzejnictví*. Olomouc 1999, s. 14–17.
- ⁵ Hradil, F. – Glonek, J.: „Museum mathematicum“ a numismatická sbírka. In: Hrbáčová, J. – Krušínský, R. (eds.): *Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci* (katalog výstavy). Olomouc 2016, s. 241–244.
- ⁶ Podle údajů Christiana d'Elverta se *Museum mathematicum naturale physicum* stalo součástí olomoucké jezuitské univerzity v roce 1754, kdy císařovna Marie Terezie povolila na jeho zřízení uvolnit částku 400 zlatých a v dalších třech letech pak po 50 zlatých na provozní náklady. Elvert, Ch. d': *Geschichte der Studien-, Schul-, u. Erziehungs-Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien, insbesondere der olmützer Universität, in den neuen Zeiten*. Brünn 1857, s. 254.
- ⁷ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr I, č. 30, fol. 172, *Sammlungen bey dem Lyzeum in Olmitz*. Správou muzea byl od roku 1777 pověřen kustod Jan Alois Hanke.
- ⁸ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), fond VKOL, karton 58, 1785, inv. č. 100/1785 a 100a/1785, koncept Schulzova dopisu pro moravskoslezské gubernium ze 4. září 1785 a základní popis jednotlivých částí muzea.
- ⁹ Více Hradil, F. – Glonek, J. (pozn. 5).
- ¹⁰ ZAO-O, fond VKOL, karton 58, 1785, č. 103 a 104, gubernium 12. 9. 1785 nařizuje knihovníkovi Janu Aloisi Hankemu a poté i rektorovi lycea přijmout do knihovny mince a starožitnosti z numismatického muzea.
- ¹¹ Jednalo se například o Zahnerův a Rokického přípravný model olomouckého Čestného sloupu Nejsvětější Trojice z premonstrátské kanonie v Louce nebo o párové glóby Vicenza Coronelliho v úpravě Jana Jiřího Heinze z olomoucké kanonie Věch svatých.

- ¹² Srov. Kovářová, S.: Pomocné vědy historické na staré olomoucké univerzitě. In: Macková, M. – Oppeltová, J. (eds.): *Slavme chvíli... Sborník k 70. narozeninám Jana Bistříckého*. Ústí nad Orlicí 1999, s. 78.
- ¹³ Kniha dárců (dobrodinců) numismatické sbírky lycea zavedená po roce 1814 pod názvem *Liber Benefactorum Collectionis numismatice* (uložena dnes ve Vlastivědném muzeu v Olomouci) k osobě Michaela Václava Voigta uvádí: „Čestný člen latinské učené společnosti v Jeně, korespondenční člen císařsko-královské učené společnosti pro zemědělství a přírodovědu, doktor filozofie, ředitel filozofické fakulty a knihovnik olomoucké lyceijní knihovny.“
- ¹⁴ K jeho osobě a působení viz Rochowanská, I.: Michal Václav Voigt. *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, roč. 62 (3), 1973, s. 117–122. – Táž: Michael Václav Voigt – pedagog. *Pedagogika: časopis pro pedagogické vědy*, 1974, č. 5, s. 573–578.
- ¹⁵ K Beidtelovi souhrnně Černohorský, K.: K počátkům numismatického zájmu v opavském Slezsku. Slezský numismatik Johann Beidtel. *Časopis Slezského muzea – vědy historické*, série B, 1971, č. 2, s. 97–110. Jeho jméno zmiňuje také Paukert, J.: Moravští a slezští numismatici z řad kléru, narození do konce 19. století. In: Štefan, J. T. (ed.): *Peníze v proměnách času III*. Ostrava 2002, s. 138. K Beidtelově činnosti v Olomouci recentně Hradil, F. – Glonek, J. (pozn. 5).
- ¹⁶ V textu našeho příspěvku jej budeme označovat jako „první katalog 1814“.
- ¹⁷ V textu našeho příspěvku jej budeme označovat jako „inventář sbírky 1814“.
- ¹⁸ MZA v Brně, fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr I, č. 30, fol. 172r, v.
- ¹⁹ MZA v Brně, fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr I, č. 30, fol. 173r. Profesorům byly jejich soukromé výdaje o rok později refundovány 400 zlatými ze studijního fondu a byla jim udělena pochvala.
- ²⁰ ZAO-O, VKOL, karton 58, sign. 100a/1785, soupis předmětů matematického muzea (koncept). Čistopis téhož soupisu je označen signaturou 163/1785.
- ²¹ Dnes sbírka obsahuje jen 229 medailí označených evidenčními čísly VMO N 3585 – N 3813.
- ²² Více k celému souboru Mai, P.: *Das Papsttum im Spiegel von Münzen und Medaillen*. Regensburg 2006.
- ²³ Medaile jsou dnes uloženy ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci pod evidenčními čísly N 3814 – N 4026. Jako první na jejich existenci v Olomouci upozornil Szabó, L.: Olomoucká kolekce medailí římských císařů od C. Wermutha. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1987, č. 248, s. 20–25.
- ²⁴ VMO, inv. č. N 8518.
- ²⁵ Ikonografie medaile vychází ze staršího vzoru uplatněného na zednářské medaili z Norimberku roku 1743. Její popis byl publikován v katalogu k výstavě *Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci*. Zde ovšem medaile určena dle Merzdorfovy práce jako ražba brunšvické lóže Carl zur gekrönten Säule viz Merzdorf, T.: *Die Denkmünzen der Freimaurerbruderschaft*. Oldenburg 1851, s. 10–11. Při pozdější konfrontaci s o něco mladší literaturou se toto tvrzení ukázalo jako mylné. K novému určení zednářského dukátu (1760) srov. *Abbildungen Freimaurerischer Denkmünzen und Medaillen*. Hamburg 1898, č. 28.
- ²⁶ Více k tomuto tématu Hradil, F. – Glonek, J. (pozn. 5).
- ²⁷ VMO, inv. č. N 8517.
- ²⁸ Wondrák, E.: Olomoucká „Společnost neznámých učenců“ a některé dnešní pohledy na její vznik a činnost. *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, roč. 62, 1973, s. 125.
- ²⁹ VMO, inv. č. N 8516.
- ³⁰ Tato medaile je jako jediná znovu uvedena v Beidtelově prvním katalogu sbírky z roku 1814. Viz níže č. kat. 155.
- ³¹ Srov. Katz, V.: *Die Erzgebirgische Prägemedaile des XVI. Jahrhunderts*. Praha 1931, s. 68.
- ³² ZAO-O, VKOL, karton 63, č. 15a-d/1814, první katalog mincí sepsaný J. Beidtelem v roce 1814, nestránkováno, nefoliováno.
- ³³ K rozvoji patřil třeba nákup nové numismatické skříně v roce 1817, srov. ZAO-O, VKOL, karton 64, č. 34/1817; nebo možnost výběru mincí z moravských nálezů, srov. ZAO-O, VKOL, karton 64, č. 7/1818, nález Knínice (okr. Znojmo).

- ³⁴ ZAO-O, VKOL, karton 64, 1817, č. 34. Plata s medaillemi patrně byla označena písmeny A–H.
- ³⁵ ZAO-O, VKOL, karton 63, č. 15a/1814. V originále tento oddíl nazván jako „*Denk und Schaumünzen neuerer Zeit*“.
- ³⁶ ZAO-O, VKOL, karton 63, č. 15b/1814. V originále tento oddíl lakonicky označen „*Schubelade J*“ s dalším členěním: „*Numism: Romanorum familiarum, Numismata Roman: imperatorum et Caesarum a Numism: romanor: incognita 3 seculi*.“
- ³⁷ ZAO-O, VKOL, karton 63, č. 15c,d/1814. V originále tento oddíl označen „*Münzen des Mittelalters und der neuen Zeiten*“ s dalším členěním: „*Unbekante Münzen Deutschlands a Münzen mit arabischen Buchstaben*.“
- ³⁸ Viz „*nummus frustatus*“ (mince neúplná), „*nummus adulterinus*“ (mince falešná).
- ³⁹ Dle údajů J. P. Cerroniho mělo být v lyceální knihovně na počátku 19. století celkem 45 knih z numismatiky. Viz Krejčík, T. (pozn. 2), s. 119.
- ⁴⁰ MZA v Brně, fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr I, č. 30, fol. 173r.
- ⁴¹ VMO, *Liber Benefactorum Collectionis Numismaticae*. Více např. Skutil, J. (pozn. 4).
- ⁴² Krejčík, T. (pozn. 2), ke sbírce existuje i katalog.
- ⁴³ Srov. MZA v Brně, fond Cerroniho sbírka, G 12, Cerr II, č. 260, Gianniniho autograf *SATYRA seu variorum manuscriptum et collectionum inordinata congeries 1734 a Fr: C: de G. C. Ol. et W: Praep: S. M. Olom: in unum corpus compacta: ne pereant* s popisem 77 exemplářů řeckých a římských mincí či gem, viz část XXI. *Collectio Numismatum atque gemarum*.
- ⁴⁴ J. Beidtel řadil mince mezi neurčitelné antické ražby z 3. století. Za určení této ražby děkuji Mgr. Lence Vacinové.
- ⁴⁵ Tzn. mince falešná.
- ⁴⁶ Tzn. z mosazí.
- ⁴⁷ Jedná se o trojdílnou práci knihovníka a antikváře působícího v kurfiřtské Falci Laurentia Begera: *Thesaurus Brandenburgicus selectus, s. gemmarum et numismatum series comm.*, 1696. V inventáři sbírky 1814 je u této položky připsána navíc citace díla Josepha Hilaria Eckhela: *Catalogus Musei Cæsarei Vindobonensis numorum veterum*. [Videň 1779?], I., s. 32, Scipio.
- ⁴⁸ Za určení mince děkuji PhDr. Jiřímu Militkému, Ph.D.
- ⁴⁹ Za určení mince děkuji PhDr. Jiřímu Militkému, Ph.D.
- ⁵⁰ V úseči jsou písmena SMN, která řadí mince k ražbám mincovny v Nicomédii, nikoli v Siscii.
- ⁵¹ Za určení mince děkuji PhDr. Jiřímu Militkému, Ph.D.
- ⁵² Dle popisu odpovídá spíše Vratislavovým českým ražbám, podobně jako následující položka v soupisu. Viz Cach, F.: *Nejstarší české mince*. Díl II. Praha 1972, typy C 351 a C 353.
- ⁵³ Popis ražby odpovídá typu Cach 374. Tamtéž.
- ⁵⁴ Popis mince odpovídá moravským brakteátům jak Přemysla Otakara II., tak Václava II. Srov. Grossmannová, D.: *Denáry a brakteáty na Moravě ve 2. polovině 13. století*. Brno 2015, typ 45 a typy 88.1, 88.2, 88.3. Případně by se mohlo jednat také o ražbu připisovanou olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku. Viz tamtéž, typ 113. V českém prostředí se tento typ brakteátu objevuje méně často. Lze ztotožnit s mincí Přemysla Otakara II., typ Cach 823, viz Cach, F. (pozn. 52).
- ⁵⁵ Dle popisu lze snad vztáhnout k moravskému střednímu brakteátu Přemysla Otakara II. Viz Grossmannová (pozn. 54), typ 81.
- ⁵⁶ Dle popisu se jedná o typ Halačka, č. 379. Srov. Halačka, I.: *Vládní mince zemí Koruny české 1526–1856*. Díl I. Brno 2011, s. 187.
- ⁵⁷ Ve sloupci s datacemi uveden mylný ročník 1764. V inventáři sbírky 1814 uloženém ve VMO je zapsané datum 1768.
- ⁵⁸ Dle popisu nelze vyloučit ani mincovnu ve slezském Břehu. Beidtel mince zařazuje mylně do Rakouska.
- ⁵⁹ Mince nelze dle uvedeného popisu jednoznačně určit. Letopočet je uveden jen orientačně „*circa 1660*“.
- ⁶⁰ Mince Beidtem v prvním katalogu 1814 zařazena do Meklenburska.

- ⁶¹ Mince je uvedena s vročením 1675, ovšem v té době se biskupská mince nerazila. Mincovní produkce Františka Ludvíka začíná rokem 1693.
- ⁶² Označení kovu druhotně opraveno jinou písařskou rukou na „Kupfer“.
- ⁶³ U této položky se nachází odkazy na práce: Mader, J.: *Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters*. Prag 1803 a „*Chrisostomi Handthaler Verzeichniß Wien: Münzen*“.
- ⁶⁴ Dle popisu nelze zcela jednoznačně přiřadit k určité mincovně. Mince je nicméně řazena Beidtelem do Rakouska.
- ⁶⁵ V popisu není uvedena mincovní značka. Kromě vídeňské mincovny lze ražbu vztáhnout i k mincovnám ve Štýrském Hradci, Praze a Kremnici. Beidtel zařazuje ražbu mezi rakouské mince.
- ⁶⁶ J. Beidtel minci řadil mezi neurčitelné ražby z německých zemí.
- ⁶⁷ Mince Beidtelem zařazena mezi neurčitelné německé mince.
- ⁶⁸ V originále nominál uváděn jako 17 krejcar.
- ⁶⁹ Mince je v soupisu označena jako stříbrná, ačkoliv se razila pouze v mědi. Mincovnu nelze vzhledem k neuvedení značky určit. Buď se jedná o ražbu z Antwerp, nebo z Brugg.
- ⁷⁰ Beidtel uvádí minci jako neznámou, ovšem odkazuje na práci Leonarda Hoffmanna: *Alter und Neuer Münzschlüssel*. Nürnberg (1715).
- ⁷¹ V soupisu je mince označena ročníkem 1637, ovšem katalog Bruce II, C. R.: *World Coins (1601–1700)*. Iola 2008 ročník 1637 neuvádí.
- ⁷² Vzhledem k uvádění nižší ceně mince oproti předchozí se zřejmě jednalo o ½ sol.
- ⁷³ V popisu mince není uveden letopočet. Vzhledem k uvádění ceně mince (3 kr.) se nejspíše jednalo o ½ real.
- ⁷⁴ Další údaje k minci (kov, cena) nejsou uvedeny.
- ⁷⁵ Beidtel minci nerozpoznal a zařadil ji jako neznámou mezi pamětní ražby.
- ⁷⁶ Mince nemá čitelný letopočet; ražena byla v letech 1725, 1726, 1728, 1736.
- ⁷⁷ Beidtel v soupisu uvádí, že mince byla vyražena kolem roku 1616.
- ⁷⁸ Mince je v katalogu uvedena s letopočtem 1500, avšak nejspíše byl letopočet špatně přečten, neboť v tomto roce tyto mince nebyly raženy. Ražby Alberta IV. začínají až rokem 1506 srov. Kellner, H.-J.: *Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten*. Grünwald bei München 1958, s. 34, č. 2.
- ⁷⁹ V případě této mince J. Beidtel odkazuje na práci Josefa Eucharia Obermayra: *Historische Nachricht von bayerischen Münzen*. Frankfurt – Leipzig 1763. Minci řadí mezi bavorské ražby z přelomu 15. a 16. století.
- ⁸⁰ Mince je v soupisu označena jako „*Petermenger*“.
- ⁸¹ J. Beidtel minci označil za neznámou, pocházející z německých zemí.
- ⁸² J. Beidtelovi se minci nepodařilo určit, ale řadil ji mezi mince z německých zemí.
- ⁸³ Mince v původním soupise neurčena. Beidtel ji řadil obecně do německých zemí.
- ⁸⁴ V soupisu je mince označena za ražbu pruského krále Fridricha Viléma s neúplným letopočtem. S největší pravděpodobností jde ale o minci Fridricha II. z mincovny v Cleve.
- ⁸⁵ Jako mincovní kov je v soupisu uváděno stříbro.
- ⁸⁶ J. Beidtel minci chybně označil za pruskou z doby Fridricha II.
- ⁸⁷ Totožná ražba s předchozí. V soupisu navíc označena jako haléf.
- ⁸⁸ Později přeškrtnuto a opraveno na „Kupfer“.
- ⁸⁹ Dle popisu lze ztotožnit s medailí uváděnou E. Novákem: *Korunovace a korunovační ražby habsburské monarchie v letech 1526–1918*. Díl IV. Štíty 1995, s. 30–31, č. 8.
- ⁹⁰ Beidtel minci řadil mezi starověké ražby. V inventáři sbírky z roku 1814 uloženém ve VMO je tato mince uvedena mezi ražbami starověkého východu a označena jako stříbrná. K novověkým napodobeninám židovských šekelů např. Filipow, K.: *Jidášovy stříbrňáky. Numismatické památky suprašského monastýru*. In: Grossmannová, D. – Štefan, J. T. – Videman, J. (eds.): *Mincovnictví církevních institucí ve střední Evropě*. Kroměříž – Ostrava 2010, s. 103–112.
- ⁹¹ V originále uvedeny opisy v hebrejštině.

- ⁹² Jedná se o práci jezuitu Erasma Froelicha, která vyšla ve Vídni v roce 1754 pod názvem *Annales compendiarum regum et rerum Syriae, numis veteribus illustrati, deducti ab obitu Alexandri Magni, ad CN. Pompeji ad Syriam adventum, cum amplis prolegomenis*.
- ⁹³ Janem Beidtelem je ražba řazena mezi medaile; kov a cena nejsou uvedeny.
- ⁹⁴ Beidtelův katalog nezmiňuje z jakého je ražba kovu, avšak v prvním inventáři (1814) je tato mince označena jako měděná.
- ⁹⁵ Beidtel minci rovněž neurčil. Řadil ji k mincím německých zemí.
- ⁹⁶ Tuto minci spolu s následující položkou řadil Jan Beidtel mezi trevírské ražby. Dle našeho názoru má mince velmi blízkou ikonografii s jednostrannými dvoufeniky Ferdinanda III. ze štyrské mincovny ve Svatém Vítu, ovšem jednoznačně ji nelze ze znění zápisu určit.
- ⁹⁷ Jan Beidtel s největší pravděpodobností odkazuje na tyto práce: Tychsen, O. G.: *Introductio in rem nummariam Muhamedanorum, et additamentum*. Rostock 1796. – Hallenberg, J.: *Collectio numorum cuficorum*. Stockholm 1800. – Dombay, F. v.: *Beschreibung der gangbaren Marokkanischen Gold-, Silber- und Kupfer-Münzen. Mit Kupfer. gr.* Wien 1803.

SUMMARY

Coin Collection of the Mathematical Museum and Lyceum Library. A Contribution to the History of Olomouc Museum Culture in the 18th Century. *Filip Hradil*

The collection of coins and medals held by the Mathematical Museum (later the Lyceum Library in Olomouc, recorded in 1785 and 1814) represents the oldest source of such material in Moravia. 452 items can with certainty be identified as from the original collection. More systematic searches may lead to further discoveries. Other Moravian coin collections, from both ecclesiastical and secular authorities, have been identified and can be described as rather private collections. The profiling of such collections have been diverse, but the qualitative aspect dominated them, much like the personal interest of the collector. And this contrasts with the collection held by the Mathematical Museum which prior to 1814 was unencumbered by such specific individual interests and preferences.

Pokrokové ženské hnutí na Olomoucku před první světovou válkou*

Hana Krutílková

ABSTRACT

Progressive Women's Movement in the Olomouc Region before the First World War

The aim of this paper is to critically analyse activities of the progressive women of Olomouc before 1914 in the context of the Czech-speaking women's movement. Nevertheless, its purpose is also to comment on character of relationship between the local Association of Progressive Women and the Political Progressive Club in Olomouc as a component of the Moravian People's-Progressive Party. The paper focuses on analysing the points of liaisons between the official programme and integrating women into party structures, as well as conflicting lines and limits of their engagement.

KEY WORDS: Women, Gender, People's-Progressive Party, Olomouc, 1911–1914

1. Úvod

Na přelomu 19. a 20. století docházelo v liberálním měšťanském ženském hnutí k názorovým rozepřím souvisejícím s rozdílným nazíráním na postavení ženy ve společnosti. Jakkoliv se jevil tento spor jako projev generačního neporozumění starších pracovnic s mladými, jeho podstata měla hlubší ideové kořeny. Zatímco starší linie pracovala s konceptem ženy-vychovatelky národa, etabloující se feministická linie odvozovala své proklamace od moderního pojetí žen jako rovnocenných bytostí.¹ Oba názorové proudy moravského ženského hnutí několik let sledovaly pokrokově orientované mocenské síly i tehdejší hegemon české politické scény na Moravě – Lidová strana, která v prvních letech 20. století udržovala styky s oběma liniemi. Vzájemné vazby lidovců s ženami nabývaly na intenzitě v průběhu boje o všeobecné volební právo a jednání o česko-německém vyrovnání, kdy se měšťanské ženské spolky stávaly vzhledem k četným peticím a masovým demonstracím více viditelné. Zájem této strany o ženy byl rovněž dán systémovou změnou, kdy původně honorační politická uskupení vstupovala do éry moderních, na masovém základě fungujících politických stran, disponujících širokým portfoliem satelitních organizací.² Položení základů ženské organizace lidovců nemělo přímočaré řešení a proběhlo s jistým zpožděním za konkurenčními politickými silami. Definitivně se realizovalo až po fúzi s Moravskou stranou pokrokovou v roce 1909.

2. Cíl práce, metody, použité prameny a dosavadní literatura

Cílem tohoto příspěvku je kriticky popsat budování ženské organizace lidovců, respektive lidových pokrokářů na střední Moravě před rokem 1914 a zasadit činnost zdejších pokrokářek do kontextu českojazyčného ženského hnutí. Dalším cílem studie je se vyslovit k povaze vztahů zdejšího Sdružení pokrokových žen pro Olomouc a okolí a Politického spolku pokrokového pro Moravu se sídlem v Olomouci. Přestože oba spolky byly formálně nezávislé, je zřejmé, že Sdružení pokrokových žen reagovalo na volání lidových pokrokářů po „specificky ženských“ aktivitách a podřizovalo jim tak svou činnost. Článek se proto soustředí jak na analýzu vzájemných styčných bodů v programu a začleňování žen do struktur strany, tak na konfliktní linie a limity ženské participace. Materiálově čerpá zejména z pozůstalosti manželů Konečných, uložené v Muzeu Šumperska, a z fondu Moravské ženské spolky z Moravského zemského archivu v Brně. Dokumenty archivní povahy jsou dále doplněny denním tiskem (*Lidové noviny*, *Pozor*, *Proudy*, *Právo ženy*, *Ženská revue*, *Našinec*, *Věstník organizační*, *Eva*, *Prostějovský rozhled*). Příspěvek se metodologicky hlásí k genderové a obsahové analýze textů.

Tématu se kolem přelomu milénia věnovala olomoucká historička Jana Burešová,³ která rovněž vyhotovila několik příspěvků k liberálně orientovaným ženám na Moravě a jejich snaze o průnik do venkovského prostředí.⁴ Soustředila se také na vykreslení aktivit některých významných aktivistek, např. Ludmily Zatloukalové-Coufalové.⁵ Úzce zaměřené sondy na iniciativy pokrokářek v jednotlivých regionech jsou však prozatím vzácné.⁶

3. Nástin ženského hnutí na Olomoucku před rokem 1914

Analýza činnosti Sdružení pokrokových žen se neobejde bez zasazení do celkového rámce ženského hnutí v regionu. Účelem následujících řádků je zmínit nejdůležitější spolky, nikoliv vyčerpávajícím způsobem podat jejich celkový přehled. To při současném stavu poznání není ani možné, navíc řada iniciativ, provozovaných např. sociální demokracií, nenabývala institucionální podobu.

Město Olomouc patřilo od uvolnění politického systému v 60. letech 19. století v porovnání s dalšími místy Moravy k výrazným oblastem ženských aktivit.⁷ Vydeme-li ze spolkového katastru pro Olomouc-město a Olomouc-venkov, uloženého v Moravském zemském archivu v Brně, můžeme konstatovat, že ženské spolky zde vznikaly poměrně záhy. První z nich, Frauenwohlthätigkeitsverein, byl ustaven již v roce 1861 a jeho český protějšek jej následoval v roce 1871 pod názvem Spolek paní a dívek. Dotyčný spolek přistoupil v roce 1882 k reorganizaci své činnosti a přizpůsobil tomu svůj název na Dobročinný komitét českých dam.⁸ 80. léta 19. století pak přinesla v ženské angažovanosti řadu novinek, kdy se diskurz o žádoucích veřejných ženských projevech rozšířil o téma národně-politického uplatnění žen. Na tuto poptávku reagovala řada menšinových a národně-obranných spolků a z tohoto rámce nevybočovala ani Národní jednota pro východní Moravu, která v roce 1885 přistoupila k založení svého Dámského, respektive Ženského odboru. Následující dekáda se vyznačovala rozvojem kulturně-osvětových, muzejních, ale i dalších iniciativ, kterých se účastnily ve velké míře také ženy. Jejich aktivity byly již od druhé poloviny 90. let 19. století pod vlivem sekularizačních tendencí moravské Lidové strany. Postupně se emancipovaly nekatolicky orientované skupiny obyvatelstva, což dalo vzniknout dvěma sdružením, a to spolkům Israelitischer

Frauenverein z roku 1893 a Evangelischer Frauen Verein der Gustav Adolf Stiftung z roku 1901. Vzhledem k silícímu česko-německému soupeření však představovaly dominantní proud místního ženského hnutí nacionálně ukotvené spolky a sdružení prosazující profesionalizaci výchovy nových uvědomělých žen – matek příštích generací. K nim lze zařadit proslulý Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci z roku 1893, o tři roky později vzniklou ženskou a dívčí pobočku spolku Bund der Deutschen Nordmährens či jeho stejně starý protějšek s názvem Vlasta, spolek paní a dívek. Tento proud byl rozšířen v roce 1903 o Ženský dobročinný spolek Josefina Černochová, pojmenovaný po zdejší významné redaktorce. „Fenoménu Pöttingeum“ dal v roce 1905 vzniknout též Spolku absolventek dvoutřídní dívčí školy při ústavu hraběte Pöttinga. Feministická linie ženského hnutí se prosadila nejprve založením spolku Pokrokové dívčí paedagogium se sídlem v Olomouci v roce 1906 a poté vznikem Sdružení pokrokových žen pro Olomouc a okolí, jemuž budou věnovány další stránky tohoto textu.⁹

V závěrečných letech před vypuknutím světového konfliktu se emancipoval také katolický tábor, který mimo jiné reprezentovaly spolky Křesťansko-sociální spolek žen a dívek v Olomouci z roku 1911 a o dva roky mladší Útulna sv. Alžběty. Podobné tendence lze zaznamenat také v německém katolickém táboře, který pod křídly spolku Christlich-sozialer Verein für Olmütz und Umgebung pořádal po roce 1900 samostatná ženská shromáždění.¹⁰ V roce 1912 bylo toto portfolio rozšířeno o Apostolat der christlichen Töchter unter dem Schutze der unbefleckten Jungfrau Maria und der heiligen Angela. Tento uzavřený systém završovalo v roce 1910 sdružení Deutsche Frauenvereinigung in Olmütz.¹¹ Poměrně slabé pozice měly na Olomoucku sociální demokratky. Autonomistické ženské organizace vznikly v Hejčíně, Řepčíně a Hodolanech, v kontextu středomoravského ženského dělnického hnutí ovšem nebyly nikterak výrazné a podléhaly krajské organizaci v Prostějově. Stejně jako tomu bylo i v předchozím případě, byly opoziční olomoucké centralistky zastíněny aktivnějšími skupinami v Prostějově a Přerově.¹²

V bývalém katastru Olomouc-venkov probíhala zakládací vlna ženského hnutí se značným zpožděním, kdy se po roce 1901 začaly pod patronací olomouckého arcibiskupství ustavovat v menších obcích pobočky katolického Spolku sv. Terezie. Podle souhrnu vznikly místní skupiny tohoto spolku hned v několika předměstích dnešní Olomouce i jinde (Doloplazy, Drahanovice, Svatý Kopeček, Slatinice, Velký Týnec, Majetín, Nová Ulice, Nové Sady, Klášterní Hradiště, Náměšť na Hané). První dekáda 20. století přinesla také rozšíření poboček ženských a dívčích poboček spolku Schulverein (Nová Ulice, Pohořany) v roce 1902 a spolku Bund der Deutschen Nordmährens (Hlubočky, Slavonín) o čtyři roky později. Podobně v letech 1909 až 1910 expandovala mimo vlastní Olomouc s několika svými ženskými a dívčími pobočkami (Bélidla, Svatý Kopeček a Pavlovice) také Národní jednota.¹³

4. Pokrokové ženské hnutí na střední Moravě

4.1. Předpoklady pro ustavení Sdružení pokrokových žen

Olomoucké ženské hnutí reagovalo po roce 1904 na zjitřenou debatu o volebním právu žen a jednání o česko-německém vyrovnání. Dobový diskurz zjednodušující tuto problematiku na otázku národně-hospodářské svépomoci a dodržování zásad ekonomického nacionalismu ženami hovořil o ženách jako o politických bytostech jen zřídka.

Odrazilo se to mimo jiné i ve stanovách Pöttingea, které bylo označováno za nepolitický spolek věnující se primárně výchově dívek.¹⁴ V běžném denním tisku z roku 1905 čteme o tomto spolku provolání odkazující na pojetí žen jako matek a vychovatelek dětí.¹⁵

Upozadňování rovnostářských feministických tendencí bylo dáno vyostřeným národním konfliktem, na který aktivněji reagovala starší linie ženského hnutí sdružená do Moravsko-slezské organizace ženské. Šlo o poloilegální platformu žen ze středostavovských vrstev v čele se známou Eliškou Machovou. Tyto tradičně orientované aktivistky sice byly ochotny hovořit také o volebním právu, pojímaly jej ovšem značně konzervativně. Přestože organizace uspořádala v průběhu roku 1905 po celé Moravě asi dvacet manifestací za volební právo žen, po událostech brněnského Volkstagu opět podřídila své požadavky českému národnímu programu.¹⁶

Na vzednutí ženských aktivit reagoval rovněž olomoucký Politický spolek pokrokový pro Moravu, jenž v roce 1901 stál u zrodu Moravsko-slezské organizace žen¹⁷ a který v červnu 1905 v době svátku sv. Petra a Pavla svolal antiklerikální ženskou schůzi v čele s pražskou sociální demokratkou Boženou Toužilovou.¹⁸ Jeho stabilním partnerem v regionu se stal Ženský odbor Národní jednoty, který ve stejném roce pořádal několik agitačních schůzí mezi olomouckými měšťankami a venkovankami z okolí.¹⁹ Nejdůležitější společná akce Moravsko-slezské organizace žen, Ženského odboru a Politického spolku pokrokového se uskutečnila po událostech brněnského Volkstagu 12. listopadu 1905 v olomouckém Národním domě, kde pozvaná řečnice E. Machová pojednala o národně-hospodářských úkolech žen.²⁰ Vedle pročeského prohlášení a provolání o dodržování hesla „svůj k svému“²¹ zde byl přijat též obecně koncipovaný požadavek na lepší výchovu dívek.²²

Pro Politický spolek pokrokový platilo organizování žen poměrně dlouho za marginální téma nabývající na intenzitě až počátkem roku 1907. Patrně v souvislosti s novou volební reformou vylučující ženy z voleb do říšské rady zorganizoval debaťní večírek s hlavní referentkou Julií Rálišovou,²³ která zde pohovořila o národních, kulturních a hospodářských souvislostech soudobého postavení žen.²⁴ Spolek rovněž vyslal svého předáka JUDr. Richarda Fischera na tábor žen v Luděřově, který se konal pod záštitou Národní jednoty v červnu téhož roku. Mimo tohoto důležitého veřejného činitele, jenž zde referoval o tématu žena v národě, zde vystoupila také představitelka mládežnické agrární organizace Ludmila Zatloukalová-Coufalová, která svou pozornost zaměřila na selské dívky. Oba řečníci zde pracovali s poměrně konzervativními obrazy mateřství, o dívčím školství zde bylo referováno pouze z hlediska potřeby odborného vzdělání. Akce se účastnila řada posluchačů z okolí i Olomouce.²⁵

Oproti tomu se v Olomouci koncentrovaly také pokrokově orientované iniciativy požadující všeobecné vzdělání dívek. Spolek s názvem Pokrokové dívčí paedagogium v Olomouci konal počátkem roku 1906 svou ustavující schůzi a na jeho založení participoval Alois Konečný, představitel Ústředního spolku učitelských jednot, Julie Rálišová a další osoby z učitelských kruhů zejména z Olomouce, Přerova a Velké Bystřice. Cílem nového sdružení bylo vychovat vzdělané ženy, což v soudobém diskurzu znamenalo vymanit je z klášterní výchovy.²⁶ Stal se součástí pokrokového proudu ženského hnutí, zaštitěného brněnskou feministkou Zdeňkou Wiedermannovou-Motyčkovou a její sestrou Ludmilou Konečnou. Ty zejména od roku 1903 pořádaly řadu schůzí po celé Moravě s cílem vybudovat české dívčí gymnázium po vzoru pražské Minervy. Jejich iniciativy daly v roce 1907 vzniknout prvnímu českému dívčímu gymnáziu ve Valašském Meziříčí a o rok později také podobnému ústavu v Brně.²⁷ Na střední Moravě získaly řadu sympatizantů především

v Prostějově, Přerově a Kroměříži. Do této linie spadaly rovněž přednášky pražského advokáta Václava Boučka v závěru roku 1907 v olomouckém Národním domě o právním postavení ženy a profesora O. Wagnera o výchově novodobé ženy.²⁸

Na nový směr v ženském hnutí prozatím nereagoval Politický spolek pokrokový. Ačkoliv na jeho půdě zazněl již v květnu 1908 apel na organizování žen, zdá se, že jeho vedení nemělo konkrétní představu, jak problém uchopit. Přenechalo proto volnou ruku J. Rálišové, která dostala za úkol přijít s vlastní koncepcí.²⁹ Aniž bychom měli nějaké bližší informace o tom, zda její snaha měla konkrétní výsledky, je patrné, že plán zapadl během masových schůzí Ženského odboru Národní jednoty pořádaných v závěru téhož roku. Ani tyto manifestace nevykračovaly z tradičně laděného diskurzu.³⁰ Tato disproporce byla zjevná zejména v porovnání se situací v Praze, kde Česká strana pokroková na svém červnovém sjezdu roku 1908 podnikla první kroky k organizování žen.³¹ V případě Moravské strany pokrokové tento úkol ustoupil procesu fúze s Lidovou stranou. Apel na ženy však byl v liberálně orientovaném táboře přítomný i nadále, kdy jednou z podmínek sloučení moravských pokrokářů s lidovci bylo vedle požadavků na sekularizaci školství také moderní nazírání na politická práva žen.³² Ve vyjednávání sloučení obou stran sehrál důležitou roli R. Fischer, známý svým vstřícným postojem k ženské emancipaci.³³

Do této situace přišla do Olomouce Ludmila Konečná, manželka národního socialisty Aloise Konečného, proslulého v té době především díky tzv. Konečného aféře.³⁴ Manželský pár od roku 1887 působil v Českém Bohdíkově na Šumpersku, kde pod křídly Národní jednoty pro východní Moravu rozvíjel bohatou činnost. L. Konečná zde založila ženský odbor s působností pro celý region, který patřil k nejvýraznějším ženským skupinám tohoto národně-obranného spolku.³⁵ Poté, kdy byl A. Konečný po více než 20 letech přeložen na Novojičínsko, se jeho žena rozhodla přestěhovat se do Olomouce, kde studovaly jejich děti a žili její příbuzní.³⁶ [obr. 1]

Obr. 1. A. Wüst, ateliér Olomouc, Ludmila Konečná (1862–1935), 1910, fotografie, Muzeum Šumperska, inv. č. H29094/1. Foto: Hana Krutílková.

Moravské pokrokářky, k nimž se L. Konečná řadila, usilovaly o celospolečenskou změnu spočívající v pojmání žen jako sebevědomých bytostí s plnými občanskými i politickými právy. Nově už neměly být vyzdvihovány pouze jako matky, veřejná role žen měla pronikat bez limitů do sociální, hospodářské i politické sféry. Náзор L. Konečné na ženské hnutí v Olomouci byl proto vcelku kritický. Ve svých pamětech vzpomínala: „*Jinak dámská česká společnost olomoucká byla dosti maloměstská, nafoukaná, klepařská – byly to většinou matky, nebo jejich bohaté dcery selské provdané za doktory, advokáty, profesory nebo obchodníky, které se na mne dívaly z vysoka a někdy, zdálo se mi, i s despektem, což bylo příčinou, že jsem se společnosti olom. dam vyhýbala. Nezískala mne ani jejich činnost kulturní v Pöttingeu, ani jejich činnost sociální (...). Panoval tam (v Ústavu hraběte Pöttinga – pozn. autorky) kázeňský, klášterní řád a svobodný projev chovanev v pensionátu nebo člena učitelského sboru byl jako*

*nepřístojnost vyšetřován a odsouzen. (...) Členky výboru Pöttingea pokládaly se za výkvět dam olomoucké společnosti a udávaly v ní tón. Muži, a to zase nebyli muži, nýbrž páni, se jim klaněli, ale za zády jim říkali Baby a dámské oddělení v kavárně Nár. domu, v níž se tato společnost scházela, říkali 'babinec'.*³⁷

L. Konečná ze začátku spolupracovala s Ženským odborem Národní jednoty a v listopadu 1909 referovala na jím uspořádané schůzi žen, kde kritizovala Němce a současně i hospodářskou, společenskou a politickou pozici Čechů.³⁸ Jiným projevem jejího snažení byla olomoucká listopadová návštěva Marie Tůmové z pražského Výboru pro volební právo žen, kandidátky do voleb do českého zemského sněmu.³⁹ Jakkoliv se z tisku zdá, že se Ženský odbor Národní jednoty stavěl k těmto iniciativám souhlasně, paměti L. Konečné vypovídají o opaku. Byla tudíž odkázána na úzký okruh příbuzných a přátel. Šlo zejména o její sestru Boženu Wiedermannovou, ženu jejího bratrance Boženu Hřivnovou, selku Ludmilu Zatloukalovou-Coufalovou ze Svěsedic, mlynářku Boženu Tymichovou ze Lhoty, její švagrovou Drobítou, učitelku Julii Rálišovou a další. Společně se svými sympatizantkami a sympatizanty uspořádala 24. října 1909 setkání, na kterém bylo rozhodnuto založit Sdružení pokrokových žen.⁴⁰ L. Konečná k tomu v pamětech uvedla: „Mezi olomouckými dámami zavládlo zděšení. Babinec zuřil, na co prý třeba nového spolku, je tu Dobročinný komitét, je tu dám. odbor Národní jednoty – chceme-li pracovat pro dobro národa, máme pracovat v rámci těchto spolků, co prý s pokrokem a kulturou a rovnoprávností – hotový prý bláznovství – a kdo to dělá? Venkovanky – z Olomouce jen bezvýznamné osoby, a jakási z hor přišlá panička, která má být ráda, že úřady jejího muže i s ní více nepotrestaly atd.“⁴¹

4.2. Činnost Sdružení pokrokových žen mezi lety 1910–1914

Faktické ustavení Sdružení pokrokových žen se odehrálo po tiskovém prohlášení z 1. dubna 1910, ve kterém se zdejší pokrokářky ohradily vůči „nepokrokovému směru“ mezi ženami, čímž bylo primárně myšleno katolické ženské hnutí. Jeho text pracoval s diskurzivními obrazy „zlých katolíků“ a „dobrých pokrokařů“, kteří na rozdíl od první skupiny uznávají duševní schopnosti žen za rovnocenné a současně patří k „mravnější“ skupině obyvatel. Prohlášení zahrnovalo dobový konstrukt o Česích jako dědicích Husova „kulturního národa“, čímž se ostentativně vymezovalo vůči Němcům.⁴²

První pracovní schůzka Sdružení se uskutečnila 17. dubna 1910 za účasti 120 žen, z nichž se 95 přihlásilo za nové členky. Do předsednictva schůze byly zvoleny Julie Knechtlová, manželka redaktora *Pozoru* Aloise Knechtla, jako předsedkyně, dále paní Vaňková a slečna Chorutová jako místopředsedkyně, L. Zatloukalová-Coufalová se stala zapisovatelkou. Po schůzi byl ustaven patnáctičlenný výbor důvěrníků v čele s L. Konečnou, ve kterém zasedlo šest žen z Olomouce a devět žen z venkova. Organizační příspěvek byl stanoven na 1 K ročně, platícím členkám byly vydány legitimace.⁴³

Základy Sdružení byly na Olomoucku položeny poněkud dříve, než tomu bylo u ostatních moravských regionů. Teprve v průběhu roku 1910 vznikaly další krajské svazy (Brno, Vyškov, Prostějov, Přerov, Holešov, Boskovice, Valašské Meziříčí, Tišnov, Švábenice, Olomučany aj.), které se 29. května téhož roku spojily v tzv. Zemskou organizaci pokrokových žen moravských (dále jen ZOPŽM) se sídlem v Brně. Její ustavující schůze se z olomouckých představitelk účastnily L. Konečná a B. Tymichová.⁴⁴ Na dění mezi moravskými pokrokářkami záhy reagoval Politický spolek pokrokový, na jehož červnové valné hromadě

byla projednávána otázka kooperace pokrokových stran se stejně orientovanými mládežnickými a ženskými spolky. Mimo Olomouc obracel pozornost též na Litovelsko, Prostějovsko a Přerovsko.⁴⁵

Program ZOPŽM, kombinovaný z feministických a sekularizačních požadavků, byl namířen proti stále více dominantním moravským katolíkům. Národní strana katolická a Křesťansko-sociální strana proto zastávaly v liberálním diskurzu pozici úhlavních nepřátel ženské emancipace. Katolíci a zejména zástupci kléru v něm vystupovali jako nemorální „vykořisťovatelé žen“ a ti, kdo jsou odpovědní za jejich podřízenou pozici. Programové provolání olomouckého Sdružení tudíž záměrně zdůrazňovalo rovnostářský přístup k ženám všech sociálních vrstev: „*Zveme do sdružení ženy všech stavů a povolání, ženy mladé i staré, vdané i svobodné, městské i venkovské, dělnice, sluzky, úřednice, učitelky – všechny, kdož mají zájem o pokrok, který pro ženu znamená rovnocennost, rovnoprávnost, pro národ pak znamená vyrovnání sociálních protiv, mravnost, pravdivost, demokratičnost.*“⁴⁶

Na rozdíl od starších ženských spolků se činnost Sdružení pohybovala mezi politicky, hospodářsky a sociálně orientovanými aktivitami. Znamenalo to pořádání nejrůznějších manifestací, přednášek, politických schůzí a kurzů včetně spolupráce s jinými pokrokovými spolky, jejichž činnost byla v souladu s vizemi ZOPŽM.⁴⁷ Většina kulturně-společenských akcí Sdružení včetně divadel, oslav, výstav, koncertů, publikování adresářů, vedení statistik o ženské práci aj. měla feministicko-politický podtext. Tato činnost byla koncepčně rámována úsilím o budování moderního, lepšího člověka, respektive nové, moderní ženy. Za tímto účelem bylo odkazováno na tradice české reformace, hojně se pořádaly akce s abstinenčním a pacifistickým obsahem.⁴⁸ Podstatná část akcí Sdružení se pohybovala v mantinelech „tradičních“ ženských aktivit, jako byly např. výstava regionálních krajek a výšivek na podzim 1911 či prodejní burza produktů Lidové malířny v Telči v červnu 1912. Jejich účelem bylo napomoci k řešení tzv. ženské otázky. Stejně byla motivována dětská představení, kdy např. v prosinci 1911 šel jejich výtěžek ve prospěch sirotků brněnské Ženské útulny.⁴⁹

Sdružení se poměrně záhy po svém založení zasazovalo za rovnostářské požadavky. Již na své dubnové schůzi roku 1910 vydalo prohlášení požadující zachování výnosu ministerstva veřejných prací z ledna téhož roku o přístupu žen na odborné průmyslové a řemeslné školy. V polovině srpna za tím účelem apelovalo na pokrokové poslance říšské rady, kteří se měli od nynějška zastávat ženských občanských práv.⁵⁰ Velmi hlasitě o sobě dalo vědět též 14. května 1911, kdy se v Brně a současně v Olomouci uskutečnila ženská manifestace na téma volební právo žen.⁵¹ Nejdůležitější akcí roku však byl sjezd pokrokových delegátek z celé Moravy v Olomouci 25. června 1911, na němž promluvil pražská feministka Františka Plamínková a Zdeňka Wiedermannová-Motyčková. Členky ZOPŽM zde odsouhlasily organizační statut a zvolily si své vedení. Sjezd byl díky tomu označován za mezník v pokrokovém ženském hnutí.⁵²

Olomoucké Sdružení patřilo v prvních letech k nejvýraznějším krajským svazům ZOPŽM. Z olomouckých představitelky se proto v ústředí uplatnily Marie Schenková jako členka politického odboru a Božena Hřivnová v odboru sociálním. Místní delegátky Ludmila Konečná, Božena Tymichová, A. Papežíková a Luisa Houžvičková se rovněž účastnily deputace českých žen k ministerskému předsedovi Paulu Gautschovi za volební právo žen, která jím byla přijata 17. července 1911. Hlavním důvodem postavení olomoucké pobočky byla přítomnost zkušené L. Konečné, na jejichž bedrech stála agitace na Olomoucku. Objížděla místní obce s přednáškami o postavení žen ve společnosti, jejich úkolech

Obr. 2. Ludmila Zatloukalová-Coufalová (1886–1960), fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G86, karton č. 21, inv. č. 69/3, složka Ludmila Zatloukalová-Coufalová, f. 1. Foto: Hana Krutílková.

a právech v rodině a národě, vlivu matek na svědomí dítěte, referovala o dětské zdravotědě, náboženství či alkoholismu. Tato situace se změnila s jejím odchodem do Brna motivovaným úspěšnou říšskou kandidaturou jejího muže za národní socialisty v červnu 1911.⁵³ L. Konečná sice navrhla na post předsedkyně Sdružení L. Zatloukalovou-Coufalovou, jeho výbor ovšem podle jejích pamětí „*dokazoval, že nemají se spolkovým a organizačním životem a činností žádné zkušenosti*“.⁵⁴ [obr. 2]

V nově zvoleném výboru Sdružení v roce 1912 figurovala jako předsedkyně Ludmila Zatloukalová-Coufalová, Marie Woráčková jako první místopředsedkyně, Božena Tymichová jako sekretářka, pozici nevolených členek výboru zastávaly Anna Filzochová, Božena Hřivnová, Marie Prokopová, Božena Wiedermannová, Filomena Lakomá, Anna Indrová a další. Přestože v té době spolek disponoval členskou základnou o 170 lidech, dubnová valná hromada považovala stav členské základny za nízký. Současně se jevila problematická také nevalná úroveň vzájemných kontaktů.⁵⁵ Z dlouhodobého hlediska se ukazo-

vala jako palčivá taktéž absence zkušených agitátorek, kdy s odchodem L. Konečné přišlo Sdružení o mimořádně schopnou organizátorku. Z přehledu schůzí a přednášek, které spolek v roce 1912 pořádal, je patrné, že většinu akcí zastali na pozici referentů vybraní hosté z řad mužů.⁵⁶ Tato situace byla napravována postupným zapracováním L. Zatloukalové-Coufalové, výrazněji v tomto období vedle ní vystupovaly také olomoucké důvěrnické ZOPŽM M. Schenková a B. Tymichová.⁵⁷

Rok 1912 lze bez nadsázky označit za vrchol aktivit Sdružení i ZOPŽM, která v lednu téhož roku podala prostřednictvím R. Fischera za podpory A. Stránského petici za volební právo žen do moravského zemského sněmu. Sdružení nadto pořádalo řadu drobnějších emancipačně laděných aktivit. Jednalo se o pořádání pěveckého koncertu u příležitosti 50. výročí úmrtí Boženy Němcové, jehož výtěžek šel na stipendijní fond studentek va-lašsko-meziríčského gymnázia, ale také o hromadné exkurze do Muzea Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci, na výtvarné výstavy, dále o účast na oslavách Jaroslava Vrchlického či manifestaci za druhou českou univerzitu. Sdružení čile spolupracovalo s abstinentními a sirotčími spolky, Politickým spolkem pokrokovým, přerovským pedagogiem aj., stalo se zakládajícím členem Národní jednoty.⁵⁸ Odchod L. Konečné však s sebou nesl upadání vlivu Sdružení, jež se dostávalo do vleku brněnského ústředí. Všechny výraznější akce byly iniciovány z Brna, kde se rovněž koncentrovala snaha ZOPŽM o prosazení rovných politických práv.⁵⁹

Jednoznačně nejdůležitější aktivity Sdružení v roce 1912 byly spojeny s kandidaturou Boženy Vikové-Kunětické v doplňovacích volbách do českého zemského sněmu v červnu téhož roku. V Olomouci se jí nedostalo zcela automatického přijetí. B. Viková-Kunětická nebyla považována za dostatečně pokrokovou, na základě rozhodnutí ústředí však jednotlivé krajské svazy její kandidaturu oficiálně podpořily.⁶⁰ Veřejný diskurz o ženách v politice nato rozbouřil komentář *Lidových novin* z 5. června 1912, v němž deník pojal novou poslankyni ne jako představitelku všech žen, ale jako mladočešku, čili pro něj politicky neakceptovatelnou osobu.⁶¹ V Olomouci se vzedmula vlna protestů vytykající vlivnému deníku způsob, jakým stylem byl článek napsán. Projevy nesouhlasu otiskly mimo jiné redakce *Proudů* i *Pozoru*.⁶² Táhnoucí se kauza kolem platnosti volby gradovala v Olomouci táborem lidu 22. září téhož roku v Holicích. Hlavní referenty akce představovali Z. Wierdermannová-Motyčková a JUC. R. Hrabě, redaktor *Proudů*, kteří zde pojednali o právně-politickém postavení žen. Na manifestaci byla přijata rezoluce A. Filzochové za reformu spolkovacího zákona. Ženy s akademickou hodností byly vyzývány, aby se na základě druhého odstavce § 1 zemského volebního řádu nechaly zapsat do volebních listin.⁶³

Obecně nízká míra odezvy na rovnostářské proklamace vedly ZOPŽM k myšlence, že je tuto otázku nutné nejprve důkladně vysvětlit svým vlastním členkám a sympatizantům v regionech. Hmatatelným výsledkem tohoto záměru byly vzdělávací kurzy o politických stranách. Na rozdíl od jiných krajských svazů, které nebyly schopny či ochotny tyto kurzy pořádat, se v Olomouci uskutečnily 24. listopadu a 1. prosince 1912. Za agrárníky na nich vystoupili redaktor J. Vašíček, za národní socialisty A. Konečný, za sociální demokraty R. Bechyně a za lidové pokrokáře R. Fischer.⁶⁴ Olomoucké Sdružení nadále formálně podporovalo poslanecký mandát B. Vikové-Kunětické. Jmenovaná zavítala do Olomouce na základě pozvání Ženského odboru Národní jednoty 9. března 1913 symbolicky v den oficiálních oslav Mezinárodního dne žen.⁶⁵

V letech 1913–1914 činnost Sdružení oproti předchozím létům citelně zaostávala a změnila se také skladba jeho akcí. Spolek se orientoval zejména na pořádání kulturně-společenských událostí, exkurzí do továren a do přírody, ale všiml si i sociálně-společenské problematiky. V průběhu roku 1913 se uskutečnila řada přednášek místních i cizích hostů na téma feminismus ve světě, pohřbívání žehem, k nejméně úspěšným ovšem patřily pacifistické debaty reflektující vypuknutí válek na Balkáně. Téma politických práv se objevilo znovu v listopadu 1913, kdy byly ve Velké Bystřici, Náměšti na Hané a Řepčíně uspořádány přednášky R. Hraběte o volebním právu žen.⁶⁶ V roce 1914 nevybočovala činnost Sdružení nad rámec již prezentovaných akcí. Vrcholem jarního období se stala oslava 50. narozenin Josefa S. Machara, aktivity Sdružení ovšem měly co do četnosti spíše klesající tendenci.⁶⁷

4.3. Teritoriální rozšíření a sociální skladba Sdružení pokrokových žen

Už od založení Sdružení zde byla patrná snaha, aby se v každé obci na Olomoucku i v širokém okolí utvořila skupina místních pokrokových žen, která by byla v kontaktu s krajským vedením prostřednictvím volených delegátek. Od roku 1910 byly za tím účelem pořádány schůze v Litovli, Prostějově, Velké Bystřici a v dalších menších obcích (Náklo, Řepčín, Hejčín, Cholína).⁶⁸

Sdružení se brzy podařilo v regionu zainteresovat celou řadu již existujících ženských spolků, jejichž delegátky se zúčastnily kupř. manifestace za volební právo v květnu 1911. Mimo členky dalších krajských svazů ZOPŽM jmenoval seznam zúčastněných Ženský odbor

Národní jednoty v Olomouci, Novosadech a Pavlovicích, dále hejčínský spolek Palacký, ženské odbory Sokola v Olomouci, Těšeticích, Nákle a Cholině, autonomistické sociálně demokratické ženské organizace v Hejčíně, Řepčíně a Hodolanech, Spolek paní a dívek v Litovli a národně-socialistickou organizaci žen v Prostějově.⁶⁹ Podstatná část akcí Sdružení byla koordinována s místními odbory Národní jednoty.⁷⁰ Jak je patrné, Sdružení pokrokových žen přebíralo patronaci nad sociálními demokratkami z Olomouce a národními socialistkami z Prostějovska, které na střední Moravě neměly zdaleka tak silnou pozici jako v Brně.

Ačkoliv se Sdružení snažilo rozšířit co nejvíce svou činnost mimo vlastní Olomouc, v tomto ohledu se mu příliš nedařilo. Stav členské základny se v posledních dvou letech pohyboval kolem 150 osob, přičemž na tom nic nezměnily ani úspěšné pacifistické a protialkoholní přednášky v listopadu 1913, jichž se účastnilo vždy 40–50 osob.⁷¹ V roce 1914 většina členek Sdružení pocházela z Olomouce (46,4 %, 71 osob), Litovle (13,7 %, 21 osob) a z dnešních olomouckých čtvrtí (13,1 %, 20 osob). Pouze malé procento členek pocházelo ze Lhoty nad Moravou (2,6 %, čtyři osoby), Charvát (3,2 %, pět osob), Nových Sadů (2,6 %, čtyři osoby), Těšetic (2 %, tři osoby) a z ostatních venkovských obcí (16,3 %, 25 osob).⁷²

Obrázek o pozici olomouckého Sdružení v rámci ZOPŽM si lze udělat z přehledu abonentů oficiálních tiskových orgánů organizace. V roce 1911 odebíralo *Právo ženy* z celkového počtu 804 výtisků 241 osob z Brněnska (30 %), 56 osob z Olomouce (7 %), 43 z Prostějova (5,3 %), 31 z Přerova (3,9 %), 28 z Holešova (3,5 %), 20 z Kroměříže (2,5 %), 13 z Litovle (1,6 %) a dvě osoby ze Šternberka a Šumperka (0,2 %).⁷³ Co se týká členek olomouckého Sdružení, v roce 1914 pouze 48 z nich si předplácelo organizační tisk. Odebíraly 34 kusů *Práva ženy* a 30 kusů *Ženské revue*, 102 členek si nepředplácelo žádný z časopisů.⁷⁴

Jednou z hlavních programových zásad ZOPŽM byla naprostá rovnost mezi členstvem, což se podle oficiálních proklamací projevilo v pěstování „sesterství“. Tyto praktiky vzbuzovaly podle pamětí L. Konečné u olomouckých dam pohoršení z důvodu rovnocenného postavení nižších městských a venkovských vrstev ve spolku. Ve Sdružení byla činná celá řada služek a jedna z nich dokonce zastávala pozici členky výboru.⁷⁵ Ve skutečnosti šlo spíše o přání než fakt, hlavní zájmovou skupinu Sdružení představovaly příslušnice středních stavů a inteligence. Jak je patrné ze seznamu členek z roku 1914, největší část členské základny tvořily manželky učitelů a vyšších úředníků (31,4 %, 48 osob), dále obchodnice a živnostnice (15,3 %, 10 osob), učitelky (13,1 %, 20 osob), manželky živnostníků (7,8 %, 12 osob), shodně 5,2 % tvořily úřednice, účetní a služky (po osmi osobách), rolnice (4 %, šest osob), ženy nižších úředníků (2,6 %, čtyři osoby) a soukromnice (2 %, tři osoby). Celkem 15,7 % (24 osob) neuvedlo žádné povolání.⁷⁶ Z pohledu nižších vrstev se jednalo o typickou honorační záležitost, která zejména venkovské ženy a dělnice lákala jen málo.

5. Kulturní boj v olomouckém ženském hnutí

Sdružení pokrokových žen sehrálo důležitou roli v kulturním boji, pronikajícím také do olomouckého ženského hnutí. Spojení antiklerikálních hesel s ženami nabývalo na intenzitě po roce 1906, kdy katolické strany zvítězily dva roky po sobě v zemských a říšských volbách.⁷⁷ Katolíci reagovali na silící tlak zakládáním svých zájmových organizací. Jednou z nich byl i Katolický spolek českého učitelstva na Moravě, ustavený na počátku roku 1906. V Řepčíně současně vznikla Katolická jednota českých učitelek, jejíž jádro leželo na Olomouce a Přerovsku.⁷⁸ Katolický tábor takřka okamžitě reflektoval zárodečnou fázi Sdružení a již v roce 1909 poukazoval na činnost L. Zatloukalové-Coufalové

a Z. Wiedermannové-Motyčkové.⁷⁹ Nelibě nesl rovněž ustavení přerovské vyšší dívčí školy s názvem Božena Němcová v roce 1910, která vznikla pod patronací olomouckého Dívčího paedagogia.⁸⁰ Katolíci měli důvod pohlížet na podobné ženské iniciativy skrze prsty také z toho důvodu, že Sdružení spoluorganizovalo Husovy oslavy a v dubnu 1910 protestovalo proti nařízení olomouckého arcibiskupství o povinné zpovědi žen před uzavřením sňatku.⁸¹ Liberálně-pokrokový tábor si naopak všímal velkých počtů žen na masových katolických akcích, jako byl např. křesťansko-sociální sjezd v Olomouci o svatodušních svátcích roku 1909. Přípomínky tohoto typu měly za cíl diskreditovat obě katolické strany jako ty, v nichž dominují ženy a které tudíž působí „změkčile“.⁸²

Kolem roku 1910 podnikli katolíci řadu kroků, jež směřovaly k ustavení jednotné katolické ženské platformy na Moravě. Jejím základem se na střední Moravě staly křesťansko-sociální ženské spolky v Olomouci a Přerově. Jako první se ustavil v říjnu 1910 Křesťansko-sociální spolek žen a dívek v Přerově, jehož členská základna čítala zpočátku účtyhodných 438 členek.⁸³ V Olomouci byly učiněny první pokusy o spolek se stejným názvem na sklonku roku 1910. Napomohla tomu zejména přednáška pražské katolické aktivistky Františky Jakubcové v Olomouci v lednu následujícího roku. Spolek byl fakticky založen o dva měsíce později.⁸⁴ S tím souvisel přesun redakce křesťansko-sociálního ženského časopisu *Eva* do Olomouce do rukou P. Ladislava Zamykala.⁸⁵ Konkrétní kroky směřující ke stmelení katolických ženských spolků byly učiněny 27. září 1911, kdy se v Olomouci odehrála pracovní schůzka křesťansko-sociálních ženských spolků z Olomouce, Prostějova a Přerova, na němž P. L. Zamykal za podpory Zdeňky Janků z Přerova představil plán na vytvoření ženského svazu se sídlem v Olomouci.⁸⁶

Za této situace bylo jen otázkou času, kdy zdejší katolické a pokrokové ženské hnutí změní své síly. Vhodnou rozbúškou se stala volba nového výboru Pöttingea v dubnu 1911, kam obě strany nominovaly své vlastní kandidátky. Katoličtí tým reagovaly na „*nesolidní, křiklounské, rvavé a fanatické pokrokářství*“, které podle nich v posledních letech nacházelo v Pöttingeu živnou půdu.⁸⁷ Optikou liberálního diskurzu se volby jeho výboru odehrály pod vlivem redaktora *Našince* P. Františka Světlíka, díky čemuž se ústav odklonil od původní koncepce jeho zakladatele. Pokrokářky proto navrhovaly doplnit kandidátní listinu o čtyři členky z vlastních řad, jejich požadavku však nebylo vyhověno. Prohrály tak při volbě v poměru 36 ku 74 hlasům s katoličkami.⁸⁸ V denním tisku poté kolovaly zprávy, že „*Voršílkám a Dominikánkám, přibyl třetí (ústav, tj. Pöttingeum – pozn. autorky). Tím je nebezpečný, že lidé poměrů neznají děti své do něho posílají v domnění, že jest to ústav pokrokový*“.⁸⁹

Situace se opakovala na jaře 1912. Zde již liberálně-pokrokový tábor jasně formuloval, že složení výboru Pöttingea je překážkou zdárného rozvoje moderních pokrokových žen v Olomouci. Členky Sdružení opustily výbor spolku a vynesly na veřejnost značnou porci kritiky. Dodávaly, že se tak nestalo poprvé, kdy se katoličky pokusily obsadit post předsedkyně spolku. Tyto snahy byly evidovány již v roce 1906.⁹⁰

Případu se dostalo značného prostoru v místním tisku. V *Pozoru* vyšel článek s názvem *Útok klerikálů na Pöttingeum*, ve kterém byli katolíci označeni jako ti, kdo „*rozbili jednotný český postup*“ v Olomouci a chtěli údajně rozvrátit Českou besedu, spolek Žerotín, Sokol i Národní jednotu. V případě Pöttingea se však podle listu jednalo o „*největší bídáctví*“. K valné hromadě 24. března 1912 si pozvali příslušníky kléru, katolické živnostníky, řádové bratry a sestry a celou řadu „*cizích lidí*“, jichž se zde sešlo na 300.⁹¹ Na inkriminované valné hromadě Pöttingea doporučovali zdejší pokrokáři JUDr. Julius Ambros a JUDr. František Smrčka přítomným aklamační volbu dosavadní předsedkyně Marie Pospíšilové, přičemž

hledali právní klíčky, aby zabránili zvolení kandidátek protistrany. K volbám připojila svůj komentář rovněž L. Zatloukalová-Coufalová, která vyzvala přítomné členky Sdružení, aby volily pokrokové kandidátky. Z. Janků naopak argumentovala tím, že v Pöttingeu nejsou dostatečně zbožné učitelky. K situaci se vedle řady dalších představitelů vyjádřil i P. F. Světlík, který vytýkal Sdružení, že to ono vneslo do Pöttingea politiku. Katolíkům se nakonec podařilo prorazit se dvěma kandidátkami.⁹²

6. Povaha vztahů Politického spolku pokrokového a Sdružení pokrokových žen

Z cílů článku, jak byly definovány na počátku, zbývá vyjádřit se k vzájemným vazbám Sdružení a Politického spolku pokrokového. ZOPŽM sice formálně deklarovala, že není spojena s žádnou politickou stranou,⁹³ ovšem předchozí řádky jasně dokazují, že její činnost odpovídala poptávce lidově-pokrokového proudu. Snaha sdružovat ženy různých politického smýšlení a všech sociálních vrstev, kterou ZOPŽM zastávala,⁹⁴ vyplývala ze starší tendence liberálního měšťanského ženského hnutí klást si patronát nad venkovankami a dělnicemi. Tyto vrstvy obyvatelstva byly považovány za méně „kulturně vyspělé“. To se současně snoubilo s tehdejší taktikou lidových pokrokářů, kteří se stali v roce 1911 vedle sociálně demokratických autonomistů a agrárníků členy bloku progresivních stran, účelově namířeného proti katolíkům.⁹⁵

Od založení Sdružení zde existovala zcela jasná vazba na Lidovou stranu pokrokovou, která v tomto spojení viděla možnost ustavit svou zájmovou ženskou organizaci.⁹⁶ V Olomouci nabyla tato snaha konkrétních obrysů zejména v roce 1912, kdy Politický spolek pokrokový vydal v červnu prohlášení o nezbytném semknutí všech pokrokově orientovaných osob a společném boji proti katolíkům.⁹⁷ Sdružení proto dostávalo v jeho oficiálním tiskovém orgánu, *Proudech*, značný prostor, což gradovalo v létě 1912 založením speciální rubriky s názvem Hlídka žen. Proudové se přiklíněly k oprávněnosti požadavků na volební právo žen, souhlasily proto s demokratickou reformou volebního práva. Paralelně s tím bylo Sdružení v témže listu označováno za „politickou organizaci žen moravských“.⁹⁸ Ruku v ruce s tím přišla nabídka Politického spolku pokrokového, aby Sdružení vysílalo pravidelně na jeho schůze dvě své delegátky, jimiž se staly p. Králíková a A. Filzochová.⁹⁹ Výběr posledně jmenované patrně nebyl náhodný, jelikož pracovala jako úřednice v kanceláři R. Fischera.¹⁰⁰ Politický spolek pokrokový se rovněž hlásil k manifestacím Sdružení na podzim roku 1912 a vyslal své představitele k přednáškám na jeho zimní politický kurz.¹⁰¹

Kvalitu vzájemných kontaktů zdejších lidových pokrokářů a pokrokářek určovala brněnská ústředí ZOPŽM a zmíněné strany. ZOPŽM ještě v létě 1913 zastávala nepřátelský postoj k *Lidovým novinám*, kterým měla za zlé negativní komentáře o zvolení B. Vikové-Kunětické. Ve stejné době se terčem mediální kampaně *Lidových novin* stala národní socialistka L. Konečná, která stála v čele ZOPŽM. Její brněnské ústředí se tudíž ohradilo vůči výkonnému výboru Lidové strany pokrokové a současně důrazněji formulovalo, že není organizací žádné konkrétní strany a že hodlá zakročit proti „špatnostem“ v politickém životě tím spíše, je-li spatřováno v tzv. pokrokových stranách.¹⁰² Svár se v rámci olomouckých kruhů pokoušel utlumit R. Fischer. Pozor k tomu otiskl jeho vysvětlení: „*Mohly vzniknouti pochybnosti po zvolení poslankyň paní Vikové-Kunětické, když objevily se různé přestřelky novinářské o tom, zdali skutečně strana staví se k otázce ženské spravedlivé a pokrokové. Zde podotkl p. dr. Fischer, že vyslovuje-li se v určitém případě nesouhlas s postupem jiné strany, neb s požadavkem to ještě není proti jejím zásadám, nýbrž je to jen otázka taktická.*“¹⁰³

To však nic nezměnilo na tom, že *Proudy* podobně jako *Lidové noviny* přestaly v průběhu roku 1913 dávat Sdružení a ZOPŽM stejný prostor jako dříve a z prvního listu postupně zmizela rubrika pro ženy. Politický spolek pokrokový nicméně nadále vybízel Sdružení k delegování dvou osob k jeho schůzím a akcím.¹⁰⁴ Organizační statut Lidové strany pokrokové ovšem ve výčtu svých vnitřních organizací ženy ani jejich spolky neuváděl, z čehož je patrné, že delegátky Sdružení zde figurovaly na pozici hostů.¹⁰⁵ Také oficiální stanovisko ZOPŽM bylo takové, že se členky ZOPŽM mohly zapojovat do politických stran pouze jako soukromé osoby.¹⁰⁶

V jednatelské zprávě Politického spolku pokrokového za léta 1913–1914 byla ženská problematika pojata jako povinnost věnovat se vzdělávání žen a navíc se vyskytovala pouze v rámci kulturního programu, což značí, že oficiální pohled na ženy byl přes vnější pokrokový nátěr pojat tradičně.¹⁰⁷ V roce 1914 pak nebyly v *Proudech* otiskovány takřka žádné zprávy o Sdružení, čímž byla jeho činnost marginalizována. Z toho plyne, že Sdružení pokrokových žen nikdy nepatřilo k vnitřní organizaci Lidové strany pokrokové, ale pouze k sympatizujícím satelitním organizacím, které si uchovávaly vlastní subjektivitu. Poté, co došlo na úrovni vedení ZOPŽM a výkonného výboru strany k roztržce, přestaly patrně postupem času spolupracovat i podřízené krajské svazy ZOPŽM.

7. Závěr

Sdružení pokrokových žen ustavené v roce 1910 se stalo nejvýznamnější iniciativou tzv. pokrokového českého ženského hnutí na Olomoucku, jehož kořeny lze hledat od přelomu 19. a 20. století. Šlo o právně samostatný spolek, jenž však figuroval jako krajský svaz Zemské organizace pokrokových žen moravských s centrem v Brně. Sdružení se soustředilo na prosazování konceptu nové, moderní ženy, jednalo se tudíž na rozdíl od starších ženských spolků o feministicky laděný projekt. Rovnostářský feministický diskurz nabýval na síle zejména v letech 1911–1912, kdy Sdružení uspořádalo řadu manifestačních schůzí za volební právo žen. Po roce 1911, kdy z Olomouce odešla iniciátorka a duše spolku Ludmila Konečná, evidujeme pokles jeho vlivu.

Ustavení Sdružení odpovídalo době, kdy se Lidová strana pokroková pokoušela prostřednictvím olomouckého Politického spolku pokrokového založit vlastní ženské organizace na střední Moravě. Sdružení po jistou dobu hrálo tuto úlohu a v souladu s programem strany byla jeho tisková provolání orientována na omezování vlivu církve na dívčí školství. To se v letech 1911–1912 projevilo litém soubojem o vedení olomouckého Pötingea. Za ochladnutím vztahů v letech 1913–1914 mezi Politickým spolkem pokrokovým a Sdružením stála změna taktiky brněnského vedení Lidové strany pokrokové vůči Zemské organizaci pokrokových žen moravských jako takové. Sdružení nikdy nepatřilo k vnitřní organizaci Lidové strany pokrokové, nýbrž pouze k volně přidruženým satelitním organizacím s vlastní právní subjektivitou.

Sdružení pokrokových žen hrálo na střední Moravě úlohu „všeženského“ centra a jeho oficiální provolání byla orientována na všechny vrstvy českého obyvatelstva. Sociální základna spolku ovšem zůstala z velké míry omezena na příslušnice středních vrstev a inteligence.

Většina členek pocházela z Olomouce a Litovle, tedy z městského prostředí, zastoupení vesnických žen bylo marginální. Nic na tom neměnila ani skutečnost, že v jeho vedení stála po roce 1912 selka a agrární agitátorka Ludmila Zatloukalová-Coufalová.

Poznámky

- * Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).
- ¹ Burešová, J.: *Proměny společenského postavení českých žen v 1. polovině 20. století*. Olomouc 2001, s. 81n.
- ² Přehledně k pokrokovému hnutí na Moravě srov. Maliř, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Brno 1996, s. 136n.
- ³ Burešová, J. (pozn. 1).
- ⁴ Táž: Počátky veřejné a společensko-politické aktivity liberálně založených žen na Moravě. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Historica*, roč. 28, 1998, s. 77–91. – Táž: Osvětová a vzdělávací činnost ženských pokrokových spolků mezi venkovskými ženami v první polovině 20. století. In: Rašticová, B. (ed.): *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště 2004, s. 311–315. – Táž: Národní politické aktivity českých ženských pokrokových spolků v první polovině 20. století. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Historica*, roč. 31, 2002, s. 265–276.
- ⁵ Táž: Ludmila Zatloukalová-Coufalová, hlavní představitelka hnutí za zájmy venkovských žen při agrární straně v období první Československé republiky. In: Rašticová, B. (ed.): *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. května 2006*. Uherské Hradiště 2006, s. 215–220.
- ⁶ Prymusová, H.: Sdružení pokrokových žen Vlasta. Příspěvek k politizaci žen na Vyškovsku před rokem 1918. *Vyškovský sborník XII. Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov*. Slavkov u Brna 2016, s. 165–197.
- ⁷ Krutílková, H.: Měštanské ženy a gender. Ke konceptu feminity na příkladu Moravské orlice (1863–1872). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 70, 2018, č. 4, s. 317–330.
- ⁸ Kaňáková, B.: *Spolek „Ústav hraběte Pöttinga v Olomouci, český pensionát a škola pro vzdělání dívek“ a jeho kulturní činnost v Olomouci* (bakalářská práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2010, s. 22–24. – Fischer, R.: *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc 1933, s. 10–12, 20–22, 51–52.
- ⁹ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond Zemský úřad Brno 1621/1918 – 1945/1951 (dále jen B40/I), kniha 438, Spolkový katastr Olomouc-město.
- ¹⁰ Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOKA Olomouc), fond Křesťansko-sociální spolek pro Olomouc a okolí, kniha zápisů výborových schůzí 1901–1905.
- ¹¹ MZA v Brně, B40/I, kniha 438, Spolkový katastr Olomouc-město.
- ¹² Krutílková, H.: Budování a fungování ženské organizace při prostějovském krajském ústředí sociální demokracie před rokem 1914. In: *Do nové republiky. Morava a Slezsko v hospodářských a sociálních souvislostech 1900–1928*. Brno 2019, v tisku.
- ¹³ MZA v Brně, B40/I, kniha 438, Spolkový katastr Olomouc-venkov.
- ¹⁴ Reichová, L.: Olomoucké Pöttingeum. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, roč. 4 (23), 1995, s. 122, 126.
- ¹⁵ Oslava desetiletého jubilea Pöttingea. *Našinec*, roč. 41, 1905, č. 67, 15. 6., s. 2.
- ¹⁶ Moravsko-slezská organizace ženská. *Lidové noviny*, roč. 13, 1905, č. 65, 19. 3., s. 17. – Prymusová, H. (pozn. 6), s. 180–181.
- ¹⁷ Krutílková, H.: K politizaci moravského liberálního ženského hnutí v závěru 19. století na příkladu aktivit Elišky Machové. *Časopis Matice moravské*, roč. 138, 2019, č. 1, v tisku.
- ¹⁸ Politický pokrokový spolek v Olomouci. *Pozor*, roč. 12, 1905, č. 77, 21. 5., s. 3. – SOKA Olomouc, fond Pokrokový spolek politický pro Moravu v Olomouci (dále jen M6–93), Protokolní kniha 1904–1909, zápis ze 17. 5. 1905.

- ¹⁹ Schůze českých žen v Olomouci. *Pozor*, roč. 12, 1905, č. 172, 10. 11., s. 2.
- ²⁰ Hlučná neděle v Olomouci. *Lidové noviny*, roč. 13, 1905, č. 259, 14. 11., s. 3.
- ²¹ Heslo „svůj k svému“ vycházelo ze zásad českého hospodářského nacionalismu, tzn. z představy o utvoření uzavřeného systému vlastní národní ekonomiky, respektive „národního bohatství“. Podle tohoto spotřebitelského imperativu měli Češi upřednostňovat výhradně české „národní“ zboží před německým. Takový ekonomický model byl vlastní zpravidla malým národům multietnických států. Jančík, D. – Kubů, E.: Úvodem. In: Tíž (eds.): *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o národní emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*. Praha 2011, zejména s. 33–37.
- ²² Jménem žen zde vystoupila Růžena Reichstädterová, manželka říšského poslance, JUDr. František Smrčka a Božena Petzoldová. Srov. Hlučná neděle v Olomouci (pozn. 20).
- ²³ Julie Rálišová, učitelka cizích jazyků s bohatými pedagogickými zkušenostmi ze zahraničí. V Olomouci působila v Ženském dobročinném spolku Josefiny Černochové, pěveckém odboru Žerotína, Sdružení pokrokových žen, Mírové jednotě, učitelských organizacích aj. Podílela se na založení ženského paedagogia v Přerově v roce 1908. Fischer, R.: *Olomoucký památník 1848–1918*. Olomouc 1938, s. 253–254.
- ²⁴ SOKA Olomouc, M6–93, Protokolní kniha 1904–1909, zápis z 3. 10. 1905.
- ²⁵ Tábor žen v Ludeřově. *Pozor*, roč. 14, 1907, č. 119, 22. 6., s. 3. – Zde by měly kvést růže. K táboru žen nad Ludeřovem. *Pozor*, roč. 14, 1907, č. 130, 8. 7., s. 1–2.
- ²⁶ Pokrokové dívčí paedagogium. *Pozor*, roč. 13, 1906, č. 42, 28. 2., s. 1–2.
- ²⁷ Muzeum Šumperska, inv. č. H29053/1a, s. 8.
- ²⁸ Pro vyšší vzdělání žen. *Pozor*, roč. 14, 1907, č. 228, 23. 11., s. 2.
- ²⁹ SOKA Olomouc, M6–93, Protokolní kniha 1904–1909, zápis z 13. 5. 1908.
- ³⁰ Schůze českých žen v Olomouci. *Pozor*, roč. 15, 1908, č. 235, 7. 12., s. 1–2. – Současný Olomouc V. *Prostějovský rozhled*, roč. 1, 1912, č. 16, 31. 5., nestr.
- ³¹ Sjezd české strany pokrokové. *Lidové noviny*, roč. 16, 1908, č. 176, 30. 6., s. 2.
- ³² Sjezd důvěrníků moravské strany pokrokové. *Lidové noviny*, roč. 17, 1909, č. 18, 18. 1., s. 2. – Konec moravské strany pokrokové. *Pozor*, roč. 16, 1909, č. 12, 18. 1., s. 2–3.
- ³³ R. Fischer za dobu své veřejně-politické aktivity hojně referoval o problematice postavení žen ve společnosti. Jedním z podnětů mohlo být i to, že jeho žena Aurelie působila v řadě olomouckých spolků, např. ve výboru Národní jednoty pro východní Moravu, Dobročinném komitétu dam či ve výboru Pöttingea. Fischer, R. (pozn. 23), s. 69.
- ³⁴ Široká veřejně politická činnost učitele a národního socialisty A. Konečného na Šumpersku vedla po předchozích peripetiích se zdejší okresní školní radou v roce 1908 až k disciplinárnímu řízení, kdy jej senát Zemské školní rady suspendoval z funkce ředitele školy v Českém Bohdíkově. Ministerstvo kultu a vyučování toto rozhodnutí po značných protestech veřejnosti a interpelacích na moravském zemském sněmu zmírnilo, A. Konečný byl přesto přeložen do obce Rybí u Nového Jičína. Tato kauza přes značné peripetie významnou měrou přispěla k popularizaci jeho jména a vedla v roce 1911 ke zvolení říšským poslancem. Podrobněji: Malíř, J. a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012, s. 355–357.
- ³⁵ Ženský odbor Nár. jednoty pro Šumpersko. *Našinec*, roč. 41, 1905, č. 141, 10. 12., s. 2.
- ³⁶ Muzeum Šumperska, inv. č. H29091, s. 43, 46.
- ³⁷ Tamtéž, s. 46–47.
- ³⁸ Schůze žen. *Pozor*, roč. 16, 1909, č. 222, 22. 11., s. 4.
- ³⁹ Schůze žen v Olomouci. *Pozor*, roč. 16, 1909, č. 227, 29. 11., s. 3.
- ⁴⁰ Sdružení pokrokových žen na Moravě. *Pozor*, roč. 16, 1909, č. 228, 30. 11., s. 2.
- ⁴¹ Muzeum Šumperska, inv. č. H29091, s. 48.
- ⁴² Českým ženám v Olomouci a okolí! *Pozor*, roč. 17, 1910, č. 64, 2. 4., s. 1.
- ⁴³ Sdružení pokrokových žen v Olomouci. *Pozor*, roč. 17, 1910, č. 74, 18. 4., s. 3. – Sdružení pokrokových žen pro kraj olomoucký. *Ženská revue*, roč. 5, 1910, květen, s. 121–122.

- ⁴⁴ Burešová, J.: *Počátky veřejné a společensko-politické aktivity* (pozn. 4), s. 83. – Jednotný postup pokrokových žen na Moravě. *Lidové noviny*, roč. 18, 1910, č. 151, 4. 6., s. 3–4. – Pokrokovým ženám na Moravě. *Ženská revue*, roč. 5, 1910, květen, s. 101–103.
- ⁴⁵ Politický spolek pokrokový pro Moravu, sídlem v Olomouci. *Pozor*, roč. 17, 1910, č. 123, 30. 6., s. 1–2.
- ⁴⁶ Muzeum Šumperska, inv. č. H29053/7, rukopis L. Konečné *Z historie ženského hnutí na Moravě*, s. 13–14.
- ⁴⁷ MZA v Brně, fond Moravské ženské spolky 1870–1950 (dále jen G86), karton č. 5, inv. č. 9a, Stanovy Sdružení pokrokových žen.
- ⁴⁸ V roce 1911 se jednalo např. o červencovou oslavu Mistra Jana Husa s přednáškou pražského profesora Františka Drtiny na téma Křesťanství a česká reformace a dále protialkoholní přednášku MUDr. Šimsy, majitele sanatoria v Krči u Prahy, uspořádanou 17. 12. 1911 s odborem Československého svazu abstinentsního v Nákle. Tamtéž, karton č. 6, inv. č. 11, f. 4.
- ⁴⁹ Tamtéž.
- ⁵⁰ Tamtéž, karton č. 5, inv. č. 9a, Korespondence.
- ⁵¹ Burešová, J.: *Počátky veřejné a společensko-politické aktivity* (pozn. 4), s. 84.
- ⁵² Ženský sjezd v Olomouci. *Ženská revue*, roč. 6, 1911, červen–červenec, s. 146–148.
- ⁵³ Muzeum Šumperska, inv. č. H29091, s. 48–49.
- ⁵⁴ MZA v Brně, G86, karton č. 5, inv. č. 9a, Protokoly schůzí výkonného výboru, schůze z 10. 12. 1911.
- ⁵⁵ Valná hromada Sdružení pokrokových žen. *Proudy*, roč. 1, 1912, č. 10, 19. 4., nestr. – MZA v Brně, G86, karton č. 6, inv. č. 11, f. 3.
- ⁵⁶ V průběhu roku 1912 Sdružení uspořádalo např. přednášku R. Schenka O životě a významu Boženy Němcové, učitele Krumpholce z Bystřice pod Hostýnem o mírové problematice, odborného učitele Janků z Telče O národním ornamentu v uměleckém průmyslu, Jindřicha Vančury o památce M. J. Husa.
- ⁵⁷ MZA v Brně, G86, karton č. 5, inv. č. 9a, Protokoly schůzí výkonného výboru, schůze z 22. 12. 1912.
- ⁵⁸ Tamtéž, karton č. 6, inv. č. 11, f. 6.
- ⁵⁹ Dokazuje to fakt, že na popud brněnského ústředí jednotlivé krajské svazy zasílaly pozdravné telegramy k manifestační schůzi za zrovnoprávnění žen v Praze aj. Tamtéž.
- ⁶⁰ Tamtéž, f. 5.
- ⁶¹ Volba na Mladoboleslavsku. *Lidové noviny*, roč. 20, 1912, č. 152, 5. 6., s. 3.
- ⁶² Protest žen. *Pozor*, roč. 19, 1912, č. 108, 8. 6., s. 1.
- ⁶³ Pro politické zrovnoprávnění ženy. *Prostějovský rozhled*, roč. 1, 1912, č. 33, 27. 9., nestr. – K celkovému kontextu srov. Burešová, J.: *Počátky veřejné a společensko-politické aktivity* (pozn. 4), s. 86.
- ⁶⁴ MZA v Brně, G86, karton č. 6, inv. č. 11, f. 4.
- ⁶⁵ Veřejná schůze s přednáškou poslankyně B. V. Kunětické v Olomouci. *Právo ženy*, roč. 3, 1913, č. 11, 14. 3., s. 3. – Přednáška paní poslankyně Boženy Vikové-Kunětické v Olomouci. *Pozor*, roč. 20, 1913, č. 48, 10. 3., s. 1–2.
- ⁶⁶ Sdružení pokrokových žen v Olomouci. *Právo ženy*, roč. 3, 1913, č. 30, 7. 11., s. 5. – MZA v Brně, G86, karton č. 6, inv. č. 11, f. 9–10.
- ⁶⁷ Sdružení pokrokových žen pro kraj olomoucký. *Právo ženy*, roč. 4, 1914, č. 9, 15. 5., s. 3–4.
- ⁶⁸ Sdružení pokrokových žen pro olomoucký kraj. *Pozor*, roč. 17, 1910, 20. 6., s. 3. – Sdružení pokrokových žen pro Olomoucko. *Pozor*, roč. 17, 1910, 8. 10., s. 5.
- ⁶⁹ Ženy za své právo. *Pozor*, roč. 18, 1911, 15. 5., s. 1.
- ⁷⁰ Z Hraběnova. *Pozor*, roč. 17, 1910, č. 244, 24. 12., s. 3.
- ⁷¹ Sdružení pokrokových žen v Olomouci. *Právo ženy*, roč. 3, 1913, č. 28, 24. 10., s. 3. – Sdružení pokrokových žen pro kraj olomoucký. *Právo ženy*, roč. 4, 1914, č. 9, 15. 5., s. 3–4.
- ⁷² MZA v Brně, G86, karton č. 6, inv. č. 11, f. 71–73, Seznam členek Sdružení pokrokových žen v Olomouci.
- ⁷³ Tamtéž, inv. č. 13, f. 37.
- ⁷⁴ Tamtéž.

- ⁷⁵ Muzeum Šumperska, inv. č. H29091, s. 48.
- ⁷⁶ MZA v Brně, G86, karton č. 6, inv. č. 11, f. 71–73.
- ⁷⁷ Malíř, J. (pozn. 2), s. 251, 256.
- ⁷⁸ Katolický spolek českého učitelstva na Moravě. *Našinec*, roč. 42, 1906, č. 25, 28. 2., s. 2.
- ⁷⁹ Národní jednoty a sociální demokracie. *Našinec*, roč. 45, 1909, č. 7, 12. 1., s. 2.
- ⁸⁰ Svobodné dívčí učení. *Ženská revue*, roč. 5, 1910, červen–červenec, s. 125–127.
- ⁸¹ Sdružení pokrokových žen pro kraj olomoucký. *Ženská revue*, roč. 5, 1910, květen, s. 121–122.
- ⁸² Klerikální sjezd v Olomouci. *Lidové noviny*, roč. 17, 1909, č. 1. 6., s. 2.
- ⁸³ Přerov. *Věstník organizační*, roč. 1, 1911, č. 1, s. 2.
- ⁸⁴ Olomouc. *Věstník organizační*, roč. 1, 1911, č. 3, s. 1–2. – Olomouc. *Věstník organizační*, roč. 1, 1911, č. 4, s. 16. – Klerikálové organisují ženy. *Pozor*, roč. 18, 1911, č. 48, 8. 3., s. 2.
- ⁸⁵ Úvodem. *Eva*, roč. 8, 1911, č. 1, leden, s. 1–2.
- ⁸⁶ Ženské katolické hnutí na Moravě pokračuje. *Věstník organizační*, roč. 1, 1911, č. 11–12, s. 43–46.
- ⁸⁷ Volnomyšlenkářky a Pöttingeum. *Našinec*, roč. 47, 1911, č. 78, 5. 4., s. 1.
- ⁸⁸ Ústav hrab. Pöttinga v Olomouci. *Ženská revue*, roč. 6, 1911, březen, s. 74.
- ⁸⁹ Volnomyšlenkářky a Pöttingeum. *Našinec*, roč. 47, 1911, č. 78, 5. 4., s. 1.
- ⁹⁰ Současný Olomouc... *Prostějovský rozhled*, roč. 1, 1912, č. 12, 4. 5., nestr.
- ⁹¹ Útok klerikálů na Pöttingeum. *Pozor*, roč. 19, 1912, č. 60, 26. 3., s. 1.
- ⁹² Valná hromada Úst. Hr. Pöttinga. *Proudy*, roč. 1, 1912, č. 7, 29. 3., nestr.
- ⁹³ Burešová, J.: *Národně politické aktivity* (pozn. 4), s. 267.
- ⁹⁴ Muzeum Šumperska, inv. č. H29052/14, s. 38.
- ⁹⁵ Malíř, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám* (pozn. 2), s. 125–126.
- ⁹⁶ MZA v Brně, G86, karton č. 5, inv. č. 10, zápis z 20. 4. 1910.
- ⁹⁷ Politický spolek pokrokový. *Proudy*, roč. 1, 1912, č. 18, 14. 6., nestr.
- ⁹⁸ Politická organizace mor. žen pokrokových. *Prostějovský rozhled*, roč. 1, 1912, č. 32, 20. 9., nestr.
- ⁹⁹ Ze Sdružení pokrokových žen. *Proudy*, roč. 1, 1912, č. 22, 12. 7., nestr.
- ¹⁰⁰ Fischer, R. (pozn. 23), s. 60.
- ¹⁰¹ Podzemní období. *Proudy*, roč. 1, 1912, č. 25, 2. 8., nestr.
- ¹⁰² Protest pokrokových žen proti nejapnému vystupování „Lidových Novin“. *Pozor*, roč. 20, 1913, č. 143, 28. 7., s. 3.
- ¹⁰³ Sdružení pokrokových žen. *Pozor*, roč. 19, 1912, č. 237, 5. 12., s. 3–4.
- ¹⁰⁴ Valná hromada Politického spolku pokrokového v Olomouci. *Proudy*, roč. 3, 1914, č. 36, 5. 5., nestr.
- ¹⁰⁵ *Jednatelská zpráva Politického spolku pokrokového v Olomouci za období 1913–1914*. Olomouc 1914, s. 44–45.
- ¹⁰⁶ Sdružení pokrokových žen v Olomouci. *Právo ženy*, roč. 3, 1913, č. 30, 7. 11., s. 5.
- ¹⁰⁷ *Jednatelská zpráva* (pozn. 105), s. 34, 36.

SUMMARY

Progressive Women's Movement in the Olomouc Region before the First World War

Hana Krutílková

The Association of Progressive Women of the Olomouc region, established in 1910, became the most important activity of the so-called progressive Czech women's movement, whose roots can be found in this region since the turn of the 19th and 20th century. It was a legally independent club, but it was a district branch of the Land Organisation of the Progressive Women in Moravia with a centre in Brno. In particular, the club focused on promoting the concept of a new modern woman. The egalitarian feminist discourse took place especially between 1911 and 1912, when the Association held number of manifestation meetings demanding women's suffrage. After 1911, when Ludmila Konečná, its initiator, left Olomouc, we can see a decrease of influence of the Association in the Moravian context.

The installation of the Association corresponded to the time, when the People's-Progressive Party in Moravia, through the Political progressive club in Olomouc, tried to establish its own women's organisation. The Association played this role for some time. It also wanted to play the role of "all-women" headquarters in Central Moravia. However, its social base remained largely to the middle class women and intelligence. Most of its members came from cities of Olomouc and Litovel, the representation of rural women was marginal.

Sochařské realizace českých vlasteneckých kněží Emanuela Pöttinga a Ignáta Wurma v budově olomoucké střední zdravotnické školy. Olomoucká štukatérská firma Vyhnánek–Hladík¹

Martin Kučera

ABSTRACT

Sculptural Realizations of Czech Patriotic Priests Emanuel Pötting and Ignát Wurm in the Building of the Olomouc Medical High School. Olomouc Plastering Firm Vyhnánek–Hladík

The paper focuses on the sculptural decoration in the building of the medical high school in Olomouc and realizations of the Olomouc plastering firm established by František Vyhnánek and made famous by sculptor, stucco worker and medalist Josef Hladík.

KEY WORDS: Sculpture, František Vyhnánek, Josef Hladík, Olomouc, busts, Emanuel Pötting-Persing, Ignát Wurm

Při příležitosti oslav 70. výročí vzniku zdravotnického školství v Olomouci byla 24. listopadu 2018 v koncertní síni (bývalé ústavní kapli)² budovy střední zdravotnické školy,³ které Olomoučané dodnes říkají Pöttingeum, odhalena busta mecenáše a zakladatele školy, nevidomého probošta olomoucké metropolitní kapituly Emanuela hraběte Pöttinga-Persinga (1819–1898), která v ob-

Obr. 1. Pohled na část budovy Pöttingea, stav před poslední opravou střechy. Foto: autor.

jektu kdysi stávala. Ačkoliv tento šlechtický rod pocházel z německý mluvčího prostředí, samotný Emanuel Pötting-Persing, který se narodil v Budišově u Třebíče, se cítil vázán k moravské půdě. Hrabě Pötting-Persing podporoval české vlastenecké snahy, sponzoroval českou kulturu a zejména české školství na Moravě. Své jmění se rozhodl štědře věnovat na realizaci v té době ojedinělého projektu – vybudování a provozování první české soukromé školy pro vzdělávání dívek v Olomouci. [obr. 1]

Provoz Ústavu hraběte Pöttinga, českého penzionátu a školy pro vzdělávání dívek, jak zněl původní název této školní instituce, byl slavnostně zahájen roku 1895.⁴ Škola se postupem času oborově rozrůstala, zřízena byla řada typů škol a kurzů od školy literní, přes kurzy hospodářsko-kuchařský, hudební a jazykový (němčina, francouzština, ruština), kreslení, malby, šití, vyšívání, zpěvu, hry na hudební nástroje až po obchodní školu a švýcarský penzionát.⁵

Stavbu vlastní školní budovy (využívána krátce na to jako penzionát) i její přístavby (učebny) realizoval, jak je známo, olomoucký stavitel Karel Starý st. podle projektu vídeňského architekta Jakoba Gartnera. Štukovou výzdobu provedla olomoucká firma Františka Vyhnánka.⁶ Interiér školy byl doplněn nejrůznějšími uměleckými a didaktickými předměty (pořizovány byly busty, reliéfy, pamětní desky, obrazy, fotografie, mapy a jiné); chybět nesměl portrét, poprsí a mramorové reliéfy připomínající osobnost mecenáše a zakladatele ústavu. Objednávána byla také sochařská díla významných osobností odkazující na odborné zaměření a poslání této vzdělávací instituce (opatřeny byly kupříkladu busty nestorky knížek o vaření Magdaleny Dobromily Rettigové⁷ nebo Františka Palackého).⁸ Během druhé světové války se mnohé předměty ztratily nebo byly zničeny.⁹ Inventář ústavní kaple převzal farní úřad u sv. Mořice.¹⁰

Jediné nám známé poprsí Emanuela Pöttinga se navzdory tomu dochovalo ve sbírkách dnešního Vlastivědného muzea v Olomouci, v jehož depozitáři bylo uschováno do roku 2018. Jeho původ je sice „neznámý“,¹¹ je ovšem dosti pravděpodobné, že pochází právě

Obr. 2. Snímek zachycuje bustu E. Pöttinga na pódiu společenské místnosti – tzv. velké dvorany v budově školy. Zde se konávaly kupříkladu recitační večery nevidomého Pařížana Romaina Alléona, který do Olomouce pravidelně přijížděl na pozvání místní Alliance française. Roku 1924 byly v tomto prostoru vystaveny návrhy na realizaci pomníku B. Smetany. Repro: Čtvrtá výroční zpráva Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za pátý školní rok 1899–1900. Olomouc 1900.

z Pöttingea. Původně se zde totiž nacházely dvě busty jeho osoby. Realizovány byly v nadživotní velikosti. První byla umístěna ve vestibulu přístavby školy (zprovozněna byla v říjnu roku 1899 slavnostním posvěcením, kterého se zhostil probošt baron Grimmenstein)¹² a na podstavci byla doplněna šlechtickým erbem rodu Pötting-Perising. Druhá byla instalována ve slavnostní dvoraně školy.¹³ Vyhaslé oči ve tváři zpodobněného hraběte Pöttinga prozrazují, že trpěl těžkou oční vadou, která v posledních letech života přešla v úplnou slepotu.¹⁴ Dokončení a slavnostního otevření školy se sice Pötting dožil, ovšem své dílo na vlastní oči již nespatriil (o to emotivněji muselo proběhnout zahájení provozu ústavu). [obr. 2]

Zakázka zhotovení poprsí E. Pöttinga byla zadána olomoucké štukatérské firmě Vyhnánek–Hladík. Dokončena byla v listopadu 1899 a jejím autorem byl začínající umělec Josef Hladík,¹⁵ který byl toho času zaměstnancem a správcem (vedoucím dílny) štukatérského závodu Františka Vyhnánka, jehož řízení později převzal. [obr. 3]

Štukatér František Vyhnánek pocházel z Příkazu, kde se narodil 1. ledna 1858.¹⁶ Vyučil se u sochaře a štukatéra Aloise Amorta (1842–1912),¹⁷ který byl rodákem z Berouna (jeho otec byl malířem) a v Olomouci působil v 60. a 70. letech 19. století.¹⁸ Ateliér provozoval v Panské a poté v Terezké ulici (dnes Pavelčákova). Soustředil se na štukatérskou výzdobu domů, kostelů a kamenické práce (zejména pomníky).¹⁹ Byl také jedním ze zakladatelů a hercem Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci. Na nějaký čas se pak usadil v Přerově,²⁰ odkud odešel do Uherského Hradiště, kde zemřel 18. ledna 1912, necelé dva roky po smrti své ženy Elišky Amortové.²¹ Kromě Vyhnánka zaškolil své syny Vlastimila (1881–1950) a Václava (1891–1967), olomoucké rodáky, mimo to i svého synovce, akademického sochaře Viléma Amorta (nar. 1864, Kunratice u Prahy, † 1913), který od roku 1882 působil v Praze.²²

Vlastní štukatérský závod rozběhl Vyhnánek roku 1886.²³ Jeho firma původně sídlila na Zelené ulici, z důvodu rozšíření se roku 1896 přesunula na Úřední čtvrt²⁴ na tehdejší Schneebergovu ulici (nynější třída Svornosti 160/15),²⁵ kde si manželé Vyhnánkovi nechali postavit dům s dílnami u již zmiňovaného stavitele Karla Starého (Josef Hladík pracoval na fasádě, průjezdu a vnitřní výzdobě novostavby, na přání paní mistrové vytvořil v jejím bytě masivní zrcadlový rám v barokním duchu;²⁶ dnes je v přízemí domu pivnice).

Zmiňovaný Josef Hladík začínal ve Vyhnánkově ateliéru jako modelér. Narodil se 13. května 1874, místo jeho narození se nepodařilo v matrikách ověřit, uvádí se Praha a obec Příšimasy u Českého Brodu.²⁷ Rodové kořeny navíc vedou do vesnice Skřivany, odkud pocházela jeho matka Marie Hladíková, která jej měla za svobodna. Hladík byl

Obr. 3. Josef Hladík, Busta Emanuela Pöttinga, 1899, polychromovaná sádra, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. O 2592.
Foto: Lucie Janusová.

vychován pěstouny v Praze, na které pamatoval a které finančně podporoval i poté, co se trvale přestěhoval do Olomouce. V Praze absolvoval Uměleckoprůmyslovou školu (barokní ornamentiku u prof. Bedřicha Ohmanna). V Olomouci trvale žil od dubna 1895.²⁸ Před tím pracoval dva roky v sochařské dílně Ladislava Šalouna (ten studoval u Františka Olivy) a praxi získal ještě u prof. J. V. Myslbeka. Zkušenosti sbíral během zahraničních cest (navštívil Řím, Neapol, Vídeň, Berlín, Lipsko, Mnichov, Gent, Paříž, Londýn, Barcelonu, Sevillu). Významný byl pobyt v Palestině a Egyptě (Jerusalém, Betlém, Luxor, Karnak).²⁹

Hladík byl z důvodu duševního onemocnění svého zaměstnavatele nucen se v mladém věku ujmout zavedeného štukatérského ateliéru. Onemocnění u Františka Vyhnánka plně propuklo roku 1898.³⁰ O dva roky později, po Vyhnánkově úmrtí, se stal Hladík společníkem firmy. František Vyhnánek zemřel v psychiatrické léčebně ve Šternberku 27. ledna 1900 ve věku pouhých 42 let.³¹ Firma následně pokračovala pod značkou Fr. Vyhnánek & J. Hladík. Zákazníci byli o změně informováni v olomouckém *Pozoru*.³² Společné podnikání s vdovou Kateřinou Vyhnánkovou, roz. Plockovou (1865–1914) bylo dne 4. prosince 1901 stvrzeno sňatkem v evangelickém chrámu na Královských Vinohradech v Praze.³³

Hladíkovi se podařilo z Vyhnánkova závodu vybudovat přední umělecko-řemeslný podnik na střední Moravě, který do roku 1913 zaměstnával desítky sochařů, modelérů, mramorářů, fasádníků, nádeníků, pomahačů a tesařů. Firma se specializovala na štukatérskou a sochařskou výzdobu domů nejen v soukromém vlastnictví, ale i budov v držení nejruznějších úřadů a institucí.

Roku 1904 se započala jeho dlouholetá spolupráce s olomouckým arcibiskupstvím. Arcibiskup František Saleský Bauer mu zadal prestižní zakázku úpravy interiérů olomouckého arcibiskupského paláce (velký reprezentační sál). Pro zmíněnou rezidenci, jejíž venkovní plášť po požáru procházel taktéž stavebními úpravami, navrhl sochu sv. Václava, která bdí nad prostranstvím Biskupského náměstí. Naopak k arcibiskupem zamýšlené parkové úpravě Dómského návrší s realizací Hladíkova pomníku sv. Václava na koni již nedošlo.³⁴ Hladík spolupracoval s Jano Köhlerem, který jej přizval k pracím na obnově kaple I. ročníku v kněžském semináři (vytvořil reliéfové sousoší sv. Cyrila a Metoděje a skupinu andělů nad dveřmi do nové sakristie).³⁵ Autorsky je dále podepsán pod dílem pomníku posledního Přemyslovce, českého a polského krále Václava III., který byl určen pro pamětní „Dvoranu Přemyslovců“, která byla 12. srpna 1934 slavnostně otevřena v budově bývalého kapitulního děkanství.³⁶

Věnoval se i restaurování. Podílel se kupříkladu na obnově sochařské výzdoby průčelí poutního chrámu v Dubu nad Moravou. Poprvé roku 1931, podruhé se na poutní místo vrátil roku 1940, ovšem při práci spadl z lešení (z výšky 10 m) a přivodil si vážná vnitřní zranění.³⁷ Podle jeho návrhu byla provedena výmalba interiéru Národního domu v Olomouci.³⁸ Realizoval též práce na fasádě nového paláce pojišťovací banky Slavie (čtyři sochy)³⁹ a vytvořil výzdobu průčelí renovovaného domu fotografa Bubeníka v Ostružnické ulici (štukový reliéf a mozaika).⁴⁰ Spolupodílel se na zakázce v Rajhradě (umělý mramor v kostele Kongregace sester Těšitelek Božského srdce Ježíšova).⁴¹ Jeho firmou byly provedeny štukatérské práce na mnoha dalších budovách (gymnázia Vyškov a Bučovice, česká reálka v Litovli, radnice v Napajedlech, aj.)⁴²

Pro Numismatický kroužek v Olomouci zpracoval návrhy na svatokopeckou jubilejní medaili na památku 200. výročí korunovace svatokopecké Panny Marie (návrh připravil po konzultacích s proboštem J. Půdou),⁴³ dále pamětní cyrilometodějskou medailí⁴⁴ a medaili k 75. narozeninám sídelního kanovníka v Olomouci a správce numismatických sbírek

Vlastivědného muzea Josefa Vylvěčky.⁴⁵ Numismatický kroužek si u mistra Hladíka objednal také pamětní medaili k otevření obnovené budovy Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci, která v letech 1936–1937 prošla kompletní rekonstrukcí.

O něco dříve byl osloven ve věci návrhu pamětní medaile vydané ke konsekraci kostela sv. Cyrila a Metoděje v Olomouci-Hejčíně.⁴⁶ Hladík dále připravil předlohu pro realizaci pamětní medaile k uvedení arcibiskupa Bauera do úřadu. Dodána byla ryteckým závodem J. B. Pichla v Praze.⁴⁷ Ke stému výročí narození Richarda Wagnera vytvořil plaketu.⁴⁸

Ze sochařských prací, kromě již zmíněných poprsí, realizoval portrétní díla významných regionálních a národních osobností, kupříkladu hudebního skladatele J. Nešvery, vrchního ředitele Ústřední záložny rolnické J. Pospíšila,⁴⁹ spisovatelky V. Baldessari Plumlovské,⁵⁰ císaře Františka Josefa I.,⁵¹ F. Palackého, Fr. L. Riegra,⁵² A. Jiráka, J. A. Komenského, J. Husa, K. Havlíčka Borovského, B. Němcové, B. Smetany; ale také papeže Pia X., světců (bl. Jana Sarkandra, sv. Ludmily, sv. Cyrila a Metoděje),⁵³ aj. Po vzniku republiky nabízel busty prezidentů T. G. Masaryka a W. Wilsona.⁵⁴ Vytvořil zmenšenou reprodukcí pomníku zbudovského rychtáře Jakuba Kubaty na Blatech, jehož autorem byl Václav Suchomel.⁵⁵ Modeloval a portrétoval olomoucké arcibiskupy F. Bauera⁵⁶ a A. C. Stojana,⁵⁷ ale i další

osobnosti (kupříkladu svatokopeckého obchodníka J. Andra st.⁵⁸ nebo ředitele olomouckého vrchního inspektorátu pojišťovací banky Slavie a divadelního režiséra V. Volánka).⁵⁹

Hladík byl velmi podnikavým a všestranně nadaným člověkem, který se angažoval v českém společenském životě Olomouce. Byl nejen sochařem, medailérem, štukatérem, ale i ochotnickým hercem, zpěvákem, aranžérem, režisérem (po šest let),⁶⁰ scénografem, dekorátérem kulís (angažoval se již v Praze a poté v Jednotě divadelních ochotníků besedních v Olomouci).⁶¹ Stal se majitelem koncese na provozování několika kin (biograf Urania⁶² a Orion, převzal také kino ve Velké Bystřici).⁶³ Pořídil si kinematografický fotografický přístroj.⁶⁴

Hladíkova druhá manželka Marie (1901–1946) zemřela v pětáctýřiceti letech. Mistr Hladík nečekaně zesnul ve věku 74 let dne 22. ledna 1948. Pohřben byl do rodinného hrobu na městském hřbitově v Neředíně poblíž hřbitovní kaple. Josef Hladík měl čtyři dcery (Vlastu,

Obr. 4. Hrob Hladíkovy rodiny na městském hřbitově v Neředíně. Foto: autor.

Obr. 5. Bronzová busta dlouholetého předsedy Vlasteneckého spolku muzejního P. I. Wurma našla využití v prostorách muzea a byla prvkem, který vítal příchozí návštěvníky. Repro: Státní okresní archiv v Olomouci, Sbírka obrazového materiálu a fotografií Olomouc, inv. č. 808, sign. VII/188, přír. č. 1074.

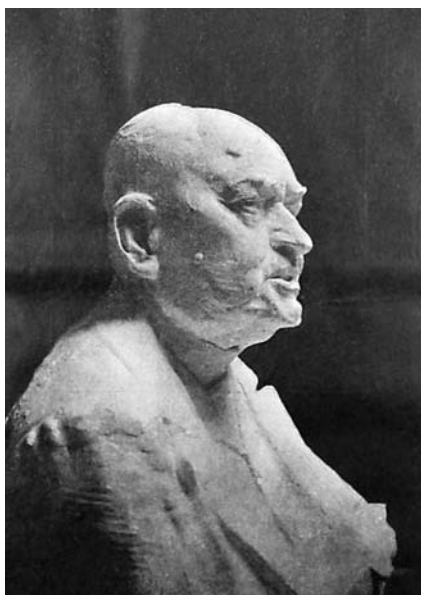
Obr. 7. Odlitek busty P. I. Wurma byl proveden v ateliéru Vyhnaněk–Hladík, patinovaná sádra (?), 1905. Vlastníkem je Střední zdravotnická škola. Podstavec byl ještě nedávno doplněn ne-správnou popiskou nesoucí jméno zakladatele školy. Foto: autor.

Ludmilu, Josefu a Miladu).⁶⁵ Prapopotmci žijí dodnes v Olomouci. Tradice zavedeného a osvědčeného štukatérského podniku po smrti svého majitele zanikla. [obr. 4]

Vraťme se ale k pátrání po bustě Emanuela hraběte Pötting-Persinga, které začalo původně identifikací jiného poprsí, jež se nachází ve vstupním prostoru zdravotnické školy (na počátku schodiště do vyšších pater), a které bylo dlouhá léta omylem považováno za tvář zakladatele této vzdělávací instituce. Na základě dobové fotografie se podařilo neznámou osobu identifikovat jako kněze-vlastence P. Ignáta Wurma (1825–1911), redaktora,⁶⁶ etnografa, politika,⁶⁷ jenž se s dalšími olomouckými vlastenci zasloužil o zřízení prvního českého muzea v Olomouci. Poprsí bylo objednáno Vlasteneckým spolkem muzejním u sochaře Franty Úprky roku 1905. Vhodnou příležitostí byly 80. narozeniny a 55. jubileum kněžství dlouholetého předsedy spolku Ignáta Wurma.⁶⁸ Úprka do Olomouce přicestoval 5. května 1905. Hotová plastika byla již koncem téhož měsíce veřejně představena v knihupectví R. Prombergra.⁶⁹ U Josefa Hladíka pak byly zhotoveny sádrové odlitky. Výsledné sochařské dílo bylo slavnostně odhaleno a Wurmovi předáno u něj doma⁷⁰ v den jeho narozenin (12. července 1905), a to po ranní mši svaté, kterou v nedaleké kapli sv. Anny za účasti oslavence a zástupců z řad českých olomouckých spolků a jeho ctitelů odsloužil kanovník ThDr. Jan Pospíšil.⁷¹ Laudatio na počest oslavence pronesl místopředseda Vlasteneckého spolku muzejního a středoškolský profesor Eugen Fierlinger.⁷² Bronzové poprsí P. I. Wurma bylo následně uplatněno v expozici muzea Vlasteneckého spolku muzejního,⁷³ s nímž se několikrát stěhovalo do nových prostor.⁷⁴ V roce 1936 bylo zachyceno na fotografii pořízené v novém sídle muzea v Purkrabské ulici č. 2.⁷⁵ [obr. 5]

Z výrazu tváře a nahnutého těla modelovaného kněze jsou znát zdravotní

komplikace, kterým Wurm léta čelil (jedno rameno má položeno výše než druhé, což zapříčinila povislá pravice). Pro otravu krve byla Wurmovi již dříve amputována pravá ruka, dlouhodobě bojoval také s rakovinou jazyka, které nakonec podlehl. Úprka modelovaného kněze ztvárnil tak, jak jej poznal při osobních setkáních v jeho bytě. Viděl muže starého a nemocného, ovšem plného elánu, humoru, který se těšil duševní svěžesti,⁷⁶ a jehož charakteristickým rysem byla živá gestikulace podpořená levou rukou. Hodnotu díla Franty Úprky vystihl neznámý pisatel (snad prof. Hubert Doležil) těmito slovy: „...[M]istr zachytil nám málem slova jeho do své hlíny, dal nám jej živého, ne mrtvou, slepou podobu. Ta socha skutečně se na nás dívá, mluví s námi, žije s námi a rozumí nám; a bude se tak dívat a mluvit po věky duše Wurmova z ní k pokolením budoucím, jež kdy ji shlédnou (sic!).“⁷⁷ Fotografická reprodukce sochařského portrétu P. Ignáta Wurma se objevila v ilustrované příloze *Pozoru* s názvem *Pro Moravu*. Snímek sádrového odlitku busty, kterou pro účely fotografování zapůjčil profesor české reálky v Olomouci Hubert Doležil, otiskl časopis *Zlatá Praha*. Reprodukci pořídil jeho kolega prof. Karel Wellner.⁷⁸ [obr. 6]

Obr. 6. Franta Úprka, Poprsí P. Ignáta Wurma, 1905. Reprofoto: Pro Moravu, ilustrovaná příloha „Pozora“ ku číslu 88.

Poprsí P. I. Wurma, které bylo objeveno na půdě Pöttingea a umístěno ve vstupním vestibulu školy, tedy pochází ze souboru, který vznikl podle Úprkova modelu v sochařsko-štukatérském ateliéru Vyhnaněk–Hladík. Výbor Vlasteneckého spolku věnoval sedm odlitků na památku několika českým spolkům a korporacím, a to Wurmovu rodišti v Kloboukách u Brna, městské správě Přerova (za nějž byl zemským poslancem), rolnické záložně v Křelově (jejíž založení inicioval) a Národopisnému muzeu v Praze. V Olomouci pak byly darovány České Besedě, Ústavu hraběte Pöttinga a Československé knihovně bohoslovecké.⁷⁹ Také veřejnost měla možnost si menší odletek objednat u Hladíka.⁸⁰ Busta P. Ignáta Wurma se tedy do budovy Pöttingea nedostala náhodou, ale od roku 1905 byla součástí původní umělecké výzdoby školy. [obr. 7] Uplatnění tohoto uměleckého díla v interiéru školy bylo výrazem nejen uznání vlasteneckých zásluh P. Wurma, ale i projevem podpory, které se z jeho strany škole dostávalo (Wurma se zakladatelem ústavu pojilo dlouholeté přátelství).⁸¹

Opětovné instalování Pöttingova poprsí v prostorách bývalé ústavní kaple školy je zásluhou Mgr. Hany Dostálové, která se vedle svých učitelských povinností soustavně věnuje mapování historie této vzdělávací instituce i stavebním dějinám budovy. Záměru byl ihned nakloněn také ředitel školy Mgr. Pavel Skula, který zápůjčku dojednal s vedením Vlastivědného muzea v Olomouci. [obr. 8]

Obr. 8. Jako vhodné místo pro reinstalaci busty E. Pöttinga byl zvolen prostor bývalé školní kaple. Na snímku hlavní aktéři slavnostního odhalení busty (zprava ředitel školy Pavel Skula, paní profesorka Hana Dostálová a probošt Metropolitní kapituly, olomoucký děkan a dómský farář P. Ladislav Švirák). Foto: autor.

Busta hraběte Pöttinga, jak před jejím slavnostním odhalením uvedl probošt metropolitní kapituly, děkan a dómský farář P. Ladislav Švirák, symbolizuje pevný základ, který dal jeho předchůdce do vínku této školní instituci. V proslovu použil přirovnání s olomouckou katedrálou, která sice v průběhu staletí mnohokrát změnila svou tvář, ale její neviditelné základy vystavěné na skále zůstaly pevné a stálé. Nezbyvá než škole popřát tytéž stálé a pevné základy a vše dobré do dalších let!

Poznámky

- ¹ Příspěvek vychází z popularizačně koncipovaného příspěvku publikovaného v časopise *KROK*, roč. 16, 2019, č. 1, s. 63–65.
- ² Kaple církevně spadala pod duchovní správu proboštského farního úřadu u sv. Mořice. Schindler, A.: *Tajemná Olomouc IV*. Olomouc 2006, s. 44.
- ³ Oficiální název je Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická Emanuela Pöttinga a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky.
- ⁴ K osobnosti E. Pöttinga a k historii školy kupříkladu *Památník Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci: 1895–1935*. Olomouc 1936 nebo publikace *120 let Pöttingea Olomouc. Almanach k 120. výročí založení Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci*. Olomouc 2015. O stavebním vývoji a vnitřní výzdobě kupříkladu Peřinová, I.: Pöttingeum v Olomouci. Jeho architektura a výzdoba. *Památkový ústav v Olomouci 1993. Výroční zpráva*, 1994, s. 119–123.
- ⁵ Besídka. Jubileum Ústavu hr. Pöttinga. *Pozor*, 1905, č. 88, 11. 6., s. 1. – Desetileté jubileum založení dívčího vychovatelského a vyučovatelského ústavu hr. z Pötting-Persingu v Olomouci. *Národní listy*, ranní vydání, 1905, č. 170, 23. 6., s. 2.
- ⁶ Zatloukal, P.: Jakob Gartner. *Okresní archiv v Olomouci 1988*, 1989, s. 181.
- ⁷ Autorem byl Josef Hladík, inspiraci čerpal z fotografií a malovaných portrétů zapůjčených městským muzeem v Litomyšli. Blíže (Z ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci). *Lidové noviny*, 1909, č. 289, 20. 10., s. 3.
- ⁸ Dobový soupis výzdoby Pöttingea byl uveřejněn ve *Čtvrté výroční zprávě Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci za pátý školní rok 1899–1900*. Olomouc 1900, s. 14–15.
- ⁹ Peřinová, I. (pozn. 4), s. 121.
- ¹⁰ Schindler, A. (pozn. 2), s. 44–45.
- ¹¹ Jakou cestou se busta do sbírek muzea dostala, nevíme, záznam chybí. Za zaslání snímku patří poděkování Mgr. Markétě Šrekové Dolákové. Inv. č. busty je O 2592.
- ¹² Slavnostní vysvěcení novostavby ústavu hr. Pöttinga. *Našinec*, 1899, č. 120, 18. 10., s. 2.
- ¹³ Viz pozn. 8, s. 8, 14.
- ¹⁴ V časopise pro zrakově postižené *Zora* se životnímu příběhu hraběte Pöttinga věnoval Příborský, J.: Emanuel Pötting-Persing – slepý zakladatel českého vzdělávacího ústavu v Olomouci. *Zora*, 2015, č. 3, s. 30–33.
- ¹⁵ Besídka. (Hr. Pötting...). *Olomoucký Pozor*, 1899, č. 132, 18. 11., s. 1. – Římský, J.: Úryvky z paměti sochaře Josefa Hladíka. Ke stému výročí jeho příchodu do Olomouce. *Památkový ústav v Olomouci 1992. Výroční zpráva*, 1993, s. 115.
- ¹⁶ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Sběrka matrik, Narození, inv. č. 6422, sign. Ch VIII 7, 1814–1860, Příkazy, fol. 92, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be961ba0-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=93>, vyhledáno 10. března 2019.
- ¹⁷ Zemřel v Uherském Hradišti. Viz [Smrt sochaře Amorta.]. *Pozor*, 1912, č. 15, 22. 1., s. 2.
- ¹⁸ Fischer, R.: *Olomoucký památník 1848–1918*. Olomouc 1938, s. 8.
- ¹⁹ *Pozor*, 1876, č. 19, 4. 3., s. 4. – Tamtéž, 1883, č. 111, 25. 9., s. 6. – P. Wurm a klerikálové. Tamtéž, 1911, č. 200, 18. 10., s. 2–3.
- ²⁰ Inzeráty se pravidelně opakují v letech 1898–1901 v *Hlasech z Pobečví*.
- ²¹ *Zájmy Slovače*, 1910, č. 40, 8. 10., s. 7. – Úmrtí. Tamtéž, 1912, č. 3, 20. 1., s. 4. – Za zemřelým Aloisem Amortem. Tamtéž, č. 4, 27. 1., s. 5. Záznam v matrice viz Moravský zemský archiv v Brně, Acta Publica, Uherské Hradiště, sign. 12091, Z 1884–1915, sv. IV, str. 544, <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/839/?strana=273>, vyhledáno 11. března 2019.
- ²² Vilém Amort, ... *Pozor*, 1913, č. 172, 6. 9., s. 6.
- ²³ Římský, J. (pozn. 15), s. 117. – Též Zatloukal, P.: *Meditace o architektuře*. Řevnice 2016, s. 445.

- ²⁴ Olomoucký Pozor, 1896, č. 76, 7. 7., s. 4.
- ²⁵ Státní okresní archiv Olomouc, Sčítací operáty, Olomouc-venkov, Nová Ulice, č. p. 111–210, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=854AAABB8AF711E2BB98446D571394C659873&scan=338>; tamtéž Olomouc-město, Nová Ulice, Třída Svornosti, č. p. 1–25, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=B66160D67B6C11E2B5DE446D571394C660409&scan=101>, vyhledáno 25. února 2019.
- ²⁶ Římský, J. (pozn. 15), s. 108. – mt [Milan Tichák]: Osobnosti se setkaly v Olomouci. *Olomoucký den*, 2004, č. 113, 15. 5., s. 6. Původní ateliéry nacházející se ve dvoře jsou již zbourány.
- ²⁷ Římský, J. (pozn. 15), s. 118. – Fischer, R. (pozn. 18), s. 94. Medailon k jeho osobě také Toman, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Díl 1, A–K. Ostrava 1993, s. 336 nebo Zatloukal, P. (pozn. 23).
- ²⁸ Římský, J. (pozn. 15), s. 106, 108. – *Osvobozený Našinec*, 1948, č. 19, 23. 1., s. 5. – Hladík patrně zajížděl do Olomouce již roku 1894, jak vyplývá z novinových příspěvků Upozornění. *Pozor*, 1900, č. 13, 2. 2., s. 5 a Šedesátka sochaře Josefa Hladíka v Olomouci. Tamtéž, 1934, č. 114, 10. 5., s. 5.
- ²⁹ *Pozor*, 1934 (pozn. 28).
- ³⁰ Římský, J. (pozn. 15), s. 108.
- ³¹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Z, I–Z, inv. č. 9997, sig. ŠtI47, 1890–1905, fol. 566, Šternberk, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be989c5e-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=319>, vyhledáno 15. února 2019. O úmrtí přinesl zprávu *Pozor*, 1900, č. 13, 2. 2., s. 5.
- ³² Inzerát byl zveřejněn v roce 1900, č. 13, 2. 2., s. 6.
- ³³ O svatbě informoval *Pozor*, 1901, příloha *Pozoru*, roč. VIII, 1901, č. 145, 7. 12., s. 3. – Průběh závažné nemoci Fr. Vyhánka popsal Hladík ve svých pamětech, viz Římský, J. (pozn. 15), s. 109. – Záznam o uzavření manželství viz Archiv hlavního města Prahy, Archivní katalog, matika Farní úřad církve Českobr.-evangelické v Praze 12, Vinohrady, Manželství, Matrika oddaných EVIN 01 1891–1925, fol. 37, <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=EF4EF043FD63490FBF1C8FFD-D4286793&scan=41#scan41>, vyhledáno 18. ledna 2019.
- ³⁴ Přehled zaměstnanců viz Římský, J. (pozn. 15), s. 118. Realizované i zamýšlené práce tamtéž s. 110, 115. – Z atelieru J. Hladíka. *Pro Moravu, ilustrovaná příloha „Pozora“ ku číslu 75*, č. 6, s. 8.
- ³⁵ C.–: Nové dílo malíře J. Ch. Handkeho zjištěno v Olomouci. Obnova oratoře v olomouckém semináři. (Objev vzácného starobylého originálu). *Našinec*, 1936, č. 8, 12. 1., s. 7. Srov. Krejčová, J.: *Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci: data, osoby, budovy*. Olomouc 2010, s. 68, 69.
- ³⁶ Š.–: Před zřízením stálé galerie Přemyslovců v Olomouci. *Pozor*, 1934, č. 165, 1. 7., s. 3. – Společenský život. Slavnost odhalení pomníku Václava III. Tamtéž, č. 199, 4. 8., s. 4. – Socha dnes čeká na nové využití v kryptě katedrály. O jejím osudu také Tichák, M.: *Příběhy olomouckých pomníků a hřbitovů*. Olomouc 2016, s. 17–18. – O Dvoraně zběžně Kohout, Š.: Dvorana Přemyslovců – předobraz olomouckého arcidiecézního muzea? *KROK*, roč. 8, 2011, č. 1, s. 34–38.
- ³⁷ Prvá oprava průčelí... *Našinec*, 1940, č. 204, 1. 9., s. 10. – Jn.: Neštěstí olomouckého sochaře. Tamtéž, č. 208, 6. 9., s. 5.
- ³⁸ Umění v Olomouci. *Pozor*, 1902, č. 194, 24. 12., s. 4.
- ³⁹ Motivy Moravy, Hané, Valaška a Slovácka. Viz (J ?): Nový palác pojišťovací banky Slavia v Olomouci. *Našinec*, 1931, č. 127, 4. 6., s. 4.
- ⁴⁰ [Výzdoba olomouckých ulic]. *Pozor*, 1910, druhá příloha k číslu 186, 1. 10., s. 5.
- ⁴¹ Z Rajhradu. *Našinec*, 1929, č. 238, 17. 10., s. 2.
- ⁴² *Pro Moravu, ilustrovaná příloha „Pozora“ ku číslu 148*, s. 9.
- ⁴³ – J.A.V.: Kulturní hľadka. Svatokopecké medaile a dukáty. *Našinec*, 1934, č. 64, 18. 1., s. 6.
- ⁴⁴ K 1050. výročí úmrtí sv. Metoděje a 200. výročí posvěcení velehradské baziliky. *Našinec*, 1936, č. 112, 14. 5., s. 2. Z důvodu náročné organizace celostátního sjezdu katolíků roku 1935 v Praze, kde papeže zastupoval pařížský arcibiskup Jean kardinál Verdier, byly oslavy o rok odloženy. FH [Filip Hradil]: Josef Hladík. Pamětní medaile cyrilometodějských jubilejních oslav na Velehradě. In: Jemelková, S. (ed.): *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí* (katalog

- výstavy). Olomouc 2013, s. 176–177.
- ⁴⁵ o-: Numismatický kroužek v Olomouci... *Našinec*, 1937, č. 33, 10. 2., s. 3. – J. Hladík byl také tvůrcem medaile vydané k padesátým narozeninám inspektora státních drah Karla Němečka, jednoho z iniciátorů Numismatického kroužku v Olomouci. Viz – Jav.: Kroužek numismatiků v Olomouci. *Našinec*, 1933, č. 16, 20. 1., s. 3.
- ⁴⁶ Olomoucko. Olomoučtí numismatikové... *Našinec*, 1932, č. 110, 12. 5., s. 3. – FH [Filip Hradil] (pozn. 44), s. 176, 177.
- ⁴⁷ *Národní listy*, 1908, č. 212, 3. 8., s. 3. – *Národní politika*, 1908, č. 214, 5. 8., s. 5. – Hladík byl také autorem pamětní medaile arcibiskupa ThDr. Leopolda Prečana. Viz *Pozor*, 1934 (pozn. 28). – Pracoval také pro arcibiskupy Kohna a Stojana. Římský, J. (pozn. 15), s. 120.
- ⁴⁸ [Portrait Rich. Wagnera]. *Našinec*, 1913, č. 218, 19. 9., s. 2.
- ⁴⁹ Poprsí zvětšeného řed. J. Pospíšila. *Olomoucký Pozor*, 1897, č. 120, 19. 10., s. 3. – Poprsí † řed. Pospíšila. Tamtéž, 1897, č. 128, 9. 11., s. 2. – Poprsí † říd. Jos. Pospíšila. *Selské listy*, 1897, č. 121, 21. 10., s. 5.
- ⁵⁰ Kol. autorů: *Sochařství v Olomouckém kraji 1900–2012*. Olomouc 2012, s. 14.
- ⁵¹ [Olomouc v den pohřbu J. V. císaře a krále Františka Josefa I.]. *Pozor*, 1916, č. 278, 1. 12., s. 4.
- ⁵² *Pro Moravu, ilustrovaná příloha* (pozn. 42), s. 10.
- ⁵³ Dle inzerce v novinách *Našinec*, 1914, č. 50, 25. 8., s. 6. – Tamtéž, 1940, č. 70, 24. 3., s. 8 a č. 294, 15. 12., s. 7.
- ⁵⁴ *Pozor*, 1918, č. 296, 17. 12., s. 4. – Tamtéž, 1919, č. 133, 17. 5., s. 4. – Též Římský, J. (pozn. 15), s. 116.
- ⁵⁵ *Pro Moravu, ilustrovaná příloha* (pozn. 42), s. 9. – Na umělecké výstavě v Kyjově se Hladík prezentoval poprsím slováckého děvčete z Blatnice pod Svatým Antonínkem. Viz *Pro Moravu* (pozn. 34).
- ⁵⁶ Arcibiskup Bauer angažoval Hladíka vícekrát a doporučoval jeho firmu farnostem. Hladík arcibiskupa Bauera modeloval v arcibiskupské rezidenci, podle zhotoveného poprsí pak vymodeloval pamětní medaili (provedeny pražskou firmou Fr. Anýž). Z vlastní iniciativy realizoval plaketu, kterou svému mecenáši daroval. Blíže Římský, J. (pozn. 15), s. 114–115. – Bronzový odlitek rozměrné kruhové plakety (ø 66 cm) je uložen v depozitáři olomoucké pobočky zemského archivu.
- ⁵⁷ *Pozor*, 1934 (pozn. 28). Autorem byl také návrhu nerealizovaného pomníku A. C. Stojana. Blíže – J.A.V.: Návrh na Stojanův pomník. *Našinec*, 1934, č. 38, 15. 2., s. 4.
- ⁵⁸ – J.A.V.: Výstava olomouckých výtvarníků. *Našinec*, 1932, č. 287, 16. 12., s. 4.
- ⁵⁹ Tichák, M.: *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc 2001, s. 127.
- ⁶⁰ Římský, J. (pozn. 15), s. 118. – *Pozor*, 1912, č. 198, 12. 10., s. 2.
- ⁶¹ Kupříkladu režíroval a dekoracemi opatřil Jiráskovu *Lucernu*. *Pozor*, 1906, č. 49, 9. 3., s. 5.
- ⁶² Později Kosmos. Kino bylo prvním stálým biografem v Olomouci, pravidelně se zde promítalo od roku 1911. Kůřímská, A.: Kinokavárna Jas promítala již v roce 1911. *Olomoucký den*, 2003, č. 197, 23. 8., s. 15.
- ⁶³ *Olomoucký Pozor* (pozn. 15). – *Pozor* (pozn. 38). – Tichák, M. (pozn. 36), s. 59. – Týž, *Když padaly hradby. Olomouc na přelomu dvou století*. Olomouc 2018, s. 170–171. – Dále také Římský, J. (pozn. 15), s. 118.
- ⁶⁴ [Kinematografické novinky z Olomouce.]. *Pozor*, 1912, č. 56, 19. 3., s. 3.
- ⁶⁵ Podle informací na náhrobní desce se narodila 2. února 1901. *Osvobozený Našinec*, 1946, č. 131, 7. 6., s. 2 (parte M. Hladíkové). – -kn-: Sochař Josef Hladík zemřel. Tamtéž, 1948, č. 19, 23. 1., s. 5 (text + parte J. Hladíka).
- ⁶⁶ Mimochodem P. Wurm redakci olomouckého *Našince* daroval bronzovou sochu K. H. Borovského. Roku 1869 si ji objednal v ateliéru sochaře Aloise Amorta v tehdejší Terežské ulici v Olomouci. Blíže *Pozor*, 1911 (pozn. 19) a tamtéž P. Wurm a Karel Havlíček, č. 207, 28. 10., s. 4. – Tamtéž (pozn. 17).
- ⁶⁷ Diamantové jubileum kněze-vlastence P. Ignáta Wurma. *Národní listy*, 1910, č. 206, 28. 7., s. 3.
- ⁶⁸ [Sochař Fr. Úprka]. *Pozor*, 1905, č. 70, 8. 5., s. 1.

- ⁶⁹ Poprší P. Ig. Wurma... *Selské listy*, 1905, č. 77, 23. 5., s. 3.
- ⁷⁰ P. Ignát Wurm obýval dům na nároží dnešní Wurmovy ulice a třídy 1. máje, šlo o jeden z tzv. vikářských domů, určených k ubytování příslušníků sboru vikářů při olomoucké katedrále před výstavbou moderního společného domu vikářů na rohu Komenského ul. a parčíku pod dómem.
- ⁷¹ Na fasádě rezidence byla roku 1923 instalována pamětní deska s vyobrazením sv. Cyrila a Metodie a textem odkazujícím na slavného obyvatele tohoto domu.
- ⁷² Oslava osmdesátých narozenin P. I. Wurma. *Moravské noviny*, 1905, č. 161, 18. 7., s. 2. Eugen Fierlinger (1849–1925), přední osobnost české vlastenecké společnosti v předválečné Olomouci, byl otcem předního sociálně-demokratického a komunistického politika Zdenka Fierlingera (1891–1976).
- ⁷³ Oslava osmdesátých narozenin P. I. Wurma. *Našinec*, 1905, č. 77, 14. 7., s. 1.
- ⁷⁴ Muzeum začínalo vystavovat v propůjčených prostorách rezidence prvního předsedy spolku kanovníka Anatola hraběte d'Orsaye (nynější ulice Křížkovského 514/14), později se stěhovalo do pronajatých prostor budovy na rohu tehdejší Ferdinandovy třídy (nynější ul. 28. října) a Horního náměstí, kde se nájem zavázal hradit arcibiskup Theodor Kohn. V letech 1909–1935 sídlilo v bývalé kanovnické rezidenci ve Wurmově ulici 5, což bylo zajiště zásadou předsedy spolku P. I. Wurma. Zde se o prostory později dělilo s Domovem bl. Anežky České, který vedly sestry františkanky z Mariánské ulice, ale také s Orlem a jím zřízeným kinem Slavia. Odtud jsou sbírkové předměty ve třicátých letech přestěhovány do městské budovy na Purkrabské ulici č. 2 a 4. Výbor spolku chtěl nevhodné výstavní prostory vyřešit výstavbou vlastní muzejní budovy. Za tímto účelem vyhlásil sbírku, ovšem záměr se nikdy nerealizoval. K využití budovy, kde dnes sídlí Charita Olomouc (Wurmova 5), kupříkladu Kučera, M.: *Charita v Olomouci 1922-2012. Dějiny, osobnosti, současnost*. Olomouc 2012.
- ⁷⁵ Státní okresní archiv v Olomouci, Sbirka obrazového materiálu a fotografií Olomouc, inv. č. 808, sign. VII/188, přír. č. 1074, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=A2D71E5A99434EC69146D-3CDA36A0AE0&scan=1>, vyhledáno 4. ledna 2019.
- ⁷⁶ Fischer, R. (pozn. 18), s. 360.
- ⁷⁷ D.: Jako podobiznu... *Pro Moravu, ilustrovaná příloha „Pozor“ ku číslu 88*, 1905, 11. 6., s. 4 (celý text studie s. 2–4).
- ⁷⁸ Tamtéž, s. 1. – *Pozor*, 1905, č. 102, 10. 7., s. 5. – *Zlatá Praha*, 1905, č. 38, 7. 7., s. 455. Odtud byl snímek převzat do publikace Kačer, J.: *Franta Úprka 1868–1929*. Hodonín 2008, s. 104. – Na snímek i odbornou stať o bustě upozorňují noviny *Pozor*, 1905, č. 88, 11. 6., s. 2. – Tamtéž, 1911, č. 140, 4. 10., s. 1.
- ⁷⁹ Zpráva o výroční valné hromadě spolku Vlasteneckého muzea, jež se odbývala dne 23. dubna. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, červen 1906, č. 91 a 92, s. 142.
- ⁸⁰ Poprší P. J. Wurma. *Pozor*, 1905, č. 75, 17. 5., s. 3.
- ⁸¹ *Moravské noviny* (pozn. 72).

SUMMARY

Sculptural Realizations of Czech Patriotic Priests Emanuel Pötting and Ignát Wurm in the Building of the Olomouc Medical High School.

Olomouc Plastering Firm Vyhnánek–Hladík

Martin Kučera

In autumn 2018, a bust of Count Emanuel Pötting-Persing was installed and unveiled in the former chapel of the current medical high school in Olomouc, in a building that Provost Pötting had initiated and sponsored. The fate and origin of another bust were clarified on this occasion: this piece of art had been found in the 1990s in the school's loft and incorrectly considered to be a bust of Pötting. However, it represents a Czech patriotic priest and one of the initiators of establishing a Czech museum in Olomouc, Father Ignát Wurm. Both busts were made in a local plastering firm established by František Vyhnánek and made famous in Moravia by its last owner, sculptor Josef Hladík.

Translation by Jiří Gračka

Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část I.*

Robert Šrek

ABSTRACT

Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part I.

The article aims attention at the history of the chateau park in Čechy pod Kosířem in the years 1768–1872, that is, at the time of its ownership by the counts Manuel Teles da Silva (1696–1771), Franz Stephan Silva-Tarouca (1750–1797), Franz Joseph I. Silva-Tarouca (1773–1835), Erwein Wilhelm Silva-Tarouca (1815–1846) and August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872).

KEY WORDS: Silva-Tarouca family, Čechy pod Kosířem, chateau park, Franz Joseph I. Silva-Tarouca, Erwein Wilhelm Silva-Tarouca, August Alexander Silva-Tarouca, landscape gardening

Úvod

Panství Čechy pod Kosířem spojené se statky Krakovcem a Drahanovicemi patřilo v letech 1768–1945 původem portugalskému rodu Silva-Tarouca. V roce 1768 jej koupil Manuel Telez da Silva Menezes e Castro hrabě Tarouca (1696–1771), o tři roky později zde byl zřízen fidekomis. Majetek se tak dědil v následujících generacích na další příslušníky tohoto rodu, jeho držitelé se postupně stávali František Štěpán Silva-Tarouca (1750–1797), František Josef I. Silva-Tarouca (1773–1835), Ervín Vilém Silva-Tarouca (1815–1846), August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872) a František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Všichni jmenovaní se zajímali o zahradní a krajinářské umění, což se od počátku 19. století promítalo i do podoby zámeckého parku v Čechách pod Kosířem.

Přehled bádání

Zámeckému parku v Čechách pod Kosířem byla vědeckou obcí již v minulosti věnována určitá pozornost. Odhlédneme-li od popularizačních a informativních příspěvků v regionálních periodikách,¹ šlo o odborné texty přírodovědné dendrologické² a texty společenskovedního rázu, tedy historické a uměleckohistorické. V tomto ohledu jsou průkopnické studie zahradního a krajinářského architekta Jaroslava Šubra,³ u nichž se na okamžik zastavme. Šubr odvedl opravdu poctivou práci. Podnikl výzkum in situ, excerpoval veškerou dostupnou literaturu, zpřístupnil a interpretoval řadu ikonografických pramenů a map. Na základě toho všeho sestavil časovou osu vývoje parku.⁴ Přestože je jeho

bádání v lecčems inspirativní, má mnohdy jisté trhliny, jež vystoupí na povrch zejména při podrobnějším archivním průzkumu. Problematiku se proto pokusím osvětlit znovu v předkládaném článku.⁵

Manuel Telez da Silva Menezes e Castro hrabě Tarouca (1696–1771), František Štěpán Silva-Tarouca (1750–1797)

Na otázku, jak vypadalo okolí zámku v Čechách pod Kosířem dříve, než v roce 1768 připadl Silva-Taroucům, prozatím v úplnosti odpovědět nelze.⁶ Podle prvního vojenského mapování,⁷ které bylo prováděno v šedesátých letech 18. století, se v místech dnešního parku žádný celistvě řešený zahradní či krajinářský areál nenacházel. Na severní straně se zámkem sousedily (patrně hospodářské) budovy, kolem nichž vedla cesta, která byla lemována po obou okrajích stromy a za vesnicí již byla neosázená. Západně od zámku přicházela do Čech pod Kosířem vozovka. Téměř v pravém úhlu ji protínala komunikace vedoucí z návsi směrem na Služín. Její součástí byl zděný most, nedaleko za ním se obtáčela kolem skalnatého vrchu s kostelíkem, aby pak pokračovala – zprvu osázená, poté holá – do vedlejší dědiny. Zmíněný most překlenoval jeden ze dvou potoků přitékajících do budoucího parku od jihozápadu. Jejich klikaté modré linie se na mapě po chvíli sbíhaly v jeden tok, který mířil podél shluku menších zděných staveb opět do Služína. Na ploše, kterou potoky mezi sebou svíraly předtím, než se propojily, byla zaznamenána jedna červeně vymalovaná budova. Další dvě takové nalezneme i východně od zámeckého objektu. V bezprostřední blízkosti panského sídla byly dva oplocené prostory.

Panství Čechy pod Kosířem spolu s Drahanovicemi a Krakovcem koupil roku 1768 Manuel Telez da Silva Menezes e Castro hrabě Tarouca, čímž položil základy moravské větve rodu Silva-Tarouca. Tento diplomat a blízký přítel císařovny Marie Terezie měl ve Vídni co do činění s architekturou a zahradním uměním. Vždyť v letech 1744–1749 zastával post generálního ředitele císařských dvorských staveb a mimo jiné zodpovídal za výstavbu letního sídla v Schönbrunnu včetně zahrady.⁸ Na založení parku v Čechách pod Kosířem ale pravděpodobně nepomýšlel. Měl pozeňnaný věk, a dokonce se traduje, že svá hanácká latifundia na vlastní oči ani nespátlil.⁹

Rovněž jeho syn František Štěpán Silva-Tarouca (1750–1797) se nezdá být původcem myšlenky krajinářského areálu v Čechách pod Kosířem. K zahradám vztah měl, pobýval ale převážně ve Vídni nebo na svých italských državách a život zasvětil kariéře v armádě. O hospodaření na moravských statcích příliš nejevil zájem, na správu tohoto majetku dohlíželi poručníci.¹⁰ Za jeho majorátu byly sepsány dva inventáře, které skýtají jakousi oporu při zkoumání našeho tématu. Inventář z roku 1774 uvádí ve vesnici Čechy zahrady o celkové rozloze 10 jiter, 296 a 3/6 čtverečních sáhů, z nichž čtyři jsou označované jako „*místní tratě u zámku*“: horní („*Obergarten*“) o výměře 1456 a 1/6 čtverečních sáhů; dolní („*Untere garten*“) o výměře tří jiter, 428 a 2/6 čtverečních sáhů; třetí („*Dritter Garten*“) o výměře 578 a 4/6 čtverečních sáhů; a šafářská zahrádka („*Mayerhofsgartl*“) se 132 čtverečními sáhy. Plochou největší zahradu „*u prádelny*“ o 5 jitrech a 486 4/6 čtverečních sázích sice inventář místně nespecifikuje, víme však, že do obvodu pozdějšího parku spadala. Poblíž zámku stál kostel, okolo něž se rozkládal hřbitov, kousek odtud byla sýpka.¹¹ Inventář z roku 1788 jmenuje tři zahrady, jež přináležely k zámku a byly uzavřené branami (a tím pádem ohraničené plotem či zdí): trávovou zahradu („*Im Graßgarten*“) s panským sklepem; panskou zahradu pod zámkem („*Im Herrschaftlichen Gartten untern Schloß*“),

blízko níž byl kromě šlechtického sídla zmiňován židovský dům; horní zahradu („*Im oberen Gartens*“), ze které se vycházelo třemi brankami, směrem k zámku, k statku a k sýpce. V inventáři též figuruje zahradní dům.¹² Dodejme, že v letech 1781–1794 byl v Čechách pod Kosířem postaven nový farní kostel sv. Jana Křtitele, což vedlo ke zrušení starého svato-stánku i hřbitova.¹³

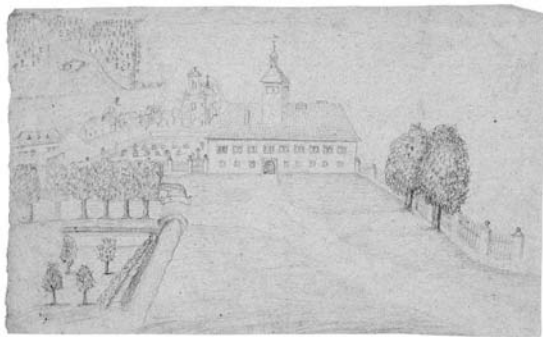
František Josef I. Silva-Tarouca (1773–1835)

Zakladatelem parku v Čechách pod Kosířem se stal hrabě František Josef I. Silva-Tarouca. Jeho životní dráha se do roku 1809 odvíjela od vojenských povinností. V roce 1811 se oženil se svou sestřenkou Marií Leopoldinou, rozenou hraběnkou Šternberk-Manderscheid, usadil se a zaměřil se na rozkvět svého hospodářství. Na jeho panstvích údajně neexistoval žádný les, který by neznal, nebylo žádného vrchnostenského statku, jež by nepřeměřil a nezvelebil.¹⁴ Se stejnou horlivostí se zabýval úpravami kolem zámku, kde výsadbou a zušlechtěním pustých a neúrodných parcel vybudoval zahradu „*významné rozlohy*“.¹⁵

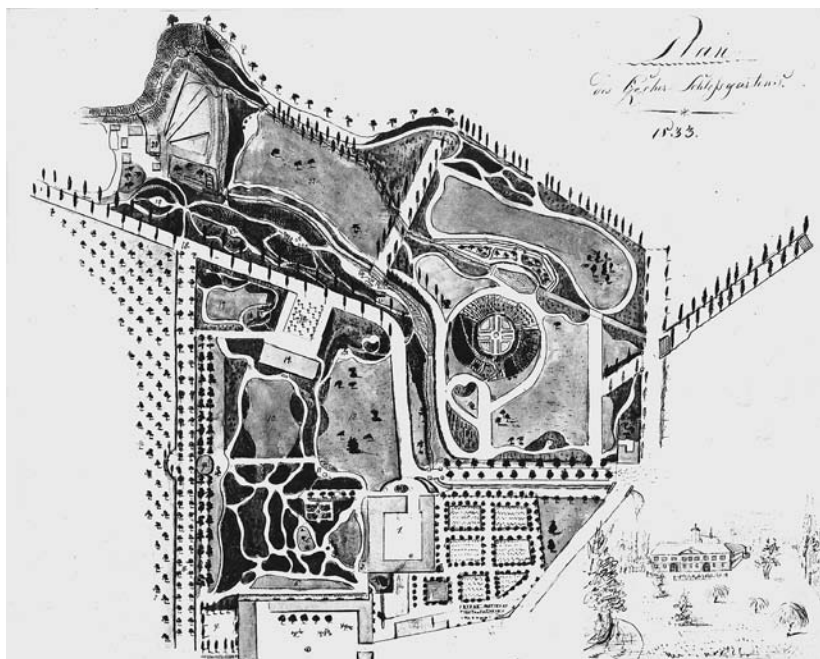
Přitom ještě v roce 1815 v Čechách pod Kosířem žádná jednotně utvářená zahrada nebyla. K velkostatku Čechy patřily zahrady o celkovém plošném rozsahu 11 jiter, 32 a 2/6 čtverečních sáhů.¹⁶ U tří z nich jsme obeznámeni se jménem, podoba dvou je zveřejněna na vyobrazení zámeckého areálu datovaném mezi léta 1794–1812 [obr. 1].¹⁷ Kuchyňská zahrada byla situována při západním průčelí zámku. Zpola ji obklopovala zeď a zpola laťový plot vetknutý do masivních pilířů s čučky na vrchu. Osázena byla zákrsky i vysokokmennými stromy. Zahrada se sklípkem („*Kellergarten*“) získala svůj název podle uměle vytvořeného návrší ukrývajícího v sobě středně velký sklep na víno, jinak tu rostly ovocné stromy. Ze severu ji vymezovala cesta mířící z Čech do Služína zastíněná vzrostlými listnáči, z východní strany vodní příkop. Horní zahradu na obrázku zahlédnout nelze. Využívala se k více účelům – zčásti jako pole, zčásti jako ovocný sad, zčásti byla porostlá travou.

Naprosto odlišně okolí zámku vyhlíželo po patnácti dvaceti letech. Proměnu, kterou prodělalo, máme doloženo na několika mapách a plánech. Na detailním plánu z roku 1833 [obr. 2]¹⁸ jsou jednotlivé partie očíslované, příslušná legenda ale schází. Kolorovaná mapa z císařského otisku stabilního katastru z roku 1834 se nevyznačuje nijak zvláštní

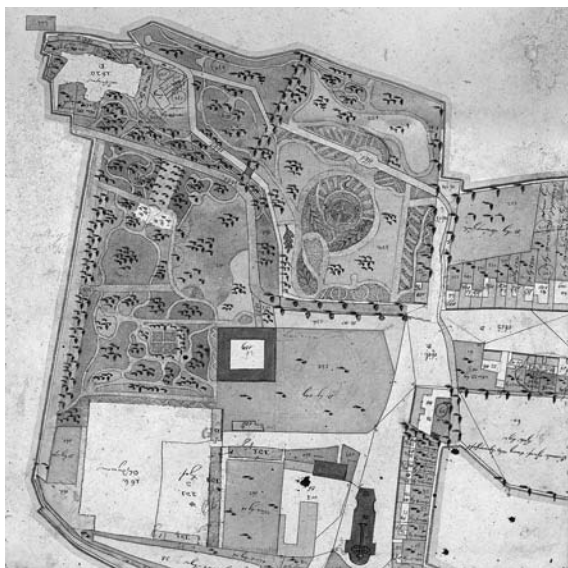
důkladností, lepší a bohatší na analýzu je indikační skica stabilního katastru z téhož léta, v níž jsou zaneseny i pozdější zásahy do zahrady [obr. 3].¹⁹ Do půdorysného rozvrhu zahrady v Čechách pod Kosířem se otisknul punc takzvané sentimentální či také anglo-čínské zahrady populární v 2. polovině 18. století ve Francii. V ní se spojovaly pozůstatky barokních formálních partií s prvky přírodního anglického parku (recipujícího tehdy vlivy z Dálného východu), do kterého

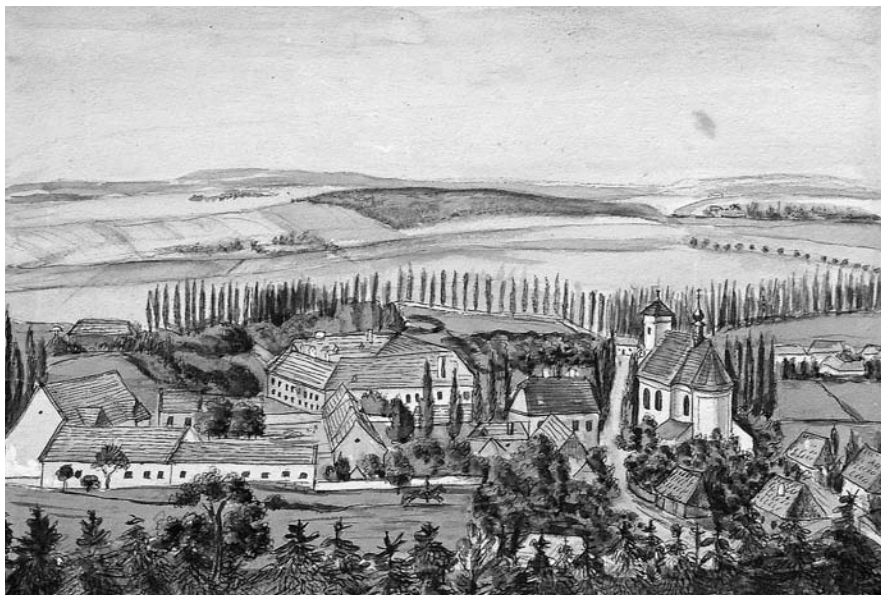
Obr. 1. Zámek v Čechách pod Kosířem, přelom 18. a 19. století, kresba. Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 000448/31. Foto: Muzeum a galerie v Prostějově.

Obr. 2. Plán zámecké zahrady v Čechách pod Kosířem, 1833, fotografická reprodukce, Soukromý archiv Ing. Lenky Křesadlové, Ph.D.

Obr. 3. Indikační skica stabilního katastru, 1834, MZA v Brně.
Foto: MZA v Brně.

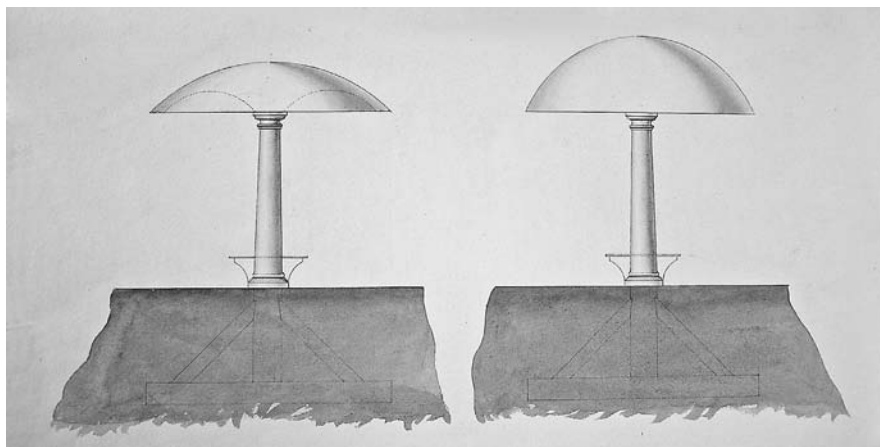

Obr. 4. August Alexander Silva-Tarouca, Pohled na zámecký areál v Čechách pod Kosířem, akvarel, 1834, Muzeum a galerie v Prostějově, sbírka umění, inv. č. 276725. Foto: Ondřej Belšík.

bylo rozmisťováno architektonické vybavení. V našich končinách tento přístup ke krajinářství zapustil kořeny v závěrečných dvou decenních 18. věku a odezníval přibližně po vídeňském kongresu.²⁰ Povaha stěžejních prvků struktury zahrady v Čechách pod Kosířem (byť se některé tyto prvky udržely jako reziduum dřívější místopisné situace) byla určena pravítkem a kružítkem podle přísných geometrických zásad. Na mysli mám komunikace (dvakrát se zalamující cesta do Služína osázená kaštany a topoly, topolová alej v jižní části zahrady směřující odnikud nikam, dvojitá Růžová alej s růžovými keři), vodní toky (z nichž součástí jednoho byla osmiboká nádrž) a kopečkovitý útvar se sklípkem („Kellerberg“). Do rovnoměrného rastru byla rozdělena i kuchyňská zahrada se záhony a stromy, která přiléhala k západní a severní fasádě zámku. Ve zbývajících plochách zahrady se vinuly pěšinky, jejichž spleť na mapě vymezovala nepravidelně tvarovaná zelená a šedá prostranství s povětšinou listnatými dřevinami.

Nikoliv z ptačí perspektivy, nýbrž z mírného nadhledu od severovýchodu zámeckou zahradu v Čechách pod Kosířem akvarelem zachytil v roce 1834 šestnáctiletý August Alexander Silva-Tarouca [obr. 4]. V popředí ztvárnil palouk s uhánějícím jezdcem, v dalším plánu vrchnostenský statek, zámek, faru a kostel sv. Jana Křtitele, následovně zahradu, již od hnědých polí zdvihajících se ke kopcovitému horizontu v pozadí oddělovala hradba z topolů. Terén byl modelován poměrně dramaticky a byl hojně osázen. Zelený kolorit tu převládal, vysvílaly však i jiné barvy: bílá kupole vyhlídkového pavilonu zvaného paprple, napravo od ní červená střecha sýpky a v pohledu vlevo od kostela ne tolik sytě červený pokrov střechy školy. Identifikaci nejen těchto architektonických objektů, ale i dalších voluptuárních staveb, komunikačních tras, mostů, lávek a drobného mobiliáře,

jenž býval venku za dobrého počasí rozmístěn, nám umožňují nesmírně cenné archivní zdroje – inventární soupisy sepsané po smrti hraběte v roce 1835, zejména inventarizace „anglické zahrady“ samotné.²¹ Severně při kuchyňské zahradě bydlel zahradník, jehož „od základu nově a solidně postavený“ dům byl dlouhý 12 sáhů, 3 stopy a široký 5 sáhů, 1 stopu a 6 palců. V jeho sousedství dožíval skleník. Přímo v zahradě se nalézala jednopodlažní sýpka, která se svým účelem řadila k budovám hospodářským. Její rozměry činily 19 sáhů, 4 stopy a 4 palce na délku a 5 sáhů, 4 stopy a 9 palců na šířku. Zdi měla z tvrdého materiálu a střechu zastřešenu pálenou krytinou. Uvnitř byla čerstvě adaptována, zvenčí, na průčelí otočeném k hlavní cestě, byla moderně zdobená. V západním cípu zahrady u návsi stála škola, což byla adaptovaná někdejší prádelna.²² K pobytu v zahradě sloužilo mnoho kusů sedacího a jídelního nábytku, většinou bílého, ale i zeleného a šedého. Nejružnější lavičky, „kanape“, kruhové stoly, židle a „sedátkové hole“ („Stocksessel“) se každoročně na sezonu vynášely ze sýpky, kde byly uschovány přes zimu.²³ Nepřehlédnutelnou položku v zahradě představovaly zděné nebo dřevěné mostky a lávky nezbytné pro přechod suchou nohou přes dva potoky protínající areál. Jejich zábradlí byla buď jednoduchá, nezřídka ale i ozvláštněná všelijakými vzory, např. v gotické podobě či v kruhové formě. Zábradlí netvořila jen postranní část mostů, lemovala také cestičky a další plochy. K bezesporu nejvíce poutavým zastávkám v silva-taroucovské zahradě patřila rokle u vodopádu, grotta, pavilon s osmi bílými sloupy, kuželna, houpáčka a rovněž dosti raritní plavecká škola, k jejíž výbavě náležely kromě skákacího prkna i čtyři loďky.²⁴ Obrazové dokumenty těchto partií zahrady nebyly nalezeny. Jedinou voluptuární architekturou, kterou lze spojit s konkrétním (leč nesignovaným) projektem [obr. 5], bylo ono „paraple“ na Ostružiníkovém kopci. Tento dubový sloup s kruhovou lavičkou, který zeshora chránila kupolová nástavba, měl hluboké ukotvení v zemi.²⁵ Typologicky se nejednalo o žádnou kuriozitu, obdobné stavby byly i jinde.²⁶ U Růžové aleje se podle map bezpochyby nacházela ještě jedna stavba kruhového půdorysu, červeně vybarvená, ač o ní kupodivu nepadlo ani slovo v pozůstalostních soupisech. Ztotožňuji ji se zahradním pavilonem.²⁷

Obr. 5. Projekt odpočinkového altánu (zv. Paraple) pro zámeckou zahradu v Čechách pod Kosířem, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, karton 72, inv. č. 215, sign. 95/b. Foto: Robert Šrek.

Na ikonografických vyobrazeních z Čech pod Kosířem z let 1832, 1837, 1842 a 1843 se efemérní mobiliář vyskytuje výjimečně, dominuje na nich primárně zámek, jenž se stal v této době předmětem takřka permanentních přestaveb.²⁸ Je alespoň vidět, že vegetace (hustší keře, soliterně vysázené stromky i odrostlejší jedinci) kolem něj se postupem let dynamicky měnila. Sochařská výzdoba by se v zahradě hledala obtížně, toliko na pilířích vstupní brány v topolové aleji k Hluchovu byly umístěny dvě dekorativní vázy. Snad k nim můžeme vztáhnout kolorovanou kresbu pilíře s vázou z roku 1834 zhotovenou opět hrabčím synem Augustem Alexandrem.²⁹

Programový záměr zahrady v Čechách pod Kosířem, např. složitě vrstvené myšlenkové podhoubí, jaké bylo běžné v zednářských parcích na zlomu 18. a 19. století, se za současného stavu bádání nepodařilo rozluštit.³⁰ Trávil se tu volný čas, hrabčím rodině zahrada sloužila k letnímu rozjímání, rozptýlení se, zábavě³¹ a zřejmě i k výchově synů³² Františka Josefa I. Silva-Taroucy – Františka (1812–1830), Ervína Viléma (1815–1846), Bedřicha (1816–1881) a Augusta Alexandra (1818–1872). Mimochoodem, právě se svými chlapci uskutečnil hrabě roku 1829 výlet do nedalekých Nových Zámků u Litovle, kde se po prohlídce zámku a statku vydali na vycházku do tamního parku, již si ale příliš neužili. O tento krajinářský komplex, založený knížetem Johannem I. Josefem von Liechtensteinem a přirovnávaný svým kompozičním řešením k parku knížat Esterhazyů v Eisenstadtu,³³ evidentně nikdo náležitě nepečoval. Jelikož byly všechny cesty zarostlé, mosty až na jednu výjimku stržené a niva zaplavená, zhlédli Silva-Taroucové jenom obelisk, k němuž se dostávali po trámech položených přes řeku Moravu.³⁴

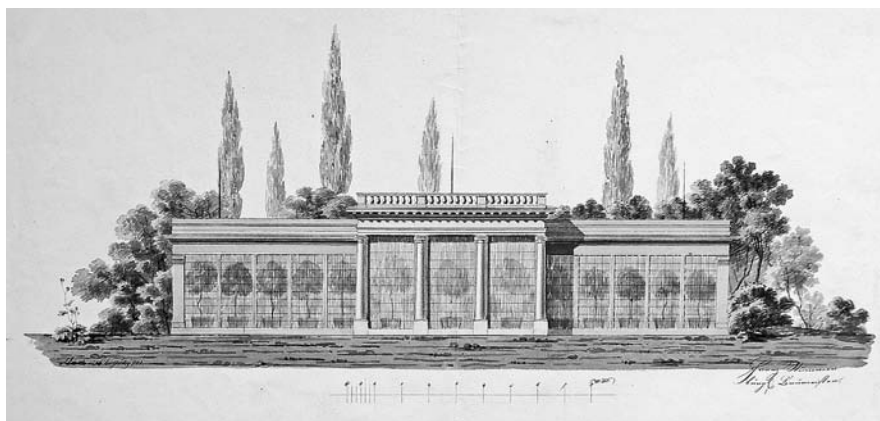
Díky deníkům Františka Josefa I. můžeme chronologicky sledovat, jak se zahrada v Čechách pod Kosířem v jednotlivých letech rozrůstala. Souvisle navazující zmínky o aktivitách hraběte známe prozatím od roku 1826.³⁵ Prakticky celé léto tohoto roku mu zabrala výstavba plavecké školy. Předehrou k tomu byla návštěva, již 2. července vykonal se svými syny na základě pozvání Kinských z Náměště na Hané. V jejich plavecké škole „v údolí“ si dva nejstarší z chlapců poprvé zkusili zaplavat, zatímco jejich otec rozmlouval s plaveckým mistrem. Silva-Taroucy tato kratochvíle nepochybně zaujala. Dne 15. července hrabě vykolíkoval v zahradě se sklípkem („Kellergarten“) půdorys vlastní plavecké školy a dal příkaz k vykopání zeminy. Týden nato už byla vyhrabaná, poté se vytyčil příkop, který měl přivádět vodu. Vznikající nádrž pochvalně hodnotil i plavecký mistr, jenž se na zámku objevil coby doprovod Terezie hraběnky Kinské (1789–1874). V posledních červencových dnech na místě dělali tesaři a po navezení kamení tu zednický mistr Feigerle stavěl zdi u stavidla. V samém závěru měsíce dorazil do Čech pod Kosířem plavecký mistr kaprál Plezník z 13. pěšího pluku barona Wimpfena. S ním synové absolvovali výuku, zpravidla ovšem stále v údolí náměšťského panství, neboť domácí plovárna nefungovala optimálně. Dne 15. srpna se v ní sice hrabčím hoši koupali, kvůli silnému odtoku vody ale museli vylézt a otevřela se stavidla. Následovaly náročné opravy, během nichž například musel Feigerle ve spolupráci s tesaři stavidlo vyjmout, aby mohli zpevnit jeho základy. Dne 25. srpna, přesně v den, kdy opravy skončily, odcházel nazpět do Olomouce učitel plavání. Odměnou obdržel šedesát zlatých. Z Františka a Bedřicha učinil zdatné plavce. Na paty jim šlapal Ervín Vilém, jehož v tréninku zbrzdila střevní nevolnost. August Alexander, osmiletý benjamínek, se zatím sám plavat neodvažoval. Avšak ani po rekonstrukci nádrže si chlapci, na jejichž bezpečnost dohlížel hofmistr, vodních radovánek dlouho neužívali. Dne 7. září za prudkého deště rychle stoupala hladina vody a ta začala odtékat bočními zdmi. Ze strachu před případným zatopením zahrady nechal hrabě František

Josef I. s vypětím všech sil dvanácti mužů veškerá stavidla vypustit. Škody v polovině září prozkoumával spolu s Feigerlem.³⁶ Opravy plovárny byly zahájeny a ke zdárnému konci dovedeny během první půlky dalšího roku; od dubna již plnila své poslání. Mladí pánové v ní nejen plavali, nýbrž i manévrovali na lodích, prováděli gymnastická cvičení³⁷ a jednou, v roce 1829, tam s hofmistrem uspořádali jakousi námořní bitvu.³⁸

V roce 1829 nařídil František Josef I. strhnout starou střelnici, přičemž zapojil kromě místních pracovníků i své potomky. V zahradě se zahušťovala síť cest, jež podle hraběcích instrukcí realizoval zahradní pomocník.³⁹ Na programu dne byl i nákup stromků a jejich výsadba. Pořizování nových přírůstků hrabě dopodrobna konzultoval se svým zahradním pomocníkem. Roku 1829 se to týkalo modřínů opadavých, smrků a platanů; roku 1830 javorů, jasanů a třešní z Tovačova (z koupě sešlo), exotických rostlin z Lednice (z koupě taktéž sešlo, když si hrabě nevybral v reklamních katalogích) a Vídne a konečně jasanů a dřínů z Litovle. Stromy mohly klidně i zmizet: řeč je o krádeži několika menších a větších exemplářů z místa kdesi u střelnice, hrabě ji připsal neopatrnosti zaměstnanců a přičetl jim to na vrub.⁴⁰

Zdá se, že roku 1830 se v zahradě odehrávaly klíčové události, jež určily její budoucí vzeřízení. Hned zkraje února byl hraběti předložen plán „českých zahrad“, za nějž se zahradnímu pomocníkovi zaplatilo dvacet zlatých. V zahradě se usilovně pracovalo od časného jara až do listopadu. Po celou tu dobu se zlepšovaly a zakládaly cesty a cestičky, často od vytyčení až po finální navezení písečného posypu. Krom toho probíhala kultivace místa po zbořeně střelnici. Zednický mistr Feigerle dostal na starost opravit plaveckou školu, mosty u zámku a u školy, prorazit jeskyni a vykopat vodní příkop podél louky. Tesařský mistr Blaha zase musel zhotovit dva mosty u střelnice, dvě lávky a vytvořit přívoz. V zahradě tehdy panovalo nebývalé rušno. Začátkem května například zahradní pomocník hlásil, že v jednom týdnu zaměstnával dvacet tři nádeníků. K vyřešení fyzicky namáhavějších úkolů pomohly volské potahy. Přes všechnu snahu se zde hromadil nepořádek, kupy stavebního materiálu, hlavně cihel. Na jejich úklidu se podílela i šlechtická rodina. Když jednou František Josef I. se syny pomáhal přehazovat cihly k jednomu z mostů, strefil Ervín Vilém zahradnického pomocníka cihlou přímo do kříže natolik bolestivě, že ho srazil k zemi. V očích hraběcího pána nejspíše šlo o spravedlivý trest, zahradní pomahače totiž neměl v oblibě, nešetřil vůči nim výtkami a leckdy je vyplísnil. O jednom z nich si poznamenal třeba to, že „*je líný, nic nedělá, nic nevidí, nepřemýšlí a do ničeho se nechce pustit*“. S příchodem podzimu rychlost prací nepolevila. Přišla řada na renovaci sýpky. V její blízkosti vznikla plocha dlouhá dvacet sáhů, široká šestnáct sáhů a lemovaná dvěma postranními cestami o šířce tří sáhů, osázenými stromy. Hrabě také zamýšlel vybudovat oranžerii, ale v tom zatím setrvalo pouze u rozpočtu. Gradovaly naopak úpravy, které pro zahradu musely znamenat nové krajinářské kvality: dřevorubci ve velkém poráželi stromy; František Josef I. spolu se svým zahradníkem vytyčil cestu u saletu o délce 149 (sic!) sáhů a šířce čtyř sáhů (osmi sáhů pokud se počítaly i strany), zahradník ji pak vykolíkoval; hrabě vytyčil a nechal nově uspořádat zahradu se sklípkem („*Kellergarten*“), těsně před nástupem zimy tam zahradník vysazoval topolovou alej.⁴¹

Z července roku 1831 pochází projekt „*fasády oranžerie pro 40 kusů stromů*“⁴² podepsaný měšťanským stavebním mistrem Franzem Stummerem [obr. 6]. Centrální část této navrhované podlouhlé stavby definuje mírně převýšený rizalit, který je rozdělen do tří os čtveřicí jónských sloupů předsažených před pilastry a zdůrazněn balustrovou nástavbou nad kladím. Od středu se do stran rozebíhají prosklené části o pěti osách, jež nejsou architektonicky nijak akcentované, teprve v rozích si můžeme povšimnout zdobenějších pilastrů. Kolem oranžerie vidíme rostoucí stromy, za její průhlednou stěnou velké květináče se stromky. V roce 1832

Obr. 6. Franz Stummer, Fasáda oranžerie pro 40 kusů stromů, 1831, Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 015336. Foto: Ondřej Belšík.

Obr. 7. E. F. Leybold, František Josef I. Silva-Tarouca, olej na plátně, 1832, Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 002844. Foto: Pavel Rozsívál.

hraběte Františka Josefa I. portrétoval malíř Leybold s tímto návrhem v rukou [obr. 7].⁴³ Detail s oranžerií maloval 13. a 17. července, nedlouho před dokončením podobizny.⁴⁴ Aby ale byla oranžerie přetavena z plánu ve skutečnost, toho se hrabě nedočkal.

Intenzivní činnost v zámecké zahradě neutichla ani v roce 1832. Byl postaven zahradníkův dům, v kaštanové aleji se rozšiřovaly dva mosty, proběhly správký na plavecké škole a na lávce při ní. Pokračovala příprava terénu aleje u saletu, finalizovaly se cesty navážením písku a došlo k osazení tyčí na vinnou révu, za něž hrabě uhradil počátkem roku 1833 docela vysokou částku.⁴⁵

Pro poslední tři léta před smrtí hraběte Františka Josefa I. jsme v záležitostech zahrady zpraveni z účtů purkrabských a stavebních knih. V roce 1833 vznikl dřevěný most v Růžové aleji, hlavně se ale stavělo v zahradě se sklípkem („Kellergarten“), kde byl postaven most za školou a zvedací most, vyzděna trelážová zeď „ostrova“ (ovocné zahrady) a vydlážděn vodní kanál až k plavecké škole. Opravou prošla saletu, zahradní zdi, mosty a kanály. Z let 1834 a 1835 máme povědomí jen o drobných renovacích.⁴⁶

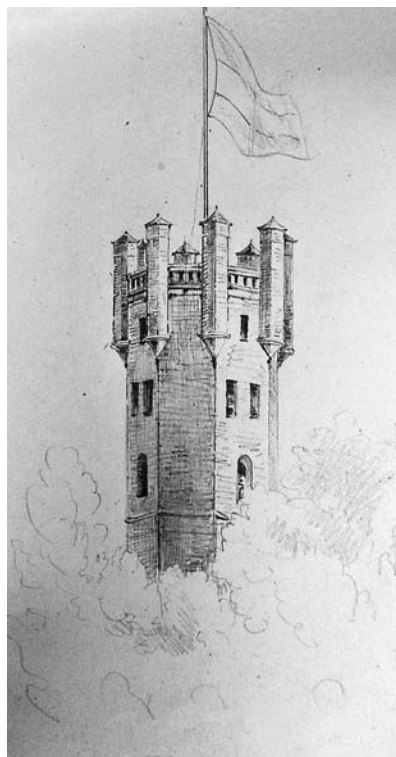
Zahrada Františka Josefa I. v Čechách pod Kosířem byla pozdním příkladem módy, která se v Čechách (Krásný Dvůr, Vlašim, Veltrusy atd.), na Moravě a ve Slezsku (Dolní Rožínka, Podzámecká zahrada v Kroměříži a jiné) ocitla na výsluní zájmu již na přelomu 18. a 19. století. Obdobně jako v jiných sentimentálních či „anglo-čínských“ zahradách, i zde zvolna přerůstal základní geometrický rozvrh v neformální úpravu jednotlivých částí, pojednaných v drobném měřítku, i zde stály stavbičky (např. památníky v rámci kultu přírody a přátelství, chrámký) – tzv. fabriques –, jež utvářely „charakter“ zahrady.⁴⁷

V matričních záznamech zemřelých z doby Františka Josefa I. Silva-Taroucy je zapsáno i pár jmen zahradníků z Čech pod Kosířem. Dne 23. února 1818 zemřel „*pensionovaný zahradník*“ Joseph Zdražil v 87 letech na sešlost věkem, dne 10. května 1821 zemřel „*vrchnostenský zahradník*“ Joseph Bartoněk v pouhých 38 letech, dalším „*panským zahradníkem*“ byl Aloysius Fleischhacker (27. dubna 1823 mu zemřel syn Eduard).⁴⁸

Ervín Vilém Silva-Tarouca (1815–1846)

Ervín Vilém Silva-Tarouca byl nadaným, dobře vzdělaným, zcestovalým a pohledným mužem, nicméně zemřel mlád v roce 1846.⁴⁹ Do dějin vstoupil jako iniciátor přestavby zámku v Čechách pod Kosířem provedené na přelomu třicátých a čtyřicátých let 19. století, ani zahrada ovšem nezůstala stranou jeho pozornosti. Než dosáhl zletilosti, doznal areál několika změn. Od roku 1836 byl k dispozici nový skleník, roku 1838 dva nové zděné mosty v zahradě se sklípkem („*Kellergarten*“); v ní následujícího roku proběhly nejnnutnější opravy.⁵⁰ Jestli dal podnět i k nějakým terénním úpravám, to se mi bohužel nepovedlo dohledat.

Nejdůležitějším přínosem Ervína Viléma pro zámeckou zahradu je vybudování dvou dodnes stojících architektonických dominant, červené cihlové věže a zahradního salonu. O průběhu jejich výstavby se zmiňoval v dopisech sepsaných v pozdním létě roku 1842 hospodářský správce Nittel. Dne 27. srpna hraběte vyrozuměl o tom, že ačkoliv osobně příslušný úřad pověřil přípravou stavebního materiálu, neudálo se do momentu jeho příjezdu do Čech pod Kosířem nic, pouze byla stržena zeď starého saletu. Architekt, který se na místo vypravil o pár dní dříve, ve věci nikterak pomoci nemohl, poněvadž neměl při ruce žádného zedníka. Potom se práce konečně rozběhly. Stavba věže si vyžádala mohutné fundamenty, neboť tamní

Obr. 8. Henrietta Skrbenská z Hříště, Věž v zámecké zahradě v Čechách pod Kosířem, kresba tužkou, 1853, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 320, sign. 141/15. Foto: Martin Váňa.

vyvýšený terén tvořila poněkud kyprá navážka. Nittel psal, že v příštích dnech dojde u obou staveb k dosažení glajchy a doufal, že do 15. září by mohlo být vše hotovo. Termín potvrdil ve zprávě z 9. září. Realizace postupovala dle předpokladů, salet byl zastřešený a klempíř na něm již upravoval plechovou střechu. V nácházějícím týdnu měl architekt vyúčtovat peníze řemeslníkům.⁵¹ Podívejme se na tyto stavby podrobněji.⁵²

Cihlová věž, v archivních podkladech nazývaná zpočátku vlnková a později červená, se stala vděčným tématem kreseb hraběcích majitelů a jejich přátel. Na náčrtu z 5. listopadu 1842 je postihnuta spíše povšečně, jak vyčnívá z hustého podrostu křoví. Zcela unikátně, z jihu, v průhledu topolovou alejí, jež byla pokácena na přelomu let 1854–1855, ji 12. října 1848 ztvárnila Gisela, manželka hraběte Augusta Alexandra Silva-Taroucy. V naprosto precizním provedení si ji lze prohlédnout na vyobrazení z 3. června 1853 [obr. 8]. Talentovaná kreslířka Henrietta (Jetty) Skrbenská z Hříště tuto oktogonální centrálu o průměru 2 sáhů a 6 palců podala velmi věrně, s polokruhovými záklenky v nižším podlaží a s obdélnými okénky ve vyšším, s pilířky zdůrazňujícími jednotlivá nároží a převyšujícími balustrádu horní vyhlídky. Na tuto vyhlídku se vystupovalo z přízemí vydlážděného cihlami po šnekovém schodišti o šedesáti schodech. Věž také umělecky zpodobnil Josef Mánes – použil ji v miniatuře na dopisním papíru hraběnky Leopoldiny Silva-Taroucy z roku 1849, samostatně s postavou hlásného na dopisním papíru z doby kolem roku 1850 a jako ústřední motiv s figurami hlásného a strážného na titulním listu knihy návštěv na zámku v Čechách pod Kosířem z roku 1850. Na půvabném barevném výjevu, coby pozadí scény lišáka s husami na rybníku, byla věž zachycena 29. července 1857.⁵³ Podobné vyhlídkové věže ve středověkém pojetí byly stavěny v anglickém prostředí již po polovině 18. století.⁵⁴

Také salet, stavba určená v parcích obvykle k přechodnému pobývání a odpočinku, byl tu a tam námětem příležitostného výtvarného díla. Kresba Gisely Stolberg (později provdané Silva-Taroucy) z 31. října 1842 možná představuje kopii originálního projektu,⁵⁵ která ukazuje na původní důkladnější propracování štítu nad vstupem [obr. 9]. Salet měl oválný půdorys (s delší stranou čítající 5 sáhů, 2 stop a 6 palců a kratší stranou 4 sáhů, 4 stop a 6 palců), vkročit se do něj dalo vstupy na čtyřech stranách, dostatek světla přiváděla ještě okna. Vnitřní prostor vrcholil štukovanou klenbou, podlaha byla sestavena z břidličné dlažby prokládané malými bílými plotnami. Střechu kryly plechové pláty.⁵⁶

Obr. 9. Gisela Stolberg, Zahradní salon zámecké zahrady v Čechách pod Kosířem, kresba tužkou, 1842, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 305, sign. 141/1. Foto: Martin Váňa.

August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872)

August Alexander Silva-Tarouca proslul jako milovník hudby, obrazů a literatury, byl také pěstitelem heraldiky a podporovatelem dějepisectví. Do paměti příštích pokolení se zapsal coby organizátor čilého společenského života na zámku. Pro veřejnost je do dnešních dnů nejvýznamnějším reprezentantem hraběcího rodu Silva-Tarouca, protože právě v jeho éře jezdil do Čech pod Kosířem malíř Josef Mánes.⁵⁷

August Alexander zámeckou sentimentální zahradu přetvořil dosti zásadně – do podoby romantického parku. Rozšířil ji, nově definoval mnohé její partie, pozměnil terénní reliéf, investoval do dalších staveb a k nepoznání proměnil trasování vodních kanálů, které upozadil ve prospěch efektně působících rozsáhlých hladin rybníků.⁵⁸

Ohradní zdi hrabě upravil podstatně, což nutně vyplynulo v důsledku zvětšení celého areálu. Starší parapetní zídky z dřevěným plotem nebo plně zdi nechal podle potřeby ubourávat a planýrovat. Náhradou za ně budoval novou neomítanou zeď, vystavěnou z kamene a cihel na hlíněnou maltu. Tuto zeď přerušoval v místech na dohled ze západní strany zámku luxusnější litinový plot. Vznikal v letech 1851–1852, když hrabě přikázal ohraničit severozápadní část parku. Dochoval se k němu návrh. Plot sestával z 2 ½ stopy vysokého soklu obloženého pískovcem a z litinové mříže o výšce 5 stop zhotovené dle „vkusné a solidní předlohy“. Jeho součástí byla brána se čtyřmi pískovcovými pilíři, skládající se z vjezdu pro vozy uprostřed a ze dvou menších vstupů pro pěší po stranách.⁵⁹

Nejvíce markantní změnou ve vzhledu parku za hraběte Augusta Alexandra byla úprava vodního režimu, daná zejména zřízením dvou umělých nádrží. Velký rybník vznikl nejspíše někdy na konci čtyřicátých let 19. století; roku 1854 byl kolem dokola terasovitě upraven kamenem vylámaným v grotě (samotná těžba asi neprobíhala příliš uvážene, část jeskyně se tehdy sesula). Silva-Taroucové zde zažili spoustu romantických chvil na loďce, Josef Mánes se v něm naučil plavat.⁶⁰ Malý rybník byl vyhlouben na trávníkem porostlém místě mezi školou a kopcem se sklípkem („Kellerberg“) v zimě roku 1852. Jak v parku fungoval systém přivádění a odvádění vody? Na západě začínal příkopem, přes nějž byl hned za vstupem vyklenut mostek s cihlovou klenbou. Do tohoto příkopu směřovaly jednak vyzděné a klenuté odvodňovací kanály vedoucí kolem zámku, kuchyně, stájí a záchodů, jednak malý krytý odtok z Malého rybníka. Nakonec vyústil do Velkého rybníka čili rezervoáru, jehož voda částečně pokrývala potřeby šlechtické pily a mlýna postavených za parkem směrem ke Služínu. Při východním břehu Velkého rybníka byla v letech 1867–1868 zbudována umělá hráz o délce 2 sáhů, 2 stop a 9 palců, se třemi stavidly v dubové konstrukci a s jezem s třikrát odstupňovaným spádem z lomového kamene. Podél hráze současně byl vystavěn most (nahrazující předešlý dubový most s kamennými pilíři z roku 1854) o délce 2 sáhů, 2 stop a 9 palců a šířce 2 sáhů, 4 stop a 3 palců. Jeho podnoží tvořily vysoké kamenné pilíře podpírající cihlovou segmentovou klenbu, jeho pochozí plochu ohrazovalo dřevěné zábradlí vložené mezi cihelné pilířky. Jakým monumentálním účinkem tato kompozice působila, prozrazuje fotografie z roku 1904 [obr. 10]. Z parku ven voda odtékala mlýnským příkopem, přes něj vedl dřevěný most.

V letech 1851–1852 se August Alexander soustředil na prostranství před hlavním západním průčelím zámku. Zrušil doposavad užívanou kuchyňskou zahradu a poručil zde vydláždít kruhové „rondeau“ z žuly, která pocházela z lomu nad Stařechovicemi.⁶¹ Novou užitnou kuchyňskou (zvanou též zelinářskou) zahradu založil severně od skleníku, obehnal ji plotem z dubových sloupů a latí (v místech od skleníku až k bílé bráně)

Obr. 10. Most v parku v Čechách pod Kosířem, fotografie, 1903, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3-4. Foto: Robert Šrek.

tak značné, jak by celkový stav dával tušit. Cena za návrhy, totiž průčelí, průřez a půdorys, činí 30 zl. k. m.“ Dodal také, že v případě bude-li o skleník zájem, nakreslí Ullmann šablonu a podrobné řezy dřevěné konstrukce ve skutečné velikosti. Z psaní taktéž vyplývá, že plány obsahovaly více variant řešení. Hraběte projekty uspokojily, stěžovat si mohl leda na pomalé tempo dalších prací. V březnu a začátkem dubna omlouval malíř Ullmanna za to, že nedoručil „vyžádané detaily skleníku“, poněvadž byl zaneprázdněn činností na modelu kostela sv. Cyrila a Metoděje v Praze. V polovině roku 1853 situace vypadala příznivěji, Mánesa „potěšil šťastný začátek skleníku a jeho dobrého vzhledu“. V říjnu s hraběnkou Gisélou Silva-Tarouca korespondenčně řešil návrhy erbů pro tento skleník. Dal si s nimi práci: „I kdyby bylo možné přizpůsobit nějaký návrh stavbě skleníku, přece jen se mi bude zdát ozdoba s erby těžká k dnešnímu modernímu slohu. Všechny středověké směry by byly lehčí.“ Ani „štítý v renesanční podobě [...] se nehodí k tomuto stavebnímu slohu“. Nejvhodnější podle Mánesa byla skica se třemi polokruhy, jež měla ráz odpovídající stavbě. Po konzultaci s architektem ji přepracoval tak, že tyto tři polokruhy obepínala kružnice vyskládaná z cihel. Štítý se znaky se měly zapustit asi jeden coul do stěny.

Historiky umění poutá oranžerie především svým okázalým jižním průčelím s elementy gotické a protorenesanční provenience, sestávajícím ze středověkého rizalitu, navazujících dřevěných prosklených stěn a nárožních pilířů. Rizalit zaujme použitím nezvykle kontrastních materiálů: kamenosochařský zpracovaný pískovce, modrozelených litinových

a terasovými zdmi nahozenými hrubou omítkou a zakrytými korunou z pálených cihel. Ke zdem zahradník vyrobil treláže. V zahradě stály zděné budovy: komora na pomůcky, skleník, fíkovna, budova na množení rostlin a pařeniště. Roku 1854 doznala proměny jižní část parku. Byla vykácena topolová alej s pohledovou osou k červené věži a náhradou za ní založena jiná, takzvaná „záchranná cesta“. Ta vedla od samostatně stojícího topolu podél svahu do aleje, z ní pak podél části zvané Ostende přes nový most.

Z architektonických počínů v zámecném parku v Čechách pod Kosířem se největší měrou cení oranžerie z roku 1853.⁶² Jde vůbec o první uskutečněný projekt tenkrát začínajícího pražského architekta Ignáce Vojtěcha Ullmanna. O výstavbě nás informuje korespondence mezi Josefem Mánesem, Augustem Alexandrem Silva-Taroucou a jeho chotí Gisélou. Mánes sehrál roli prostředníka mezi Ullmannem a hraběcím párem. K dopisu z počátku roku 1853 přiložil (dnes nezvěstné) plány a poznamenal k nim: „Není třeba se lekat přílišné dekorace, protože provedení, ani náklad nejsou

dveří a výplně z režného cihlového zdiva. Pilíře jsou z kamene, mají zkosené hrany a nahoře je zdobí dekor tvarově kombinující trojúhelník a trojlíst. Na skeletové okenní konstrukci spočívá pás z dřevěných ondřejských křížů a desek, nad ním už vystupuje vlys a římsa nesená konzolami. Kouzelný dojem vyvolává barevné pojednání povrchu dřeva rekonstruované při nedávném restaurování: z jinak spíše tmavších rámuujících příčlí vyzařuje v místech šikmo seřízlých hran červený akcent, stejně nás potěší šablonovitá výzdoba na deštění a ve vlysu.⁶³ Barvami oranžerie hýří také na vyobrazení Henrietty Skrbenské z Hříště ze srpna roku 1862.⁶⁴ Stojí za to ocitovat soudobý popis skleníku, zvláště kvůli zmínkám o interiéru.⁶⁵ Skleník „v románském stylu [...] je orientovaný prosklenou stěnou k jihu, [...] provedený zčásti ze známého velice jemného maletínského kamene; při hlavním vstupu má pět kamenných předložených stupňů; vstupní dvoukřídlé dveře jsou zcela z litiny, zdi po obou stranách dveří jsou oproti tomu ze dřeva a vyplněné dvojitým sklem. Vnitřní prostor je štukový a směrem k východní straně rovněž vymezený prosklenou stěnou, v níž jsou umístěné boční dveře. Aby se umocnilo vkusné rozmístění rostlin, má budova ve středu fontánu s malým bazénem, který přijímá vodu železným potrubím [...] ze starého statku. [...] Topná chodba umístěná při zadní straně skleníku je klenutá a dlážděná cihlami. Jedna její část je při hlouběji položeném topení rozdělena do dvou podlaží přístupných dřevěnými schody. Oba prostory jsou dlážděné cihlami, horní prostor se využívá jako lůžko na spaní [...]. Skleník je krytý plechem. Vnitřní vytápění se provádí běžnými kanály umístěnými podél zdi. Budova má z chodby tři vstupy: první vede do zelinářské zahrady umístěné vzadu, druhý spojuje budovu s bydlením zahradníka přistavěným na severní straně a třetím se člověk dostane do

Obr. 11. František Josef II. Silva-Tarouca, Přístaviště pro lodě na Velkém rybníku v Čechách pod Kosířem, akvarel, 1909, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 384, sign. 226.

Foto: Robert Šrek.

chodby, která leží při levé čelní straně skleníku". Květinové stojany byly posazeny na fošnách, které byly položeny na kolících (od roku 1877 sloupcích) zakotvených do země. Co se týče průběžné péče o oranžerii, podotkneme jen, že v letech 1874 a 1878 proběhla renovace rámu oken včetně zakytování a roku 1878 byl obnoven rákosový strop a kamna.

August Alexander obohatil rejstřík architektury zámeckého parku ještě o dvě stavby. Obě vznikly na přelomu let 1854–1855. Dřevěná lázeň snad mohla být důvodem k pojmenování jedné části parku jako Ostende, tedy jménem věhlasného belgického lázeňského letoviska. Přístaviště pro lodě ve švýcarském stylu bylo situováno při východním břehu Velkého rybníka a sloužilo jako úkryt pro zbrusu novou loď [obr. 11]. Jeho rozměry činily 3 sáhy a 5 stop na délku a 2 sáhy, 1 stopu a 6 palců na šířku. Stálo na pilotech, jeho delší strany byly tvořeny trojicemi pilířů, propojených zábradlím a vynášejících břidlicovou střechu. Uvnitř se po stranách nacházela nástupní mola z fošen.⁶⁶

Za Augusta Alexandra došlo k transformaci sentimentální zahrady v romantický krajinářský park. Slohové znaky (geometrické prvky, stavby) připomínající repertoár pozdně osvícenských zahrad postupně vymizely, nahradila je uměřenější a střídmejší forma malířsky koncipovaného přírodního areálu. Pojetí takového parku spočívalo ve vytváření stále více otevřenějších, nezřídka na sebe navazujících palouků, bylo využíváno kontrastů uzavřených a otevřených ploch, světla a stínu, stejně jako barevných kombinací, oblíbě se těšily rozměrné vodní plochy, v nichž se zrcadlily okolní partie.⁶⁷

V zápisech matriky zemřelých je uveden v roce 1868 zahradník Vincenc Klatovský (23. května zesnula jeho choť Františka), který působil ve službách Silva-Tarouců až do svého odchodu do výslužby, zemřel 22. srpna 1890 ve věku 85 let na sešlost věkem.⁶⁸

Závěr

Nejstarším předchůdcem dnešního parku v Čechách pod Kosířem byla sentimentální zahrada, již vybudoval v první třetině 19. století hrabě František Josef I. Silva-Tarouca. Úctyhodně rozsáhlý areál sice v půdoryse ještě vykazoval zastaralou, na baroko odkazující manýru, co se ale týče modelace terénu, architektonické stafáže, vyhlídek apod., byl již prochnut klasicizujícím preromantismem. Ervín Vilém Silva-Tarouca za svůj krátký život zasáhl do vzezření zahrady zejména výstavbou dvou dodnes zachovaných staveb, cihlové vyhlídkové věže a saletu, jež byly postaveny v roce 1842. August Alexander Silva-Tarouca inicioval proměnu zahrady v romanticky laděný krajinářský park, v jeho době byl završen a dokonán územní a architektonický rozvoj zámeckého areálu. Tím ovšem příběh parku v Čechách pod Kosířem nekončí. Poslední „hraběcí“ slovo v něm měl František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936), osobitý teoretik a neúnavný praktik krajinářského umění. Jeho osobnosti bude věnována druhá část této studie.

Poznámky

- * Vzhledem ke svému rozsahu bude tato studie publikována ve Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci ve dvou samostatných částech v letech 2019 a 2020.
- ¹ Mrkos, O.: Zámecký park v Čechách pod Kosířem. *Štafeta. Kulturní časopis Prostějovska*, roč. 2, 1970, č. 3, s. 7–10. – Dostálová, H. – Kulvait, Z.: Přírodní krajinářský park v Čechách pod Kosířem – jeho historie a současnost. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 1982, č. 1, s. 2–8. – Bezrouková, A.: Zámecký park v Čechách pod Kosířem. *Štafeta. Kulturně politický časopis Prostějovska*, roč. 17, 1985, č. 3, s. 23–25. – Bezrouková, A.: Nová tvář staveb v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem. *Štafeta. Kulturně politický časopis Prostějovska*, roč. 19, 1987, č. 4, s. 29–30. – Do kategorie populárně naučných patří i pěkný katalog výstavy Fífková, R.: *Zelené perly. Historické zahrady a parky Olomouckého kraje*. Olomouc 2008, s. 31–35.
- ² Mrkos, O.: Výsledky dendrologického průzkumu zámeckého parku v Čechách pod Kosířem. *Sborník prací Přírodovědecké fakulty University Palackého v Olomouci*, roč. 11, 1962, s. 137–167. – Bezrouková, A. – Dostálová, H. – Hošek, K. – Marek, P.: *Čechy pod Kosířem. Historie a současnost zámku a parku*. Prostějov 1990, s. 8–20.
- ³ Šubr, J.: Studie rekonstrukce zámeckého parku v Čechách pod Kosířem. In: *Sborník referátů symposia Zahradnictví do 3. tisíciletí*. Brno 1987, s. 249–255. – Týž: Studie památkové obnovy zámeckého parku. VŠÚOZ Průhonice [1989], uloženo v archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, pod ev. číslem 4/4/9067/1-3, s. 5–8. – Týž: Zámecký park v Čechách pod Kosířem. In: *Průhonice dříve a nyní. Odborný seminář „Historické zahrady a parky 2005“*. Hrdlovice 2005, s. 45–48. – Z jeho poznatků těžil autorský tým stavebněhistorického průzkumu z roku 2010. Viz Pavlačka, R.: *Zámek Čechy pod Kosířem. Rekonstrukce a využití objektu a revitalizace parku. Část B – zámecký park*. Olomouc 2010. Uloženo v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti (NPÚ, ÚOP) v Olomouci, referátu dokumentačních fondů a knihovny pod ev. číslem 8463.
- ⁴ Za zakladatele „rodinné tradice aktivního zájmu o zahradní a krajinářskou architekturu“ považoval Manuela Teleze da Silva, který začal budovat park ve stylu pozdně barokního klasicismu. Vznik alejí, vodních kanálů a nádrží spadl do doby Manuelova syna Františka Štěpána Silva-Taroucy. V další generaci rodu byla tato etapa rozvoje parku završena a uzavřena zásluhou Františka Josefa I. Silva-Taroucy. Od konce 18. století se u zámku objevovaly „prvky nového parkového stylu (anglo-čínského)“, které postupně zaplňovaly prostory mezi hlavními alejemi a kanály. Františkův syn Ervín Vilém Silva-Tarouca obohatil park v letech přestavby zámku realizací dvou voluturních staveb stojících dodnes, saletu a vyhlídkové věže. Jeho bratru Augustu Alexandrovi Silva-Taroucovi byl přiknut posun v celkové koncepci parku „z podoby sentimentálního romantismu do podoby romantického krajinářského parku“. S pokračilou druhou polovinou 19. století a zvláště s Františkem Josefem II. Silva-Taroucou nadešla éra obohacování dendrologické skladby parku, přičemž ale došlo k „dost radikální“ přestavbě porostů, k „rozdrobení a přílišné detailizaci“ provedené „na úkor původní velkorysé kompozice idealizované krajiny“.
- ⁵ Částečně vycházím z podkladů, které jsem vypracoval jako řešerši archivních materiálů pro stavebněhistorický průzkum R. Pavlačky z roku 2017. Viz Pavlačka, R.: *Zámek Čechy pod Kosířem – zámecký park*. Uloženo v NPÚ, ÚOP v Olomouci, referátu dokumentačních fondů a knihovny pod ev. číslem 8970.
- ⁶ Ve fondu rodu Silva-Tarouca uloženém v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA v Brně) pod číslem G 445 (*Rodinný archiv Sylva-Taroucců*) nejsou uloženy archiválie ke starším dějinám zámku a zámeckého areálu. Výjimkou je urbář panství z roku 1720, z něhož se dozvídáme, že zde bydlel a pracoval zahradník a že zde byla kuchyňská a „horní“ zahrada. Viz MZA v Brně, G 445, karton 1, inv. č. 8, *Beschreibung der Čecher Güter unter Anton v. Winklersberg 1720*.
- ⁷ Viz http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m038, vyhledáno 9. 1. 2019.

- ⁸ Z literatury k Manuelově činnosti v tomto úřadu zmiňují tři tituly. Karajan, T. G. von: *Maria Theresia und Graf Sylva-Tarouca*. Wien 1859, s. 20. – Silva-Tarouca, E.: *Der Mentor der Kaiserin. Der weltliche Seelenführer Maria Theresias*. Zürich – Leipzig – Wien 1960, s. 152, s. 229–241. – Konečný, M.: „Civilní architektura“ ve službách státu. *Teoretická východiska, instituce, styl a tvůrci na Moravě 1750–1840* (doktorská disertační práce). Brno 2014, s. 121. – Dne 29. 4. 2015 přednesl Jiří Kroupa na konferenci s názvem *Portugalský rod Sylva-Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře* hodnotný příspěvek Emanuel Teles da Silva-Tarouca jako dvorní stavební rada (tiskem dosud nevyšel). – Gloriet schönbrunnské císařské zahrady se objevil v levém horním rohu na pozadí Manuelova portrétu od Josefa Mánesa z let 1844–1845 (dnes na zámku v Náměšti na Hané). Na skice k tomuto portrétu z Národní galerie v Praze (z roku 1844) ale byla zachycena jiná stavba. Loriš, J.: *Mánesovy podobizny*. Praha 1954, s. 55. – Blažičková-Horová, N.: *Mališská rodina Mánesů*. Praha 2002, s. 143. Dovolují si podotknout, že Josef Mánes se (určitě ve srozumění se zadavatelem) dopustil historické nepřesnosti. Gloriet byl postaven v letech 1772–1775, tedy až po Manuelově úmrtí. – Viz <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Gloriette>, vyhledáno 14. 2. 2019.
- ⁹ *Die Sylva's in Oesterreich. Ein Beitrag zur Geschichte dieses Hauses von Franz Graf von Sylva-Tarouca*. Wien 1899, s. 48. – Balcárek, P.: G 445. Rodinný archiv Sylva-Taroucců 1470–1944. Inventář. Brno 1982, s. 2–3.
- ¹⁰ *Die Sylva's in Oesterreich* (pozn. 9), s. 48. – Balcárek, P. (pozn. 9), s. 4.
- ¹¹ MZA v Brně, G 445, karton 28, inv. č. 119, sign. 31, *Verzeichniss deren zur Herrschaft Czech nach dem Elaborat der fürgewisten Steuer Regulirung gehörigen Obrigkeitsgründen 1774*.
- ¹² MZA v Brně, G 445, karton 33, inv. č. 131, sign. 34/f, *Würthschfts Inventari auf denen Hoch Reichs gräfllich Sylva Tarockaischen Herrschafften Czech, Krackowetz und Drahanowitz für das Jahre 1788ig*. Geführt und erlegt von Johann Blaschke Burggraf.
- ¹³ Kostel a hřbitov stával zhruba v lokalitě dnešní červené věže. Na tuto skutečnost upozorňoval ještě pravuk Františka Štěpána Sylva-Taroucy František Josef II., jenž vícekrát v těchto místech narazil v nepříliš velké hloubce na lidské kosti. MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, deníky hraběte Františka Josefa II. Sylva-Taroucy, zápis k 15. 3. 1901. – MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, deníky hraběte Františka Josefa II. Sylva-Taroucy, zápis k 11. 4. 1929.
- ¹⁴ *Die Sylva's in Oesterreich* (pozn. 9), s. 42–44. – Balcárek, P. (pozn. 9), s. 5.
- ¹⁵ MZA v Brně, F 46 – Velkostatek Čechy pod Kosířem, karton 104, inv. č. 210, sign. XXVI, *Fideicomiss Separations Protocoll Uiber Verordnung des k. k. M. S. Landrechts vom 15ten März 1836 Z 4575 und 486 auf der Fidei-Comiss Herrschaft Czech in Mähren, nach dem am 2 Dezemb. 1835 ohne letztwillige Anordnung verstorbenen Herrn Franz Grafen Sylva Taroucca von der Kommission des k. k. Landrechts aufgenommen*.
- ¹⁶ MZA v Brně, G 445, karton 39, inv. č. 142, sign. 39. *Commissions Protocoll* (část II). *Topographische Beschreibung und Bestand der Fideicommiss Herrschaft Czech*. 1815.
- ¹⁷ Belšík, O. – Šrek, R.: *Architektura zámku v Čechách pod Kosířem v 19. a na počátku 20. století. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 88–102, zde s. 90–91. – Obrazový dokument uložen v Muzeu a galerii v Prostějově, inv. č. 000448/31.
- ¹⁸ Plan des Czecher Schlossgartens 1833. Za laskavé zprostředkování černobílých fotografické reprodukce tohoto plánu děkuji Ing. Lence Křesadlové, Ph.D., z jejíhož soukromého archivu pochází. Originál uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Brně, sign. 1-5-1797. Za laskavé upozornění na tuto skutečnost děkuji Mgr. Lence Kalábové.
- ¹⁹ MZA v Brně, D 9 – Indikační skici, č. m. 292, karton 70.
- ²⁰ Buttler, A. von: *Der Landschaftsgarten*. München 1980. – Kroupa, J.: *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno 2006, s. 201–206. – Krummholz, M.: *Buquoyské Nové Hrady. Počátky krajinných parků v Čechách*. Praha 2012, s. 15–31. – Pavel Vlček popisoval park na Cibulce v Praze z doby po roce 1817 jako „rozsáhlý anglický park, zřejmě jeden z posledních svého druhu v Čechách“. Vlček, P.: Adenda k romantickému parku v Krásném Dvoře a parku na Cibulce v Praze. *Umění*, roč. 51, 2003, č. 5, s. 423–427.

²¹ MZA v Brně, F 46, karton 104, inv. č. 210, sign. XXVI, *Befund uiber die auf den zu der Fideicomiss-Herrschaft Czech gehörigen Güter Czech, Krakowetz und Drahanowitz befindlichen obrigkeitlichen Wohn, Amts, Wirthschafts und Patronatsgebäuden*. 10. 6. 1836. – Dále tamtéž, *Herrschaft Czech Wirthschafts Inventarium für das Jahr 1835 und zwar bis Ende Dezember*. Soupis celkem třiceti sedmi míst z tohoto archivního dokumentu uvádím v této poznámce kompletně v originálním znění, v závorkách je uváděno množství popisovaných položek:

Im englischen Garten:

1er Platz – Vor dem Schloße Blumenkorb, bestehend aus 12 Theilen / mit Oehlfarb weiß angestrichen (1) / Geländer um den ganzen Platz mit einfacher Zeichnung, / weißer Oehlfarb angestrichen, 20 Klafter lang (1)

2ter Platz – Beim Brunn Zugwerk mit einem Wassereimer, 2 / eisernen Reifen und 2 Henckel beschlagen, dabey ein / Strück ist verschüttet. (1)

3er Platz – Im Kindergarten, Laube von Latten grün angestrichen / chen rückwärts in die Erde mit Bretter verschalt. (1) / Runde Bank in der Laube aus 3 Theilen mit voller / Lähne grün angestrichen. (3)

4er Platz – Soupriplatz. Kanapee in 2 Theilen, in der Rundung / weiß angestrichen. (2) / Runder Tisch weiß angestrichen. (1) / Kredenz Tisch weiß angestrichen. (1) / Gartersesseln grün angestrichen (12)

5ter Platz – Vor dem Schüttboden Geländer, die Wege links und / rechtes von beiden Seiten damit eingefast nach der / Zeichnung wie vor dem Schloße, weiß angestrichen / mit Schranken, eisernen Reifen und Hacken beschlagen (4)

6ter Platz – Hinter dem Schüttboden Kanapee weiß angestrichen. (1) / Geländer voran gegen die Allee mit Quadrirter / Zeichnung weiß angestrichen. (1) / Runder weicher Tisch weiß angestrichen. (1) / Geländer rückwärts gegen den Schüttboden mit einer / Quadrirten Zeichnung, eiserne Angeln und Oliven / die Gegenseite. (1) / Eichene Säulen zwischen den Geländern weiß angestrichen (10)

7ter Platz – Bey der Linde rundes Banckel ohne Lähne um den / Baum weiß angestrichen (1)

8ter Platz – Auf dem halben Schloßberge Birkenkanapee (1)

9 Platz – Oben auf dem Schloßberge, rundes Kanapee aus / 4 Theilen weiß angestrichen (4)

10ter Platz – Aussicht bey der Linde rundes Kanapee aus 3 Theilen / grau angestrichen (3) / Runder Tisch um den Baum aus 2 Theilen, mit / eisernen Hackeln, grau (1) / Gartenseßeln grau angestrichen (6)

11ter Platz – Am Graben an des Müllersgränze Steeg / über demselben aus 3 Tramen, und 2 Birkenen / Geländer bestehend mit 4 Staffeln. (1)

12 Platz – Am Bache, Stockseßeln und zwar: 1 St ohne und / 2 St mit Lähne (3) / Brett über den Bach statt einer Brücke (1)

13 Platz – Kleiner Platz an der Schlucht am Wasserfall, Stock- / sesseln mit Lähne (2)

14ter Platz – In der Schußstatt-Pappelallee, Brücke über den / 2t Bach, so breit wie die Allee schiefe, mit Geländer / von runder Zeichnung und Säulen weiß angestrichen (1)

15 Platz – In derselben Allee über den 1t Bach, Brücke so / breit wie die Allee, mit Geländer von 4eki- / gen Säulen, und gothischer Zeichnung, weiß / angestrichen. (1)

16 Platz – Platz bey der großen Schußstadt, Birkenkanapee (1)

17 Platz – Oben auf den Felsen, Steeg überselben mit Bir- / ken Geländer (1) / Stocksesseln gleich neben dem Steeg mit Lähnen. (1)

18 Platz – Bey der Grotte, Stocksesseln, 7 mit und 3 ohne Lähnen (10)

19ter Platz – In der Grotte, Moßkanapee. (1)

20 Platz – Uiber den 1ten Bach weiter, oberhalb des Steeges, / auf Kettenbrückenart von Priegelholz 3mal mit / Stricken geflochten, die Geländer von Stricken / mit Last umbunden, an 8 eichenen Säulen befe- / stigt. Der Steeg ruht auf 3 starken Säulen, die / in der Erde mit eisernen Hacken und Ringen be- / festigt sind. (1)

21 Platz – Schwimmschule am 2ten Bache, Schleiße mit 4 Schützen, / 2 eisernen und 4 holzernen Einstecknägeln, und / 1 St Aufzugholz. Die 4 Schützenstangen oben mit / eisernen Kappen beschlagen. Hinter der Wehr / 3 Tramen über den Graben gelegt, und von / selben 2 Tramen; alles

schwarz angestrichen. (1) / Pariäre rechts von der Schwimmschule weiß angest. (1) / Trampoliebrett schwarz angestrichen. (1) / Hölzerne Stiege schwarz angestrichen. (1) / Schiffe 2 größere, 2 kleinere an einen Ende Eisen / zu hafnen einstecken, an andere Ringe zum an- / binden. (4) / Stricke zu diesen Schiffen. (4) / Ruder (4) / Handspritzen (6) / Schwimmstangen (2)

22 Platz – Weiter oben in Garten, Steg mit 2 Geländern, / von Brettern weiß angestrichen. (1) / darauf ordin: Bäncke nicht angestrichen. (2)

23 Platz – Noch weiter über diesen Graben, flügende Brü- / cke, bestehet aus 2 Polsterhölzer, 3 Tramen, 48 / Dielenhölzer, und 4 halbbreiten Brettern, ohne Ge- / länder, die Seiten weiß angestrichen. (1)

23^e Platz – Statt selber eine steinerne Brücke über den Graben, / in Kellergarten auf der geraden Strasse vom 2ten / Einfahrtsthore aus der Kastanien Allee in die Par- / tie jenseits des Grabens. (1)

24^e Platz – Bey der Schwimmschule am Fuße des / Berges. Dach auf 8 Säulen, in der Höhe der Stirn- / mauer mit Brettern verschalt. Das ganze ist / weiß, das Dach oben grün angestrichen. (1) / Kanapee unter dem Dache weiß angestrichen. (3) / Gartensesseln, weiß angestrichen. (6) / Geländer vom Fuß des Berges vom Gebüsch, / bis zu dieser Bank, mit Zirkelförmiger Zeichnung / samt 2 Thürle mit Beschlag und doppelten Oliven / weiß angestrichen. (1) / Geländer von dieser Bank bis zu den Blumen / Feldern mit der nemlichen Zeichnung, samt eben / diesem Thürle. (1)

25ter Platz – Ober den Blumenfeldern des Kellerberges / Birkengeländer zu den Waasenstufen vom / Weg bis zu den Feldern. (1) / Stocksesseln auf dem Wege 2 mit und 1 ohne Lähne (3)

26 Platz – Am hintern Theile des Kellerberges gegen / die Kastanien Allee und zwar: der obere / Platz – Geländer rechts und links des / Platzes von dem obern Skarpe bis an den / Fuß des Berges laufend mit anderer Zeich- / nung als die vorigen, mit eben solchen Thürle / weiß angestrichen. (2) / Geländer welches die zwey vorigen oben / vereinigt, runde Säulen, quadrieter Zeich- / nung. (1) / Kanapee weiß angestrichen. (1) / Tisch mit Säulenfüßen weiß angestrichen. (1) / Gartensesseln weiß angestrichen. (6)

27^e Platz – Unter dem obern Platz, Kellerthür 2 flüg. / mit Beschlag, Schloß und Schlüssel mit eisernen / Hacken schwarz angestrichen mitten auf dem mit / Waasen belegten Platze. (1) / Geländer zu bey den Seiten der Thür einfach, / schwarz angestrichen. (2)

28^e Platz – Kleiner Keller im Bergsweingarten. Geländer am / Fuße des Berges von dem linken Geländer / des obern Platzes bis zum Birkenwald, von / der nemlichen Ziehung, wie die von obern Platze / mit eben so einem Thürl weiß angestrichen. (1) / Weinstangen von Eichenholz, 7 Schuh lang, oben mit Trisas- / köpfen weiß angestrichen. (110) / Weinstangen von Eichenholz, 7 Schuh lang mit grüner Oehlfarb (110) / Weinstangen von Eichenholz, 7 Schuh lang weiß angestrichen (390)

29^e Platz – In der Mauer längs der Kastanienallee Eingangs / thüre 2 flüg. Gitterartig von Holz, schwarz ange- / strichen, mit Beschlag und Riegeln, unten mit eisernen / Ringen, zu beiden seiten 2 Pflöcke woran die Hackeln / sind. (2) / Brücken vor jeden dieser Thör gemauert ohne Ge- / länder. (2)

30 dtto – Zu Anfang der Kastanienallee vom Schloßplatz / Brücke gemauert mit Geländer von 4 gemauer- / ten Pfeilern und Quadrirten Zeichnung weiß an- / gestrichen. (1)

31 dtto – Kögelstadt grün angestrichen, samt Kögeln / die Kugeln fehlen (1) / Schaukel bestehend aus einem Sitz mit Lähne, 4 / Ringen, 4 Hacken, einer Kette, eisernen Reifen / samt Vorhängschloß und Schlüssel, 2 Stricke (1)

32 dtto – Auf dem Rubusberg. Paraplui, dasselbe / besteht aus einer eichenen Saule, in der Erde / mit einem eichenen Kreuz, 4 eisernen Klammern. / Die Eindekung des Daches ist von Eisenblech mit / Thorbrettern verschallt um die Saule einen / Sitzbank, welche mit 8 Bankeisen befestiget ist / Alles benannte ist mit weißer Oehlfarbe an- / gestrichen. (1)

33 dtto – Einfassungsmauer der Insel in Kellergarten / In selber 1 flüg. Thür mit schwarzer Oehlfarb / angestrichen, mit Bändern, Hacken, verdek- / ten Schloß und Schlüssel. (1) / Trilagen an der Mauer schwarz angestrichen.

- 34 dtto – Bei der Roßenallee und zwar auf der un- / tern Seite bey der Hauptstrasse ist ein Schran- / kengeländer, dann links und rechts demselben / sind Kreutze samt Nebengeländern, auf / Art wie beim Kuchelgarten, davon das linke / beweglich, das rechte aber unbeweglich ist. / Auf der obere Seite vom Holz 6 ½ Schuhlange / 3° + 3' breite Brücke, dann ein Schranken, welches weiß / angestrichen ist. (1)
- 35 Platz – Stiege, Thor und Aufzugsbrücke am Graben / von der Insel links von der Spitze, dassel- / be ist noch aufgebaut. (1)
- 36 Platz – In der Pappelalle gegen Hluchov. Gemau- / erte 2 Pfeiler, oben auf selben von Thon ver- / tigte Waasen, mit holzernen Henkeln mit weiß / gelber Farb angestrichen. Zwischen diesen / 2 Pfeilern ein 2 flüg. Thor mit verdeckten Be- / schlag, Schloß und Schlüssel mit Oehlfarb schwarz / angestrichen. (1) / Links von diesen Thore ein Wassereinflußthore / aus eichenen runden Sta- chetten mit 2 eisernen / Zapfen und Pfannen in der Mauer befestigt. / Unten im Thor 1 St. eisernen Ring voran ein / Strück zum aufmachen des Thores befestigt ist. (1) / Bey dem Wassereinflußthor ist ein Tram ober / den Graben gelegt an welchen das eröffnete / Thor an einem eisernem Hacken angehängt wird, / derselbe ist mit Oehlfarb schwarz angestrichen. (1)
37. Platz – In dem bedekten Platze, links vom Wege der / mit der Kastanienallee Parallel läuft eine / steinerne Banck. (1) / Holzerner Brücke von dem Wege hinter der / Schule über den Graben gegen das Feld Pa- / dielek, dann in der Pappelallee gegen Hluchov, / über die 2 Gräben eben hölzerne Brücke 2° + 3' lang / und 1° + 3' breit. (3)
- ²² K adaptaci budovy viz Gračka, F.: *Čechy pod Kosířem* 2000, s. 38.
- ²³ Údržbu, opravu anebo zhotovení nových kusů průběžně prováděl a dodával místní truhlář z Laškova. Ten do zahrady zhotovoval i dřevěné architektonické prvky (například sloupky k zábradlí mostů apod.), jejich vzorky před výrobou hrabě korigoval ke své spokojenosti. MZA v Brně, G 445, inv. č. 149, sign. 43, fragmenty diářů hraběte Františka Josefa I. Silva-Taroucy, zápisy k 7. 5. 1829, 15. 7. 1829, 22. 3. 1830, 24. 3. 1830, 26. 3. 1830, 29. 3. 1830, 3. 5. 1830, 15. 6. 1830, 6. 5. 1832, 5. 7. 1832.
- ²⁴ Blíže k tématu viz Šrek, R.: Plavání a architektura. Několik příkladů z Moravy a Slezska do počátku 20. století. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 125–134.
- ²⁵ Rukou hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy je na plánu připsáno: „*Stav do 60. let mezi věží a Růžovou alejí*“. Plán uložen v MZA v Brně, G 445, karton 72, inv. č. 215, sign. 95/b. – Když se roku 1933 hrabě František Josef II. Silva-Tarouca dozvěděl, že se jednomu místu v parku ze setrvačnosti říká „*hřibek*“, zapsal si, že jde evidentně o nevědomou upomínku na „*velký dřevěný žampion*“, který v době jeho dětství zdobil park, než byl vyvrácen a shozen větrem. „*Asi před 70 lety!!!!*“, psal. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 15. 8. 1933.
- ²⁶ V parku Neuwaldegg ve Vídni stál na konci 18. století takzvaný Slunečník z kmene stromu obtočeného lavičkou a chráněného stříškou. Hajós, G.: *Romantische Gärten der Aufklärung. Englische Landschaftskultur des 18. Jahrhunderts in und um Wien*. Wien 1989, s. 149, obr. IV. c. – V parku v Krásném Dvoře na konci 18. století „*nesměla chybět lavička obtočená kolem mohutné lípy*“. Vlček, P.: Anglický krajinářský park v Krásném Dvoře. *Umění*, roč. 49, 2001, č. 3/4, s. 337–349, zde s. 339. – V parkovém areálu barona Ignáce Schröffela z Mannsberku na Pernštejně bylo podle inventáře z roku 1806 Parable (Paraplui), objekt v podobě deštníku se středovou kovovou tyčí a plátěnou stříškou, pod níž se nacházelo zděné odpočívadlo obložené dřevem, jehož nátěr napodoboval čínské vzory. Kalábová, L.: „Umění zde svádí těžký boj s přírodou“. Příspěvek k historii pernstejnského parku. *Opuscula Historiae Artium*, roč. 65, 2016, s. 18–32, zde s. 23.
- ²⁷ Jde o předchůdce saletu z roku 1842 (viz kapitola o Ervínu Vilému Silva-Taroucovi), dnešního Mánesova pavilonu.
- ²⁸ Připomeňme ale, že na kresbě ze srpna roku 1832 něco málo spatřit lze: před jižním průčelím zámku stály za zábradlím květináče, napravo od něj k posazení vybízel lavička se stolkem. Uložení jmenovaných vyobrazení MZA v Brně, G 445, karton 97, inv. č. 349, sign. 207/3–4 a MZA v Brně, G 445, inv. č. 271, sign. 116/b.
- ²⁹ Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 000448/18, datováno 1. 5. 1834.

- ³⁰ V knihovně Františka Josefa I. Silva-Taroucy nebyly žádné knihy zaměřené na krajinářství. Podle soupisu knih z pozůstalosti vlastnil pouze dva tituly vydané ve Vídni, které se vztahovaly obecně ke stavitelství a byly zaměřeny prakticky: *Praktischer Unterricht zur Verfassung eines richtigen Bauanschlages* od Franze Saxe z roku 1818 a *Abhandlung der Bauwissenschaften* od J. K. Gernratha z roku 1825. MZA v Brně, F 46, karton 104, inv. č. 210, sign. XXVI, *Verzeichnis der in der Nachlassenschaft des am 2t Dezember 1835 zu Czech verstorbenen Herrn Franz Grafen von Sylva Taroucca Herrschaftsbesitzer etc. etc. vorgefundenen Büchern*, sepsáno 14. 1. 1836.
- ³¹ Např. MZA v Brně, G 445, inv. č. 149, sign. 43, zápis k 18. 6. 1829. Podobně tomu bylo i v parku ve Veltrusích, kde hraběcí rodina Chotků „trávila [...] v parku celý den, včetně obědů a večeří“, budovy tam byly vybaveny nábytkem a vším pohodlím pro každodenní život. Viz Cerman, I.: *Patriotický park Veltrusy: každodenní život a myšlenkové poselství. Zprávy památkové péče*, roč. 73, 2013, č. 4, s. 283–288, zde s. 288.
- ³² Edukační úlohu mohla mít tzv. Kindergarten. Podle dobové literatury o vzdělávání vyšších stavů bylo požadavkem, aby „chovanec dostal na zahradě kousek půdy, o který by se staral a plody pak sám sklízel.“ Pavlátová, L.: *Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století. Studie k sociálním dějinám 19. století*, roč. 7, 1997, s. 57–64, zde s. 62.
- ³³ Křesadlová, L.: *Areál Nových Zámků u Litovle v prvních desetiletích 19. století. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2007, č. 294, s. 50–58. – Táž: *Drobnosti k Novým Zámkům u Litovle. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2009, č. 298, s. 134–140. – Lyčka, D.: *Voluptuární stavby v liechtensteinských parcích v Nových Zámcích u Litovle a v Adamově. Průzkumy památek*, roč. 24, 2017, č. 1, s. 175–186, zde s. 176–181.
- ³⁴ MZA v Brně, G 445, inv. č. 149, sign. 43, zápis k 14. 6. 1829.
- ³⁵ Již předtím ale musel hrabě František Josef I. svou zahradu upravovat. Přinejmenším tušíme, že používal i nějaké plány. V únoru 1826 totiž nejmenovaný truhlář na jakémsi takovém plánu vložil do místa, kde byl zaznačen kopec se sklípkem („Kellerberg“), novou část, protože tam předtím Ervín Vilém kružítkem udělal díru. Tamtéž, zápisy k 18. 2. 1826, 20. 2. 1826.
- ³⁶ Tamtéž, zápisy k 2. 7. 1826, 15. 7. 1826, 22. 7. 1826, 23. 7. 1826, 25. 7. 1826, 28. 7. 1826, 29. 7. 1826, 30. 7. 1826, 31. 7. 1826, 12. 8. 1826, 13. 8. 1826, 15. 8. 1826, 16. 8. 1826, 18. 8. 1826, 19. 8. 1826, 20. 8. 1826, 23. 8. 1826, 25. 8. 1826, 26. 8. 1826, 1. 9. 1826, 2. 9. 1826, 7. 9. 1826, 14. 9. 1826.
- ³⁷ Tamtéž, zápisy k 19. 2. 1827, 12. 3. 1827, 17. 4. 1827, 22. 4. 1827, 27. 4. 1827, 24. 5. 1827, 26. 5. 1827, 5. 6. 1827, 22. 6. 1827.
- ³⁸ Tamtéž, zápisy k 7. 5. 1829, 9. 5. 1829, 30. 5. 1829, 17. 6. 1829, 26. 6. 1829, 3. 7. 1829.
- ³⁹ Tamtéž, zápisy k 27. 7. 1829, 3. 8. 1829.
- ⁴⁰ Tamtéž, zápisy k 15. 1. 1829, 31. 1. 1829, 6. 4. 1829, 9. 5. 1829, 25. 2. 1830, 7. 3. 1830, 10. 3. 1830, 11. 3. 1830, 14. 3. 1830, 15. 3. 1830.
- ⁴¹ Tamtéž, zápisy k 2. 2. 1830, 31. 3. 1830, 7. 4. 1830, 16. 4. 1830, 17. 4. 1830, 24. 4. 1830, 29. 4. 1830, 1. 5. 1830, 3. 5. 1830, 5. 5. 1830, 6. 5. 1830, 8. 5. 1830, 11. 5. 1830, 13. 5. 1830, 14. 5. 1830, 17. 5. 1830, 23. 5. 1830, 29. 5. 1830, 2. 6. 1830, 9. 6. 1830, 14. 6. 1830, 15. 6. 1830, 17. 6. 1830, 22. 6. 1830, 24. 6. 1830, 25. 6. 1830, 26. 6. 1830, 28. 6. 1830, 3. 7. 1830, 5. 7. 1830, 9. 7. 1830, 12. 7. 1830, 14. 7. 1830, 15. 7. 1830, 26. 7. 1830, 23. 8. 1830, 11. 9. 1830, 14. 9. 1830, 16. 9. 1830, 22. 9. 1830, 23. 9. 1830, 27. 9. 1830, 28. 9. 1830, 1. 10. 1830, 2. 10. 1830, 3. 10. 1830, 5. 10. 1830, 6. 10. 1830, 8. 10. 1830, 9. 10. 1830, 27. 10. 1830, 28. 10. 1830, 5. 11. 1830. – V roce 1830 vznikla projektová dokumentace, která se nedochovala – plány aktuálního stavu saletu a sýpky od tesařského mistra (zápis k 26. 5. 1830), plán sýpky zhotovený tesařským mistrem ve spolupráci s hrabětem (zápis k 11. 9. 1830), plán úprav terénu kolem sýpky od zahradního pomocníka (zápis k 14. 9. 1830) a plán skleníku zhotovený zahradníkem (zápis k 30. 9. 1830). – Podle genealogických materiálů, které mi laskavě zapůjčil pan Sloupský z Drahanovic, se někdy „kolem roku 1830“ domluvil hrabě s mlynářem „Ondřejem Sloupským i s ostatními domkaři, odkoupil nemovitosti, odklidil mlýn i domky a rozšířil park“. Tento údaj se mi nepodařilo archivně ověřit, nicméně není nepravděpodobný. Mlýn Ondřeje Sloupského a další domky jsou zaznamenány ve východní části zahrady ještě na mapě z císařského otisku stabilního katastru.

- ⁴² Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 015336.
- ⁴³ Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 002844.
- ⁴⁴ MZA v Brně, G 445, inv. č. 149, sign. 43, zápisy k 13. 7. 1832, 17. 7. 1832.
- ⁴⁵ Tamtéž, zápisy k 4. 5. 1832, 5. 5. 1832, 6. 5. 1832, 21. 5. 1832, 5. 6. 1832, 6. 6. 1832, 8. 6. 1832, 9. 6. 1832, 15. 6. 1832, 16. 6. 1832, 12. 7. 1832, 19. 7. 1832, 21. 7. 1832, 23. 7. 1832, 9. 8. 1832, 17. 8. 1832, 20. 8. 1832, 25. 8. 1832, 24. 8. 1832, 17. 9. 1832, 21. 9. 1832, 6. 10. 1832, 19. 10. 1832, 20. 10. 1832, 5. 2. 1833. – MZA v Brně, F 46, inv. č. 364, kniha 151, *Herrschaft Czech Burggrafen- und Bauamts Aprobationsbuch für das Jahr 1832*.
- ⁴⁶ MZA v Brně, F 46, inv. č. 365, kniha 152, *Herrschaft Czech Burggrafen- und Bauamts Aprobationsbuch für das Jahr 1833*. – MZA v Brně, F 46, inv. č. 366, kniha 153, *Herrschaft Czech Burggrafen- und Bauamts Aprobationsbuch für das Jahr 1834*. – MZA v Brně, F 46, inv. č. 367, kniha 154, *Herrschaft Czech Burggrafen- und Bauamts Aprobationsbuch für das Jahr 1835*.
- ⁴⁷ Zatloukal, O.: *Et in Arcadia ego. Historické zahrady Kroměříže* (katalog výstavy). Olomouc 2004, s. 74–76. – Kroupa, J. (pozn. 20), s. 204–205.
- ⁴⁸ MZA v Brně, E 67 – Sbírka matrik, inv. č. 8826, Čechy pod Kosířem, matrika zemřelých 1805–1863, fol. 36, 44, 49.
- ⁴⁹ *Die Silva's in Oesterreich* (pozn. 9), s. 49.
- ⁵⁰ MZA v Brně, F 46, inv. č. 368, kniha 155, *Herrschaft Czech Burggrafen- und Bauamts Conferenzbuch für das Jahr 1836*. – MZA v Brně, F 46, inv. č. 369, kniha 156, *Herrschaft Czech District Czech Burggrafen und Bauamts- Hauptbuch für das Jahr 1838*. – MZA v Brně, F 46, inv. č. 370, kniha 157, *Herrschaft Czech District Czech Burggrafen und Bauamts- Hauptbuch für das Jahr 1839*.
- ⁵¹ MZA v Brně, G 445, karton 69, inv. č. 207. Dopisy F. Nittela Ervínu Vilému Silva-Taroucovi z 27. 8. 1842 a 9. 9. 1842. – O dataci červené věže se ve svém deníku vyjadřoval i František Josef II. Silva-Tarouca. V roce 1930 listoval se svým synem Františkem Arnoštem starými plány (archivovanými v jeho pořádku jako číslo 95/6) a konstatoval, že věž na plánu z roku 1833 nebyla, kdežto na plánu z roku 1846 už ano. Správně vyvodil, že ji postavil Ervín Vilém, protože František Josef I. by „v posledních letech svého života těžko udělal takový zbytečný výdaj“. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 9. 5. 1930.
- ⁵² Popis staveb pochází až z roku 1873. Viz MZA v Brně, F 46, karton 105, inv. č. 210, sign. XXVI. *Baube-fund uiber die bei dem Fidei-Commiss-Gute Čech vorkommenden Baulichkeiten mit Rücksicht auf das am 24. Oktober 1872 erfolgte Ableben Sr. Hochgeboren des Herrn Herrn August Grafen Sylva Tarouca* (datováno 15. června 1873).
- ⁵³ MZA v Brně, G 445, inv. č. 305, sig. 141/1, 5. 11. 1842, fol. 9. – MZA v Brně, G 445, inv. č. 382, sign. 224, 12. 10. 1848, fol. 8. – MZA v Brně, G 445, inv. č. 320, sign. 141/15, 3. 6. 1853, fol. 6. – MZA v Brně, G 445, inv. č. 324, sign. 141/19, 29. 7. 1857, fol. 60. – Volavková, H.: *Josef Mánes. Malíř vzorků a ornamentu*. Praha 1981, s. 41, 51 a 52.
- ⁵⁴ Viz Hájos, G. (Hg.): *Der malerische Landschaftspark in Laxenburg bei Wien*. Wien – Köln – Weimar 2006, s. 83–84. Např. Hull's Tower v Leith Hill (Surrey) z roku 1764. Později byly velmi oblíbené i v kontinentální Evropě, včetně vídeňského prostředí.
- ⁵⁵ Že jde o kopii, soudím podle toho, že Gisela Stolberg nakreslila zhruba ve stejné době, přesněji dne 4. 11. 1842, i silva-taroucovský zámek v nové přestavěné podobě. Zámek je na kresbě sice usazen v reálném prostředí, problém ale je, že přestavěn v této době ještě nebyl, až o rok později. Velmi se naopak podobá originálnímu projektu přestavby od architekta J. E. Zerneckeho z roku 1842. Bližší k tématu viz Šrek, R. – Belšík, O.: Zámek Čechy pod Kosířem. In: Konečný, M.: *Vitruvius Moravicus. Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Brno 2015, s. 359–373, zde s. 367.
- ⁵⁶ MZA v Brně, G 445, inv. č. 305, sign. 141/1, 31. 10. 1842, fol. 3. – MZA v Brně, G 445, inv. č. 292, sign. 131/c, 17. 8. 1862, fol. 26.
- ⁵⁷ *Die Silva's in Oesterreich* (pozn. 9), s. 49–57. – Balcárek, P. (pozn. 9), s. 8.

- ⁵⁸ V následujícím popisu parku čerpám z archiválií citovaných v této poznámce, pokud nebude uvedeno jinak. MZA v Brně, F 46, karton 105, inv. č. 210, sign. XXVI. *Baubefund uiber die bei dem Fidei-Commiss-Gute Čech vorkommenden Baulichkeiten mit Rücksicht auf das am 24. Oktober 1872 erfolgte Ableben Sr. Hochgeborenen des Herrn Herrn August Grafen Sylva Tarouca* (datováno 15. června 1873). – *Befund uiber die Bewertung der seit der Separation vom Jahre 1847 bei den Fidei-Commiss-Gütern Čech mit Drahanovic & Krakovec eingetretenen Vermehrungen und Verbesserungen der Bauobjecte.* – *Befund über die nach dem verstorbenen Herrn August Grafen von Sylva Tarouca auf Grund des vergleichenden Baubefundes als Meliorationen ermittelten seit dem Jahre 1847 erfolgten Bau-herstellungen und Objectevermehrungen, mit Berücksichtigung deren Ausführung vor und nach der im Jahr 1860 stattgefundenen Schätzung obiger Fid. Com. Güter, dann über jene wesentlicheren Objecte, welche als Melioration nicht anerkannt werden und über die stattgehabten Deteriorirungen.* – MZA v Brně, G 445, karton 77, inv. č. 232, sign. 102/a, poznámkový deník Augusta Alexandra Silva-Taroucy.
- ⁵⁹ Na plánu připsáno: „Auszuführen im Jahre 1852.“ Viz MZA v Brně, G 445, karton 72, inv. č. 215, sign. 95/b.
- ⁶⁰ Gračka, F.: Velký zámecký rybník v Čechách pod Kosířem. *Hanácký kalendář 2005. Čtení pro zábavu a poučení*, 2004, s. 32–35, zde s. 34.
- ⁶¹ Komunikační prvek v podobě kruhového parteru býval poměrně často uplatňován v empiru a klasicismu. U nás například v areálu zámku Kačina nebo u zámku Hradec nad Moravicí. Viz Havrlant, P. – Rychtar, L.: Historický vývoj parku a jeho zahraniční inspirační zdroje. In: Havrlant, P. – Jung, J. – Rosová, R.: *Proměny zámeckého parku v Hradci nad Moravicí v letech 1778–1945*. Opava 2017, s. 25–41, zde s. 25.
- ⁶² Kühndel, J.: *Dopisy Josefa Mánesa*. Praha 1968, s. 67–97. – Vybíral, J.: *Ignác Vojtěch Ullmann (1822–1897)* (katalog výstavy). Praha 1994, s. 4. – Šrek, R.: Zámecká oranžerie v Čechách pod Kosířem. *KROK*, roč. 13, 2016, č. 2, s. 48–50. – Klinerová, A.: Josef Mánes a Ignác Vojtěch Ullmann, malíř a architekt. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 121–128, zde s. 121–122.
- ⁶³ Materiály uložené v NPÚ, ÚOP v Olomouci, referátu dokumentačních fondů a knihovny. Surma, R.: *Restaurátorský průzkum barevné povrchové úpravy. Omítky, nátěry na kamenných prvcích, cihelné vyzdívky v průčelí oranžerie (z r. 1853) na zámku v Čechách pod Kosířem. Restaurátorský průzkum barevné povrchové úpravy. Návrh na rekonstrukci původní barevnosti litinových konstrukcí brány oranžerie (z r. 1853) na zámku v Čechách pod Kosířem*. Slatinice-Lípy 2012. RP 381. – Surma, R.: *Restaurátorský průzkum barevné povrchové úpravy. Návrh na rekonstrukci šablonové dekorativní výzdoby dřevěných konstrukcí skleníku na zámku v Čechách pod Kosířem*. Slatinice-Lípy 2012. RP 378.
- ⁶⁴ MZA v Brně, G 445, karton 89, inv. č. 292, sign. 131/c.
- ⁶⁵ Srovnej např. s popisem stavebního typu oranžerie publikovaným v Rosová, R.: Zámecká oranžerie. In: Havrlant, P. – Jung, J. – Rosová, R. (pozn. 61), s. 97–105, cit. s. 97: „Oranžerie měly podobu nízkých staveb obdélného půdorysu orientovaných k jihu. Základním principem těchto staveb byla vytápěná zděná konstrukce zabraňující v zimě promrzání a zároveň poskytující dostatečné osvětlení. [...] Cělá na jih orientovaná část oranžerie sloužila k uskladnění rostlin, naopak v severní části se nacházelo zázemí – ochranná chodba, topné komory, sklad nářadí a byt zahradníka.“
- ⁶⁶ Přístaviště v parku vydrželo do roku 1921, kdy jej nechal hrabě František Josef II. strhnout. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 25. 2. 1921.
- ⁶⁷ Blíže k proměně sentimentální zahrady v romantický park např. Zatloukal, O. (pozn. 47), s. 94.
- ⁶⁸ MZA v Brně, E 67, inv. č. 8827, Čechy pod Kosířem, matrika zemělich 1864–1892, fol. 22, 113.

SUMMARY

Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part I.

Robert Šrek

Until the beginning of the 19th century, there used to be only vegetable gardens and orchards at the chateau in Čechy pod Kosířem. Only during the 1820s and 1830s did Franz Joseph I. Silva-Tarouca establish a more typical English landscape garden here. Based on diaries of this count and the inventories of property written after his death, the original (unpreserved) form of the park can be reconstructed. Fairly typical small park buildings were located here, as well as furniture designed primarily for outdoor use. In 1842 Erwein Wilhelm Silva-Tarouca enriched the park with two additional architectural landmarks, still to be found here – the red tower and the summer house. August Alexander Silva-Tarouca also greatly altered the park. He expanded and enriched it with the addition of two ponds, regulated a network of roads and built several interesting architectural objects; the orangery constructed in 1853 by Ignac Vojtech Ullmann being an especially notable addition.

K etymologii jména zaniklého olomouckého předměstí Gošikl

Ondřej Bláha

ABSTRACT

On Etymology of the Extinct Suburb Name Gošikl in Olomouc

The paper deals with place name Gošikl (Goschickel) that occurred between 13th and 18th century in texts referring to suburb in area south-west of Olomouc city walls. By the author's opinion, the name Gošikl has originated in German and its analogy is the name Šunychl referring to one part of the city Bohumín in Silesia.

KEY WORDS: linguistics, onomastics, etymology, German, Czech, Olomouc, suburbs, place names

Jménem *Gošikl* byla označována nevelká předměstská osada, která ležela asi 0,5 km na jihozápad od někdejší olomoucké Střední brány – v místech dnešní ulice T. Štítného, která kopíruje směr původní cesty do Hněvotína, jež se v těchto místech odkláněla od hlavní cesty, směřující k Brnu. První, ne zcela jistý doklad jména *Gošikl* (v grafické podobě *Gozchich*) je v listině z r. 1256,¹ v níž se jméno vyskytuje jako součást výčtu obcí po Lutínu (listina uvádí českou podobu *Lutin*) a Neředínu (v poněmčené podobě *Neredeyn*), tj. v pořadí, v jakém tato místa po sobě následují i v krajině, postupujeme-li směrem k Olomouci.

K upevnění existence *Gošiklu* jako sídla a možná i k jeho rozvoji došlo, podobně jako tomu bylo i v případě některých dalších olomouckých předměstí, asi už za panování Jana Lucemburského (1310–1346), kdy město od krále dostalo jednak pozemky v blízkém okolí,² jednak řadu práv a výsad,³ které podporovaly hospodářský rozvoj, včetně investic a podnikání za městskými hradbami. Další doklady na užívání jména *Gošikl* se však objevují teprve v 15. století (1417 in *Goschikl*,⁴ 1420 in *Goschikl*,⁵ 1439 *umb den Gosschikl*,⁶ 1439 *uff dem Goschikl*,⁷ 1444 *vom Gossikl*,⁸ 1448 *im Goschickeľ*) a v podobné formě i později (1509 in *platea Goschigl*¹⁰), též v pramenech českojazyčných (1530 *na Gossykly*,¹¹ 1568 *na vliczy slowe Gossijkl*¹²).

I když byla na *Gošiklu* po r. 1492 postavena kaple sv. Felixe a Adaukta (její zasvěcení bylo přeneseno z kaple, která předtím stávala na hřbitově u sv. Mořice v Olomouci), u níž byl r. 1509 založen morový hřbitov¹³ a ve které se od téhož roku sloužily dvě mše týdně,¹⁴ a i když na tomto předměstí existovaly až tři sladovny,¹⁵ nebyl *Gošikl* nikdy předměstím významným. Jak vyplývá ze zmínek v *Památne knize olomoucké* (viz pozn. 4 až 9 v tomto příspěvku), byly na *Gošiklu* hlavně zahrady olomouckých měšťanů. *Gošikl* definitivně zanikl se stavbou olomoucké pevnosti po r. 1743,¹⁶ a na rozdíl od jiných zrušených předměstí nebylo jméno *Gošiklu* ani přeneseno (jako tomu bylo v případě sousedícího předměstí *Mittergasse / Střední Ulice*, resp. dnešní *Nové Ulice*), ani později obnoveno (jako v případě předměstí *Wagendrüssel*, které s *Gošiklem* sousedilo na severu).¹⁷

Jméno *Gošikl* nemá paralelu ani v německé, ani ve slovanské toponymii. První doklad v listině z r. 1256 (*Gozchich*) nevylučuje interpretaci **Košik*, tj. etymologii vycházející z předpokladu, že jde o jméno původně slovanské, které bylo průběhem času poněmčeno (jako *Neredeyn* v téže listině) nebo prostě jen zkomoleno. Změna *k > g* totiž při adaptaci slovanských toponym v latině a němčině není vyloučena (srov. např. *Kostelany > in Gostelaen* ve středověkém falzu hlásícím se do r. 1247),¹⁸ stejně jako koncové *k* zapisované spřežkou *ch* (srov. *de Trubech*, „z Troubek“, doložené k r. 1287).¹⁹ Místní jméno *Košik* je navíc ojediněle doloženo z Čech, kde se obec toho jména vyskytuje asi 18 km severně od Nymburka, i na Moravě (obec *Košíky* 7 km jihozápadně od Napajedel) – obě jména vznikla jednoduše přenesením jména majitele na jméno majetku (dvora).²⁰

Pokud bychom hypotézu o slovanském původu jména (*Gošikl* < **Košik*) přijali, mohli bychom příponu *-l*, která se v zápisech od počátku 15. století pravidelně vyskytuje, vysvětlit tak, že tu funguje jako prostředek druhotného zdrobňování již existujících zdrobnělin vytvořených slovanskými jazykovými prostředky, podobně jako k tomu došlo v jidiš, kde je doloženo přímo obecné pojmenování *košikl* „košíček“ (קאָשִׁיקל)²¹ s hybridním, slovansko-germánským slovotvorným formantem (*-ik-l*). Ačkoliv lze v dějinách Olomouce a okolí předpokládat přirozeně bohaté česko-německé jazykové kontakty a ačkoli i zmíněná hornoněmecká zdrobňovací přípona *-l* byla v bavorských nářečích němčiny, která dosahovala až k Olomouci,²² běžná, nepokládáme však původ jména *Gošikl* z česko-německého **Košikl* za příliš pravděpodobný, protože by tu bylo třeba počítat se spíše vzácnými okolnostmi vzniku a s nepravidelným vývojem.

Jako mnohem jistější se nám jeví výklad jména *Gošikl* pouze z němčiny. Začneme od druhé části vykládaného jména. Nynější Nový Bohumín, jedna z částí města Bohumína, které podobně jako Olomouc leží v oblasti někdejších intenzivních slovansko-německých jazykových kontaktů, byl až do r. 1924 běžně (i oficiálně) nazýván jako *Šunychl*. Toto jméno se objevuje už v pramenech ze sklonku 15. století (*Ssynychel*, *Ssonichl*, *Ssowychel*), v r. 1521 mj. i v podobě *Szonukle* (srov. olomoucký doklad *na Gossykly* z r. 1530). R. Šrámek vykládá jméno *Šunychl* přesvědčivě ze staršího německého slovního spojení ze *der schonen ichel* „u pěkného doubku“,²³ které tematizuje nějaký místní orientační bod. U „doubku“ v těsné blízkosti Bohumína (toto jméno je doloženo v podobě *Bogun* k r. 1256) byl založen předměstský dvůr a později se osídlení rozrostlo do rozměrů městyse, jak je tato lokalita charakterizována v 19. století. Hosákův a Šrámkův slovník místních jmen uvádí,²⁴ že *Šunychl* leží v pásnu německých kolonizačních vsí na Bohumínsku (podobně jako *Ludgeřovice*, *Markvartovice* nebo *Šilheřovice*). Domníváme se, že na základě analogie se *Šunychlem* bychom mohli právě i druhou část jména olomouckého předměstí *Gošikl* vykládat ze staršího německého *ichel/eichel* „doubek“.

Při výkladu první části jména *Gošikl* pak vycházíme z předpokladu, že velmi často je motivací místních jmen vlastnický nebo zakladatelský vztah určité osoby k dané lokalitě (jméno osoby pak pravidelně vstupuje do místního jména, srov. např. výše uvedené obce na Bohumínsku: *Ludgeřovice* „ves lidí Liutgerových“, *Markvartovice* „ves lidí Markvartových“, *Šilheřovice* „ves lidí Schielerových nebo Schielerových“). V případě olomouckého *Gošiklu* se nabízí jméno *Gosch*, které bylo domáckou formou častých složených německých jmen jako *Gottfried*, *Gottschalk* nebo *Gotthard*,²⁵ a které zůstává jako stopa někdejšího zakladatelského nebo vlastnického vztahu ve jménech obcí. Příkladem může být dolnorakouský *Goschenreith am Taxenbache* (dnes součást města *Waidhofen an der Thaya* nedaleko moravsko-dolnorakouských hranic), ještě jiný *Goschenreith*,²⁶ který je

rovněž nedaleko Waidhofenu a je nyní částí obce Karlstein an der Thaya, dva různé Goschenhofy nedaleko Ansbachu v Bavorsku (jeden je místní částí města Wassertrüdingen, druhý částí obce Dürrwangen)²⁷ a ještě další Goschenhof u města Eckernförde ve Šlesvicku-Holštýnsku. V případě posledně zmíněné lokality Goschenhof je zakladatelský vztah přímo doložen prameny (špitál na tomto místě založil r. 1526 šlesvický biskup Gottschalk von Ahlefeldt).²⁸ Jméno zaniklého olomouckého předměstí *Gošikl* by tedy, podle našeho soudu, bylo možné odvodit z podoby **Goschenichel* nebo **Goscheneichel* „Goschův, tj. Gottfriedův nebo Gottschalkův doubek“.

Tento výklad by mohl být podpořen relativně vysokou četností jmen s komponentem *Gott-* v prvních generacích moravských a českých Němců. Např. v prvních pěti svazcích díla *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* jsou zmíněny dvě desítky moravských a českých Gottfriedů, o něco méně se pak v listinách vyskytují moravští a čeští Gottschalkové nebo Gotthardové. V šestém svazku *Codexu* je mj. zmiňován Gottfried, olomoucký pekař, který r. 1330 odkázal svůj dvůr v Čelechovicích olomouckému kostelu sv. Václava.²⁹ Právě vlastnický vztah nějakého Gottfrieda, Gottharda nebo Gottschalka k místu „u doubku“, resp. ke dvoru či osadě při cestě nedaleko města Olomouce, mohl zanechat stopu v zaniklém místním jméně *Gošikl*.

Poznámky

- ¹ Boček, A. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 3. Olomouc 1841, č. 233, s. 218.
- ² V. Nešpor s tímto darováním spojuje vznik hned několika olomouckých předměstí, ne jen předměstí *Newsdorf* (první zápis z r. 1314), resp. *Neustift* (Nové Sady), u kterého je to přímo doloženo. Nešpor, V.: *Dějiny roboty na panství olomouckém*. Olomouc 1960, s. 21.
- ³ Spáčil, V.: *Sbírka listin archivu města Olomouce 1261–1793: inventář*. Olomouc 1998, s. 68–71 (regesta listin č. 7, 8, 10, 12, 14, 15 a 17).
- ⁴ Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*. Olomouc 2004, s. 300 (v originálu 116vb).
- ⁵ Tamtéž.
- ⁶ Tamtéž, s. 219 (23ra).
- ⁷ Tamtéž, s. 379 (170va).
- ⁸ Tamtéž, s. 392 (177ra).
- ⁹ Tamtéž, s. 256 (54va).
- ¹⁰ Státní okresní archiv (dále SOKA) Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Listiny, inv. č. 524.
- ¹¹ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Knihy, sign. 1034.
- ¹² SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Knihy, sign. 1063.
- ¹³ Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1934, s. 89.
- ¹⁴ Viz pozn. 10.
- ¹⁵ Čermák, M.: *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc 2004, s. 15.
- ¹⁶ Nešpor, V. (pozn. 13), s. 196.
- ¹⁷ Jde zhruba o dnešní ulici Na Vozovce. O jméně *Wagendrüssel* pojednáváme podrobněji jinde a vykládáme jej jako kompozitum s kořenem z komponentů *Wagen-* „vůz“ a *-drüssel* „hrdlo“, „chřtán“, „něco, co pohlcuje“ a pokládáme je za varovné: v těchto místech, která přiléhají k hlavní cestě z Olomouce na západ do Čech (jež vede po úpatí Tabulového vrchu) se totiž i dnes po deštích či po jarním tání vytvářejí rozsáhlé louže, které mohly v minulosti způsobit uvíznutí vozu. Bláha, O.: *Urbanonyms of medieval Olomouc (selected problems)*. In: Janyšková, I. – Karlíková, H. – Boček, V. (eds.): *Etymological research into Czech. Studia etymologica Brunensia*, vol. 22. Praha 2017, s. 37–42.

- ¹⁸ Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. Praha 1970, s. 427.
- ¹⁹ Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl. Praha 1980, s. 604.
- ²⁰ Profous, A.: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. 2. díl. Praha 1949, s. 329. – Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 18), s. 431.
- ²¹ Wiktionary. *The Free dictionary*, <https://en.wiktionary.org>, vyhledáno 26. 5. 2018. O existenci jidiš na Moravě a v Čechách není třeba pochybovat. Základní fakta jsou např. v článku J. Šedinové – Šedinová, J.: Literatura a jazyk Židů v českých zemích. In: Uličný, O. (ed.): *Euroliteratura & Eurolingua* 2005. Liberec 2005, s. 28–35 (o jidiš na s. 30).
- ²² Schwarz, E.: Jazyk německý na území ČSR. In: *Československá vlastivěda*. Díl III. (Jazyk). Praha 1934, s. 584 (tam i o zdobňovací příponě *-l* jako rysu bavorských nářečí).
- ²³ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 19), s. 570.
- ²⁴ Tamtéž.
- ²⁵ Kohlheim, R. – Kohlheim, V.: *Duden – Familiennamen: Herkunft und Bedeutung*. Mannheim – Leipzig – Wien 2000, s. 280 (srov. tamtéž s. 390, kde je zmíněno i jméno Kosch).
- ²⁶ Lechner, K.: Geschichte der Besiedlung und der ursprünglichen Grundbesitzverteilung des Waldviertels. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, roč. 19, 1924, s. 10–210 (na s. 187 v pozn. 4 autor píše, že místní jméno *Goschenreith* pochází od osobního jména Gosso).
- ²⁷ Stojí za povšimnutí, že přinejmenším první čtyři zmíněné *Goschenreithy* a *Goschenhofy* se nacházejí na někdejší německo-slovanském jazykovém pomezí – a zcela jistě v oblasti, která byla jazykově blízká německým kolonistům na střední a jižní Moravě (ti byli většinou bavorského původu).
- ²⁸ Podrobně např. in Jensen, H. N. A.: *Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig*. Band 3. Flensburg 1841, s. 1208.
- ²⁹ Chytil, J. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 6. Brno 1854, č. 393, s. 301.

SUMMARY

On Etymology of the Extinct Suburb Name Gošikl in Olomouc

Ondřej Bláha

The *Gošikl* was a small suburban settlement located about 0.5 km south-west of the city of Olomouc, along the main road leading to Brno. The first written account of the name *Gošikl* (as *Gozchich*), not quite certain and etymologically unclear, is in a deed from 1256. Other accounts of the name *Gošikl* appear from the 15th to the 18th century. This paper offers an etymology that considers the former establisher's or owner's personal name as a very frequent and probable motivation of any place name. The author assumes that the name *Gošikl* could contain the hypocorism created to some frequent medieval German name such as Gottfried, Gottschalk or Gotthard. Hypocoristic variants of these names are recognizable in the place names like *Goschenreith* or *Goschenhof*, documented in Austria and Bavaria, i.e. in the area from which the German colonists came to Moravia (and to Olomouc). By the author's opinion, the name *Gošikl* originated from the Middle High German **Goschenichel* or **Goscheneichel* "Gosch's, i.e. Gottfried's or Gottschalk's oak". As an parallel of the name *Gošikl*, the author mentions the name *Šunychl* (<**ze der schonen ichel* "at the nice oak"), former name of the city of Bohumín in Moravian-Silesian Region.

Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758.

Část V.

Jiří Fiala – Harald Skala

ABSTRACT

**Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc
during the Prussian Siege of the City in 1758. Part V.**

The authors of the article present last biographies of additional Imperial and Royal officers who took part in the defence of Olomouc during the Prussian siege of the city in 1758: Colonel Josef Palásthy de Palást et Keszihósz (1717–past 1784), Field Marshal Lieutenant Josip Baron Šišković (Siskovitz, 1719–1783), Field Marshal Lieutenant Franz Maximilian Baron Jahnus von Eberstädt (1711–1772), Field Marshal Lieutenant Adolf Nikolaus Baron von Buccow (1713–1764) and Colonel Lieutenant Karl Ludwig Count Lanjus von Wellenburg (1720–1780).

KEY WORDS: Olomouc, 1758, Prussian siege, Defence, Imperial and Royal military commanders

Od roku 2014 publikujeme postupně ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* příspěvek nazvaný *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.¹ Jmenovitě jsme identifikovali 57 císařsko-královských důstojníků, kteří se podíleli na uhájení olomoucké pevnosti před imperiálními záměry pruského krále Fridricha II. během sedmileté války a publikovali jsme biogramy jejich předních obránců – byli to 1. polní podmaršálek Ernst Dietrich Marschall svobodný pán (baron) von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771), 2. polní zbrojmistr Klaudius Hyacinth baron Bretton (1697–1779), 4. Josip Kazimír hrabě Drašković z Trakošćanu, c. k. polní podmaršálek (1714–1765), 13. Pierre-Philippe baron de Béchade Seigneur de La Rochepine, c. k. polní podmaršálek (1694–1776), 14. Johann Baptist svobodný pán Béchade de Rochepine, c. k. hejtman (1728–1788), 19. Ernst Friedrich Alexander Giannini markýz Carpeneto Suavio, c. k. plukovník (1728–1788), 5. Heinrich Gottlob svobodný pán Voith von Salzburg, c. k. generálmajor (1710?–1760), 6. Karel (Carl) svobodný pán von Simbschen, c. k. plukovník (mezi léty 1705 až 1710–1793), 7. Robert baron von Amelunxen, c. k. podplukovník (?–?), 8. Josef Maxmilián svobodný pán Tillier, c. k. major (1726–1788), 9. Anton von Calveria, c. k. plukovník (?–?), 10. Franz Johann hrabě Walderode-Eckhausen, c. k. major (?–?), 11. Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée, c. k. plukovník (?–po 1778),

12. Adolf Nikolaus Alfson (psán též d'Alfson), c. k. podplukovník (1704–1779), 15. Nikolaus Steinmetz, c. k. hejtman (1719–1789), 22. Simon Leopold Mitterstiller, c. k. hejtman (1723–1792), 28. Mihajlo Mikašinović (psán též Michail Mikassinovich), c. k. plukovník (1715–1774), 30. Ferdinand Friedrich svobodný pán Bülow, c. k. generálmajor (kolem 1712–1776?), 31. Jacob Robert hrabě Nugent-Westmeath (též psán Westenrath), c. k. podplukovník (1720–1784) a 32. Karel Josef (Charles-Joseph) markýz Canon de Ville, c. k. polní podmaršálek (1711–1792). Biogramy polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von und zu Daun (1705–1766) a generála Gideona Ernsta svobodného pána von Laudon (1716–1790) neuvádíme vzhledem k tomu, že o těchto armádních velitelích jsou k dispozici obsáhlé monografie.²

V páté, poslední části našeho příspěvku, publikujeme biogramy následujících obránců města Olomouce během pruského obléhání roku 1758: 33. Josef Palásthy de Palást et Keszihósz, c. k. plukovník (1717–po 1784), 37. Josip svobodný pán Šišković (Siskowitz, 1719–1783), 38. Franz Maximilian baron Jahnus von Eberstädt (1711–1772), 40. Adolf Nikolaus baron von Buccow, c. k. polní podmaršálek (1713–1784) a 48. Karel Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg (1720–1780), c. k. podplukovník.

33. Josef Palásthy de Palást et Keszihósz, c. k. plukovník

Šlechtický rod Palásthyovců byl usazen v Horních Uhrách (nyní Slovenská republika) – v Plášťovcích (maďarsky Palást) poblíž Nitry, kde na počátku 18. století vybudoval generál Ferenc Palásthy barokní zámek. Palásthyovci sídlili rovněž v Kosihovcích (dříve Keszihósz) poblíž města Velký Krtíš (v dnešním Banskobystrickém kraji) a také v západních Uhrách (nyní na území Maďarské republiky) v okolí města Šoproně (maďarsky Sopron). Rod měl několik větví, za slezských válek sloužili nejméně tři Palásthyové v císařsko-královském vojsku.³

Josef Palásthy de Palást et Keszihósz se narodil roku 1717 v Šoproni. Když generál polní strážmistr Paul II. Anton kníže Esterházy de Galántha (1711–1762) obdržel 15. ledna 1742 patent na založení husarského pluku se shromaždištěm v Šoproni, získal i Josef Palásthy místo kapitán-poručíka (hodnost srovnatelná s rytmistrem) v osobní švadroně (*Leibkompanie*) knížete Esterházyho. Jeho mladší bratr Michael Palásthy de Palást et Keszihósz, narozený roku 1720 též v Šoproni, byl přijat do 2. roty tohoto pluku v hodnosti strážmistra – jejich jména nacházíme v lustrační listině pluku z 15. února 1742.⁴

Ještě v témže roce zasáhl Esterházyho husarský pluk do bojů proti Prusům na Moravě u Židlochovic během pruského obléhání Brna, v květnu 1742 se účastnil bitvy u Chotusic, později pluk operoval v jižních Čechách. Zimu strávil pluk v leženích v okolí rakouského města Mattighofenu.

V roce 1743 bojoval kapitán-poručík Josef Palásthy se svým plukem v Bavorsku proti Francouzům, zimní měsíce strávil jeho pluk u dolnobavorského města Deggendorfu. V lustrační listině z 1. dubna 1744 je uveden v hodnosti rytmistra a velitele 7. roty, zatímco jeho bratr Michael byl začleněn v hodnosti korneta v 6. rotě. Pluk v tomto roce bojoval v Porýní.

Při dalším vpádu Prusů do Čech na podzim roku 1744 se celá c. k. armáda rychle přesunula do Čech. Esterházyovští husaři byli nasazováni, kde právě bylo třeba, v Čechách, ve Slezsku i v Sasku. Po skončení druhé slezské války v prosinci 1745 byl pluk přemístěn do Nizozemí, kde se zapojil do bojů proti Francouzům. V Nizozemí pluk setrval až do září 1748, kdy nastoupil zpáteční pochod do západních Uher, do roku 1752 pak zůstal v okolí Šoproně. Na podzim tohoto roku byl pluk přeložen do severní Itálie, kam dorazil v polovině října 1752.

V lustrační listině z 8. května 1754 je Josef Palášthy veden nadále jako rytmistr a velitel 7. roty, Michael Palášthy v hodnosti poručíka v rotě vrchního strážmistra Georga barona von Roth.

Na podzim roku 1756 vpadli Prusové opět do Čech. Bitvu u Lovosic 1. října téhož roku císařští prohráli, část jednotek z Itálie, mezi nimi i pluk Esterházyho husarů, byla narychlo povolána do Čech. V zimě 1756–1757 patroloval pluk na česko-saském pomezí, jedna jeho část se zúčastnila 20. února 1757 přepadu hornolužického městečka Hirschfelde. Pluk byl pak nasazen 6. května téhož roku v bitvě u Štěrbohol, část se po prohrané bitvě zachránila za pražskými hradbami. Po porážce Prusů 18. června 1757 u Kolína sledovaly lehké císařské jednotky ustupujícího nepřítele do Sask. Pluk pak bojoval ve Slezsku – 22. listopadu v bitvě u Vratislavi a 5. prosince u Leuthenu (nyní Lutynia v Polské republice). Na počátku polního tažení roku 1758 byl Palášthyho pluk přidělen ke sboru generála Ernsta Gideona Laudona. První střetnutí s Prusy absolvovala rota Josefa Palášthyho 20. května nedaleko Náměště nad Oslavou, když narazila na plenící pruské husary. Prusové měli početní převahu, a tak musel Palášthy se svými kavaleristy nakonec ustoupit – během boje utřel několik ran šavlí. Generál Laudon jej pochválil v hlášení veliteli armády, načež byl rytmistr Josef Palášthy 25. května 1758 povýšen na podplukovníka.

Esterházyho pluk byl po zničení konvoje u Domašova, na němž se nepodílel, přidělen ke sboru generálmajora Adolfa von Buccow, jenž sledoval Prusy ustupující od Olomouce. Podplukovník Josef Palášthy byl mezitím již znám jako vynikající velitel v tzv. „malé válce“ a způsoboval nepříteli během jeho ústupu značné ztráty. Koncem srpna byl vyslán s 500 jezdci do okolí Frankfurtu nad Odrou vybírat výpalné od obcí obsazených Prusy. Počátkem září narazil podplukovník Palášthy u obce Muskau na silnou jednotku Prusů. V prudkém střetnutí ztratil dva důstojníky a 163 mužů. Celý pluk byl pak povolán k hlavní armádě polního maršálka Leopolda hraběte von und zu Daun, s níž se zúčastnil 14. října 1758 bitvy u obce Hochkirch v Horní Lužici. Pluk pak zůstal v Sasku, ke konci roku byl přemístěn do okolí Mostu v Čechách, kde strávil zimu.

Dne 8. ledna 1759 se v Duchcově uskutečnila lustrace Esterházyho husarského pluku. Josef Palášthy je v lustrační listině veden jako 2. podplukovník (*aggregiert*), jeho bratr Michael Palášthy jako nadporučík v rotě rytmistra Josefa hraběte von Canal.⁵

V polovině dubna 1759 vpadly silné pruské jednotky přes hraniční hory do severních Čech. Lehké jednotky císařských (husaři a hraničářská pěchota) musely ustoupit a utrpěly značné ztráty. Přes Horu sv. Šebestiána a Chomutov zatlačili Prusové císařské jednotky až po Budín.

Poblíž Loun se 15. dubna rozhodl podplukovník Palášthy, jemuž se podařilo soustředit část ustupujících jednotek (dvě švadrony jeho husarů, 100 kyrysníků různých pluků a 500 hraničářů) k odporu. Od Postoloprť však přitáhly další pruské jednotky, podplukovník Palášthy se ocitl v pasti a podplukovník pruských „černých husarů“ Wilhelm Sebastian von Belling (1719–1779) jej vyzval ke kapitulaci. V tomto okamžiku se mladší Josefův bratr, rytmistr Michael Palášthy, vrhl se svou švadronou na překvapené Prusy a tím umožnil ostatním dosáhnout blízkého lesa, kde narazili na pěchotu generála-polního strážmistra Josepha Antona von Brentano-Cimaroli (1719–1764), která jim přispěchala na pomoc.

Část pluku Esterházyho husarů, jenž utrpěl v posledních měsících značné ztráty, zůstala pak v Čechách. Tato jednotka, již velel podplukovník Josef Palášthy, přepadla 15. května 1759 hlavní město Sasko-altenburského vévodství Altenburg a ohrožovala pak pruské zásobovací spoje v prostoru Zwickau–Plauen.

Celý pluk byl soustředěn počátkem června ve městě Marienbergu na jihu Saska v Krušných horách, kde byly jeho řady doplněny nováčky; v polovině roku 1759 se pluk přemístil do Slezska.

Dne 17. srpna 1759 překročil generál-polní strážmistr Emerich hrabě Esterházy von Galántha (1722–1792) se sborem složeným z pluku Esterházyho husarů, 400 dragounů a 1 400 hraničářů v noci řeku Bobr a zaútočil za úsvitu na zcela překvapené Prusy dislokované ve městě Grünbergu (nyní Zielona Góra v Polské republice). Bylo zajato pět pruských důstojníků a 498 mužů, jen asi 100 Prusům se podařilo utéci do Beuthenu (nyní Bytom v Polské republice). Rovněž během podzimu 1759 se pluk pohyboval v Sasku a 20. listopadu se podílel na zajištění pruského sboru generálporučíka Friedricha Augusta von Finck (1718–1766) v bitvě u Maxen (nyní část obce Müglitztal v Sasku). Zimní měsíce strávil pluk v prostoru Vrchlabí–Trutnov.

V únoru roku 1760 došlo k všeobecnému povyšování, plukovníkem Esterházyho husarů se stal Anton Csödö de Csíkszentgyörgyi, druhým plukovníkem byl jmenován Josef Palásthy de Pálást et Keszihócz. I v tomto roce se pluk Esterházyho husarů nacházel převážně na saském bojišti, ve dnech 7.–10. října patřil k jednotkám polního zbrojmistra Franze Moritze hraběte von Lacy (1725–1801), jenž 9. října 1760 obsadil s ruskými pluky generálů Gottloba Curta Heinricha hraběte von Tottleben (1715–1773) a Zachara Grigorjeviče hraběte Černyševa (1722–1784) sídelní město Berlín, před odvetným útokem Prusů vyklizené již 13. října 1760.

V dalším roce sedmileté války byl pluk Esterházyho husarů nasazen převážně v Sasku a Slezsku, v říjnu 1761 se účastnil dobývání pevnosti Schweidnitz (nyní Świdnica v Polské republice), zimu strávil v okolí Drážďan. Dne 18. března 1762 zemřel dlouholetý majitel pluku polní maršálek Paul Anton kníže Esterházy de Galántha, majitelem pluku se nato stal polní podmaršálek Gabriel Theodor svobodný pán Luszensky (?–1773).

V poslední zachované lustrační listině z 26. května 1762 je Josef Palásthy veden stále ještě jako přespočetný plukovník a velitel jedné roty pluku polního podmaršálka Gabriela Theodora svobodného pána von Luszensky, jeho bratr Michael v hodnosti rytmistra byl též velitelem jedné roty uvedeného pluku.⁶ Po uzavření míru v Hubertusburgu 15. února 1763 byl Luszenskyho husarský pluk přemístěn do mírových ležení v Přerově. Další osudy plukovníka Josefa Palásthyho de Pálást et Keczihócz se nepodařilo zjistit. Buď on sám, nebo jeho bratr Michael Palásthy de Pálást et Keczihócz byl 22. dubna 1784 povýšen na generálmajora a zemřel někdy po tomto datu.⁷

37. Josip svobodný pán Šišković (Siskowitz), c. k. generálmajor

Josip Šišković, původem Chorvat, se narodil 2. července 1719 v uherském městě Segedínu (Szegéd v jihovýchodní části dnešní Maďarské republiky). Jeho otec Andrija Šišković byl bohatý měšťan a senátor tohoto města, jeho matka Marija byla rozená Šarecová. Byl nejmladším dítětem svých rodičů, kteří již přivedli na svět dva syny a čtyři dcery.⁸

V roce 1741 vstoupil Josip Šišković do c. k. vojska, a to do právě založeného uherského pěšího pluku „Haller von Hallerkeő“ (pozdější pluk č. 31). Poté, kdy uherští magnáti na sněmu 11. září 1741 v Bratislavě pronesli před královnou Marií Terezií onen historický slib „*Vitam nostram et sanguinem pro rege nostro consecramus!*“ (*Zasvěcujeme svému králi svůj život a svou krev!*)⁹, založili přední z nich kromě několika husarských pluků i pluky pěší. Rovněž Samuel baron Haller von Hallerkeő (1693–1777) obdržel 21. října 1741 patent

na vytvoření pěšího pluku o čtyřech praporech a dvaceti rotách. Mužstvo, celkem 3 639 mužů, mělo být verbováno z uherských a sedmihradských komitátů a naverbované jednotky se měly soustředit v Segedínu, Šiškoviciově rodišti. Nábor však probíhal velmi pomalu, koncem roku 1741 byly naverbovány pouze čtyři slabé rotы. Plukovník Haller proto požádal o pomoc uherského palatina a Dvorskou vojenskou radu. V březnu 1742 dorazil do Segedínu polní podmaršálek Ferenc hrabě Károlyi de Nagykároly (1705–1758), jenž měl být plukovníkovi Hallerovi při najímání vojáků nápomocen.

Koncem května 1742 byl prapor majitele pluku (*Leib-Bataillon*) kompletní a byl přemístěn do Košic, Levoče a Prešova, v červenci pak byl kompletní i plukovníký prapor (*Ob-rist-Bataillon*), jenž byl přesunut do západoslovenského města Dioseku (nyní Sládkovičovo v Trnavském kraji ve Slovenské republice). V červenci se měl plukovníký prapor přemístit do pevnosti Petrovaradína (nyní část města Novi Sad v Republice Srbsko). Během pochodu se prapor vzbouřil a odmítl dále pochodovat. Vojáci rozbili svoje muškety, roztrhali uniformy a obrátili zbraně proti svým důstojníkům. Při přestřelce zahynul hejtman Franz Catozzi.¹⁰ Rebelové pak odtáhli do vsi Csibakháza, kde terorizovali místní obyvatelstvo. V okolí se nenacházely žádné jiné vojenské jednotky. Csongrádský vicežupan hrabě Andrassy proto nechal ozbrojit komitátní milice a ohrožené sedláky a s nimi přepadl ležení povstalců. Ti byli po krátkém boji odzbrojeni, 150 z nich postaveno před vojenský soud, mnozí z nich byli popraveni nebo odsouzeni k několikaletému žaláři, zbytek praporu byl vzat na milost.¹¹ Koncem září se plukovníkovi Hallerovi podařilo stav praporu doplnit, prapor pak pokračoval v pochodu do Petrovaradína pod vedením podplukovníka Thomase von Papp.

Jméno Josipa Šiškoviće nacházíme v lustrační listině pluku z roku 1742, a to v hodnosti hejtmána právě v onom plukovníkém praporu. Tvrzení Constantina von Wurzbach, jenž ve svém díle *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* uvádí, že Šišković začínal svou armádní kariéru „od píky“ jako praporčík, je tedy mylné.¹² Šišković zřejmě využil situace, kdy byl v pluku značný nedostatek důstojníků, a hodnost hejtmána si koupil, což tehdy nebylo neobvyklé.

Plukovník Haller žádal Dvorskou vojenskou radu, aby byl jeho pluk co nejdříve nasazen na bojiště, z počátku ovšem byla jeho iniciativa neúspěšná. Teprve na jaře roku 1744 byly dva prapory Hallerova pluku, které tehdy měly ve stavu 1 530 mužů, povolány k c. k. armádě do Bavor. Plukovník Haller s nimi vyrazil 15. dubna 1744 a dorazil počátkem července do Ingolstadtu. Císařskému sboru v Bavorsku velel generál jezdeckva Karl Joseph kníže von Batthyányi (1697 až 1699–1772). V srpnu 1744 byly oba prapory začleněny do 1. sledu mezi pluky „Wurmbrand“ a „Platz“ v okolí Ambergu. Po několika přesunech se nacházely oba prapory 5. října 1744 v táboře v Čimelicích na Písecku. Koncem října se císařská armáda vedená princem Karlem Lotrinským spojila u Vosečan (nyní Osečany) na Příbramsku se saským pomocným sborem. Důmyslnými manévry se pak císařské armádě podařilo do konce roku Prusy vytlačit z Čech.

V tažení roku 1745 byl prapor Hallerova pěšího pluku, v němž sloužil i J. Šišković, zprvu dislokován ve Vídni, teprve v srpnu byl přesunut na Opavsko do Krnova ke sboru generála-polního strážmistra Paula Antona II. knížete Esterházyho von Galántha (1711–1762), jenž tehdy sestával převážně z jednotek uherské insurrekce. Když na sbor zaútočili Prusové, kryl pěší prapor ústup Esterházyových jednotek. Poté, kdy většina uherských jednotek insurrekce odmítla setrvat nadále v poli, předal generál-polní strážmistr Esterházy velení sboru generálu-polnímu strážmistru Karlu Gustavovi svobodnému pánu von Keuhl (1694–1758). Ten ustoupil zprvu k Libavé, a když obdržel posily, vrátil se ke Krnovu a chystal se vypudit

Prusy z Frankenbergu (nyní Przylęk v Polské republice). Tažení bylo ukončeno příměřím mezi nepřátelskými stranami. Prapor Hallerova pěšího pluku do bojových akcí zapojen nebyl, na počátku roku 1746 dostal rozkaz k přemístění do Petrovaradína. Hejtman Josip Šiškovici se v těchto letech zřejmě několikrát vyznamenal, protože již 19. prosince 1745 dosáhl hodnosti majora.

Mír s Pruskem umožnil habsburské monarchii angažovat se více v Nizozemí proti Francouzům, a tak byl Hallerův pěší pluk přeložen na tamní bojiště; rovněž Šiškoviciův prapor změnil směr pochodu a vydal se do Nizozemí. V polovině dubna 1746 dorazil pluk do okolí města Hasselt, zde vykonal velící polní maršálek Karl Joseph kníže von Batthyányi přehlídku pluku. Batthyányho sbor tvořily vedle císařských oddílů hannoverské, anglické, holandské a hessenské armádní jednotky. Teprve 7. října 1746 byl pluk nasazen do bojové akce, a to za řekou Jaar mezi městy Lutychem a Houtainem. Spojenecká armáda, již nyní velel opět princ Karel Lotrinský, se zde střetla s Francouzi, pěší pluk „Haller“ se zde dostal do zničující palby francouzských děl, 33 jeho příslušníků bylo zabito a 25 raněno. K další velké bitvě došlo 11. října 1746 u obce Rocour (nyní městská část Lutychu). Za husté mlhy začali Francouzi kolem osmé ráno postupovat. Hlavní útok směřoval kolem poledne na levé křídlo obsazené holandskými jednotkami, ty byly donuceny ustoupit, načež dal Karel Lotrinský rozkaz k všeobecnému ústupu k Maastrichtu, kde spojenecká armáda zaujala zimní ležení u řeky Maas.

V následujícím roce 1747 setrvaly pluky spojenecké armády dlouho ve svých leženích. Teprve koncem července 1747 se obě armády střetly u obce Laveld (též Lafeld nebo Lavfeld). Dva prapory Hallerova pěšího pluku, mezi nimi i prapor Šiškoviciův, bojovaly v prvním sledu a postupovaly proti levému křídlu nepřítele. Když vrchní velitel spojenců zjistil, že nepřátelské pozice jsou nedobytné, dal postup pěšáků zastavit a omezil se na střelbu z děl, kterou nepřítel živě opětoval. Po dalších útocích Francouzů byl kolem druhé odpoledne nařízen ústup spojeneckého sboru, a to opět k Maastrichtu. Pěší pluk „Haller“ tehdy utrpěl minimální ztráty. Dalších bojů se pluk „Haller“ již nezúčastnil, Šiškoviciův prapor byl v listopadu přidělen ke střežení hranice podél řeky Maas.

V roce 1748 byl Šiškoviciův prapor součástí sboru polního podmaršálka Johanna Baryayho svobodného pána von Bodorfalva (1685–1766), jenž zvolna ustupoval před Francouzi vedenými generálporučíkem Ulrichem Friedrichem Woldemarem hrabětem von Löwendal (1700–1755). Dne 10. dubna 1748 došlo k menšímu střetnutí, po němž byl Šiškoviciův prapor přidělen k hlavní armádě stojící u města Roermond, kde se spojil s granátnickými rotami pod velením polního zbrojmistra Franze Sigismunda hraběte von Gaisruck (1686–1769). Dne 18. června byly všechny tři prapory pluku opět pohromadě v polním táboře u města Boxtel. Celý pluk měl tehdy 1 528 mužů, z nichž bylo schopných služby v poli 1 068. Koncem července odtáhla císařská armáda do tábora u Roermondu, kde zůstala až do začátku října 1748, kdy nastoupila pochod do dědičných zemí monarchie. Přestože vojáci i důstojníci nedostali několik měsíců jim příslušející žold, odbyl se pochod bez větších incidentů. Začátkem prosince dorazil pěší pluk „Haller“ do Prahy, jež mu byla určena jako mírová garnizona.

K 31. prosinci 1750 jmenovala panovnice Marie Terezie plukovníka Thomase von Papp velitelem Invalidovny v Pešti a podplukovníka Josefa Antona Bakitse plukovníkem pěšího pluku „Andrássy“ č. 33. Major Josip Šišković byl k témuž datu povýšen na plukovníka (přeskočil tedy hodnost podplukovníka) a 15. ledna 1753 byl přeložen k pěšímu pluku „Erzherzog Karl“ č. 2. Dne 15. března 1756 byl nobilitován a obdržel titul svobodného pána.

Se svým novým plukem se plukovník Josip svobodný pán Šiškovici proslavil v bitvě u Kolína 18. června 1756. Před bitvou prý prohodil ke svému podplukovníku Józsefu baronu Kökenyesdimu de Vettés: „*Příteli, dnes si vybojujeme řádovou stuhu.*“¹³ Během bitvy vyrazila z obce Chocenice pruská kolona a vrhla se na Šiškoviciův pluk. Prusové byli přijati přesně mířenými salvami, načež začali ustupovat. Šiškovici dal povel k protiútoky a Prusové byli zatlačeni zpět do vesnice. Celá situace se opakovala ještě pětkrát. Do sedmého útoku neměli Prusové již dostatek odvahy a sil, ačkoli se sám král Fridrich II. snažil povzbudit své jednotky do opětovného náporu. Při posledním pruském útoku byl Šiškovici těžce raněn, setrval ale na bojišti až do úplného vítězství císařské armády. Pluk ztratil v bitvě dva hejtmany a 37 mužů, 13 subalterních příslušníků pluku a 100 mužů utrpělo zranění. Podplukovník József baron Kökenyesdi de Vettés obdržel čestný úkol dovézt zprávu o vítězství do Vídně, za což byl povýšen na plukovníka; každé rotě pluku „Erzherzog Karl“ darovala Marie Terezie 20 dukátů.

Plukovník Josip svobodný pán Šiškovici byl povýšen 6. června 1757 na generálmajora (toto hodnostní označení nahrazovalo v 50. letech 18. století hodnost generála-polního strážmistra) a jeho důstojníci jej navrhli k udělení rytířského kříže Vojenského řádu Marie Terezie, který pak obdržel ve 2. promoci 1. srpna 1758. Po Šiškoviciově jmenování do generálské hodnosti převzal velení nad pěším plukem „Erzherzog Karl“ József baron Kökenyesdi de Vettés, povýšený na plukovníka (zahynul 10. října 1757 v potyčce s pruskými myslivci během rekognoskace terénu u vsi Klein-Masselwitz, nyní městská část Vratislavi Mašlice Małe v Polské republice).¹⁴

Po dobrých zkušenostech s prapory granátníků složených z rot několika pluků v prvním roce sedmileté války byl počátkem roku 1758 vytvořen granátnický sbor ze 72 čet sloučených do devíti praporů. Velení nad tímto sborem bylo svěřeno generálmajoru J. Šiškoviciovi, podřízení mu byli plukovníci Buttler a Browne, dále dva podplukovníci a dva majoři, jakož i řada dalších subalterních důstojníků. Poprvé se tento sbor měl osvědčit při přepadu velkého zásobovacího konvoje Prusů, jenž se přesouval z Opavy do tábora Prusů obléhajících Olomouc. Konvoj tvořily čtyři tisíce vozů, jeho doprovod, jemuž velel plukovník Friedrich Wilhelm von der Mosel (1709–1777), sestával z těchto jednotek: dva pěší prapory pluku „Tresckow“, dva pěší prapory pluku „Jung-Kreytzen“, dva pěší prapory garnizonního pluku V. „Mützscheffall“, jeden prapor granátníků č. 9/10 „Bähr“, jeden prapor granátníků 8/46 „Alt-Billerbeck“, čtyři pěší prapory rekrutů a rekonvalescentů (celkem asi 3 500 mužů), celkem kolem 10 000 mužů. Konvoj vyrazil z Opavy 26. června 1758 a téhož dne dospěl do Budišova nad Budišovkou, kde kvůli špatnému stavu cest setrval po celý příští den.

Přepad pruského konvoje měl uskutečnit generálmajor Gideon Ernst Laudon, jehož měl podpořit generálmajor Josip Šiškovici se svými granátníky. Laudon měl k dispozici čtyři prapory pěchoty (jeden z pluku „Starhemberg“, dva z pluku „Kolowrat“ a jeden z pluku „Alt-Wolfenbüttel“), 600 hraničářů, 200 dragounů pluku „Zweibrücken“ a husarský pluk „Nádasdy“, celkem na 8 000 mužů. Šiškoviciovi granátníci byli posíleni dalšími jednotkami, ne všechny se však podařilo spolehlivě určit. Šiškoviciův sbor tvořily při útoku na pruský konvoj tyto jednotky: jeden prapor granátníků z různých pluků, dva prapory pěšího pluku „Haller“ č. 31 (Šiškoviciův bývalý pluk), čtyři kompanie jízdních karabiníků, 500 hraničářů pluku „Warasdin-Kreutzer“, 500 hraničářů pluku „Banal-Grenzinfanterieregiment“, 300 husarů pluku „Josef Dessewffy“, 200 hulánů saského pluku „Graf Rudnicki“, 400 švaliérů saského pluku „Prinz Karl“, 200 švaliérů c. k. pluku „Löwenstein-Wertheim“, celkem přibližně 7 000 mužů.

Prusové postoupili do Staré Libavé (nyní část obce Norberčany), kde zůstali opět den stát (tím umožnili Šiškovici dosáhnout nepozorovaně lesa u Bělé).

Laudonovy jednotky narazily 28. června 1758 u Guntramovic na pruský předvoj. Rozpoutal se úporný boj, během něhož Prusové vytvořili vozovou hradbu. Generálmajor Šiškovici se svými jednotkami měl vytáhnout z Přerova 27. června v ranních hodinách. Oba prapory pěšího pluku „Haller“ však na cestě z Kojetína do Přerova zabloudily a dorazily po čtrnáctihodinovém pochodu do Přerova až 27. června o osmé hodině ranní zcela vysílené. Vojáci si museli teprve odpočinout, Šiškoviciovy jednotky připochodovaly proto až 28. června večer do Staré Libavé (nyní část obce Norberčany) a nemohly Laudona podpořit. Když se generálmajor Laudon dozvěděl, že pruský generálporučík Hans Joachim von Zieten (1699–1786) s posilami je již v Jívové, ustoupil k večeru do svých výchozích pozic.

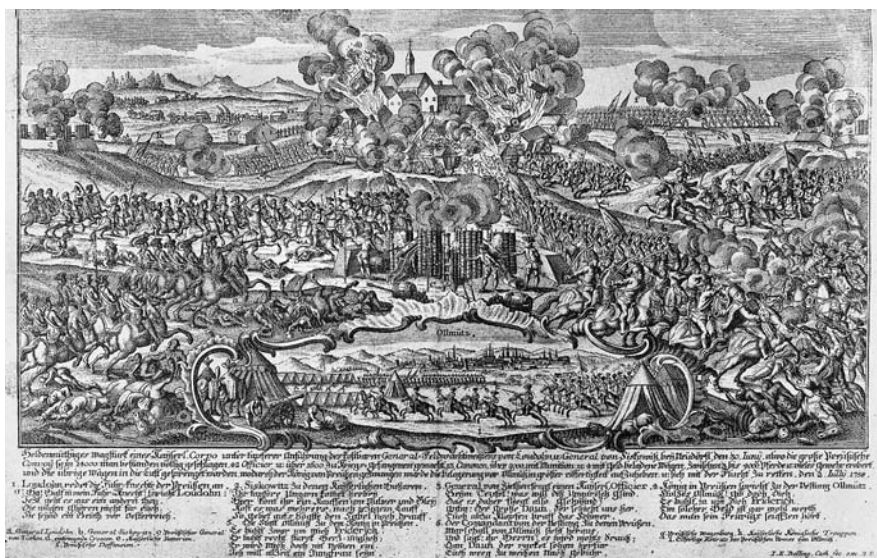
Pruský konvoj byl ovšem ve zlém stavu, mnoho vozatů v panice uprchlo i se svými spřeženími, vozy byly poškozeny a musely se opravit. Prusové potřebovali celou noc a celý příští den, aby uvedli kolonu opět do pořádku.

Tím získali Laudon i Šiškovici potřebný čas. Setkali se 28. června ve Staré Libavé a dohodli se na dalším společném postupu. Téhož dne dorazily císařské posily vedené plukovníkem Christophem Konstantinem hrabětem Lanusem von Wellenburg (1717–1780) – 500 pěších vojáků a 120 husarů, jakož i major Amelunxen s 300 hraničáři. Celkem měli císařští velitelé nyní k dispozici okolo 15 000 mužů, Prusové po příchodu Zietenových posil přibližně 14 000 mužů.

30. června ráno se dala sedm kilometrů dlouhá kolona vozů opět do pohybu. Laudonovy jednotky v noci zaujaly pozice po pravé straně silnice, Šiškovici postupoval přes Heroltovice a Bělou a zaujal postavení u Domašova po levé straně silnice. Když projelo prvních 120 vozů doprovázených asi 4 000 muži hlubokým úvozem, zahájila císařská děla palbu. Prusům se podařilo z části vozů vytvořit opět vozovou hradbu, na níž zaútočili hraničáři za podpory granátníků. Generálporučík von Zieten shromáždil veškerou pruskou jízdu a napadl Laudonovy jezdce. Ti začali před pruskou přesilou již obracet koně, když se v boku Prusů objevili Šiškovici granátníci a oba prapory „Haller“. Hraničářům se mezitím podařilo vniknout do vozové hradby a vyhodit do povětří několik vozů naložených municí. Poté, kdy Zietenova jízda uprchla z bojiště, začala i pruská pěchota zahazovat zbraně a hledat spásu v útěku. Spořádaný ústup se podařil pouze pruské avantgardě generálmajora Hanse Kaspara von Krockow (1700–1759) s ubohými zbytky z poražených pěších pluků, pěti eskadronám kyrysnického pluku „Kyau“, jedné švadroně pluku „Schmettau“ a asi pěti stům husarů. Vozů se podařilo zachránit pouze asi 250.

Kromě většiny vozů ztratili Prusové celkem asi 3 000 mužů. Šiškoviciovy jednotky zajaly třicet důstojníků, 800 mužů a ukořistily patnáct děl, Laudon zajal generálmajora Georga Ludwiga von Puttkamer (1715–1759), 1 450 mužů a ukořistil sedm děl. K jeho jednotkám přeběhlo asi 300 dezertérů, většinou Sasů, kteří byli násilím začleněni do pruské armády. Přestože mezi pruskými jednotkami bylo mnoho nováčků, bránili se i ti zuřivě. Z 900 nováčků pluku „Prinz Ferdinand“ padlo do zajetí pouhých 65, zbytek zahynul. Generálmajor Gideon Ernst Laudon byl po této úspěšné akci povýšen 25. července 1758 na polního podmaršálka. [obr. 1]

Když se dozvěděl Friedrich II. o debaklu, jenž postihl pruský zásobovací konvoj, králem tak toužebně očekávaný, zrušil obléhání Olomouce a odtáhl s celou armádou 2. července 1758 směrem na Hradec Králové za pronásledování císařskou lehkou pěchotou a jízdu.¹⁵ Generálmajor Šiškovici se nato měl spojit s polním podmaršálkem Gideonem Ernstem

Obr. 1. Hrdinský odvážný počín císařského sboru pod statečným vedením neocenitelného generála polního strážmistra von Loudohn a generála von Siskowitz u Nové Věsky 30. června, kde byl velký pruský konvoj sestávající ze 14 000 mužů zcela rozbit, 42 důstojníků a přes 1 600 mužů bylo vzato do zajetí, 13 děl, přes 2 000 vozů s municí, dále čtyři vozy naložené penězi, mezi 3 000 a 4 000 koňmi; a mnoho výzbroje bylo ukořistěno a ostatní vozy byly vyhozeny do povětří, čímž byl pruský král dne 2. července 1758 donucen v největším pospěchu zrušit obléhání Olomouce a spasit se útekem. Legenda: a) generál Loudohn; b) generál Siskowitz; c) pruský generál von Zieten; d) vpadající Chorvati; e) císařské baterie; f) pruský ústup; g) pruská vozová hradba; h) císařsko-královské jednotky; i) spěšný ústup pruské armády od Olomouce. – Překlad německých veršů: „1. Loudohn hovoří s pruským formanem: / ‚O! Ha! Zastav, můj formane!‘ říká Loudohn. / ‚Nyní to jde jiným tónem! / Vozy nepatří vám, jsou kořistí pro Rakousko!‘ 2. Siskowitz k císařským husarům: / ‚Vy stateční Uhři, pojďte sem, / zde můžete nakoupit prach a olovo, / stojí něco více po nynějším běhu, / žádá si nanejdvš vytašené šavle.‘ / 3. Generál von Zieten se táže císařského důstojníka: / ‚K čertu, co chce ten uherský ksindl, / že sem tedy ve spěchu letí?‘ / Odpověď: ‚Velký Daun, ten nás sem posílá, / ke klopsům vám třeba omastku!‘ 4. Král v Prusku hovoří k pevnosti Olomouci: / ‚Pyšná Olomouci, poddej se přece, / vydýš se o tebe uchází Friderich, / takový hrdina přece za to velice stojí, / aby bylo vyslyšeno jeho ohnivě vzdychání. / 5. Město Olomouc ke králi v Prusku: / ‚Sice se o mě uchází Friderich, / uchází se vskutku vroucně a z celého srdce, / on mě ale přece nikdy nebude zvat svou, / já chci navždy zůstat pannou.‘ / 6. Velitel pevnosti k Prusům: / Marschall vyhlíží z Olomouce a říká: / ‚Vy pánové, nic z toho nebude, / protože již Daun houfně rukuje, / aby vám po zásluze ukázal cestu!‘ Rytina Josepha Erasma Bellinga (2–1780) z roku 1758. Moravská zemská knihovna v Brně, sign. R - R 33,53.

Laudonem a znepokojovat Prusy během jejich pochodu. Dne 6. července 1758 dorazily Šiškovicev jednotky do Vysokého Mýta. Nedaleko před městem nemohli zmožení koně dál táhnout děla, jež proto musela zůstat na silnici. K jejich ochraně určil generálmajor Šiškovič oba prapory „Haller“ a jeden granátnický prapor. Teprve 7. července ráno vtáhli opozdilci do Vysokého Mýta. Počasí bylo velmi nepříznivé, trvalý déšť proměnil cesty v bahniska, vojáci již od 1. července neobdrželi žádný chléb. Generálmajor Šiškovič psal polnímu maršálkovi Leopoldovi hraběti von und zu Daun: *„Vaše Excellence si nedovede představit bídu některých jednotek...“*¹⁶

10. července 1758 se polní podmaršálek G. Laudon a generálmajor J. Šiškovič setkali v Chocni s jízdou vedenou generálmajorem Jean-Baptistem hrabětem de St. Ignon (1721–1763). Laudon a Šiškovič pak postupovali dále na Borohrádek, oba prapory „Haller“, granátnický prapor a těžká jízda zůstaly pod velením generálmajora hraběte de St. Ignon v Chocni. Prusové pokračovali v pochodu na Hradec Králové, generálmajor Šiškovič postoupil s částí pěchoty do Týniště nad Orlicí a polní podmaršálek Laudon setrval v Borohrádku.

Další možnost se proslavit nastala pro generálmajora Josipa svobodného pána Šiškovice během tažení ve druhé polovině roku 1758. Zatímco pruský král válčil s Rusy v Braniborsku, postupovala druhá pruská armáda vedená korunním princem Jindřichem v červnu z Frank do Krušnohoří, kde se utábořila ve městě Zschopau. Císařsko-královská armáda pod velením polního maršálka Leopolda von und zu Daun táhla z Čech do Horní Lužice. Od poloviny srpna do poloviny září ležela c. k. armáda v opevněném táboře nedaleko pevnosti Stolpen. Friedrich II. se rozhodl začátkem října postoupit do Slezska, polní maršálek Daun následoval Prusy po jejich pravém boku a 7. října 1758 zaujal nové postavení poblíž obce Kittlitz. Pruská armáda se na přímý rozkaz krále Fridricha II. utábořila mezi obcemi Hochkirch a Lauske proti vůli jeho generálů, kteří toto rozhodnutí považovali za velice riskantní.

Při poradě císařských generálů se polní maršálek Leopold hrabě von und zu Daun rozhodl na Prusy v ranních hodinách 14. října zaútočit. Generálmajor Josip svobodný pán Šiškovič, jenž velel několika praporům granátníků, byl přidělen k avantgardě, která měla jako první zaútočit na pravé křídlo Prusů a na velkou dělostřeleckou baterii vybudovanou před obcí Hochkirch.

Když udeřily hodiny na věži kostela v Hochkirchu pátou hodinu ranní, započal útok císařského vojska. Jeho avantgardu tvořily kromě Šiškovičových granátníků lehké uherké pluky „Erzherzog Ferdinand“, „Josef Esterházy“, „Nikolaus Esterházy“ a několik stovek hraničářů. Oba pruské dobrovolnické prapory Prusů, jež měly za úkol chránit velkou dělostřeleckou baterii nalevo od jejich postavení, nestačily klást odpor. Většinu z jejich mužů hraničářů podřezali hrdla, zbytek prchal. Vše se odbylo rychle a v poměrně tichu. Pruští dělostřelci ještě většinou leželi ve svých stanech, když císařští již zneškodňovali jejich děla. Tma a mlha ztěžovaly orientaci a bojující ohmatávali pokrývky hlav svých protivníků, aby zjistili, zda se jedná o pruské granátníky, kteří nosili vysoké medvědice, nebo pruskou pěchotu v trojrohých kloboucích. Mezitím v pruském táboře zazněly trubky na poplach, několik pruských granátnických rot se rychle zformovalo, postupovalo proti císařským oddílům a podařilo se jim zatlačit je zpět. V této nebezpečné situaci se objevilo v zádech Prusů několik švadron Laudonovy jízdy, jimž se podařilo Prusy rozehnat. Polní maršálek Daun vrhal stále čerstvé pluky do boje, které se přenesly do středu obce Hochkirch. Nejurputnější boj vzplanul o hřbitov okolo kostela, za jehož zdí se urputně bránil 1. prapor pruského pluku „Markgraf Karl“. Podle očitých svědků byla dlažba okolo hřbitova

kluzká od prolité krve (ulička kolem kostela se dodnes nazývá Blutgasse, tj. Krvavá ulice). Jen několika málo fyzilírům pluku „Markgraf Karl“ se podařilo probít se ke svým, větší na vojáků praporu včetně majora Simona Moritze Wilhelma von Langen byla mrtva. I na těchto bojích o hřbitov se Šiškovci granátníci podíleli. Sám generálmajor Šiškovci zde byl opět vážně zraněn, jeho granátníci jej museli odnést na obvažiště. Kolem desáté hodiny dopoledne 14. října vydal Friedrich II. rozkaz k ústupu, císařské armádní sbory tak dosáhly jedno ze svých největších vítězství ve slezských válkách.¹⁷

Po svém uzdravení se generálmajor Josip svobodný pán Šiškovci vrátil k armádě, v zimních měsících roku 1758 mu bylo svěřeno velení nad jednotkami chránícími horské průsmyky mezi městečkem Hostinné a moravskou hranicí. Na počátku tažení roku 1759 převzal opět velení nad svou granátnickou brigádou, s níž dosáhl 20. listopadu v bitvě u Maxen v Sasku mimořádného úspěchu. Šiškovci stál v čele předvoje armády složeného z následujících jednotek: 4 eskadrony husarského pluku „Szechényi“, 1 rota karabiníků kyrysnického pluku „Schmerzing“, 1 rota karabiníků kyrysnického pluku „Serbelloni“, 5 rot granátníků z různých pluků, 2 čtyři hraničářů (neznámo z kterého pluku).

Krátce před střetnutím přituhlo, cesty byly zledovatělé, všude ležel sníh. Sbor pruského generálporučíka Friedricha Augusta von Finck (1718–1766), jenž sestával z přibližně 16 000 mužů, pochodoval od obce Klingenberg na Maxen. Polní maršálek Leopold hrabě von und zu Daun nechtěl nechat operovat tento sbor za svými zády, vydal se tedy s přibližně 32 000 muži naproti Finckovu sboru. Ráno 20. listopadu začali císařští postupovat ve čtyřech kolonách proti Prusům a ti se stáhli na vršky za obcí Hausdorf. Šiškovci granátníci, podporovaní hraničáři, se vyšplhali po kluzkých úbočích protější pahorkatiny a vytáhli tam i osm dvanáctipalcových děl. Pod jejich palbou zaútočili na Prusy na protější kopci. Po urputném boji, v němž měly obě strany značné ztráty, Prusové návrší vyklidili. Granátníci neprodleně dopravili děla i na toto návrší a zaútočili znovu na nepřítele v jeho nových pozicích před obcí Maxen. Dva pruské prapory byly téměř zničeny, Prusové na to vyklidili i Maxen a vesnice lehla popelem.

Generálporučík Finck se v noci stáhl se zbytky svého sboru a snažil se proniknout k obci Burkhardtswalde, ale všechny cesty byly obsazené císařskými. Ráno 21. listopadu 1759 se generálporučík Finck vzdal, do zajetí padlo 13 741 jeho mužů, mezi nimi devět generálů a na pět set důstojníků. Generálporučík Friedrich August von Finck zůstal v zajetí až do podepsání míru v únoru 1763. Byl pak postaven před vojenský soud, který ho degradoval a odsoudil na rok vězení v pevnosti Spandau. Po svém propuštění Finck odešel do dánských služeb, kde sloužil v hodnosti generála, avšak jen krátce, poněvadž 24. února 1766 zemřel.

Generálmajor Josip svobodný pán Šiškovci byl na základě svých bojových úspěchů v posledních dvou letech povýšen 9. listopadu 1759 na polního podmaršálka a v roce 1760 byl jmenován náčelníkem generálního štábu po polním zbrojmistru Franzu Moritzovi hraběti von Lacy (též Lascy, 1725–1801), jenž tohoto roku velel samostatné armádě. Polnímu podmaršálku Šiškovci v této funkci podléhal pluk tzv. štábních dragounů, kteří vykonávali během tažení strážní službu u štábu armády a sloužili štábu i jinak. Velitelem této jednotky byl roku 1760 podplukovník Friedrich baron von Zezschwitz. Kromě toho se polní podmaršálek Šiškovci stal majitelem pluku jízdních polních myslivců, založeného polním zbrojmistrem hrabětem von Lacy v roce 1759. Velitelem tohoto pluku byl major Karl baron Enzenberger, pluk příslušel k pionýrskému sboru, ale už roku 1763 byl zrušen. Do konce sedmileté války sloužil polní podmaršálek Josip svobodný pán Šiškovci ve

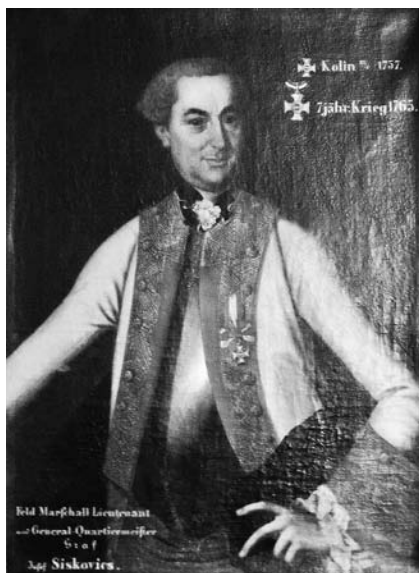
štábu hlavní armády pod velením polního podmaršálka Leopolda hraběte von und zu Daun, zúčastnil se tak bitvy u Torgau v severozápadním Sasku 3. listopadu 1760, v níž byl polní podmaršálek Daun těžce zraněn.¹⁸ [obr. 2]

15. října 1762 byl polní podmaršálek Šiškovici jmenován majitelem uherského pěšího pluku č. 37 po zemřelém polním podmaršálku Josefu hraběti Esterházy de Galántha (1714–1759). U pluku, jemuž velel plukovník Nikolaus Lumaga (?–1798), se ovšem nezdřezoval. V roce 1763 se Josip Šiškovici stal členem Dvorské válečné rady a v následujících letech působil většinou jako vojensko-politický komisař v Sedmihradsku po boku tamních vojenských guvernéřů – generála jezdeckta Adolfa Nikolause svobodného pána von Buccow (1713–1764), později generála jezdeckta Andrease hraběte Hadika von Futak (1710–1790).

Adolf Nikolaus hrabě von Buccow obdržel v roce 1762 za úkol nově uspořádat hraničářské pluky v Sedmihradsku. Do těchto pluků měli být povoláni i příslušníci národnostní skupiny Sikulů, kteří do té doby užívali značná privilegia. Sikulové se proti tomu bránili, jejich předáci se sešli na přelomu let 1763 a 1764 u obce Madéfalva, kde se radili o dalším postupu. Polní podmaršálek Josip Šiškovici byl povinen povstání Sikulů potlačit. Ačkoliv původně navrhl, aby pouze povstalci ozbrojení palnými zbraněmi byli tvrdě potrestáni a sedláci ozbrojení jen vidlemi či jiným polnohospodářským náčiním byli šetřeni a jízdou pouze zahánáni do svých vesnic, způsobila rozvášněná soldateska při útoku na tábor Sikulů 7. ledna 1764 masakr, při němž zahynulo okolo 400 lidí, mezi nimi ženy i malé děti. Tento masakr vešel do dějin pod názvem *siculicidium*. Mnoho Sikulů nato uprchlo do blízké Moldávie.

Poté, kdy císař Josef II. založil nový, komandérský stupeň Vojenského řádu Marie Terezie, byl Josip Šiškovici jedním z prvních takto vyznamenaných důstojníků – v 10. promoci 15. října 1765 obdržel komandérský kříž tohoto řádu. Dne 25. ledna 1767 byl povýšen na polního zbrojmistra, dekret byl datován zpětně k 18. prosinci 1766. Byl pak jmenován do funkce generálního inspektora hraničních oblastí a pověřen provedením změn v hraničářských plucích (redukci stavů, zrušením granátnických rot apod.). Za své zásluhy v této oblasti byl 13. října 1775 povýšen do stavu říšských hrabat a zároveň byl jmenován velícím generálem v Haliči. K 30. dubnu 1779 pak převzal stejnou funkci v Praze a stal se velícím generálem v Čechách.

Josip Šiškovici byl ženat s Barborou baronkou von Harruckern (1739–po 1783); svatba se konala 9. ledna 1759 ve Vídni, v manželství se nenarodily žádné děti.

Obr. 2. Polní podmaršálek a generální ubytovatel Josip hrabě Šiškovici je vyobrazen s rytířským a komandérským křížem Vojenského řádu Marie Terezie. Repro: Hrubant, A. – Listmayr, B.: Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt. Wiener Neustadt 2013.

Polní zbrojmistr Josip hrabě Šiškovič zemřel 28. prosince 1783 v Praze ve věku 64 let. Byl pohřben v katedrále sv. Víta, a to v kapli sv. Zikmunda Burgundského, kde se dodnes nachází jeho náhrobek [obr. 3] nesoucí tento nápis:

D. O. M.

MEMORIAE IOSEPHI COMITIS A SISKOWICS EX MAGNATIBVS HUNG.
ADOLESCENS BELLO TVRCICO ARTIS MILITARIS TIROCINIUM POSVIT
POSTEA OMNES MILITIAE GRADVS CVM LAVDE EMENSVS
BELLO BORVSSICO TERTIO LEGIONEM PEDITVM DVXIT
HOSTIBVS AD PLANIANUM VICTIS ET OLOMVICIO OBSIDIONE LIBERATO
MAGNUM VIKTORIAE INSTRVMENTVM FVIT
MOX SVMMIS IN MILITIA HONORIBVS ET INTER ORDINIS THERES. EQQ.
COMENDATORIS DIGNITATE AVCTVS
NOVIS SVBINDE IN REM PUB. MERITIS SVAM FIDEM ET PRUDENTIAM
M. THERESIAE AUG. ET IMP. CAES. JOSEPHO II. AUG. ITA PROBAVIT
VT EVM SIBI ESSE A BELLICIS ET SECRETIORIBVS CONSILIIS
DEINDE REI TORMENTARIAE SVISQVE IN GALICIA TANDEM IN BOHEMIA
EXERCITIBVS PRAEFECTUM VOLVERINT
VIXIT ANNOS LXIV. ALIIS MAGIS QVAM SIBI
HEROI CIVIBVS AEQVE AC MILITIBVS CARO
CHRISTIANI HOMINIS OFFICIUS EGREGIE FVNCTO
CONIVGI SVO DILECTISSIMO
BARBARA L. B. AB HARRUCKERN MAERENS PONI CVRAVIT

Překlad nápisu:

Bohu nejlepšímu největšímu.

Na památku Josefa hraběte Šiškoviče (pocházejícího) z uherské šlechty.

Jako mladík se vyučil ve vojenském umění v turecké válce,
později s vyznamenáním dosáhl všech vojenských hodností.

V pruské válce vedl třetí pluk pěchoty
a poté, kdy byli nepřátelé poraženi u Plaňan¹⁹ a Olomouc byla osvobozena z obležení,
stal se velkým nástrojem vítězství.

Brzy dosáhl nejvyšších vojenských poct a byl obdařen důstojností
nositelem rytířského a komandéřského Tereziánského řádu.

Novými zásluhami o stát natolik prokázal svou věrnost a prozíravost
vůči nejvznešenější císařovně Marii Terezii a nejvznešenějšímu císaři Josefovi II.,
že ho učinili vojenským a tajným radou,
velitelem dělostřelectva a poté velitelem svých vojsk
v Čechách a Haliči.

Žil 64 let.

Hrdinovi občanů, vojáky milovanému,
který výtečně plnil povinnosti křesťanského člověka více pro druhé než pro sebe,
svému nejmilejšímu manželovi
nechala zbudovat truchlící Barbara baronka z Harruckernu.

Obr. 3. Náhrobek polního zbrojmistra Josipa hraběte Šiškovice, kaple sv. Zikmunda Burgundského v katedrále sv. Víta v Praze. Foto: Stanislav Příbyl.

38. Franz Maximilian baron Jahnus von Eberstädt, c. k. polní podmaršálek

Tento důstojník pocházel ze starého durynského šlechtického rodu, jehož mnozí příslušníci sloužili v c. k. vojsku. Jeho otec Adolf Wilhelm baron Jahnus von Eberstädt (?–1731) dosáhl 7. června 1727 hodnosti polního podmaršálka, zemřel roku 1731 v seвероitalském městě Tortona, jehož byl guvernérem.

Franz Maximilian baron Jahnus von Eberstädt (psán též von Eberstedt) se narodil 16. srpna 1711. Po studiích v Jeně v letech 1729–1732 vstoupil ve věku 21 let do jednoho c. k. pěšího pluku v nejnižší hodnosti praporčíka. Relativně rychle postupoval v armádní kariéře, v roce 1742 byl již podplukovníkem v pěším pluku „Leopold Daun“ č. 59.

Podle *Ordre de Bataille* z roku 1744 se podplukovník Jahnus von Eberstädt tehdy nacházel se svým plukem v Porýní ve sboru polního maršálka Otty Ferdinanda hraběte von Abensperg und Traun (1677–1748).²⁰ Po vpádu Prusů do Čech se sbor vrátil do Čech, velení sboru převzal princ Karel Lotrinský (1712–1780). S jeho armádou se podplukovník Jahnus von Eberstädt zúčastnil v roce 1745 bitev u Hohenfriedeburgu (nyní Dobromierz v Polské republice) a Žďáru u Trutnova, jež obě skončily porážkou císařských oddílů.

V roce 1746 byl pluk F. M. Jahnuse von Eberstädt přemístěn do Itálie k armádě polního maršálka Ulyssese říšského hraběte Browneho barona de Camus und Mountany (1705–1757), s nímž Jahnus von Eberstädt bojoval 15. června toho roku v bitvě u Piacenzy,²¹ kde utrpěl svoje první zranění. Po bitvě mu byl přidělen menší sbor, s nímž se osvědčil v tzv. „malé válce“ mezi řekami Tidone a Trebbia. Koncem roku se zúčastnil tažení do Provence. Zde velel dobrovolnickému sboru a deseti granátnickým rotám. Posílen jednotkou Karlovackých hraničářů dobyl po přechodu řeky Var francouzské postavení u obce St. Laurence.

Po návratu do Itálie a podepsání míru v Cáchách 18. října 1748 byl podplukovník Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt vyslán do oblasti tzv. Vojenské hranice, kde dostal za úkol nově organizovat tamní hraničářské pluky. Již z tažení do Provence měl dobré zkušenosti s těmito statečnými vojáky, a tak byl 5. února 1750 jmenován plukovníkem Brodského hraničářského pluku. V roce 1754 převzal stejnou funkci v Petrovaradínském hraničářském pluku.

S tímto plukem a několika rotami Varaždínských hraničářů kryl plukovník Jahnus von Eberstädt od srpna roku 1757 zemské hranice mezi dolnoslezskými městy Landeshut (nyní Kamieńna Góra v Polské republice), Schmiedeberg (nyní Kowary tamtéž) a Hirschberg (nyní Jelenia Góra tamtéž). U Landeshutu byli jeho hraničáři napadeni pruským sborem generála Johanna Friedricha von Kreytzen (1693–1759) s 8 000 muži a 16 děly. Plukovník Jahnus von Eberstädt umístil svá dvě děla na úbočí kopce v boku Prusů a jejich přesná střelba způsobovala Prusům značné ztráty. Současně postupovali Jahnusovi hraničáři se žvlami v rukou proti postavení Prusů, ti náporu neodolali a ustoupili. Během boje byl veliteli pluku zastřelen jeho kůň. Za své dosavadní dobré služby byl Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt dne 21. srpna 1757 povýšen na generálmajora a obdržel v 1. promoci 7. března 1758 rytířský kříž řádu Marie Terezie.

V dalších letech sedmileté války byl generálmajor Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt přidělen ke sboru polního maršálka Gideona Ernsta von Laudon. S jeho hraničáři se mnohokrát osvědčil v tzv. „malé válce“, při přepadu pruského zásobovacího konvoje ve dnech 28.–29. června 1758 u Domašova velel několika rotám Likánských a Petrovaradínských hraničářů. K 9. březnu 1760 byl generálmajor Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt jmenován polním podmaršálkem.

V květnu roku 1760 ve střetnutí u Trutnova měl polní podmaršálek Jahnus von Eberstädt pod svým velením tři prapory Gradištských a Brodských hraničářů. Obsadil pak v polovici června se svými třemi hraničářskými prapory posílenými husarským plukem „Rudolf Pálffy“ č. 6 přechodně Landeshut v Dolním Slezsku (nyní Kamienna Góra).

Dne 23. června 1760 došlo u Freiburgu (nyní Świebodzice v Polské republice) ke střetnutí s Prusy vedenými generálem Hansem Joachimem von Zieten. S pěšími pluky „Batthyányi“, „Andlau“ a svými třemi hraničářskými prapory se generálmajor Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt proti přesile zprvu ubránil. Když se generál von Zieten dozvěděl o porážce pruského generála pěchoty Ernsta Heinricha Augusta de la Motte Fouqué (1698–1774) v bitvě u Landeshutu (nyní Kamienna Góra) 23. června 1760 s císařskou armádou pod velením polního maršálka Ernsta Gideona von Laudon, ustoupil k pevnosti Svidnici (něm. Schweidnitz, nyní Świdnica v Polské republice).²²

Po tomto střetnutí byl polní podmaršálek Jahnus von Eberstädt přidělen ke sboru polního podmaršálka Josipa Draškoviče z Trakošcanu (1714–1765), dislokovanému u dolnoslezské pevnosti Nisy (něm. Neisse, nyní Nysa v Polské republice), aniž se podílel na dalších bojích. Dne 14. června 1760 napsal polní podmaršálek Jahnus von Eberstädt polnímu zbrojmistru Laudonovi o své korespondenci s manželkou pruského plukovníka Bartholomäa d'O, velitele pevnosti Kladsko, z níž se dozvěděl o plukovníkově špatné finanční situaci a zajímal se o to, zda by císařským otevřel brány pevnosti za peněžní odměnu. Podmaršálkovi Jahnusovi nato napsal sám plukovník d'O (irského původu), v tom smyslu, že je poctivý člověk a že, ač je katolík sloužící protestantskému králi, by nikdy svého panovníka nezradil; nicméně Jahnus byl toho názoru, že to nebylo plukovníkovo „poslední slovo“. Král Fridrich II. pokládal plukovníka d'O za viníka pádu Kladska do rukou polního zbrojmistra Laudona ve dnech 20. až 26. července 1760; po válce byl plukovník Bartholomäus d'O vykoupěn z rakouského zajetí, odsouzen pruským vojenským tribunálem, jemuž předsedal generál jezdeckta von Zieten, k trestu smrti a popraven.²³

Možnost se znovu proslavit obdržel polní podmaršálek Jahnus von Eberstädt až na podzim roku 1761, kdy byla jednotkami polního zbrojmistra Gideona Ernsta von Laudon 30. října toho roku dobyta Prusy obsazená pevnost Svidnice. Během hlavního útoku na pevnost měl se svými hraničáři provést klamný útok na tzv. vodní pevnůstku; útočící jednotku vedl hejtman Scezujaz. V pevnůstce bylo vězněno asi 400 zajatců, převážně hraničářů, jimž se podařilo vypáčit dveře vězení a spustit padací most vedoucí do pevnosti.

Obr. 4. Generál jezdeckta Franz Maximilian baron Jahnus von Eberstädt s komandérským křížem Vojenského řádu Marie Terezie, po roce 1772, olejomalba neznámého autora, Múzeum Bojnice. Foto: Harald Skala.

Polní maršálek Jahnus von Eberstädt toho vzápětí využil a kolem sedmé hodiny večerní byla pevnůstka v rukou císařských vojáků.

V posledním roce sedmileté války se polní podmaršálek Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt již neúčastnil větších bojových akcí. Již delší dobu se cítil vrchním velitelem polním maršálkem Leopoldem hrabětem von und zu Daun nespravedlivě hodnocen, a tak po uzavření míru na zámku Hubertusburgu 15. února 1763 požádal o propuštění z aktivní služby. Vzápětí přijal nabídku hanzovního města Hamburku a stal se vojenským velitelem tohoto města, do něhož s celou rodinou i služebnictvem přesídlil na základě cestovního pasu uděleného císařem Františkem I. Lotrinským (1708–1765) dne 18. března 1763.²⁴ V roce 1770 mu nabídla Benátská republika hodnost polního maršála v benátském vojsku. Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt byl ale v Hamburku spokojen a nabídku odmítl. Zemřel v Hamburku 26. ledna 1772 ve věku 61 let. [obr. 4]

Franz Maximilian baron Jahnus von Eberstädt byl od roku 1752 ženat s Christinou Dorotheou hraběnkou von Auersperg (1721–1804), dvorní dámou panovnice Marie Terezie. V jejich manželství se roku 1757 narodil jediný syn Franz Karl. Rovněž ten sloužil později v císařsko-královské armádě a jeho smrtí koncem 18. století rod baronů Jahnusů von Eberstädt vymřel.²⁵

40. Adolf Nikolaus baron von Buccow, generál jezdeckva

Rod baronů von Buccow pocházel z Brunšvicko-lüneburského vévodství na severu Německa. Georg Wilhelm baron von Buccow byl kapitánem v brunšvicko-lüneburské armádě, jeho syn Adolf Nikolaus se narodil 7. ledna 1712 a byl od malička vychováván pro vojenskou životní dráhu. Kdy vstoupil do c. k. armády, není zřejmé, bojoval však v jejich řadách již za války o španělské dědictví a ve válkách s Turky.

Schopného důstojníka si vybral polní maršálek Karel Lotrinský jako svého generálního pobočníka (*General-Adjutant*). Poprvé je Adolf Nikolaus baron von Buccow pochvalně zmíněn v záznamech o střetnutí s Prusy u Týna nad Labem 19. listopadu 1744, v té době měl již hodnost plukovníka. Se čtyřmi dobrovolnickými rotami (*Freikompanien*) a dvaceti husary měl zničit pruské zásoby v Pardubicích. Když jeho odřad dosáhl cíle, stály budovy se zásobami již v plamenech.

Koncem roku 1744 obsadil Buccow město Mittelwalde v Kladsském hrabství (nyní Międzyzlesie v Polské republice). Buccow měl poté vyzvědět sílu a pohyby pruských jednotek ve Slezsku. Vypravil se proto se svou jednotkou do města Patschkau (nyní Paczków v Polské republice) při české hranici, kam dorazil bez problémů 7. prosince 1744. Zjistil, že Prusové tento region již opustili, načež se polní maršálek Karel Lotrinský rozhodl, že nechá přezimovat některé z císařsko-královských pluků na tomto území. Prusové vyklidili i město Oppeln (Opolí, nyní Opole v Polské republice), jež počátkem ledna 1745 obsadil Buccow se svými jednotkami.

Většina císařsko-královských jednotek ve Slezsku náležela k tzv. uherské insurekci pod velením polního zbrojmistra Paula II. Antona knížete Esterházyho de Galántha. Kvalita těchto jednotek byla velice nízká. Generálmajoru Karlu Gustavovi svobodnému pánu von Kheul (1694–1758) se nepodařilo polního zbrojmistra knížete Esterházyho přimět k jakékoli akci proti Prusům. Generálmajor Kheul tedy navrhl polnímu maršálkovi Karlovi Lotrinskému přepadení hornoslezské pevnosti Cosel (Koźlí, nyní Kędzierzyn-Koźle v Polské republice) a navrhl jmenovat plukovníka von Buccow velitelem této akce. Plukovník

von Buccow dostal přidělen pověstný Trenckův pandurský pluk, 200 pěšáků pluku „Joseph Esterházy“, 100 dragounů pluku „Sachsen-Gotha“ a několik dělostřelců (ale ani jediné dělo!). S těmito jednotkami vytáhl plukovník von Buccow 24. května 1745 z obce Löwitz (nyní Lewice v Polské republice) do Reinschdorfu (nyní Reńska Wieś tamtéž), kam dorazil k večeru. Okolo půlnoci se jednotka v tichosti vypravila směrem k hradbám pevnosti; předvoj vedl pruský dezertér Wnorowski. Okolo druhé hodiny v noci překonal Wnorowski s jedním desátníkem a dvanácti pandury přední zákopy, následovaly je další dvě stovky pandurů. Přepad se zdařil a panduři se zmocnili pevnostních děl stojících na valech. Bohužel s nimi nedovedli zacházet a císařsko-královští dělostřelci dosud na valy nedorazili. Panduři ale i bez dělostřelecké pomoci zaútočili na Prusy, takže pevnost Cosel ve čtvrt na čtyři ráno obsadily Buccowovy jednotky. Pruský velitel plukovník von Foris, jeden major a jeden hejtman padli, třináct důstojníků a 583 mužů bylo zajato, 93 z nich se neprodleně přihlásilo do řad císařsko-královské armády. Velitelem jedné setniny pandurů začleněných do jednotek plukovníka von Buccow byl i – tehdy ještě takřka neznámý – hejtman Gideon Ernst Laudon. Posádka pevnosti Cosel nato sestávala z 200 mužů pěšího pluku „O’Gilvy“, 200 mužů pěšího pluku „Joseph Esterházy“ a 200 pandurů, velitelem pevnosti byl jmenován major Flandrini.²⁶ Po této zdařilé akci byl plukovník von Buccow povýšen 3. června 1745 na generálmajora.

V mírovém období mezi 2. slezskou válkou a válkou sedmiletou avansoval generálmajor Adolf Nikolaus baron von Buccow 3. srpna 1754 do hodnosti polního podmaršálka, a to se zpětnou platností k 3. srpnu 1752. V roce 1756 jmenoval vrchní velitel císařsko-královské armády polní maršálek Maximilian Ulysses říšský hrabě Browne baron de Camus und Mountany polního podmaršálka von Buccow velitelem brigády o třech plucích s úkolem střežit hranice mezi Čechami a Kladskem, kromě toho měl polní podmaršálek von Buccow spolupracovat s jednotkami polního zbrojmistra Ottavia Eney Josefa knížete Piccolominiho d’Aragona (1698–1757). Buccowovi se ale nepodařilo přesvědčit Piccolominiho, aby opustil svoje pozice u Hradce Králové a vydal se na pomoc polnímu maršálkovi Brownemu, jenž se připravoval na bitvu u Lovosic.

V bitvě u dolnoslezské vsi Leuthenu (nyní Lutynia v Polské republice) 5. prosince 1757 velel polní podmaršálek von Buccow třem plukům těžké jízdy (byly to kyrysnické pluky „Kalkreuth“ a „Erzherzog Ferdinand“ a dragounský pluk „Hessen-Darmstadt“) na levém křídle bojové sestavy. Buccow se v bitvě vyznamenal, přišel o dva své koně a velel po prohrané bitvě zadnímu voji ustupující armády. Při ústupu se mu podařilo zachránit 19 děl a 2 000 raněných vojáků před zjetím. V následujících týdnech zásobil svídnickou pevnost vším potřebným a postaral se o přemístění velkého skladu z Landeshtutu (nyní Kamienna Góra v Polské republice) do Trutnova. Během zimy znepokojovaly jeho lehké jednotky Prusy ve Slezsku.

30. ledna 1758 byl polní podmaršálek Adolf Nikolaus baron von Buccow povýšen na generála jezdeckta a převzal velení nad čtyřmi pluky těžké jízdy a třemi pluky husarů dislokováných kolem Trutnova. V květnu 1758 byl jeho sbor přemístěn do obce Nikel (nyní Mikulec v České republice) a podřízen polnímu zbrojmistrovi Ferdinandovi Philippu hraběti Harschovi von Almedingen (1704–1792). V červnu se Buccowův sbor nacházel nedaleko Konice na Moravě, jeho úlohou bylo zajistit pohyb Daunovy hlavní armády pochodující k Jevíčku. Polní maršálek Leopold hrabě von und zu Daun dorazil do Jevíčka 16. června a postupoval pak dále přes Protivanov do velkého tábora u Ivanovic na Hané. Během obležení Olomouce Prusy sestával Buccowův sbor z 8 000 mužů (podle pruských

pramenů však pouze z 5 000 mužů) a tábořil u obce Ptení na Prostějovsku, kde „zaměstnával“ část pruských obléhacích jednotek.

Dne 1. července 1758 vydal generál jezdeckta von Buccow rozkaz husarskému pluku „Kaiser“, aby přepadl pruský husarský pluk „Zieten“ v Kostelci na Hané, výsledek byl však minimální. Když pruský král Fridrich II. zrušil obléhání Olomouce, přemístil se Buccowův sbor do Opatovic s úkolem zajistit velké sklady v Letovicích, 5. července se sbor přesunul do Březové nad Svitavou a Borotína, 6. července pak do Poličky. Buccowovi hraničáři se utkali 7. července s pruskou 2. pochodovou kolonou generála Franze Karla Ludwiga von Wied zu Neuwied (1710–1765).²⁷ V roce 1758 byl generál jezdeckta von Buccow též jmenován majitelem kyrysnického pluku, jímž zůstal až do své smrti v roce 1764; téhož roku byl tento kyrysnický pluk s názvem „Kleinholdt“ rozpuštěn.

Ve slavné bitvě u saské obce Hochkirch 14. října 1758 velel generál jezdeckta von Buccow sedmi jezdeckým plukům – byly to kyrysnické pluky „Erzherzog Leopold“, „Stampach“, „Anhalt-Zerbst“, „O'Donell“, dragounský pluk „Batthyányi“ a husarské pluky „Kaiser“ a „Esterházy“. Buccovova jízda byla přidělena k první útočné koloně levého křídla.

V bitvě u Torgau v severozápadním Sasku 3. listopadu 1760 bylo generálu jezdeckta Buccowovi podřízeno pět jezdeckých pluků – kyrysnické pluky „Benedikt Daun“, „Erzherzog

Obr. 5. Polní zbrojmistr (spr. generál jezdeckta) Adolf Nikolaus baron von Buccow s velkohlézdou a velkošerpou velkokříže Vojenského řádu Marie Terezie a s připomenutím bitvy u Torgau 3. listopadu 1760. Repro: Hrubant, A. – Listmayr, B.: Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt. Wiener Neustadt 2013.

Leopold“, „Buccow“, dragounský pluk „Savoyen“ a „Batthyányi“. Během bitvy zachránil včasnou ztečí své jízdy císařskou pěchotu ve velice kritické situaci a zahnal dotírající Prusy. Krátce poté napadl dvě pruské pěší rotý a jeden dragounský pluk, v čele kyrysnického pluku „O'Donell“ zastavil útočící Prusy a udržel svoji pozici až do příchodu tří císařských pěších pluků. Když byl polní maršálek Leopold hrabě von und zu Daun raněn kulkou do stehna, převzal generál jízdy von Buccow na krátký čas velení celé armády až do okamžiku, kdy byl sám raněn, setrval však bez ohledu na své zranění u svých jezdců a velení předal generálu jezdeckta Karlu Claudiu hraběti O'Donellovi von Tyrconell (1715–1771). Pruské vítězství, nijak ale přesvědčivé, bylo přisouzeno Daunově nepřítomnosti na bojišti a císařsko-královská armáda se stáhla do Drážďan.²⁸ Za hrdinství v bitvě u Torgau obdržel generál Buccow v 6. promoci 22. prosince 1761 velkokříž Vojenského řádu Marie Terezie. [obr. 5] Buccovova zranění z bitvy u Torgau měla vážné následky, takže se již nemohl vrátit do aktivní služby v poli. V roce 1762 byl jmenován

gubernátorem Sedmihradska, byl též pověřen reorganizací Vojenské hranice a verbováním rekrutů k hraničním plukům. Zemřel 18. května 1764 v Hermannstadtu (nyní Sibiu v Rumunské republice).²⁹

Adolf Nikolaus baron von Buccow byl ženat, jméno jeho manželky se však nepodařilo zjistit. Jeho syn, Georg baron von Buccow, narozený roku 1737 v Hassbergen v Hannoveru, vstoupil v roce 1758 do c. k. armády, a to jako kornet kyrysnického pluku „Podstatzky“ (tento pluk byl v roce 1775 rozpuštěn). V roce 1758 byl povýšen do hodnosti majora a roku 1775 byl přeložen k husarskému pluku „Barc6“ č. 10. Dne 18. ledna 1779 se během války o bavorské dědictví vyznamenal během dobývání fortu v Oberschwedelsdorfu v Kladském hrabství (nyní Szalejów Górny v Polské republice), za což obdržel rytířský kříž Vojenského řádu Marie Terezie. Později sloužil v dragounském pluku „Lobkowitz“, v roce 1789 avansoval do hodnosti plukovníka a zahynul 5. října 1789 při obléhání Bělehradu.³⁰

Plukovník Georg baron von Buccow byl posledním mužským potomkem svého rodu, jenž v okolí Těšína (nyní Cieszyn v Polské republice) vlastnil do roku 1782 statky Pogorze a Łączka.³¹

48. Karl Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg, c. k. podplukovník

Rod svobodných pánů Laniusů pocházel pravděpodobně z německého vévodství Franky v Porýní. Georg Lanius je roku 1619 zmiňován jako radní ve Würzburgu, rodina pak přesídlila do Chorvatska. Franz Joachim Valentin svobodný pán Lanjus (Lanius) sloužil jako poručík v c. k. pěchotním pluku generála polního strážmistra Wilhelma Moritze svobodného pána von Roth (?–1747) a posléze jako generální auditor v Petrovaradině, zemřel roku 1739. V jeho manželství s Annou Theresií hraběnkou von Thurn, uzavřeném roku 1713, se 25. prosince 1715 ve Varaždíně narodil Franz Joseph svobodný pán Lanjus, roku 1720 přišel na svět jeho bratr Karl Ludwig svobodný pán Lanjus – oba dosáhli generálských hodností v c. k. armádě.

Karl Ludwig svobodný pán Lanjus, narozený roku 1720, vstoupil již v mladých letech do c. k. armády, a to do domobraneckého sboru z povodí Sávy („Saveströmer“, od r. 1753 Petrovaradinský hraničářský pluk, jehož velitelem byl až do roku 1758 Franz Jahnus svobodný pán von Eberstädt). S touto jednotkou bojoval v roce 1744 v jižních Čechách. V říjnu 1744 se snažil polní podmaršálek Johann svobodný pán Ghillányi von Láz und Bernicze (1687–1752) s několika švadronami husarských pluků „Ghilányi“ a „Paul Anton Esterházy“ a jednou rotou domobranců přerušit zásobovací trasy pruské armády. Dne 9. října 1744 došlo u Týna nad Vltavou ke střetnutí s pruským zadním vojem vedeným později proslulým Hansem Joachimem von Zieten. V tomto střetnutí prokázal Karl Ludwig Lanjus svoji statečnost. Císařští měli sice značné ztráty, 63 mrtvých a 169 raněných, podařilo se jim však zničit na Vltavě několik prámů dopravujících 40 000 pecnů chleba pro pruskou armádu. Někdy v tomto roce obdržel Karel Ludwig Lanjus hodnost vrchního hejtmana a velel pak menším, samostatně operujícím jednotkám v jižních Čechách.

V roce 1754 převzal velení Petrovaradinského hraničářského pluku plukovník Franz Maximilian Jahnus von Eberstädt. Když vypukla sedmiletá válka, nacházel se pluk v Čechách a zúčastnil se pak bojových operací ve Slezsku. Dne 13. srpna 1757 porazil plukovník Jahnus von Eberstädt s jednotkou 4 000 hraničářů z různých pluků u Landeshutu (nyní Kamienna Góra v v Polské republice) přibližně stejně silný sbor pruského generála Johanna Friedricha von Kreytzen (1693–1759). Těchto bojů se zúčastnil i Karl Ludwig

Obr. 6. Generálmajor Karl Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg s komandérským křížem Vojenského řádu Marie Terezie a s připomenutím střetnutí u Saubsdorfu (nyní obec Supíkovice v okrese Jeseník) 12. září 1762. Repro: Hrubant, A. – Listmayr, B.: Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt. Wiener Neustadt 2013.

Lanjus, a to již v hodnosti podplukovníka. Byl i při obléhání pevnosti Schweidnitz (Svidnice, nyní Świdnica v Polské republice) mezi 26. říjnem a 14. listopadem 1757, jež skončilo kapitulací pruské posádky.

Podplukovník Karl Ludwig baron Lanjus i jeho bratr Franz Joseph baron Lanjus, jenž sloužil jako rytmistr v kyrysnickém pluku „Erzherzog Leopold“ a od roku 1760 byl jeho velitelem, obdrželi 15. dubna 1757 titul říšských hrabat s přídomkem „von Wellenburg“ (někdy psáno jako „von Wällenburg“).³²

V květnu 1758 přepadl Karl Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg se svými hraničáři pruskou posádku v Arnolticích poblíž Děčína. Na bojišti zůstala stovka mrtvých Prusů, značný počet jich padl do zajetí a císařsko-královskými hraničáři bylo ukořistěno na třicet koní. Vítězům padly do rukou také značné zásoby z pruských vojenských skladů. Několik dní nato rozehnal podplukovník Lanjus u Bílic doprovod pruského konvoje směřujícího od Olomouce do Opavy a ukořistil 300 vozů.

Když se podplukovník Karl Ludwig Lanjus dozvěděl o pruském konvoji je-

doucím z Opavy a doprovázeném několika rotami pod vedením plukovníka Franze von le Noble (1707–1772), připravil na něj past u silnice ze Šternberka do Moravského Berouna. V noci 7. června 1758 ukryl svoje jednotky podél silnice u Německé Loděnice (nyní Horní Loděnice). Prusové se zřejmě o těchto přípravách dozvěděli a zvolili si cestu přes Domašov a Jívovou. Konvoj dosáhl bez dalších problémů pruského tábora před Olomoucí. Když se však plukovník Franz von le Noble se svými jednotkami vracel do Opavy, byl hraničáři přepaden. Prusové zaujali obranné postavení na nízkém návrší a zahájili palbu ze svých tří děl. Hraničáři podnikli bodákový útok v sevěřené linii, Prusy z jejich pozic vytlačili a hnali je před sebou až do údolí, kde byly jejich zbytky porubány tam čekajícími husary. Karl Ludwig hrabě Lanjus byl za své úspěchy v tomto tažení povýšen na plukovníka a velitele pluku.³³

Když táhl polní podmaršálek Philipp Levin svobodný pán von Beck (1720–1768) v srpnu roku 1759 k dolnoslezskému městu Grünbergu (nyní Zielona Góra v Polské republice), vyslal plukovníka Lanjuse jako parlamentáře, aby město vyzval ke kapitulaci. Prusové se snažili jednání protahovat a mezitím z města odtáhnout, Lanjus ale včas polního podmaršálka von Beck o nastalé situaci informoval, a tak přispěl k dostižení pruských uprchlíků.

Dne 11. září 1762 se vypravil pruský generál Le Grand s 800 muži a 200 husary ze slezské pevnosti Neisse (Nisa, nyní Nysa v Polské republice) s cílem zničit Lanjusův nepočetný

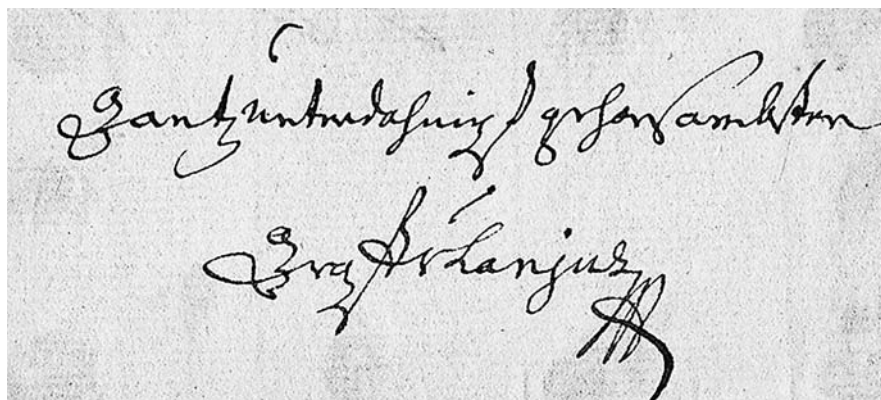
sbor ležící v obci Heřmanovice na Bruntálsku. Pruská pěchota se ukryla v úvozech u obce Písečná, aby podpořila pruské husary, kteří na Heřmanovice postupovali přes Jeseník. Plukovník hrabě Lanjus se nazítří o úmyslu Prusů dozvěděl, rychle přemístil veškerou svoji pěchotu k Písečné a přepadl nic netušící Prusy. Lanjusovi hraničáři zabili dva pruské důstojníky a 121 řadových vojáků, 103 jich zajali, ukořistili dvě děla a mnoho povozů; sami ztratili jednoho důstojníka, sedm mužů a čtyřicet mužů bylo zraněno. Generál Le Grand byl tak donucen, aby se se svým oddílem vrátil do nízké pevnosti.³⁴ [obr. 6]

Za angažovanost v taženích sedmileté války a prokázanou statečnost v nich obdržel Karel hrabě Lanjus von Wellenburg v 9. promoci 11. listopadu 1763 rytířský kříž Vojenského řádu Marie Terezie.³⁵ Dekretem datovaným 27. června 1763 byl povýšen na generálmajora, a to se zpětnou platností k 26. květnu 1759. Osvědčil se i v mírových službách, za což byl 1. května 1773 jmenován polním podmaršálkem, opět se zpětnou platností k 28. květnu 1767. [obr. 7]

Karel Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg zůstal pravděpodobně svobodný a nezařechoval potomky. Zemřel ve Vídni 22. března 1780.³⁶

Jeho bratr Franz Josef hrabě Lanjus von Wellenburg sloužil u c. k. jezdeckva. Dne 28. listopadu 1743 se oženil ve Vídni s Hieronymou Maliziou hraběnkou Caraffovou d'Avella (nar. roku 1723). Ta na základě kupní smlouvy z 18. dubna 1761 zakoupila panství a zámek Vosečany (nyní Osečany) na Příbramsku, přijala svého manžela, tehdy 1. plukovníka výše uvedeného kyrysnického regimentu, do spoluvlastnictví a na tomto základě jim byl propůjčen 16. července 1763 inkolát panského stavu v Království českém. Hieronyma Malizia hraběnka Lanjusová von Wellenburg zemřela v Praze 17. března 1781, a to jako vdova, poněvadž její manžel Franz Josef hrabě Lanjus von Wellenburg, jenž dosáhl hodnosti generála-polního strážmistra (generálmajora), zesnul ve Vosečanech 1. září 1780. Panství a zámek zdědil jejich syn Karl Lanjus hrabě von Wellenburg.³⁷

Lanjusové přestavěli své zámecké sídlo a založili velký park v anglickém stylu. V roce 1795 získala panství a zámek Vosečany koupí Gabriele von Mayersbach.³⁸

Obr. 7. Fragment autografu generálmajora Karla Ludwiga hraběte Lanjuse von Wellenburg: „Gantzunterdanigst gehorsambter Graf v. Lanjus“ – Zcela nejpoddanější poslušný hrabě von Lanjus manu propria (tj. vlastní rukou)“. Zdroj: Antiquariat Petersen, https://www.antiquariat-petersen.de/product_info.php?info=p3687_general-lanjus-von-wellenburg-karl-ludwig-graf.html, vyhledáno 5. 12. 2018.

Závěrem

Obléhání „hraniční pevnosti a hlavního města Olomouce“ se v květnu a červnu 1758 zúčastnilo na 55 tisíc mužů pruské armády pod velením pruského krále Fridricha II., zatímco Olomouc bránilo za jejími hradbami pouze 8 500 mužů. Přesto se Prusům nepodařilo pevnost neprodyšně zvenčí uzavřít. Obléhatele znepokojovaly a postupně obkličovaly jednotky armády polního maršálka Leopolda hraběte von und zu Daun a likvidace pruského transportu ve střetnutí u Guntramovic a Domašova nad Bystřicí rozhodla o debaklu pruských imperiálních záměrů a o záchraně Vídně, metropole habsburské monarchie. Představili jsme v naší studii čelné obránce olomoucké pevnosti z řad její posádky i Daunovy armády, naprostá většina z nich ovšem zůstala historii neznáma, byť přišla na jaře roku 1758 na moravské půdě o život, ať již zbraněmi nepřítelů, či infekčními chorobami, jež kosily tehdejší vojáky i civilisty neméně nelůstově. Výstižně popsal atmosféru tehdejší Olomouce vojenský lékař a poté profesor medicíny na univerzitě ve Freiburgu Johann Mathias Alexander Ecker (1766–1829) pod pseudonymem Johann Alexius Eckberger ve svých *Příspěvcích k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce*, vydaných ve Vídni roku 1788 (tedy o třicet let později), v kapitole XVI. Druhý červenec:³⁹

„To je ten proslulý den, který dme prsa každého vlastence a každého měšťana. To je ten nezapomenutelný den, který vás všechny, šlechtění měšťané, proslavil v očích celého světa jako udatné a svému panovníkovi věrně poddané, který povýšil pro příkladnou věrnost a udatnost mnohé vaše měšťany i vaši městskou radu do šlechtického stavu.⁴⁰ Radujte se tedy v tento slavný den a učte své děti a vnuky, že 2. červenec roku 1758 byl radostným dnem. Vždyť právě v tento den musela dobyvačná odvaha Prusů ustoupit vaší neutuchající udatnosti. 20. květen téhož roku byl děsný a strašný pro vaše ženy a děti, děsný byl i pro vás.⁴¹ Vaše odvaha vzplála, když jste slyšeli řvát pruské kanony od Tabulového vrchu a když první tříštivé bomby ohrožovaly vaše domy ohněm. Často jste táhli spolu s bratrskými válečníky ven z pevnosti a valili jste se jako strhující proud do nepřátelských okopů, abyste zničili tuto pro vás tak nebezpečnou činnost nepřítelů. Nic nemohlo oslabit vaši odvahu, žádná práce, žádná námaha nebyly pro vás dost velké. Snášeli jste klidně zimu, horko, déšť, vítr, hlad a žízeň a prožívali noci beze spánku. Nelekalo vás žádné nebezpečí, šli jste s úsměvem vstříc smrti, která vám hrozila ze všech stran, abyste dokázali, že jste hodni té cti být měšťany města, jež je ochrannou hradbou našich států. Nové útoky zdvojnásobovaly vaši odvahu. Plně připraveni se plížili i členové vaší střelecké společnosti, aby zajali a potrestali opovážlivé, směle postupující Prusy. Vaše dvouhókovnice⁴² zasahovaly i ty vzdálenější. Nepřítel, oloupen Laudonovou chytrostí o nové zásoby,⁴³ prchal a vy jste ho vítězně pronásledovali.“

Johann A. Eckberger poté nabádá Olomoučany, aby se při oslavách 2. července 1758⁴⁴ nezesměšňovali „komickým průvodem všech měšťanů ve zbroji, který vypadá značně maloměřtácky a směšně“, a aby vynaložili částku, kterou tento průvod stojí, „na užitečný pomník svému strážci, udatnému veliteli Marschallovi, na pomník zvětčující vaši statečnost. Nechejte postavit sloup nebo vynaložte tyto peníze na noční osvětlení svých ulic. Postačí to pokrýt výdaje, které jsou v každém městě tak nutné. A kdyby to nestačilo, nechť k tomu moudrá rada přidá vybrané peněžní pokuty, které se – stejně jako v jiných zemích a městech – uvalují na určité pouliční přečiny. Nedbalý hospodář, jenž nechá nahromadit smetí před svým domem, rušící noční zhýralec, příliš shovívavý hostinský, ti všichni ať zaplatí do pokladny na osvětlení několik tolarů a vy tento obnos použijte k udržování čistoty v ulicích a k nočnímu osvětlení.

Vaši radě a vašim měšťanům se potom bude prokazovat čest nejen slovem, udatný, ale rovněž tak proslulým pojmenováním, moudrý⁴⁵.

Zbývá dodat, že pomníku se Ernst Dietrich Marschall svobodný pán von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha, c. k. polní maršálek, nositel velkokříže Vojenského řádu Marie Terezie, říšský hrabě a tajný rada, od Olomoučanů nadočkal. Jeho vyobrazení v životní velikosti, olejomalba Johanna Dominika Kleina st. z roku 1759, je v současné době uložena v depozitáři Vlastivědného muzea v Olomouci.⁴⁶

Poznámky

- ¹ Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 125–142. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část IV. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 154–175. – Viz též Fiala, J.: *Z olomouckých archivů – Obléhání Olomouce pruskou armádou v roce 1758*, <https://archivy.olomouc.eu/archivy/22575>, vyhledáno 6. 12. 2018.
- ² Viz zejm. Thadden, F. L. von: *Feldmarschall Daun. Maria Theresias größter Feldherr*. Wien 1967. – Bělina, P.: *Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II.* Praha 1993. – Bělina, P. – Kaše, J.: *Generál Laudon. Slavný vojevůdce a pán na Bečvárech*. Litomyšl 2017.
- ³ Historii rodu Palášthyovců sepsal ve třech svazcích ostrýhomský biskup Pál Palášthy (1825–1899): *A Palášthyak*. Budapest 1898–1899.
- ⁴ Od roku 1769 jízdní pluk č. 24, v roce 1775 byl tento pluk rozpuštěn. Viz Wrede, A. von: *Geschichte der K. u. K. Wehrmacht. Die Cavallerie. Bd 3/2*. Wien 1901, s. 724. – Schlag, G.: *Unser Leben und Blut für die Königin. Das Husaren-Regiment Fürst Paul Anton Esterházy, 1741–1763*. Eisenstadt 1999, s. 15 a 19.
- ⁵ Tamtéž, s. 165.
- ⁶ Tamtéž, s. 213–214.
- ⁷ Schmidt-Brentano, A.: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*. Wien 2006, s. 72.
- ⁸ Viz Josip Šišković, https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_%C5%A0i%C5%A1kovi%C4%87, vyhledáno 29. 11. 2018.
- ⁹ Toto zvolání účastníků sněmu, též ve znění „*Moriamur pro rege nostro! (Zemřeme pro našeho krále!)*“, adresované na sněmu přítomné české a uherské královně Marii Terezii s půlročním následníkem habsburského trůnu Josefem v náručí je historickým mýtem, byť často malíři zobrazovaným – arcivévoda Josef v té době neopustil Vídeň. Viz Janko, W. Edler von: *Fabel und Geschichte: Eine Sammlung historischer Irrtümer und Fälschungen*. Wien 1880, s. 183.
- ¹⁰ Blažeković, K. von: *Chronik des k. k. 31. Linien-Infanterie-Regimentes, gegenwärtig Grossherzog Friedrich Wilhelm von Mecklenburg-Strelitz*. Wien 1867, s. 10 a 728.
- ¹¹ Tamtéž, s. 10–11 a 728.
- ¹² Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Fünfunddreißigster Theil. Wien 1877, s. 32–34.
- ¹³ Tamtéž, s. 32.
- ¹⁴ Viz *Gefecht bei Klein-Masselwitz*, <https://axioart.com/tetel/gefecht-bei-klein-masselwitz-oberst-josef-baron-de-vettes-k-a84cf>, vyhledáno 7. 12. 2018.
- ¹⁵ St., E. von (Bartsch, Josef August): *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758 – Der Feldzug in Mähren*. Frankfurt am Main 1858, s. 137–153, 224. – Bělina, P. – Romaňák, A. – Andrlé, P.: *Olomouc – Domašov 1758*. Praha – Litomyšl – Moravský Beroun 1998.

- ¹⁶ Blažekovič, K. von (pozn. 10), s. 84.
- ¹⁷ Viz *Die Schlacht bei Hochkirch in der Ober-Lausitz [...], den 14-ten October 1758*, <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/63532/1/>, vyhledáno 26. 11. 2018.
- ¹⁸ Thürheim, A. von: *Feldmarschal Carl Joseph Fürst de Ligne, die „letzte Blume der Wallonen“*. Wien 1877, s. 45–46.
- ¹⁹ Plaňany, městys asi 13 km západně od Kolína. Rozumí se bitva u Kolína, v níž se 18. června 1757 střetla vojska pruského krále Fridricha II. s císařskou armádou polního maršálka Leopolda hraběte von und zu Daun, posílenou o saské jezdecké pluky. Zpočátku nerozhodná bitva skončila vítězstvím početně silnější císařské armády. Její výsledek donutil pruskou armádu ukončit obléhání Prahy a ovlivnil další průběh sedmileté války.
- ²⁰ Thürnheim, A. von: *Feldmarschall Otto Ferdinand Graf von Abensperg und Traun. 1677–1748. Eine militär-historische Lebenskizze*. Wien 1877, s. 156–157.
- ²¹ Duffy, Ch.: *Feldmarschall Browne: irischer Emigrant, kaiserlicher Heerführer, Gegenspieler Friedrichs II. von Preussen*. Wien 1966, s. 173.
- ²² Janko, W. von: *Laudon's Leben*. Wien 1869, s. 150–152, 159.
- ²³ Köhl, E.: *Kommandant d'O und die Bäckerliesel von Glatz. Ein Zeitbild aus den Schlesischen Kriegen Friedrich des Grossen*. Heidenheim 1978. – Szabo, F. A. J.: *The Seven Years War in Europe, 1757–1763*. London 2008, s. 284.
- ²⁴ Pas i s portrétem nositele uchovává Deutsches Historisches Museum, Berlin, pod inv. č. Do 96/61. Viz *Kaiserlicher Frei-Pass für den „Feld-Marschall-Leutnant von Jahnus“, seine ganze Familie, Haus Offiziere, Livree-Bediente und Bagage zur Reise von hier nach Hamburg*. Beigeheftet: *Porträt von Franz Maximilian Freyherr von Eberstädt*; Wien, 18. März 1763, <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/APAOB7VRBBD4HQD57JLZRQW22WVFPVR6>, vyhledáno 25. 11. 2018.
- ²⁵ Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Zehnter Theil. Wien 1863, s. 49–50.
- ²⁶ Janko, W. von (pozn. 22), s. 13–14.
- ²⁷ St., E. von (pozn. 15), s. 134, 136, 150, 169, 171, 214.
- ²⁸ Stellner, F.: *Sedmiletá válka v Evropě*. Praha 2000, s. 249–250.
- ²⁹ Hirtenfeld, J.: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*. Wien 1887, s. 118–119. – Adolf Nikolaus Baron Buccow, https://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Nikolaus_von_Buccow, vyhledáno 29. 11. 2018.
- ³⁰ Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Zweiter Theil. Wien 1857, s. 187. – Hirtenfeld, J. (pozn. 29), s. 221–222. – *Fort w Szalejowie Górnym*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Fort_w_Szalejowie_G%C3%B3rnym, vyhledáno 29. 11. 2018.
- ³¹ J. Siebmacher's *Grosses und allgemeines Wappenbuch*. Vierten Bandes elfte Abtheilung, *Der Adel von Oesterr. Schlesien*. Nürnberg 1885, s. 117.
- ³² Siebmacher, J.: *Großes und allgemeines Wappenbuch*, Bd 4, Abt. 9, *Böhmischer Adel*. Meraviglia-Crivelli, R. J. von (Bearb.). Nürnberg 1886, s. 141.
- ³³ St., E. von (pozn. 15), s. 61, 65, 120, 132.
- ³⁴ *Gazette de Cologne*, 1762, 1r Octobre, s. 2. – Dobson, J.: *Chronological Annals of the War: From Its Beginning to the Present Time*. Oxford 1763, s. 260.
- ³⁵ Hirtenfeld, J. (pozn. 29), s. 194–196.
- ³⁶ Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Vierzehnter Theil. Wien 1857, s. 128–129. – Wrede, A. von: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*. Bd I. Wien 1898, s. 288n.
- ³⁷ Kneschke, E. H.: *Neues allgemeines deutsches Adels Lexicon*. Bd 2. Leipzig 1860, s. 219. – Týž: *Neues allgemeines deutsches Adels Lexicon*. Bd 5. Leipzig 1864, s. 395.
- ³⁸ *Zámek Osečany*, <http://www.stredoceske-zamky.cz/zamekosecany.html>, vyhledáno 1. 12. 2018.
- ³⁹ Viz Spáčil, V.: *Kdo byl Johann Alexius Eckberger. Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 46, s. 71–77.
- ⁴⁰ Spáčil, V. a kol.: *Odměna za věrnost a statečnost*. Olomouc 1998.

- ⁴¹ Obléhatelé zahájili bombardování pevnosti ne 20., ale 29. května 1758, pruská dělostřelba byla ukončena v noci na 2. července 1758, kdy Prusové své pozice u Olomouce opouštěli.
- ⁴² Těžké hradební pušky opatřené u ústí hlavně jedním hákem (hákovnice) nebo dvěma háky (dvouhákovnice), sloužící jako opora o hradební zeď nebo střílnu.
- ⁴³ Narážka na rozprášení pruského transportu ve střetnutích u Guntramovic a Domašova nad Bystřicí ve dnech 28. a 30. června 1758.
- ⁴⁴ Tj. během každoročních oslav ukončení pruského obléhání Olomouce, viz Fiala, J.: Oslavy osvobození Olomouce z pruského obležení roku 1758. I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2008, č. 296, s. 3–22. – Týž: Oslavy osvobození Olomouce z pruského obležení roku 1758. II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2009, č. 298, s. 105–133.
- ⁴⁵ Eckberger, J. A.: *Charakteristische Beiträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz. – Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce*. Přípr. Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. Olomouc 1998, s. 195–197.
- ⁴⁶ Inv. č. V 1793. Viz Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část I. (pozn. 1), s. 110.

SUMMARY

Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758. Part V.

Jiří Fiala – Harald Skala

In 2014, we published a contribution in *News from the Regional Museum in Olomouc* entitled *Gallery of Military commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758. Part I*. In addition to a chronological overview of this siege, this contribution contained a list of 41 commanders who took part in the defence of the Fortress of Olomouc, as well as the biographies of; two of the leading officers: Field Marshal Lieutenant Baron Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771) and Field Master of the Ordnance (FZM) Claudius Hyacinth von Bretton (1697–1779). This list of commanders should be completed with the name of several additional officers: 42. Lieutenant-Colonel Johann Leopold von Uttmann, who led a battalion of IR “Neipperg” sent to Olomouc to support its garrison; 43. Grenadier Captain Louis de Bellerose from the same regiment, one of Uttmann’s subordinates; 44. Captain Karl Baron Huff von Kandersdorf (1734–1798) who participated during siege in the successful conveying of reinforcements sent by General-Major Friedrich Ferdinand Baron von Bülow (1712–1776); 45. Lieutenant-Colonel Wenzel Pawlowsky von Rosenfeld (?–1778), engineer during the siege of Olomouc in 1758 who provided Field Marshal Count Daun with important advices; 46. Ludwig Rudolph Baron Ripke (1723–1796) who erected 30 pontoon bridges in the neighbourhood of Olomouc to enable Imperial troops to cross rivers and creeks during the siege of Olomouc in 1758; 47. Major Heinrich Baron Voith von Salzburg (around 1715 – after 1765) who participated with some squadrons of his dragoon regiment in the capture of the Prussian convoy near Domstadt I between 28 and 30 June 1758 and who afterwards carried to Field Marshal Leopold Count Daun the message of this victory; 48. Lieutenant-Colonel Ludwig Count Lanjus von Wellenburg (1720–1780) who also distinguished himself in the victory at Domstadt I. The following officers, originating from various countries, built a multicoloured mixture of nations: 49. Captain Thume Chevalier Caldwell (1733–1761) of Irish origin; 50. Lieutenant-Colonel

Johann Count Rhédy (?–1768) from old Transylvanian nobility; 51. Colonel Carlo Caramelli Count Castiglione-Fallet (1716–1788) born in Italian Piedmont; 52. Hussar Captain Joseph Baron Graffenstein (1719–1766) of Hungarian origin; 53. Captain Franz (or Frank) Baron Nangle (1720–1781) born in Rothesay on the Isle of Bute in Scotland; 54. Captain Franz Karl Baron Riese (1721–1786), from the Belgian city of Bruges; and last but not least 55. Captain of Imperial Artillery Johann Theodor Baron Rouvroy (1727–1789) born in Luxembourg.

In the year 2015, we published in the aforementioned News from the Regional Museum in Olomouc the second part of our contribution, containing biographies of four additional important officers: Field Marshal Lieutenant Josip Kazimír Count Drašković von Trakošćan (1714–1765); Field Marshal Lieutenant Pierre-Philippe Baron de Béchade, Seigneur de La Rochepine (1694–1776), a notable fortress architect; his son, Major Johann Baptist Baron Béchade (sometime written Bechardt, 1728–1788); and Colonel Ernst Friedrich Alexander Giannini Marchese Carpeneto-Suavio (1719–1775) who, by his disastrous marriage with Baroness Leopoldine von Poppen, caused some displeasure among the catholic clerics of Olomouc.

In the year 2016 we presented biographies of additional officers: Major-General Heinrich Baron Voith von Salzburg (1710?–1760); Colonel Karl Baron von Simbschen (between 1710 and 1715–1793); Colonel-Lieutenant Robert von Amelunxen (?–?); Major Josef Maximilian Tillier (1726–1788); Colonel Anton von Calveria (?–?); Major Franz Johann Count Walderode-Eckhausen (?–?); Colonel Franz Joseph Servatius Basselet de La Rosée (?–after 1778); Lieutenant-Colonel Adolf Nicolas Alfson (1704–1779); Captain Nikolaus Steinmetz (1719–1789) and Captain Simon Leopold Baron Mitterstiller (1723–1792).

In the year 2017 we published biographies of officers, who defended Olomouc during the Prussian Siege of this City in 1758 “extra muros”. They are Colonel Mihajlo Mikašinović (1715–1774), a member of an old Serbian family, Major-General Ferdinand Friedrich Baron Bülow (1712?–1776), a Baltic German from Courland (today the Republic of Latvia), Lieutenant-Colonel Jacob Robert Count Nugent-Westmeath (1720–1794) of Irish descent and to Field Marshal Lieutenant Charles-Joseph Marquis Canon de Ville (1711–1792), born in Nancy, formerly the capital of the Duchy of Lorraine.

We now present last biographies of additional Imperial and Royal officers who took part in the defence of Olomouc during the Prussian siege of the city in 1758: Colonel Josef Palásthy de Palást et Keszihósz (1717–past 1784), Field Marshal Lieutenant Josip Baron Šišković (Siskovitz, 1719–1783), originally Croatian and buried in Prague, Field Marshal Lieutenant Franz Maximilian Baron Jahnus von Eberstädt (1711–1772), Field Marshal Lieutenant Adolf Nikolaus Baron von Buccow (1713–1764) and Lieutenant-Colonel Karl Ludwig Count Lanjus von Wellenburg (1720–1780).

The biographies of Field Marshal Leopold Joseph Count Daun (1705–1766) and Field Marshal Gideon Ernst Baron Loudon (1716–1790), although not included as comprehensive monographs of these military commanders, are already widely available.

Renesanční kamnové nástavce z Opletalovy ulice v Olomouci

Lukáš Hlubek

ABSTRACT

Renaissance Stove Extensions from Opletalova Street in Olomouc

Among the many items held by the Regional Museum in Olomouc are two stove extensions with polychrome, glazed front walls. Both items were discovered between 1877 and 1878 during the renovation of house number 364, Opletalova Street, Olomouc. This article deals with the history of the house and the dating of both stove extensions, which based on analogous examples, can be dated back to the 16th century.

KEY WORDS: Olomouc, the Dietrichstein Palace, 16th century, stove extension, polychrome glazed tiles

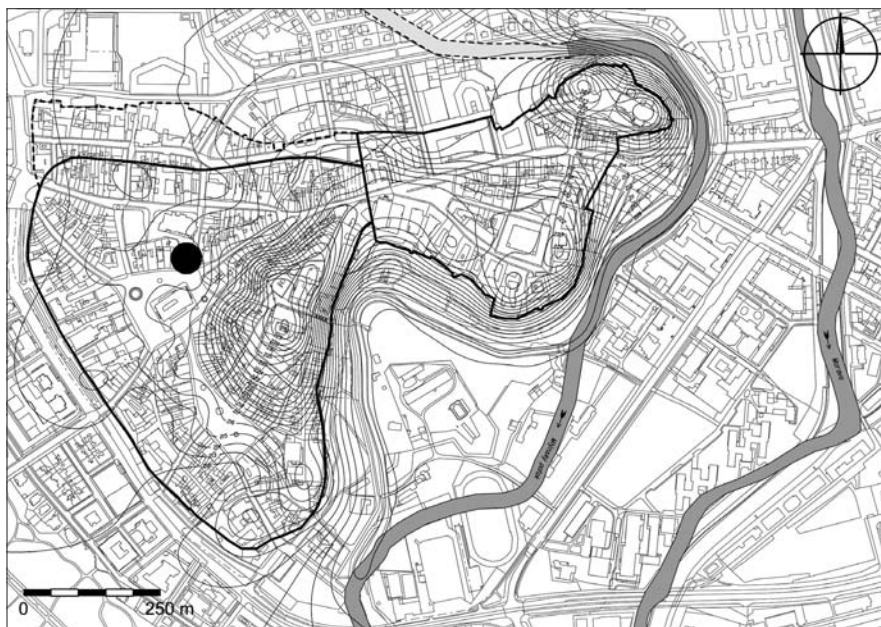
Úvod

V průběhu poslední čtvrtiny 19. století došlo v Olomouci k rozmachu stavebních prací, které souvisely zejména se zrušením statutu zemské pevnosti. Tím pádem mohlo dojít k následnému zboření městských bran i hradeb, vzniku okrasných parků a zavádění městské hromadné dopravy. Všechny tyto změny umožnily po letech stagnace hospodářský rozvoj města dosud sevřeného městským opevněním.¹ V historickém jádru začaly být přestavovány a zvelebovány domy či paláce významných podnikatelů a předních městských představitelů v duchu „nové doby“.² Během těchto stavebních zásahů byly často nacházeny nejrůznější pamětihodnosti, které se výběrově dostávaly do tehdejších muzeí.

V letech 1877–1879 byl v Olomouci postaven nový dům č. p. 604 (dnes Opletalova ulice č. o. 1) v prostoru mezi olomouckým Horním a tehdejším Mořickým náměstím [obr. 1]. Tento dům vyrostl v sousedství tzv. Dietrichsteinského paláce (č. p. 364) situovaného na Horním náměstí (dnes č. o. 9). Bez bližších náleзовých okolností odtud věnoval majitel E. Maya do sbírek Průmyslového muzea císaře Františka Josefa (Kaiser Franz Josef Gewerbe Museum Olmütz) dva kamnové nástavce s polychromně glazovanou čelní stěnou, kterým se budeme v dalším textu věnovat.

Výsledky stavebněhistorického výzkumu a historie domů č. p. 364 a č. p. 604

Historie obou domů spolu do značné míry souvisí. Původně na Horním náměstí stál pouze dům č. p. 364. Jeho stavebněhistorický průzkum provedl v letech 1958–1960 konzervátor státní památkové péče Josef Kšíř.³ Nicméně průzkum neproběhl v plném rozsahu, ale jen tam, kde to umožňovala stavba. I přesto se Josefu Kšířovi podařilo

Obr. 1. Olomouc, Opletalova ulice č. p. 604. Místo nálezu kamnových nástavců vyznačeno kroužkem. Digitalizace: Jan Grégr.

zrekonstruovat původní dispozici domu. Stávající budova na Horním náměstí se původně skládala ze tří středověkých domů, z nichž nejstarší může pocházet z druhé poloviny 13. století. Je velmi pravděpodobné, že jej zničil požár v roce 1398. Následně byl dům obnoven, nebo nově postaven a opatřen podloubím. Během druhé poloviny či na konci 15. století dům poškodil další požár a středověké podloubí zaniklo. V letech 1561–1596 se výrazně zvyšovala cena celé nemovitosti, z čehož J. Kšír odvodil, že nepochybně došlo ke sloučení původních tří středověkých domů do jediné stavby.⁴ Větší stavební zásahy proběhly v období třicetileté války, kdy dům zasáhl dělostřelecký granát, a na počátku 18. století stavbu opět zachvátil oheň. Další výraznou přestavbu iniciovali v letech 1877–1879 majitelé Mayovi. Nechali zbourat celé severní (hospodářské) křídlo a na jeho místě vystavět nový dům, jenž dostal č. p. 604. Roku 1890 dům opět poničil požár a následovala další oprava.⁵

První písemná zmínka o popisované nemovitosti se váže k roku 1450, kdy jej Jan a Alžběta z Cách prodali Petru Krautstengelovi a Janu Weiglovi. Následného majitele známe až z roku 1531, a to Jana Spissera. Roku 1561 kupuje dům Bartoloměj Mucha za 2 200 zlatých. Novým majitelem se roku 1576 stává obchodník se suknem Jáchym Jepner, který roku 1580 umírá a v domě po sobě zanechává soukenický krám i další movitý majetek.⁶ Po pěti letech si sledovanou nemovitost pořídil Tobiáš Mucha za 3 500 zlatých. Následný odkup proběhl roku 1596, kdy dům získává Leonhard Znamer. Jeho cena opět výrazně vzrostla, tentokrát na 4 300 zlatých.

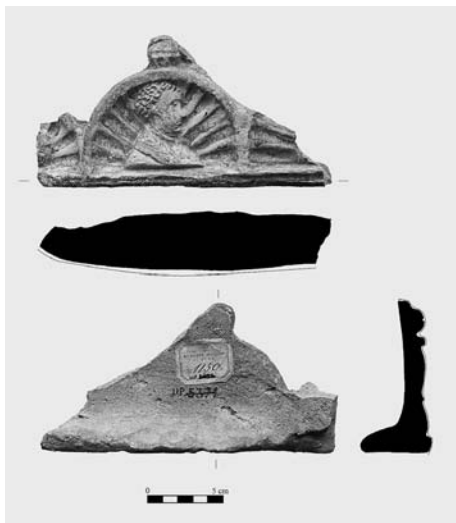
Od roku 1611 vlastnil dům olomoucký měšťan protestantského vyznání Jan Kropf. Za svoji účast při obsazení městské rady byl po bělohorské porážce uvězněn, musel se vykoupit

kauci ve výši 10 000 florénů a zároveň přišel o dvě třetiny svého majetku. Roku 1624 zkonfiskoval dům kardinál František z Dietrichsteina a tento rod vlastnil objekt až do roku 1802, přičemž zde v průběhu 17. století pobývalo několik významných návštěv (např. roku 1680 polský král Jan III. Sobieský). Od roku 1877 vlastnili nemovitost č. p. 364 manželé Mayovi. Ještě téhož roku se pustili do přestavby bývalého Dietrichsteinského paláce, kdy na místě někdejšího hospodářského traktu vyrostl nový dům č. p. 604 v dnešní Opletalově ulici.⁷

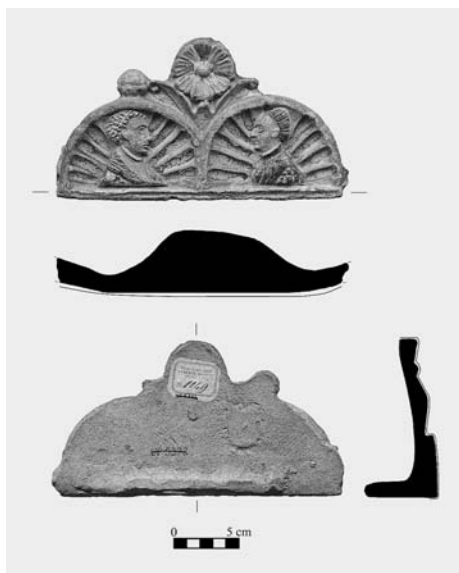
Kolik archeologických nálezů bylo skutečně v průběhu této stavby získáno, dnes nelze z dostupných pramenů zjistit. Z ročenky Průmyslového muzea císaře Františka Josefa z roku 1878 vyplývá pouze to, že do muzejních sbírek předal E. Maya několik zlomků kachlů s vícebarevnou glazurou.⁸ Z této zprávy není zřejmé, kde přesně se kachle našly, ani kolik exemplářů kamnářských výrobků E. Maya do muzea daroval. Nelze totiž vyloučit, že mohlo jít o výrazně rozsáhlejší konvolut, ze kterého se dodnes dochovaly pouze dva kamnové nástavce. Ztráta či případná „skartace“ mohla nastat během slučování Průmyslového muzea císaře Františka Josefa s Městským historickým muzeem, nebo během spojení Městského muzea s Muzeem hlavního města Olomouce v roce 1924 a v neposlední řadě také při nařízené centralizaci muzeí na přelomu 40. a 50. let 20. století, kdy došlo ke sloučení Vlastivědného muzea v Olomouci a Muzea hlavního města Olomouce.⁹

Popis kamnových nástavců

První torzálně dochovaný kamnový vrcholový nástavec (inv. č. UP 2440, [obr. 2]) je opatřen dvěma velkými středovými lunetami (pravá z větší části odlomena) a torzem menší lunety na levé straně. Na pravé straně se nejspíše také nacházela menší luneta. Na ploše středové lunety je na modrém glazovaném palmetovém podkladě umístěna heraldicky doleva natočená busta urozeného muže ve žlutém renesančním oděvu. Obličej má okrovou barvu, modrou glazurou je zvýrazněno oko a žlutou obočí a vlasy. Nad lunetou se nachází prořezávaná polokoule. Dolní okraj nástavce ukončuje zeleně glazovaná hranolová lišta, na kterou navazuje lalokovitý výčnělek sloužící k upevnění na kamnovém tělese. Na tomto výčnělku jsou zřetelné otisky prstů hrnčíře. Na zadní straně se dodnes nalézá původní štítek Průmyslového muzea císaře Františka Josefa s inv. č. 1150. Hrany výrobku pokrývá žlutá glazura. Celý nástavec je vyroben z pískitého materiálu s malým množstvím ostřiva. Jednotlivé barvy našel na plochu jejich výrobce štětcem a v několika případech registrujeme různé rušivé přesahy. Zvláště žlutá barva pod bustou muže zasahuje do zelené.

Obr. 2. Olomouc, Opletalova ulice č. p. 604. Polychromně glazovaný kamnový nástavec nalezený mezi lety 1877–1878. Foto: Pavel Rozsívál, kresba: Lukáš Hlubek.

Obr. 3. Olomouc, Opletalova ulice č. p. 604. Polychromně glazovaný kamnový nástavec nalezený mezi lety 1877–1878. Foto: Pavel Rozsíval, kresba: Lukáš Hlubek.

Rozměry výrobku: maximální šířka 192 mm, maximální výška 96 mm, síla stěny 6–13 mm, šíře podstavy 39 mm, průměr lunety 91 mm.¹⁰

Druhý fragment kamnového vrcholového nástavce (inv. č. UP 2441, [obr. 3]) se dochoval lépe než výše popsaný exemplář. Také jde o neúplný kus se dvěma velkými středovými lunetami. Na levé i pravé straně evidujeme stopy po odlomení menších lunet. Ve středových lunetách se na modrém glazovaném palmetovém podkladě nacházejí busty urozeného muže a ženy v renesančních oděvech. Obě busty jsou otočeny obličejí směrem k sobě. Muž má na sobě renesanční šat, který je natřen červenou glazurou. Žlutou glazurou jsou zvýrazněny jeho vlasy, ústa a límec (?), modrou oko. Žena je také oblečena do šatů natřených červenou glazurou, jen rukáv naznačuje prořezávání. Její ústa mají žlutou barvu a oko modrou. Vlasy jsou nejspíše schovány pod modře glazovaný čepec (popř.

může jít o sítku do vlasů). Mezi oběma lunetami se nachází velký květ s okvětními lístky se střídavě nanesenou okrovou a modrou glazurou a žlutě glazovaným středem. Pouze nad levou lunetou se dochovala prořezávaná polokoule. Dolní okraj nástavce tvoří zeleně glazovaná hranolová lišta. K ní je připojen lalokovitý výčnělek sloužící k upevnění na kamnovém tělese. Na zadní straně evidujeme stečenou žlutou glazuru, na několika místech otisk hrubšího plátna a stejně jako u předchozího nástavce původní štítek Průmyslového muzea císaře Františka Josefa s inv. č. 1149. Hrany výrobku pokrývá žlutá glazura. Celý nástavec je vyroben z písčitého materiálu s malým množstvím ostřiva. Jednotlivé barvy nanášel na plochu jejich výrobce štětcem a v několika případech registrujeme různé rušivé přesahy (například žlutá barva pod oběma poprsími působí značně rušivě). Rozměry výrobku: maximální šířka 209 mm, maximální výška 106 mm, síla stěny 6–13 mm, šíře podstavy 45 mm, průměr lunety 91 mm.

Analýza nálezů

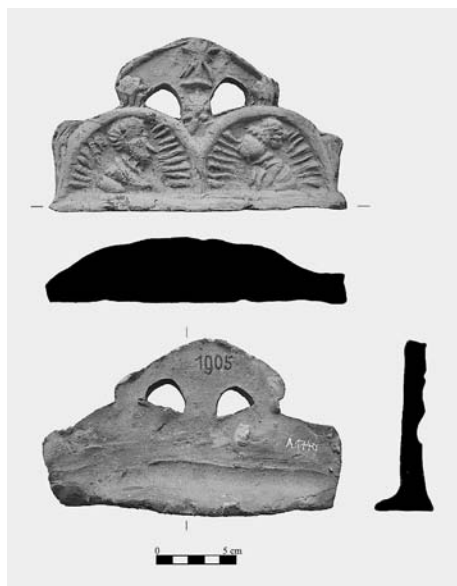
S ohledem na způsob získání můžeme oba kamnové nástavce hodnotit pouze jako ojedinělé nálezy. V obecné rovině lze oba popsané kusy zařadit do renesančního období. Naznačuje to zejména užití lunet na obou nástavcích, které v průběhu 16. století nahradily původní středověká cimbuří.¹¹ Také užití cíničito-olovnaté, tedy majolikové, vícebarevné glazury se u nás nejčastěji vyskytuje právě v průběhu 16. století.¹² Nicméně pro vlastní zařazení je nejpodstatnější aplikace mužského a ženského dvojportrétního motivu na čelní

vyhřívací stěně (dále jen ČVS). Tento námět bezpochyby náleží mezi znaky nastupujícího renesančního období.¹³ Podobné motivy evidujeme na základních i římsových kachlích, či na kamnových nástavcích na našem území. Avšak častější jsou polopostavy umístěné do jednotlivých portálů či oken a samotná luneta je umístěna nad nimi. Tyto výrobky lze klást do průběhu 16. století s tím, že těžiště jejich výroby leží zhruba ve druhé třetině 16. století.¹⁴

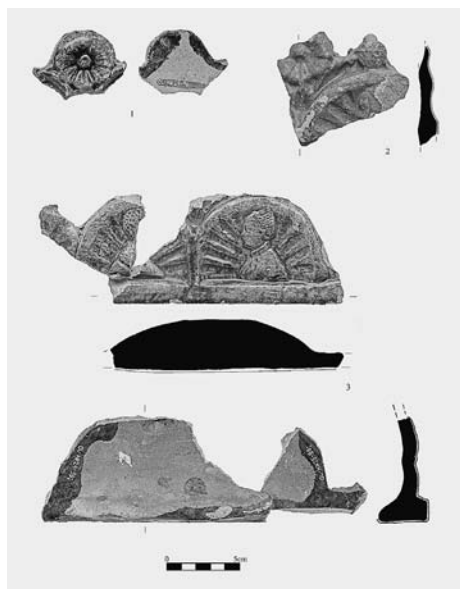
Pro přesnější zařazení obou popsaných nástavců jsou nejdůležitější tři téměř analogické nálezy. První z nich je uložen ve sbírkách Muzea Vyškovska,¹⁵ druhý pochází ze záchranného archeologického výzkumu na Dolním náměstí v Olomouci č. o. 40¹⁶ a poslední exemplář vyzvedli pracovníci Národního památkového ústavu v zásypu klenby z Petrášova paláce na Horním náměstí v Olomouci.¹⁷ Zaměříme se nejprve na rezný exemplář z vyškovského muzea [obr. 4] datovaný do poloviny až průběhu druhé poloviny 16. století.¹⁸ Motiv na čelní stěně je v zásadě totožný. Avšak otisk celého reliéfu není příliš kvalitní a dobře zřetelné jsou zejména obrysy obou postav. Jejich jemnější detaily se ztrácejí. Horní ukončení nástavce se liší od olomouckých nálezů, které mají mezi středovými lunetami pestrobarevný květ, zatímco vyškovský exemplář ukončuje prořezávaný panel s nepříliš jasnými plastickými reliéfy (hvězdy?). Odlišuje se také počet segmentů palmety na ploše obou středových lunet a průměr středových lunet činí 66 mm.

Nevelký zlomek kamnového nástavce se stejným motivem na čelní stěně byl získán během vybírání suchých zásypů renesančních kleneb v prvním patře Masných krámů na Dolním náměstí (č. o. 40) v Olomouci. V zásypu převažoval archeologický materiál (keramika, kachle, střšní krytina, zlomky skel, železná kování, zvířecí kosti, část obuvi či útržek textilu) z druhé poloviny 16. až počátku 17. století.¹⁹ Z kamnového nástavce se dochovala malá část středové lunety s částí ženského obličeje a s připojenou polokoulí nad lunetou. Na zlomku dále evidujeme zhruba polovinu středového květu. Nástavec je zeleně glazovaný a glazura zatekla i na zběžně upravenou zadní stranu [obr. 5:2].²⁰

Nástavec z olomouckého Petrášova paláce se dochoval pouze ve třech zlomcích. Jde o zeleně glazované torzo, které se Hedvice Sedláčkové podařilo alespoň kresebně rekonstruovat.²¹ Nicméně srovnáním s oběma nástavci z Opletalovy ulice je zřejmé, že zeleně glazovaný květ nalezený v Petrášově paláci náleží jinému nástavci. Naznačuje to jeho tmavší glazura a také světlejší materiál dobře pozorovatelný na zadní straně výrobku, který se liší od obou zlomků s lunetami. Motiv na čelní stěně nástavců i celkové provedení jsou téměř identické [obr. 5:1, 5:3]. Od obou pestře glazovaných kusů z Opletalovy ulice se

Obr. 4. Vyškov (?). Rezný kamnový nástavec.
Foto: Lukáš Hlubek, kresba: Lukáš Hlubek.

Obr. 5. Olomouc. Zeleně glazované kamnové nástavce z Horního náměstí č. o. 25 (1, 3) a Dolního náměstí č. o. 40 (2). Foto: Pavel Rozsívál a Lukáš Hlubek, kresba: Lukáš Hlubek.

odlišuje především použitím zelené glazury a poněkud menšími rozměry středové lunety (průměr lunety 81 mm).

Zlomky nástavců se zelenou glazurou byly nalezeny v zásypu kleneb druhého patra Petrášova paláce. Dále odtud pochází zeleně glazované zlomky několika dalších kachlí s motivy tzv. atlantů, Prokletí a požehnání, Adama a Evy u stromu poznání a Samsona v boji se lvem v kombinaci se stylizovanou vázou s květinou.²² Kromě kamnového nástavce najdeme shodu v námětech na ČVS kachlů v kolekci ze zásypu prvního patra.²³ Tato shoda v motivech nasvědčuje, že oba soubory lze považovat za současné a k jejich uložení do zásypů kleneb došlo s největší pravděpodobností ve stejnou dobu.

Početnější kolekce ze zásypu prvního patra je většinou tvořena kachli s náboženskou tematikou, přičemž mírně převažují výrobky s pestrobarevnou glazurou. Menší zastoupení mají kachle se zelenou glazurou na ČVS nebo rezné.²⁴ Renesanční kachle

získané ze zásypů v prvním i v druhém patře Petrášova paláce kladla Hedvika Sedláčková do doby těsně před polovinou, nebo kolem poloviny 16. století s tím, že mezi lety 1576–1604 došlo k přestavbě domu jeho novým majitelem Janem Bítovským z Bítova. Předpokládala, že původní kamna nechal nový majitel domu odstranit a následně si objednal kamna nová.²⁵

V posledních letech známe k některým motivům na ČVS kachlů z Petrášova paláce grafické předlohy, které výrazně napomohly jejich datování. Dosud nejstarší zjištěné předlohy k motivům na ČVS kachlů Přechod Izraelitů přes Rudé moře a Samson zápasící se lvem pocházejí z roku 1534. V obou případech jde o dřevorezy Hanse Sebalda Behama.²⁶ Několik dalších předloh můžeme najít v Lutherově Bibli vytištěné Hansem Lüftem roku 1545. V této knize se nacházejí podklady pro motivy Adama a Evy u stromu poznání, Potopy, Porušení smlouvy a Prokletí a požehnání.²⁷

Kolekce polychromně i zeleně glazovaných kachlů vyzvednutá ze zásypů kleneb v Petrášově paláci nám výrazně napomáhá s datováním obou nástavců z Opletalovy ulice. Na základě grafických předloh lze konstatovat, že kamnářské výrobky mohly vzniknout nejdříve po roce 1534, avšak v současnou chvíli se zdá pravděpodobnější jejich datování do doby okolo poloviny 16. století. Není však zřejmé, kdy mohlo dojít k rozebrání kamen s těmito nástavci. Písemné zprávy nás informují o vzrůstající ceně celého domu zvláště mezi lety 1561–1596, kdy se v domě vystřídal čtyři majitelé, přičemž kterýkoliv z nich mohl tato kamna nechat odstranit.

Závěr

Oba prezentované kamnové nástavce byly nalezeny v letech 1877–1878 při opravě domu na Opletalově ulici č. o. 1 v Olomouci. Tuto nemovitost od vrcholného středověku vlastnily zdejší měšťanské elity a šlechta. Lze předpokládat, že jeho interiér nepochybně splňoval vysoké nároky na komfort a vlastní reprezentaci majitele. Oba nástavce můžeme na základě analogií klást do širšího časového intervalu od poloviny 16. až do závěru 16. století. V dané době dům na Horním náměstí vlastnilo celkem pět majitelů, a to Jan Spisser, Bartoloměj Mucha, Jáchym Jepner, Tobiáš Mucha a Leonhard Znamer. Z písemných pramenů vyplývá, že mezi lety 1561–1596 se cena za dům téměř zdvojnásobila (z původních 2 200 zlatých na 4 300 zlatých), což nepochybně souvisí s renesančními úpravami domu. Nicméně bez dalších indicií není možné jednoznačně rozhodnout, který z majitelů si kamna opatřená polychromně glazovanými nástavci objednal a kdo je následně nechal odstranit.

Poznámky

- ¹ K bourání olomoucké pevnosti například Kuch-Breburda, M. – Kupka, V.: *Pevnost Olomouc*. Praha 2003, s. 253–262. – Skoupý, A.: Otevírání města a jeho modernizace. In: Schulz, J. (ed.): *Dějiny Olomouce*. Díl 2. Olomouc 2009, s. 42–48.
- ² Zatloukal, P.: *Meditace o architektuře. Olomouc. Brno. Hradec Králové. 1815–1915*. Řevnice 2016, s. 183–193.
- ³ Více k Ing. J. Kšírovi lze najít zde: Nováková, M.: *Ing. Josef Kšír 1892–1978. Konzervátor památkové péče v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2010.
- ⁴ Podobný stavební vývoj lze pozorovat například u Petrášova paláce na Horním náměstí v Olomouci. Srovnej Kašpárková, S.: Stavební vývoj Petrášova paláce. In: Michna, P. (ed.): *Petrášův palác v Olomouci. Dějiny. Stavebně-historický výzkum. Archeologie*. Olomouc 2000, s. 27, příloha I–IV.
- ⁵ Kšír, J.: Objev gotického podloubí v Olomouci. *Zprávy památkové péče*, roč. 28, 1968, č. 3, s. 65–72. – Zatloukal, P. (pozn. 2), s. 150–151, 436, 477.
- ⁶ Konkrétně se v domě nacházel tento movitý majetek: soukenický krám, množství klenotů, hodinky s odbíjením, zlato, stříbro, 20 zbraní, dvě ručnice, tři dlouhé ručnice, halapartna, bojové kladivo, kopí, dvě brnění, pět párů pancéřových rukávů, dva tulichy (dýky), tři pancéřové košile, pancéřová zástěra, sedm krav, tři koně, čtyři prasata, kočár, tři vozy, z nichž jeden měl závěsy.
- ⁷ Více k osudům některých majitelů a historii domu lze dohledat zde: Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1936, s. 149. – Kšír, J. (pozn. 5), s. 65–67. – Kroupa, J.: „...Alle Häuser als ein Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysammen verbleiben“. Dietrichsteinský palác v českých zemích v 17. a 18. století. *Opuscula historiae artium*, roč. 47, 1998, č. 42, s. 43–46. – Nather, V.: *Kronika olomouckých domů*. Díl 1. Olomouc – Opava 2007, s. 529–530. – Koudela, M.: Za třicetileté války. In: Schulz, J. (ed.): *Dějiny Olomouce*. Díl 1. Olomouc 2009, s. 345, 352–353. – Zatloukal, P. (pozn. 2), s. 436.
- ⁸ „Einige Kachelstücke (...) liefern in ihrem reizenden mehrfarbigen Brande und in ihren geschmackvollen Profilierungen recht beachtenswerthe Beispiele der älteren Töpferkunst.“ Viz *Dritter Jahres-Bericht des Kaiser Franz Josef-Gewerbe-Museums in Olmütz*, 1878, s. 1.
- ⁹ Například Doláková, M.: *Robert Smetana a jeho působení v oblasti muzejnictví a památkové péče v Olomouci v letech 1936–1946* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2010, s. 24–28. – Gabrhelíková, K.: Muzeum hlavního města Olomouce v letech 1945–1951. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2012, č. 304, s. 74–75. – Zatloukal, P.: *Muzeum umění Olomouc 1951–2011*. Olomouc 2012, s. 45–48. – Šopák, P.: *Prostor pro umění*. Opava 2016, s. 64–65.

- ¹⁰ Děkuji touto cestou Mgr. Robertu Šrekovi za možnost publikovat oba kamnové nástavce z podsbírky Uměleckoprůmyslové práce.
- ¹¹ K tomu Hazlbauer, Z. – Špaček, J.: Poznámky k výrobě reliéfních renesančních kachlů s přihlédnutím k nálezům ve středním Polabí. *Časopis Národního muzea v Praze. Řada historická*, svazek 155, 1986, č. 3–4, s. 157. – Loskotová, I.: Architektonické motivy. In: Menoušková, D. – Měřinský, Z. (eds.): *Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště 2008*, s. 120. – Blažková, G. – Žegklitz, J.: Současný stav poznání raně novověké keramiky v Praze. In: Boháčová, I. – Šmolíková, M. (eds.): *Praha Archeologická. Archaeologica Pragensia. Supplementum* – Svazek 3. Praha 2016, s. 173.
- ¹² Například Smetánka, Z. – Topolová, O.: Die älteste böhmische Keramik mit Zinn-Bleiglasur. *Památky archeologické*, roč. 58, 1967, č. 2, s. 524–526. – Richterová, J.: Pozdně gotický kachlový materiál ze zámku ve Velkých Losinách. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 43, 1991, č. 1, s. 3–9. – Bláha, J. – Michna, P. – Sedláčková, H.: Kachle. In: Sedláčková, H. (ed.): *Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc 1998, s. 19. – Inochovský, O. – Pavlík, Č. – Vitanovský, M.: Výjimečná renesanční kamna z radnice ve Velkém Meziříčí. *Zprávy památkové péče*, roč. 67, 2007, č. 1, s. 42. – Blažková, G. – Žegklitz, J. (pozn. 11), s. 173–174.
- ¹³ K tomu Brych, V.: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha 2004, s. 26–27. – Pavlík, Č. – Vitanovský, M.: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha 2004, s. 111–113.
- ¹⁴ Například Brych, V. – Stehlíková, D. – Žegklitz, J.: *Pražské kachle doby gotické a renesanční*. Praha 1990, kat. č. 202–215, 217–220. – Brych, V. (pozn. 13), kat. č. 352–353, 437–438, 449. – Frolík, J.: *Kachle Chrudimska. Sbírky regionálního muzea v Chrudimi (5/II)*. Historická řada. Chrudim 2003, s. 55. – Pavlík, Č. – Vitanovský, M. (pozn. 13), s. 66, 112–113, 118–119, kat. č. 400, 705–709, 746, 774–775. – Krasno-kutská, T.: Středověké a novověké kachle z Opavy. *Archaeologiae Regionalis Fontes*, roč. 8, 2005, s. 64, tab. 31:1. – Inochovský, O. – Pavlík, Č. – Vitanovský, M. (pozn. 12), s. 42, obr. 5, 7, 8, tab. 3a, 7, 8a, 8b. – Menoušková, D.: Portrétní motivy. In: Menoušková, D. – Měřinský, Z. (pozn. 11), s. 77, kat. č. 265–267, 270–271. – Žegklitz, J.: Reformační kamna ze Špýru, Egerberku a Prahy. *Archeologické rozhledy*, roč. 66, 2014, č. 3, s. 532–533, obr. 23, 24, 27. – Menoušková, D.: Dva raně novověké kachlové motivy z Uherského Hradiště. *Slovácko*, roč. 57, 2015, s. 151–153, 155, obr. 1–3.
- ¹⁵ Děkuji touto cestou Mgr. Kláře Rybářové z Muzea Vyškovska za možnost prostudovat si a zdokumentovat tento kamnový nástavec (inv. č. A 1740).
- ¹⁶ Šlészar, P. – Faltýnek, K.: Olomouc (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 43, 2002, s. 277.
- ¹⁷ Děkuji touto cestou PhDr. Pavlu Šlészarovi, Ph.D. z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci za možnost prostudovat si tento kamnový nástavec (inv. č. OL–HN 25–98).
- ¹⁸ Menoušková, D. (pozn. 14), s. 77, kat. č. 269.
- ¹⁹ Faltýnek, K.: *Nálezová zpráva Olomouc Dolní nám. 40*. Rukopis nálezové zprávy uložený v Archivu náleзовých zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci. Děkuji touto cestou Mgr. Petru Hejhalovi, Ph.D. z Univerzity Hradec Králové za možnost tento exemplář publikovat.
- ²⁰ Popsaný zlomek nástavce je dnes uložen ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, příř. č. 7/2004, inv. č. 09/01-101/120.
- ²¹ Srovnej Sedláčková, H.: Kamnové kachle a hrací karty z archeologických průzkumů v prostoru Petršova paláce. In: Michna, P. (pozn. 4), s. 61, kat. č. 25.
- ²² Srovnej tamtéž, s. 61, kat. č. 25–30.
- ²³ Tamtéž, kat. č. 9, 12, 15a, 22, 26–30.
- ²⁴ Srovnej tamtéž, s. 61–62, kat. č. 8–24.
- ²⁵ Srovnej tamtéž, s. 62. – Loskotová, I. – Schenk, Z.: Nový motiv v konceptu protestantských kachlových kamen. *Archeologie západních Čech*, roč. 10, 2016, s. 190.

- ²⁶ Například Žegklitz, J.: Grafické a další předlohy motivů na kachlích z českého prostředí: renesanční kachle jako prostředek šíření idejí a kultury doby reformace. *Archeologické rozhledy*, roč. 63, 2012, č. 2, s. 271, obr. 5. – Žegklitz, J.: Prints and other artwork models for motifs on stove tiles from the Czech lands. Renaissance stove tiles as a means for disseminating ideas and culture during the age of Reformation. In: Žegklitz, J. (ed.): *Studies in Post-Medieval archeology*. Praha 2012, s. 33, fig. 18, 19.
- ²⁷ Glacová, K.: Kamnové kachle z Petrášova paláce na Horním náměstí v Olomouci. *Střední Morava*, roč. 16, 2003, s. 22–23, obr. na str. 26–27.

SUMMARY

Renaissance Stove Extensions from Opletalova Street in Olomouc

Lukáš Hlubek

The article focuses on two stove extensions discovered between 1877–78 during the renovation of 364, Opletova Street, Olomouc [Fig. 1]. The stove extensions, both with polychrome, glazed front walls, exhibit the same theme. On the front wall there is a pair of larger central lunettes with busts of a noble woman and a man, with smaller lunettes continued on each side [Fig. 2, 3]. Based on analogies [Fig. 4, 5], both stove extensions can be dated back to a wider time interval between the mid and late 16th century. The house, where both extensions were found, belonged to local bourgeois elites or nobility since the High Middle Ages. It can be assumed the interior of the house meet the high standards of comfort and representation of the owner. During the 16th century the house sited on the Upper Square was owned by five named individual: Jan Spisser, Bartolomej Mucha, Jachym Jepner, Tobias Mucha and Leonhard Znamer. Written sources show that between 1561–1596 the price for the house almost doubled (from the original 2,200 gold to 4,300 gold), which is probably related to the construction works. However, without further indications it is not possible to clearly determine which of the owners had the stove with polychrome glazed bits ordered and who subsequently had it removed.

Neznámý František Bedřich Ševčík. Profesor matematiky, propagátor ženského vzdelávania a podporovateľ moravského vlastenectva v 19. storočí

Rebeka Majerová

ABSTRACT

Unknown František Bedřich Ševčík. Professor of Mathematics, Promoter of Women's Education and Supporter of Moravian Patriotism in the 19th Century

A biographical profile of František B. Ševčík (1824–1896) from Jedovnice near Brno. František Ševčík – currently a forgotten Moravian mathematician, promoter and organizer of mathematical education for women in Vienna. A passionate Moravian patriot and a supporter of the Czech cultural program in Moravia since the mid 19th century.

KEY WORDS: František Bedřich Ševčík, Františka Ševčíková, Moravia, Vienna, mathematics, the teacher, women's education, patriotism, foundation F. B. Ševčík, personal archival survival, support of Czech education

Úvod

V roku 2014 som sa dostala k spracovaniu inventárneho zoznamu osobnej pozostalosti manželov Františky a Františka Ševčíkovcov, uloženej vo Vlastivednom múzeu v Olomouci. Ich životné osudy, s ktorými som od vtedy bola v neustálom kontakte, ma zaujali. Rozhodla som sa využiť svoje štúdium na to, aby som o manželoch, o ich živote a činnosti zistila viac. Tento článok je jedným zo spôsobov, ako by som chcela oživiť povedomie o ich spoločnom pôsobení.

Nástin života a pedagogického pôsobenia Františka Bedřicha Ševčíka

František Ševčík sa narodil dňa 13. októbra 1824 v dome č. 73 v obci Jedovnice na Morave. Narodil sa do katolíckej zbožnej, ale chudobnej rodiny štvrtlánika (nem. Vierter) Karla Ševčíka¹ a jeho manželky Vincencie, ako šieste dieťa z dvanástich.² František Ševčík absolvoval základnú školskú dochádzku v miestnej obecnej škole pod dohľadom učiteľa Jakuba Paděry a taktiež jedovnického kaplána Antonína Růžičky. Práve pod vplyvom ranných školských skúseností a tiež pod vplyvom svojich vzdelávateľov sa rozhodol stať učiteľom. Nadanie a túžba absolvovať ďalšie štúdium boli ale jediným kapitálom, ktorým František Ševčík disponoval. Ak chcel získať učiteľský diplom, musel odísť na štúdiá do Brna, ktoré však boli pre jeho rodinu finančne príliš nákladné. Vďaka podpore jedovnického kaplána

a rodičov sa mu nakoniec podarilo absolvovať Normálnu hlavnú školu v Brne s výbornými výsledkami.³ V roku 1841 získal pedagogické osvedčenie pre funkciu školského kandidáta a súkromného učiteľa. Napriek finančným problémom sa František Ševčík rozhodol pokračovať v ďalšom štúdiu a usiloval sa dosiahnuť vyššie technické vzdelanie.⁴ V rokoch 1842 až 1849 úspešne absolvoval technické štúdium na Polytechnickom inštitúte vo Viedni. Na tomto inštitúte nakoniec zotrval počas celej svojej pedagogickej kariéry. Od roku 1850 pôsobil na inštitúte ako asistent pre vyššiu matematiku a taktiež ako výpomocný učiteľ (supplement) matematiky pre prvé triedy reálnych škôl.⁵ V rokoch 1851 až 1853 sa uplatnil ako supľujúci učiteľ matematiky v predprípravnom ročníku Polytechnického inštitútu vo Viedni.⁶

Prvé učiteľské miesto mimo svojej domácej univerzity získal František Ševčík koncom roku 1853. Išlo o miesto výpomocného učiteľa matematiky v prvej triede Vyššej (reálnej) strednej školy v Schottenfelde. Do konca 60. rokov 19. storočia František Ševčík pôsobil na rôznych učiteľských pozíciách na ďalších štyroch stredných školách vo Viedni.⁷

Koncom 50. rokov 19. storočia boli publikované matematické diela z pera Františka Ševčíka. Prvá vedecká práca s názvom *Desatinné počítanie a jeho aplikácia na rakúsku menu*⁸ bola vydaná v roku 1858. V roku 1860 sa podieľal na napísaní a vydaní učebnice s názvom *Stručný sprievodca kvantitatívnej chemickej analýzy*. V rámci tejto učebnice vypracoval aritmetickú časť.⁹ V roku 1860 vypracoval František Ševčík učebnicu aritmetiky.¹⁰ Učebnica bola dolnorakúskym miestodržiteľstvom schválená ako vhodná pre priemyselné školy. Rovnako bola táto učebnica schválená ministerstvom školstva ako učebná pomôcka pre stredné školy.¹¹ Posledná matematická príručka Františka Ševčíka s názvom *Učebnica elementárnej matematiky pre vyššie stredné školy. Prvá časť. Elementárna algebra*¹² vyšla v roku 1874.

Na prelome rokov 1870/1871 sa František Ševčík habilitoval na súkromného docenta matematickej teórie tónových systémov a vibrácií napätých strún na Polytechnickom inštitúte vo Viedni.¹³ František Ševčík odišiel do penzie v roku 1886, napriek tomu ale pravidelne prednášal na Polytechnickom inštitúte o matematickej teórii strún až do školského roku 1887/1888.

V súkromnom živote Františka Ševčíka bol dôležitý rok 1878. V tomto roku sa zoznámil so svojou manželkou Františkou Barborou Schenkovou (8. október 1856 Nový Jičín – 3. január 1937 Olomouc). Po rýchlych zásnubách v marci 1878 nasledovala skorá svadba, ktorá sa konala v utorok 30. júla 1878 v Kaplnke Korunovaní Marie v Lhotke (pri Moravskej Ostrave, dnes mestský obvod Ostravy).¹⁴ Manželom sa v nasledujúcom roku 1879 narodila dcéra, ktorá však následne zomrela. Táto udalosť spôsobila, že sa v ďalších rokoch výraznejšie zameriavali na podporu detí a školských organizácií.¹⁵

Manželia sa navzájom v mnohom podporovali. Najmä Františka bola oddaná pomocníčka Františka Ševčíka až do konca jeho života. Pomáhala mu v jeho pedagogickej a dobročinnnej činnosti, ako aj v spoločenskej a národnej angažovanosti.

Skon Františka Ševčíka bol nečakaný. Dňa 21. januára 1896 dostal na ulici cestou na poštu, kde odprevádzal svoju manželku, infarkt a následne stratil vedomie. František Ševčík sa už z bezvedomia neprebral a skonal o pol jednej ráno 22. januára 1896. Dožil sa 71 rokov.¹⁶ Ešte v deň jeho skonu (22. januára) vydala jeho manželka smútočné oznámenie, v ktorom oznamovala spôsob rozlúčenia sa s nebohým. „*Drahé tělesné ostatky, chovavší ducha na ctnost a šlechetnost tak bohatého, budou v pátek dne 24. ledna o 3. hod. odpoledne z domu smutku, II., Obere Donaustrasse 37, do kostela Sv. Leopolda, II., Grosse*

*Pfarrgasse převezeny, tamtéž slavnostně vykropeny a pak do Jedovnic u Blanska převezeny, kdež dne 26. ledna ve vlastní hrobce k lehkému odpočinutí pochovány budou. Žádušní mše svatě budou ve čtvrtek, dne 30. ledna, o 9. hod. ráno, v hoře jmenovaném kostele čtené, v Jedovnicích však v pondělí, dne 27. ledna.*¹⁷

Po smrti manžela si Františka Ševčíková predsavzala uchovávať v povedomí ľudí manželovo meno. Aby sa mohla lepšie venovať svojim vlasteneckým a dobročinným aktivitám a „*z touhy po trvalém pobytu mezi krajany*“ presídlila Františka Ševčíková dňa 5. apríla 1902 z Viedne do Olomouca, kde prežila zvyšok svojho života.

Podpora ženského vzdelávania

Záujem Františka Ševčíka o ženské vzdelávanie spočiatku nevychádzal z jeho vlastného presvedčenia. V roku 1869 mu bolo ponúknuté učiteľské miesto na Priemyselnej pokračovacej škole pre dospievajúce dievčatá.¹⁸ František Ševčík ponuku prijal a počas nasledujúcich troch rokov sa jeho názor na vzdelávanie žien ustálil a vykryštalizoval. V roku 1872 bol Priemyselnou školskou komisiou vymenovaný za riaditeľa novovzniknutej inštitúcie pre vzdelávanie žien s názvom Prvá dievčenská pokračovacia škola.¹⁹

Minimálne od roku 1873 začal František Ševčík uvažovať o vytvorení vlastnej vzdelávacej inštitúcie, ktorá by sa zameriavala špeciálne na matematické vzdelávanie žien. Aj vďaka podpore svojho dlhoročného učiteľa a kolegu, významného matematika Jozefa Maximiliána Petzvala,²⁰ založil František Ševčík v roku 1874 Prvé matematické dámske kolégium vo Viedni.²¹ Oficiálne prvá prednáška pre členky Matematického dámskeho kolégia sa uskutočnila vo Viedni dňa 5. decembra 1874 v prednáškovej sále č. 1 Technickej vysokej školy.

František Ševčík financoval fungovanie kolégia z veľkej časti z vlastných zdrojov. Prvý oficiálny program prednášok matematického kolégia, ktorý prezentuje hlavné dôvody vzdelávacieho projektu, je z prelomu rokov 1874/1875. V programe sa uvádza, že „*vyučovaním matematiky majú slečny a ženy dostať príležitosť praktizovať a rozvíjať svoje myslenie a úsudok, a môcť s úspechom počúvať aj iné matematické prednášky najmä o fyzike, astronómii, mechanike a iných*“. Text programu objasňuje dôvody doterajšieho malého záujmu o vzdelávanie žien v tejto oblasti. „... bohužiaľ, z väčšej časti je zachovaná predstava, že ženské pohlavie nemá dostatočnú schopnosť pochopiť túto vedu. Avšak každý prednášateľ/učiteľ, podľa mnohoročných skúseností vo vyučovaní matematiky pre slečny musí danú predstavu rozhodne poprieť. A preto sa môže javiť pre niektoré po duchovnom zdokonalení snažiacich sa dám ako vítaná príležitosť doplniť si samé v tomto predmete chýbajúce vzdelanie (...) v krátkom čase.“²²

Matematické dámske kolégium fungovalo pravidelne niekoľko rokov po sebe, s neutíchajúcim záujmom zo strany vzdelania chtivých dám. Vo viacerých viedenských periodikách nachádzame v priebehu 70. rokov pozitívne ohlasy na pedagogickú aktivitu Františka Ševčíka a činnosť jeho matematického kolégia. V novinách *Das Vaterland* sa napríklad dočítame, že „*prvé Matematické dámske kolégium vo Viedni pozostávajúce z dvoch paralelných oddielov vzdeláva okolo 200 dám. Táto frekvencia môže byť čiastočne pripísaná okolnosti, že manželky a dcéry viacerých profesorov univerzít, gymnázií a reálnych škôl, predovšetkým ale Technickej vysokej školy, im idú povzbudivým príkladom*“.²³

Matematické dámske kolégium fungovalo nepretržite v rokoch 1874/1875 až 1880/1881. Na vyučovacom procese sa zúčastnilo viac ako 600 študentiek z rôznych

spoločenských vrstiev a z rôznych kútov monarchie. František Ševčík do vzdelávacieho procesu zaangažoval aj svoju manželku.²⁴ Františka Ševčíková navštevovala matematické kurzy pre dámy v rokoch 1878 až 1880.²⁵

Vlastenecká činnosť Františka Ševčíka

Od 40. rokov 19. storočia prejavoval František Ševčík zvýšený záujem o národnostnú problematiku v Habsburskej monarchii, o český národ, o jeho politickú a kultúrnu aktivitu. Ako moravský rodák sa počas celého života výrazne zaujímal a angažoval hlavne na Morave. Ako vzdelávateľ videl svoj hlavný prínos národnej otázke v rozvoji českého vzdelania a kultúry medzi moravským obyvateľstvom. Z tohto dôvodu sa angažoval predovšetkým vo vzdelávacích, čitateľských alebo náboženských spolkoch, ktoré mali spoločnú vlastnosť a charakter – boli národne české.

České spolky okrem iného podporoval formou rozdávania českých kníh a domácej tlače. Týmto spôsobom podporoval predovšetkým školské a farné knižnice. Pri jednej takejto príležitosti vysvetľuje František Ševčík svoje konanie v liste z roku 1890 Čenčkovi Kramolišovi, nadučiteľovi v Kloboučkách u Brna. Hneď z úvodu píše: „... dávám len málo, ničmenšie jest to darováno ze srdce upřímného pro ten náš milý lid Moravský v té naději, že budou občané v Kloboučkách knížky tyto pilně číst a že takto české obci – potažmo i celému národu – i z tohoto mála nějakých užitků se dostane.“²⁶

Náboženské a vlastenecké cítenie naplňalo Františka Ševčíka po celý jeho život. Pravdepodobne už od začiatku 90. rokov 19. storočia sa zamýšľal nad vytvorením nadácie, ktorá by niesla „v průčelí (domu – pozn. autorky) na ulici čitelný, do oka padající nápis: »Nadační dům po professoru Frant. B. Ševčíkovi«“.²⁷

Nadáciu Františka Ševčíka môžeme rozdeliť na dve časti podľa domov, ktoré nechal postaviť na svojom pozemku v Jedovniciach č. 49. Vo svojej poslednej vôli, zameranej na fungovanie nadácie, vysvetľuje jej presné pravidlá a podáva nám jej základnú charakteristiku. Prvý dom „má sloužiti za nadaci pro potřebné, zasloužilé a mravné zachovalé kněze katolické, československé národnosti, rodilé z Moravy nebo ze Slezska a působivší v těchto dvou zemích. Ucházeli by se o nadaci též způsobilý kněz, narozený v Čechách, jenž však působil na Moravě nebo ve Slezsku delší dobu, týž považován býti má za způsobilého žadatele a toliko větší způsobilost má rozhodnouti mezi kandidáty, rodilými Čechy, Moravany nebo Slezany“.²⁸ Takto určené užívanie domu má podľa prania Františka Ševčíka slúžiť dvom katolíckym kňazom. Práve vďaka podpore katolíckych kňazov mohol František Ševčík študovať a stať sa učiteľom. Bez pomoci a podpory niektorých katolíckych kňazov by to nebol dokázal a ako uvádza vo svojej poslednej vôli: „... za první základ k dalšímu mému postavení mám děkovati kněžím, a nemoha se těmto již vděčným ukázati, chci to učiniti aspoň tím (že založí nadáciu – pozn. autorky).“²⁹

Právo vyberať konkrétnych kňazov (hlavne z radov chudobných dekanov, farárov alebo kaplánov) mala manželka Františka Ševčíka (bola menovaná univerzálnou dedičkou), ale súčasne po dohode s jedovnickým farárom. Kňazi mali okrem bezplatného ubytovania dostať k dispozícii aj časť záhrady k užívaniu.³⁰

Druhý dom odkázal František Ševčík k užívaniu svojej manželke, ktorá tu trávila v rokoch po manželovej smrti hlavne letné mesiace. Po jej smrti sa z tohto obydľia mal stať druhý nadačný dom, ktorý mal slúžiť k bezplatnému užívaniu jednému „zasloužilému a do výslužby danému učitel“.³¹ Tento učiteľ musí byť „rodilý Moravan anebo Slezan,

československé národnosti“ a musí dokázať, že „po delší dobu zdárně, dovedně a v duchu národním působil na obecné škole na Moravě nebo ve Slezsku v jazyku českém, že jest bezúhonných, dobrých mravů, a že požívá toliko skromné pense, vůbec, že jest potřebným“.³¹ Právo rozhodnúť o kandidátovi, ktorý má právo obdržať túto nadáciu, má jedovnický farár a dekan z jedovnického dekanátu.

Čo sa týka podrobnejších informácií o fungovaní nadačných domov v ďalších rokoch po smrti Františka Ševčíka, tie neboli predmetom môjho skúmania. Tieto informácie by museli byť predmetom ďalšieho historického výskumu, ktorý by priniesol nové poznatky v tejto oblasti a súčasne by úzko súvisel s výskumom života Františky Ševčíkovej. Je pravdepodobné, že práve Františka Ševčíková po smrti manžela dohliadala na fungovanie nadácie a jej správne plnenie.

Pozostalosť manželov Ševčíkových vo Vlastivednom múzeu v Olomouci

Ešte pred začiatkom druhej svetovej vojny bolo meno Františka Bedřicha Ševčíka moravskej verejnosti známe. O živé zachovanie jeho mena a pamiatky sa počas celého vdovského života starala jeho manželka Františka Ševčíková. V roku 1902 sa presťahovala do Olomouca, aby z tohto mesta mohla lepšie pokračovať v práci svojho manžela a naďalej aktívne podporovať české školstvo a kultúru na Morave.

Už krátko po manželovej smrti, v priebehu roku 1896, odovzdala Františka Ševčíková starostlivo usporiadanú osobnú pozostalosť svojho manžela vtedajšiemu Vlasteneckému múzejnému spolku v Olomouci (dnešné Vlastivedné múzeum v Olomouci): „*Všecky předměty, darované Vámi (Františkou Ševčíkovou – pozn. autorky), jsou urovnány ve zvláštní vkusné skříni nové a budou takto trvalým památníkem, jakýž Svému nezapomenutelnému panu choti i Sobě samé ve skromném, však útulném Museu našem vlasteneckém postaviti Jste ráčila.*“³²

Po smrti Františky Ševčíkovej v januári 1937 sa osobná pozostalosť manželov spojila a skompletizovala. Vlastenecký múzejný spolok v Olomouci plánoval v ďalších rokoch predmety a písomnosti uschované v ich inštitúcii využiť. Už v apríli 1937 je rozhodnuté, že „*v souvislosti s odkazem předmětů a nábytku z pozůstalosti po paní Fr. Ševčíkové bylo usneseno v místnosti nynějšího zemědělského oddělení zařídit její pokoj.*“³³

Druhá svetová vojna prerušila plány predstaviteľov Vlasteneckého múzejného spolku a myšlienka vytvorenia pamätnej izby manželov Ševčíkových upadla do zabudnutia. Podobne ako aj povedomie o ich živote a činnosti. Po vojne sa pôvodne ucelená pozostalosť rozdeľuje. Kompletná zostáva len jej písomná časť, ktorú koncom 50. rokov 20. storočia čiastočne usporiadal Dr. Vladimír Jochman a vytvoril k nej provizórny inventár.³⁴

V súčasnosti je k dispozícii pre výskumníka spracovaná písomná časť pozostalosti manželov Ševčíkových. K tejto časti bol v roku 2016 vytvorený nový a podrobný inventár.³⁵ Zvyšok pozostalosti, hlavne jeho hmotná časť, boli v priebehu rokov rozdelené. Delenie sa uskutočnilo podľa charakteru archívnych predmetov do iných oddelení múzea. Mnohé časti boli uložené v múzejnom depozitári bez označenia, a preto ich môžeme pokladať za stratené, resp. nedostupné.

Záver

Meno Františka a Františky Ševčíkovcov vplyvom negatívnych dejinných udalostí upadlo do zabudnutia. Som však presvedčená, že ich odkaz a činnosť by mohli byť znovu oživené. Ich život a práca nám dáva možnosť sledovať osudy zaujímavých postáv českej spoločnosti na Morave a vo Viedni v 19. storočí. Vďaka ich zachovaným písomnostiam môžeme aspoň čiastočne nahliadnuť a priblížiť rozvoj vzdelávania v danom období a zároveň na ich príklade môžeme sledovať spôsob podpory národných záujmov v tejto dobe. Znovu oživenie týchto zabudnutých osobností by znamenal prínos minimálne z regionálneho hľadiska.

Poznámky

- ¹ Od roku 1826 sa povolanie Karla Ševčíka označuje pomenovaním podsedker.
- ² Moravský zemský archiv v Brně, matrika narodených, Blansko, Jedovnice 1818–1835, sig. 322, s. 30 (orig. 41).
- ³ Vlastivedné muzeum v Olomouci (ďalej len VMO), podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 25.
- ⁴ Ottowitz, N.: *Der Mathematikunterricht an der Technischen Hochschule in Wien 1815–1918*. Wien 1992, s. 336.
- ⁵ VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 34.
- ⁶ Ottowitz, N. (pozn. 4), s. 337.
- ⁷ VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 38, 39, 45, 48.
- ⁸ Oficiálny názov práce: Ševčík, F.: *Das Dezimalrechnen und deren Anwendung auf die österreichische Währung*. Wien 1858.
- ⁹ Oficiálny názov práce: *Kurze Anleitung zur Quantitativen chemischen Analyse von Dr. Friedrich Hinterberger und Edmund Schreinzer. Arithmetischer Theil von Franz Ševčík*. Wien 1860. – Uložené vo VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 288.
- ¹⁰ Oficiálny názov práce: Ševčík, F.: *Lehrbuch der Arithmetik für den Unterricht an allen Abtheilungen der Wiener Gewerbeschule mit mehr als 800 Übungen und praktischen Beispielen nebst einen Anhang der gebräuchlichsten Masse, Münzen (...) Österreichs und anderen Ländern*. Wien 1861. – VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 260. – Universität Wien, Bibliothek, I. 152720.
- ¹¹ Ottowitz, N. (pozn. 4), s. 345.
- ¹² Oficiálny názov práce: Salomon, J. – Ševčík, F. B.: *Lehrbuch der Elementar-Mathematik für Ober-Realschulen. Erster Band. Die Elemente der Algebra*. Wien 1874. – VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 261.
- ¹³ Technische Universität Wien (ďalej len TUW), Archiv, Habil Ševčík Franz 809 – 1871: „Bestätigt vom Minister für Cultus und Unterricht am 3. August 1871“, Nr. 988, Z. 8634. – VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 40.
- ¹⁴ VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 3.
- ¹⁵ Horňanský, J.: Ševčíková Františka. In: *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 24. Staroženské–Šyl. Praha 1906, s. 595.
- ¹⁶ VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 7, 8.
- ¹⁷ VMO, podsbrírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 8.
- ¹⁸ TUW, Archiv, „Personalakt Franz B. Sevcik (1824–1896) Privatdozent, Dienst-Tabellen“, fol. 11.
- ¹⁹ Tamtiež. Oficiálny názov inštitúcie: „Erste Mädchen-Fortbildungsschule in Wien“.
- ²⁰ Durstmüller, A.: Petzval Josef Maximilian. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 8. Wien 1983, s. 17–18. – http://www.biographien.ac.at/oeb1_8/17.pdf. – http://www.biographien.ac.at/oeb1_8/18.pdf, vyhladáno 18. januára 2018.

- ²¹ Pôvodný názov organizácie: „Erstes Mathematisches Damen-Collegium“.
- ²² VMO, podsbírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 336.
- ²³ Tages Nachrichten. *Das Vaterland*, roč. 16, 1875, č. 9, 9. 1., s. 3.
- ²⁴ Horňanský, J. (pozn. 15), s. 595.
- ²⁵ VMO, podsbírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 320, s. 58.
- ²⁶ Tamtiež, inv. č. 147.
- ²⁷ Horňanský, J.: *Profesor František Bedřich Ševčík. Životopisný nástin*. Brno 1898, s. 94.
- ²⁸ VMO, podsbírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 86.
- ²⁹ Tamtiež.
- ³⁰ Horňanský, J. (pozn. 27), s. 95.
- ³¹ VMO, podsbírka Historický archiv, fond Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc, inv. č. 86.
- ³² Horňanský, J. (pozn. 27), s. 101.
- ³³ VMO, Historický archiv, fond Vlastivědný spolek muzejní v Olomouci, VSMO 5., Knihy zápisů o schůzích VSMO z let 1936–1938.
- ³⁴ Skutil, J.: Z archivu Krajského vlastivědného musea v Olomouci. *Zprávy KVM Olomouc*, roč. 6, 1956, č. 61, s. 67–72. – Majerová, R.: *Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc. Inventár k osobnému fondu, 1824–1937(1940)*, Olomouc 2016, s. 37.
- ³⁵ Majerová, R.: *Archiv rodiny Ševčíků, Olomouc. Inventár k osobnému fondu, 1824–1937(1940)*, Olomouc 2016.

SUMMARY

Unknown František Bedřich Ševčík. Professor of Mathematics, Promoter of Women's Education and Supporter of Moravian Patriotism in the 19th Century
Rebeka Majerová

František Bedřich Ševčík (1824–1896), born in Jedovnice. He was a teacher and mathematician. He was a strong supporter of Czech cultural life and the mathematical education of women. He studied in Brno, then studied at the Polytechnic Institute in Vienna. From the 1850s he taught at many high schools in Vienna. From the 1870s he organized mathematical lectures for women and founded the First Mathematical College for Ladies in Vienna. Since the 1840s he has been promoting Czech national life and culture in Moravia.

Zámecká knihovna Chudobín*

Petr Mašek

ABSTRACT

Chateau Library Chudobín

The original library of Count Andlern-Witten was in 19th and the 20th century, complemented by other Knights von Tersch and Freemasons von Fries, and contains 5 200 volumes, mostly German literature. In the 19th and early 20th century prints, the musicals and, above all, the vast ensemble of the opera libraries clearly dominate, and part of the fund includes works on the national economy, agriculture and fruit growing. Other subjects include Hypology or Cookbooks and common, mostly German fiction or English detective novels.

KEY WORDS: Chateau Library, Chudobín, Nobility, von Fries, von Tersch

V roce 1685 zakoupila Anna Kateřina Leopoldina Viktoria, vdova po Heinrichu Rudolfovi z Wittenu, rozená Kochtická z Kochtic, statek a tehdy snad ještě tvrz Chudobín.¹ Rod z Wittenu² pochází z Bavorska a od 16. století žil v českých zemích. Heinrich Rudolf byl důstojníkem v císařských službách. Anna Kateřina Leopoldina Viktoria a její děti Rudolf Kryštof Přimislav (1691–1733) a Marie Kateřina Barbora byly v roce 1688 povýšeny do českého panského stavu a k erbů Wittenu byl připojen erb Kochtických. Zmíněný Rudolf Kryštof Přimislav, hejtman Olomouckého kraje, získal po matce Chudobín a v roce 1691 koupil Vilémov u Litovle. V roce 1708 byl povýšen do hraběcího stavu. Protože neměl mužské potomstvo, převzal statky i jméno rod Andlern-Witten.³ Tento rod pochází pravděpodobně ze Švábska, odkud se rozšířil do Saska, Pomořan, Horní Lužice a na Moravu. Byl znám již ve 14. století. V roce 1535 jim byl udělen rytířský stav potvrzený v roce 1592, v roce 1628 stav svobodných pánů. V roce 1734 (1737) byl Franz Reinhold svobodný pán z Andlern († 1766),⁴ vrchní zemský soudce na Moravě, povýšen do hraběcího stavu a bylo mu povoleno užívat jméno a erb vymřelých pánů z Wittenu, jejichž majetek zdědil. Měl dva syny, Rudolfa († 1778) a Filipa († 1789), kteří byli posledními příslušníky tohoto rodu. V roce 1802 koupil Chudobín⁵ Franz Tersch (1764–1819), obchodník v Šumperku, armádní dodavatel příze a plátna, poslanec Moravského zemského sněmu, který byl v roce 1806 povýšen do rytířského stavu a získal český inkolát.⁶ V držení statku následoval syn Anton z Tersche (1798–1864), poslanec Moravského zemského sněmu. Dalším majitelem byl jeho synovec Emil z Tersche (1834–1923), poslanec zemského sněmu a Říšské rady ve Vídni. Chudobín zdědila jeho dcera Marie Louise (1875–1966), která se v roce 1895 provdala za Augusta svobodného pána Friese (* 1859), jenž v roce 1923 přijal jméno Fries-Tersch.⁷ Friesové byli původně patricijskou rodinou a pocházeli z říšského města

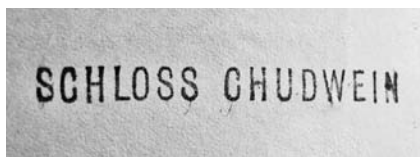
Obr. 1. Heraldické exlibris hrabat Andlern-Witten.
Foto: Petr Mašek.

Mühlhausenu, odkud přesídlili do Rakouska. Dva synové Johanna Jakuba Frieze (1685–1757) rozdělili rod do dvou linií, hraběcí a baronské. Do rytířského a baronského stavu byla tato větev povýšena koncem 18. století, v letech 1775 a 1791. August byl na přelomu 19. a 20. století okresním komisařem v Litovli a hejtmánem v Hodoníně. Z jejich sňatku se narodily tři děti, Theodor August (* 1896), Petr (* 1898) a Marie Sylvestra (* 1902), provdaná svobodná paní z Reichlin-Meldegg.

Knihovna⁸ vznikla na zámku již v 18. století. Několik svazků ze 17. století, včetně známého díla Athanasia Kirchera *Oedipus Aegyptiacus* (Romae 1653–1654), je označeno rytým heraldickým exlibris hrabat Andlern-Witten [obr. 1]. Jim lze pravděpodobně přisoudit i většinu dalších starých tisků v dnešní knihovně. Jde ovšem pouze o torzo původní sbírky. V roce 1779⁹ byl pořízen úřední soupis zámeckého inventáře včetně knihovny. Soupis vyho-

tovili M. R. Rohlsberg, Josef Antonín von Holzbecher¹⁰ a Karel František ze Strachwitz. Na zámku bylo 1 127 svazků, většinou foliových a kvartových v latině, němčině, francouzštině i italštině, z oborů historie, teologie a právo z let 1516–1750. Nejcennější bylo kompletní *Theatrum Europaeum* (Frankfurt 1643–1723). Dále byla v knihovně díla antických autorů P. Ovidia, T. Livia, C. Tacita, L. A. Seneky a Valeria Maxima, z francouzských autorů F. Voltaire, J. B. Molière a P. Corneille, dále benátské vydání cestopisu Marca Pola z roku 1606, německý překlad Židovské historie Josefa Flavie z roku 1544 či německá edice Kroniky české Václava Hájka z Libočan. Součástí sbírky byla přirozeně i právnická díla Franze Friedricha Andlern-Wittena († 1703) *Iuris prudentia* (1672), *Corpus institutionum imperialium* (Frankfurt 1700–1701) a *Corpus iuris constitutionum* (Frankfurt 1704). Tato knihovna byla dle ústního podání v době rytířů z Tersche odvezena kamsi do papírny či přímo spálena.¹¹

Dle provenienčních znaků došlo k dalšímu vývoji knihovny až za Emila rytíře z Tersche (1834–1923). Pravděpodobně za jeho života také došlo k označení velké části knihovny razítky s textem „SCHLOSS CHUDWEIN“ [obr. 2], „SCHLOSS CHUDWEIN POST LITTAU, MAEHREN“ [obr. 3] nebo razítkem „Schloss Chudwein“ (frakturou) s šlechtickou korunou [obr. 4]. Není zřejmé, kdo z tohoto rodu užíval razítko s iniciálou „T“ [obr. 5] a rytířskou korunou či razítko s textem „Tersch“ [obr. 6]. Rytíř Emil užíval k označení svých knih razítko s propletenými iniciálami „E T“ a s rytířskou korunou [obr. 7], razítko „EMIL RITTER VON TERSCH“ [obr. 8] nebo si své knihy podepisoval. V jednom případě nalezneme knihu, kterou mu věnoval Ludwig Frankl (1847–1910), moravský zemský poslanec a odborník na zemědělství. Mezi Emilovými knhami se často objevují učebnice jazyků.

Obr. 2. Razítko s textem „SCHLOSS CHUDWEIN“. Foto: Petr Mašek.

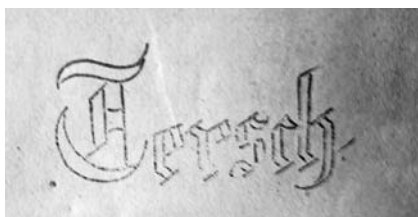
Obr. 3. Razítko s textem „SCHLOSS CHUDWEIN POST LITTAU, MAEHREN“. Foto: Petr Mašek.

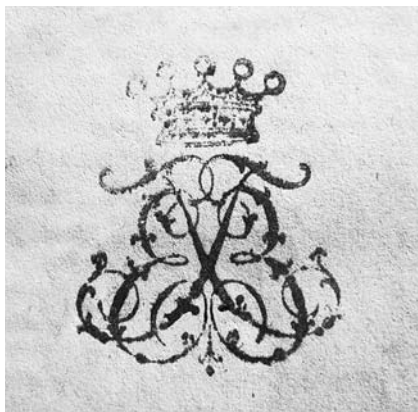
Obr. 4. Razítko s textem „Schloss Chudwein“ s šlechtickou korunou. Foto: Petr Mašek.

Obr. 5. Razítko s iniciálou „T“ a rytířskou korunou. Foto: Petr Mašek.

Obr. 6. Razítko s textem „Tersch“. Foto: Petr Mašek.

Obr. 7. Razítko s propletenými iniciálami „E.T“ a rytířskou korunou (Emil rytíř z Tersche). Foto: Petr Mašek.

Obr. 8. Razítko „EMIL RITTER VON TERSCH“. Foto: Petr Mašek.

Obr. 9. Chudobínský zámek. Foto: Petr Mašek.

Do knihovny přispěla také Emilova manželka Aloisie Scholzová († 1920). S jejím podpisem se setkáváme na německých i anglických románech, v knihách o zahradnictví.¹² Exemplář své knihy *Österreichs Obstbau* (Wien 1899) jí osobně věnoval její autor Heinrich Christian hrabě von Attems-Heiligenkreuz (1858–1937). Je pravděpodobné, že Aloisie shromažďovala i další knihy věnované pěstování ovoce. Do Chudobína také přivezla knihy svých příbuzných, zejména Aloise Scholze, buď svého otce, nebo bratra. Tyto knihy jsou vesměs středoškolské učebnice matematiky.

Ve fondu nalezneme také vesměs dětské knihy Emilových dětí – Emiliána (* 1867), Huberta (* 1868), Aloisie (1870–1919) a především nejstarší Emiliány (* 1866), jejíž podpis nalezneme nejčastěji na francouzských románech.

Zámek Chudobín zdědila, jak již bylo zmíněno, nejmladší dcera Marie Louise s manželem Augustem svobodným pánem Friesem. Marie Louise zanechala své podpisy na německých románech počátku 20. století. Její manžel August své knihy nijak neoznačoval, ale přivezl do Chudobína několik svazků z majetku své matky Kathariny Giersterové (1826–1915), např. knihu *Heiteres für ernste Zeit: den österreichisch-ungarischen und deutschen verwundeten Kriegern in inniger Teilnahme gewidmet* (Wien 1914), kterou jí věnovala její autorka Sofie Jarzebecki.

O další rozvoj knihovny se postaraly děti Augusta a Marie Louise, Theodor (* 1896) (většinou dětská literatura), Peter (* 1898) (německé romány) a především Marie Sylvestra (* 1902), která se v roce 1925 provdala za Ericha svobodného pána z Reichlin-Meldeggu (* 1898) a žila během první republiky v Chudobíně. Marie Sylvestra četla romány a často detektivky Edgara Wallace aj., v německých překladech i anglických originálech. Své knihy si nejen podepisovala, ale zaznamenávala si i místa jejich nákupu, Prahu či Londýn. V několika případech si do svých knih vlepila obrázek chudobínského zámku [obráz. 9].

Knihu A. Steegera *Die heiligen Sacramente der katholischen Kirche* (Stuttgart s. a.) věnoval do zámecké knihovny chudobínský farář Franz Crha v roce 1925.

V roce 1945 byl zámek rodu konfiskován. Knihovnu odvezl dne 3. 8. 1948¹³ pověřenec Národní kulturní komise pan Soukup na hrad Bouzov, v roce 1954 byl její počet odhadnut na 3 730 svazků, menší počet not, časopisů, fotografií a korespondence. Zde došlo k přimíšení několika desítek svazků z kleinovské knihovny z Loučné nad Desnou a thurn-taxi-sovské knihovny z Biskupic, které byly na Bouzově také umístěny. Dr. B. Lifka konstatoval, že chudobínská knihovna je „*novější s hojným podílem francouzským*“ a předpokládal, že „*z valné části zásobí sběrné středisko v Miloticích*“, k čemuž ovšem nedošlo.¹⁴ Pouze Státní fotoměřičský ústav sídlící v Praze v Karmelitské ulici převzal 6. srpna 1948 jednu plátěnou krabici konfiskátů – knihy a hudebniny ze zámku Chudobín.

V letech 1976–1977 byla knihovna odvezena na zámek do Benešova nad Ploučnicí, zde byla instalována a v roce 1978 byl vyhotoven její lokální katalog, který obsahuje přes 5 200 svazků. Nezdá se, že by knihovna byla omylem výrazně doplněna z jiných svozů, původní odhad byl pravděpodobně podceněný.

Vedle popsaných proveniencí obsahuje knihovna také fragment knihovny Bianky (1855–1937), dcery c. a k. majora Marca Aurelia Gasteigera zu Raabenstein und Kobach (1818–1884), z rodu nobilitovaného v roce 1560, která se v roce 1882 ve Štýrském Hradci provdala za svého bratrance, místopředsedelského radu ve Štýrském Hradci Benedikta rytíře Hebenstreita zu Glurenhör, Mohrenfeld und Mauren (1840–1904). Benedikt pocházel ze starého tyrolského šlechtického rodu, který v roce 1465 obdržel erbovní dopis a v roce 1861 jim byl udělen rytířský stav.¹⁵ Pro označení svých knih užívala Bianka alianční heraldické exlibris rodů Hebenstreit zu Glurenhör, Mohrenfeld und Mauren a Gasteiger zu Raabenstein und Kobach s textem „*BIANCA VON HEBENSTREIT*“ [obr. 10], místy se setkáme se vpiskem „Hebenstreit“. Tento fragment obsahuje přes 40 titulů německé beletrie a tištěné korespondence konce 19. a zejména 1. poloviny 20. století.

Obr. 10. Alianční heraldické exlibris rodů Hebenstreit zu Glurenhör, Mohrenfeld und Mauren a Gasteiger zu Raabenstein und Kobach s textem „*BIANCA VON HEBENSTREIT*“. Foto: Petr Mašek.

Obr. 11. Heraldické exlibris „Deutsch Krawarn Schloss-Bibliothek“. Foto: Petr Mašek.

Obr. 12. Exlibris s vyobrazením jeho majitelů a textem „Ing. Robert & Grete SCHWARZKOPF“. Foto: Petr Mašek.

[nečitelné] 48 „Wally Roubíček“, „Irma Bloch Teplitz“ nebo „OTTO LÖWY DUX“. K nim patří i kniha s exlibris s vyobrazením jeho majitelů a textem „Ing. Robert & Grete SCHWARZKOPF“ [obr. 12]. Robert Schwarzkopf (1882–1943) byl zavražděn v Osvětimi.¹⁹

Dnešní chudobínská knihovna obsahuje přes 5 200 svazků, z toho 3 rukopisy²⁰ a 105 starých tisků, ostatní tisky pocházejí z 19. a 20. století. Jedním z rukopisů je památník Marie Louise z Tersche z roku 1889. Z konce 18. století pochází rukopisná kuchařka *Der Galanten Köchin fürtreffliche Sammlung geschmackter Speisen* se vpiskem „Theresia Tischlerin von Eggenburg den 24ten Hornung 797“.²¹

Staré tisky ze 17. a počátku 18. století (většina z nich pochází pravděpodobně z původní chudobínské knihovny hrabat z Andlern-Wittenu) jsou latinské. Vedle děl teologických a již zmíněného díla Kircherova lze upozornit např. na tisk *Symbolographia sive de arte symbolica sermones septem, Augustae Vindelicorum* (Dilingae 1701) od J. Bosche. Další staré tisky pocházejí vesměs z konce 18. století a převažují mezi nimi němečtí autoři jako např. C. F. Gellert, A. von Haller nebo F. G. Klopstock. Podobně se mezi díly z počátku 19. století často objevují autoři Ch. M. Wieland, M. A. von Thümmel, J. W. von Goethe apod.

Velká část knih je v němčině. Ve francouzštině a angličtině je jen malá část knih, další jazyky prakticky absentují. Ve fondu tisků 19. a počátku 20. století jednoznačně dominují hudebniny a hlavně značně rozsáhlý soubor operních libret, kterých je v knihovně mnoho set. Nalezneme zde díla W. A. Mozarta, R. Strausse, R. Wagnera, G. Mahlera, L. van Beethovena, B. Smetany, H. Berlioze, P. I. Čajkovského, G. Rossiniho, G. Pucciniho, G. Bizeta, F. Flotowa, G. Donizettiho a mnoha dalších.

Několik dalších německých románů 20. století je označeno podpisem Rudolfa svobodného pána Regnera z Bleylebenu (1860–1938),¹⁶ který byl do roku 1918 prezidentem Vrchního zemského soudu v Brně.

Jeden svazek nese heraldické exlibris „Deutsch Krawarn Schloss-Bibliothek“ [obr. 11]. Jde o jinak zmizelou knihovnu Wilhelma Fontainea (1822–1894),¹⁷ který získal v roce 1856 statek Kravaře u Opavy a v roce 1864 byl povýšen do pruského šlechtického stavu. Měl dvě dcery, Alici (* 1851) a Leonii (* 1861).

Překvapením je podpis „Walburga Comt. d' Harrach 776“, tj. Marie Walburga hraběnka z Harrachu (1762–1828), která se provdala za Klementa Aloise hraběte Waldburga († 1817). Marie Walburga zdědila po hrabatech z Hohenembsu Bystré u Poličky a sídlila na zámku v Kuníně u Nového Jičína. Byla velmi vzdělanou ženou proslulou filantropií.¹⁸

Bez vysvětlení zůstává skupina knih z majetku, soudě dle jmen, židovských rodin, např. „Else Pollak Prag II. Petersplatz No. 7“, „Rudolf Roubíček Kgl. Weinberge

Část fondu obsahuje díla věnovaná národnímu hospodářství, např. O. Spann *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre* (Leipzig 1922), A. Bischof *Lehrbuch der Nationalökonomie* (Graz 1878), a především zemědělství, např. W. Roscher *Nationalökonomik des Ackerbaues* (Stuttgart 1878) nebo J. Burger *Lehrbuch der Landwirtschaft* (Wien 1830). Důraz byl kladen na pěstování ovoce a zeleniny, např. T. Rümpler *Illustrierte Gemüse- und Obstgärtnerei* (Berlin 1879), E. Lucas *Vollständiges Handbuch der Obstkultur* (Stuttgart 1891). Knihovna obsahuje také ovocnářské a zahradnické časopisy.

Další oblastí zájmu majitelů zámku byla hipologie, např. R. Motloch *Geschichte und Zucht der Kladruher Race* (Wien 1886), s tím také souvisejí některé publikace o lovectví.

Více než obvykle se v knihovně vyskytují kuchařské knihy, např. A. Bauer *Die praktische Wiener Köchin* (Wien 1901), včetně několika vegetariánských, např. E. Beetz *Krankenkost. Fleischlose Küche* (Wiesbaden [1914]).

Okrajově se v knihovně nacházejí obory jako železářství, chemie, fyzika, mineralogie či lékařství. Častější jsou středoškolské učebnice různých oborů, jazykové učebnice včetně několika vydání učebnic češtiny.

Největší část fondu je věnována poezii a beletrii, ze známých autorů se na chudobínském zámku četla díla A. Dumase, E. Sue, P. de Kocka, občas se setkáme s ruskými romanopisci v německých překladech. Dobrodružnou literaturu představuje např. F. Gerstäcker, některé cestopisy a velký soubor spisů J. Verna. Zvláštní skupinu tvoří anglické detektivní romány vydávané počátkem 20. století, A. C. Doyle, A. Christie a především E. Wallace, opět v německých překladech, občas v anglickém originálu. V angličtině je také soubor děl Josepha Conrada.

Je překvapivé, že v celkem rozsáhlé knihovně se nachází jen málo děl věnovaných historii, vojenství, politice a právu, což jsou obory pro jiné zámecké knihovny velmi typické.

Poznámky

* Text je jedním z výstupů projektu "Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemických knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách" (č. DG18P02OVV009) financovaného Ministerstvem kultury ČR v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II).

¹ Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren*. Band 5. Brünn 1839, s. 225–226. Další literatura k dějinám obce viz Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Paměti obce Chudobína*. Olomouc 2000. – *Chudobín – obec tří kostelů*. Chudobín 2009. Vydáno na CD-ROM, uloženo v Muzeu Litovel. – Nedoma, V.: *Chudobínské zápisy I, II*. Chudobín 2010. Strojopis uložen v Muzeu Litovel. – Sedlák, K.: *Chudobín. Dějiny panství a obce*. Litovel 1959. Strojopis uložen v Muzeu Litovel. – Trapl, M. – Geršlová, L.: *Zámek Chudobín. Z minulosti a současnosti obce a historie zámku*. Lutín 1989. – Urválek, R.: *Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi*. Olomouc 2006, s. 95–110. – Vondrák, P. – Hrubá, M.: Integrované obce se představují. Chudobín. *Litovelské noviny*, 2001, č. 6, 31. 5., s. 1–2. – Trapl, M. – Štěpán, J. – Koudela, M.: Chudobín. In: Konečný, K. (red.): *Litovel – velké dějiny města*. Litovel 2018, s. 578–579. – Jedináková, K.: *Zámek Chudobín* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2005. Za poskytnutí informací o literatuře děkuji panu Mgr. Robertu Najmanovi z Muzea Litovel.

² Mašek, P.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 2. Praha 2010, s. 459, W 419.

³ Mašek, P.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 1. Praha 2008, s. 25–26, A 195.

⁴ Bartoš, J. – Kovářová, S. (pozn. 1), s. 15.

⁵ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 2. Praha 1983, s. 105.

⁶ Mašek, P. (pozn. 2), s. 353–354, T 55. – Vavřínek, K.: *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů* 2026. Praha 2016, s. 420–423.

- ⁷ Mašek, P. (pozn. 3), s. 248–249, F 301. – Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser. Gotha 1876–1939.
- ⁸ Stručný popis této knihovny: Mašek, P.: *Handbuch der historischen Buchbestände in Europa. Band II. Tschechische Republik. Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim – Zürich – New York 1997, s. 89–90.
- ⁹ Sedlák, K. (pozn. 1), s. 50–51. Následující popis původní knihovny vychází z tohoto pramene.
- ¹⁰ Václav Antonín von Holzbecher, královský soudce v Brně, byl v roce 1738 povýšen do šlechtického stavu. V této funkci byl ještě počátkem 40. let 18. století. Jeho syn Josef Antonín, vrchní poštovní správce na Moravě, byl v roce 1770 povýšen do rytířského stavu. Od konce 70. let 18. století byl Josef Antonín (pravděpodobně syn) písařem moravských zemských desek. Srv. Mašek, P. (pozn. 3), s. 382, H 618.
- ¹¹ Autor tohoto článku se spíše kloní k variantě prodeje.
- ¹² K zámku patřil okrasný park a skleník. Bartoš, J. – Kovářová, S. (pozn. 1), s. 19.
- ¹³ Agenda Národní kulturní komise a Státní památkové péče (Bouzov), uložena v Knihovně Národního muzea, oddělení zámeckých knihoven. V této agendě je též zpráva o tom, že dne „6. 8. 1948 odevzdal p. Soukup úř. NKKomise v kanceláři odd. 35 6 [rukou opraveno na 5] kufrů a 1 bednu údajně s obsahem cenných předmětů, skla a textilií ze zámku Chudobín. Zásilky byly převázány motouzem a opatřeny pečeti, 1 kufr, který byl též převázán motouzem a zapečetěn, byl pootevřený. Předal: Soukup Převzala: Zděková“.
- ¹⁴ Agenda Knihovny Národního muzea, oddělení zámeckých knihoven. Podobně hodnotil knihovnu úředník NKK v roce 1948: „I ve složení zámecké knihovny není děděných starších výtisků, až na ojedinělé exempláře.“ Srv. Jedináková, K. (pozn. 1), s. 17–18.
- ¹⁵ Genealogické a heraldické informace o těchto rodech převzaty viz *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser*. Brünn 1888, s. 217–221. – *Wiener genealogisches Taschenbuch*. Band 8. Wien 1937, s. 52–64. – Hefner, O. T. von.: *Tiroler Adel*. Nürnberg 1857, s. 8, tab. 9.
- ¹⁶ Mašek, P. (pozn. 2), s. 141–142, R 130.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 509, č. 30.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 416, W 46. O zámecké knihovně Kunín srv. Lifka, B.: Knižní dědictví Hohenembsů z Kunvaldu. *Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví*, roč. 4, 1969, s. 152–185.
- ¹⁹ <https://www.geni.com/people/Robert-Schwarzkopf-Ing/6000000014882554501>, vyhledáno 11. 1. 2019.
- ²⁰ Tošnerová, M. (red.): *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl II. Rukopisné fondy archivů v České republice*. Praha 1998, s. 58, č. 66.
- ²¹ Neidentifikovaná osoba nešlechtického původu „von Eggenburg“ znamená, že pocházela z dolnorakouského města Eggenburg; knihu získala 24. února 1797.

SUMMARY

Chateau Library Chudobín

Petr Mašek

The original library at Chudobín Chateau was founded in 18th century when the castle was owned by the Counts von Andlern-Witten whose heraldic exlibris is marked by some old prints. According to the provenance, the Library's development continued beyond Emil Knight Tersche (1834–1923), Member of the Provincial Assembly and the Reich Council in Vienna. His books were marked by knight Emil by several kinds of stamps. Chudobín inherited his daughter Marie Louise (1875–1966), who in 1895 married August of Free Lord Fries (* 1859), who in 1923 adopted the name Fries-Tersch. This family extended the library to include over 5 200 volumes after 1945. In addition to the described provenances, the library also includes the fragment of the Bianka Library (1855–1937), the daughter of Major General Aurelius Gasteiger zu Raabenstein and Kobach (1818–1884), married to Hradec Benedict of the Knight Hebenstreit zu Glurenhör, Mohrenfeld and Mauren (1840–1904). A large part of the library is German, there is only a small part of the library in French and English, other languages are virtually absent. In the 19th and early 20th century prints, the musicals and, above all, the vast ensemble of the opera libraries clearly dominate, and part of the fund includes works on the national economy, agriculture and fruit growing. Other subjects include Hypology or Cookbooks and common, mostly German fiction or English detective novels.

Dedikační list misálu ze zámecké kaple v Přestavlkách*

Miroslav Myšák – Barbara Pokorná

ABSTRACT

Dedication Sheet in the Roman Missal from the Castle Chapel in Přestavky

Book illumination is not only a matter of the Middle Ages, but also of early modern period as we have documented by illumination on the pages of manuscripts or printed books. Often they are limited to one sheet or page, but it does not detract from their quality or importance. This is also demonstrated by the dedication in the Roman Missal, which was donated in 1657 by husband and wife Bartoděj to castle chapel in Přestavky. Besides their painted coats of arms, they also commissioned poems celebrating their personalities here. Thus the book represents a unique monument connected with the mentioned chapel.

KEY WORDS: Missal, Přestavky, 17th century, heraldry, poetry

Panské sídlo v Přestavlkách nedaleko Přerova obývala po staletí řada šlechtických rodin, zpravidla nižšího stavu. Ve starší době mělo spíše charakter tvrze, až hraběcí rod Magnisů, který panství držel v letech 1683–1837, ji přestavěl na zámek. V roce 1863 se stal majitelem dominia olomoucký arcibiskup a kardinál Friedrich Egon z Fürstenbergu (episkopát 1853–1892), který měl zámek využívat jako letní sídlo. Již v roce 1878 jej však přenechal řeholnicím řádu sv. Voršily vypuzeným z domovského kláštera ve slezské Svídnicí. Tím došlo k proměně světské rezidence na klášter a školské zařízení. Jak voršilky, tak později salesiáni, kteří řeholnice v roce 1947 v Přestavlkách vystřídali, zde provozovali školy různého typu. I po zásahu státní moci v roce 1950 a zabrání kláštera komunistickou bezpečností sloužil zámek jako učňovské ubytování a škola. Později však začal být využíván jako sklad, následně byl opuštěn a jeho bezprizornost trvá dodnes.¹

Součástí zámecké stavby byla také kaple Nanebevstoupení Páně doložená k roku 1672.² Byla jediným sakrálním prostorem ve vsi přifařené k sousední obci Stará Ves. O její původní podobě mnoho nevíme, za Magnisů byla přestavěna (po roce 1734) a získala nové zasvěcení – Nanebevzetí Panny Marie.³ V období salesiánské správy se zmiňuje ještě (jiná?) kaple Božského srdce Páně.⁴ Dnes se užívá opět původního patrocinia.

Jednou z mála dochovaných památek ke starší existenci kaple je misál, který svatyni v roce 1657 darovali majitelé zámku Magdaléna Pavlína (c. 1620–1676) a Václav Bernard Bartodějští z Bartoděj. Magdaléna, rozená Kobylková z Kobylí a v prvním manželství provdaná za Jana Ctibora Říkovského z Dobřčic, koupila panství Přestavky v roce 1655, kdy již byla vdaná podruhé.⁵ Její druhý manžel, Václav Bernard, vlastnil na Moravě také jiná

zboží, zastával rovněž úřad nejvyššího zemského písaře (patrně v letech 1665–1682).⁶ Po smrti manželky však přestavlké panství v roce 1676 prodal.

Misál pro zámeckou kapli

Liturgická kniha – Římský misál (Missale Romanum) z roku 1655 – dnes patří arcibiskupské zámecké knihovně v Kroměříži.⁷ Je vázán v dřevěné desky (ca. 30 x 20,5 cm) pokryté tmavou usní zdobenou zlaceným slepotiskem. Jejich okraje rámuji dvě linky, zrcadlo vymezuje bordura s vegetabilním úponkem a granátovými jablky. Uprostřed se nachází zavinutý ornament s medailonem, v jehož středu jsou písmena IHS provázená hřeby a křížem. Knižní blok doplňuje osm barevných hedvábných záložek vycházejících z polštářku (na něm je vyšitý další monogram IHS) umístěném nad horní ořízkou. Význam svazku podtrhuje zlacená a cizelovaná ořízka. Poškození knihy nejsou velká, pokrýv je místy odřen a potrhán, v průběhu let zbyly ze dvou spon sloužících k zamykání pouze fragmenty, neporušené zůstaly háčky.

Vztah misálu ke kapli v Přestavlkách dokládá pergamenový dedikační list vevázaný před titulní list a nesoucí pamětní záznam, iluminace erbů a oslavu dedikantů. K erbům se níže ještě vrátíme.

Na přední straně listu lze číst [obr. 1]:

AD
DEI TER OPT[IMI] MAX[IMI]
GLORIAM
Deuoti Conjuges

Wenceslaus Bernardus Bartodieg-
sky de Bartodieg. D[omi]n[us] in Oppatovicz &
Przestawelk. S. C. M. Consil[i]i Judicii
Provinc[iae] in Moravia Assesor.

Magdalena Bartodiegskyana, nata
Kobylikiana de Kobyli, Domi-
na in Oppatowicz & Przestawlk.

Sacello Przestawlcensi
Hoc

MissaLe DICarVnt. [= 1657]

V českém překladu pak:

Ke slávě
trojího nejvznešenějšího a nejvyššího Boha
zbožní manželé

Václav Bernard Bartodějský z Bartoděj,
pán na Opatovicích a Přestavlkách,
přisídící zemského soudu na Moravě.

Magdaléna Bartodějská, rozená
Kobylková z Kobyli, paní na
Opatovicích a Přestavlkách.

Věnují tento misál
kapli v Přestavlkách.

AD
DEI TER OPT. M. A. D.
GEORGAM

Deuoti
Coniuges

Wenceslaus Bernardus Bartodieg
filius de Bartodieg, Png in Oppatowicz &
Przeznacz. E. C. H. Conf. Judicij
Prouinc: in Morauia Assessor.

Magdalena Bartodiegiana nata
Korytkiana de Kobyl, Dami
na in Oppatowicz &
Przeznacz.

Sacello Przekawicenzi.

Hoc

MISSALE DICARVNT.

Obr. 1. První strana dedikačního listu s erby, Arcibiskupství olomoucké, Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Muzeum umění Olomouc.

Na druhé straně navazuje básnická oslava manželů [obr. 2]:

Programma

Ad Stemma Gentilitium
Perillustris Domini.

Non ruet ista Domus quam Saxa Quadrata coërcent:
Si ruat, in Coelum Pluma Aquilina feret.
Hic constans Fortuna manet, constansq[ue] manebit:
Namq[ue] super Quadro, non super Orbe, sedet.

Programma

Ad Stemma Gentilitium
Perillustris Dominæ.

Quis putet? e nigro prognata est candida Mauro
Gloria; de turpi Filia pulchra Patre.
Ne tamen hanc Ætas, Liurue inimicus adurat;
Hoc Septena, suo syrmate, Pluma cauet.

Ita canebat.

J. F. Korz. Soc[ietatis] JESV.

Do češtiny to lze převést následovně:

Výklad

k erbu
urozeného pána.

Nespadne tento dům, který kvádrové zdivo svírá.
Zřítí-li se, orlí peruť [ho] vyzvedne k nebi.
Zde trvá a potrvá stále štěstí.
Neboť dlí nad kvádrem, nikoli nad kruhem.

Výklad

k erbu
urozené paní.

Kdo by pomyslel? Z černého Maura zrodila se zářivá
sláva; z hanebného otce spanilá dcera.
Přece však nespálí ji čas nebo nepřátelská závist.
To střeží svou vlečkou sedmero peří.

Tak pěl.

J. F. Korz z řádu jezuitů.

PROGRAMMA
Ad Stemma Gentilitium
Perillustris Domini.

Non ruct ista Domus quam Saxa Quadrata coercent:
Si ruat, in Caelum Pluma Aquilina feret.
Hic constans Fortuna, manet, constansq; manebit:
Namq; super Quadro, non super Orbe, sedit.

PROGRAMMA
Ad Stemma Gentilitium
Perillustris Dominae.

Quis putet? è nigro prognata est candida Mauro
Gloria; de turpi Filia pulchra Patre.
Ne tamen hanc Aetas, Linoeque inimicus adurat;
Hoc septena, suo symmate, Pluma cauet.

Ita canebat.

J. F. Kory: Sca: Jesv.

Obr. 2. Druhá strana dedikačního listu s oslavou mecenášů, Arcibiskupství olomoucké, Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Muzeum umění Olomouc.

Pro pochopení obsahu básní je třeba více přihlédnout k erbům obou manželů. Znak Václava Bernarda tvoří stříbrný štít s modrým kosmým břevnem se třemi stříbrnými routy. Na štítu spočívá helm s klenotem v podobě orlího křídla s figurami ze štítu, stříbromodrá jsou rovněž přikryvadla. Autor malby se zde, snad z praktických důvodů, nedržel striktně předepsaných tinktur a tíhnul ke tmavším barvám. Podobně, aby mohl rozvinout básnický motiv, modifikoval (kosočtverečné) routy do čtvercového tvaru, čímž získal ono „kvádrové zdivo“. To patrně vychází ze Starého zákona, konkrétně z První knihy Královské. Zde, při stavbě chrámu, „*Král [Šalamoun] přikázal, aby se do základů domu dávaly kvádry; proto lámali veliké kusy ušlechtilého kamene*“.⁸ Pozitivní význam má toto zdivo i v dalších starozákonních knihách – Paralipomenon, Ezdráš, Izajáš,⁹ v První knize Makabejské „*dělníci vystavěli hradby a z hory Sijónu udělali pevnost obehnanou kamennými kvádry*“.¹⁰ Křídlo v klenotu spočívající nad štítem pak posloužilo jako metafora pro orlí peří (perut) směřující k nebi. Slovo „orbis“ lze možná také zobecnit a spatřit v něm kruh či kouli, tedy protiklady k užitému čtverci/kvádru. Na kouli bývá často zobrazována bohyně štěstí Fortuna symbolizující v této podobě vrtkavost a nestálost pozemského světa.

Prostor pro imaginaci poskytl skladateli také erb Magdalény Bartodějské. Zde totiž spojil figuru ve štítu s minulostí její rodové větve – Kobylků z Kobylího. Jejich znak nese podle tradice v modrém poli (udává se někdy také červeně lemovaný) polovinu mouřenína se zdviženými rukama, stříbrným pásem a zlatým lemováním rukávů a límce. Klenot tvoří sedm pštrosích per, střídavě modrých a stříbrných – dle dedikátora veršů ona vlečka ze sedmera perí střežící spanilost majitelky znaku. Číslice sedm se objevuje na mnoha místech Starého zákona a také v poslední biblické knize, v Janově Zjevení, kde evangelista píše o sedmeru duchů Božích a sedmi andělech.¹¹

Hanlivé přirovnání k Maurovi získal Magdalénin otec Jan Burian Kobylka († 1637) pro svou účast na stavovském povstání v letech 1619–1620. Po jeho potlačení sice vyvázl živý, nicméně byl potrestán konfiskací poloviny majetku.¹²

Autora veršů, jezuitu Korze, nejsme zatím schopni blíže identifikovat, nevíme, jak úzce byl s rodinou objednavatelů spojen. V matrice olomoucké univerzity nefiguruje, neeviduje jej ani Bio-bibliografická databáze řeholníků.¹³ Snad působil jako zámecký kaplan a/ nebo zpovědník manželského páru. Vzhledem k typickým jezuitským monogramům IHS přítomným na vazbě možná zajistil i pokryv misálu. Jeho osobnost tak zůstává otevřená dalšímu výzkumu. Verše, v nichž umně skloubil biblické motivy, dějiny rodu a podobu erbů manželů Bartodějských, zůstávají zatím jedinou památkou na jeho osobnost. Vyjádřil jimi naději na Božskou ochranu dobrodinců zámecké kaple, kteří jí (snad k vysvěcení?) darovali také základní liturgickou knihu. Za řádky věnované paní Magdaléně se skrývá také myšlenkový posun spojený s přechodem od nekatolické konfese ke státnímu náboženství, který musela řada domácích rodů té doby učinit. Zatímco její otec povstal proti císaři, ona sama se již ztotožnila se situací po roce 1620 (respektive 1628) a akceptovala i nepříliš lichotivou charakteristiku svého rodiče.

Epilog – další osudy misálu

Význam darovaného misálu nelze měřit jeho doplněním o dedikační list. Ten spočíval především v jeho pravidelném užívání během liturgie. A tuto roli plnil dle svého vzhledu i další desetiletí a snad i století. Jeho stránky jsou zvláště, zčásti poškozeny vlhkostí a místy pokapány voskem kostelních svící. Nejvíce opotřebovanou je nejdůležitější část

knihy – mešní kánon, jehož spodní okraje listů jsou přelepené novým papírem, rohy pak zčernalé od častého obracení stran. V knize se objevují také rukopisné doplňky, dle písma zčásti datovatelné do 18. století. Jedná se nejen o opravy tištěného textu tužkou, v jednom případě také o odstraněný blok nahrazený vlepeným rukopisným doplňkem. Vzadu je pak volně vložen dvoulist s mešním formulářem.

Kdy přesně se misál dostal do kroměřížské zámecké sbírky, není známo. Do přírůstkové knihy ho zapsal knihovník Antonín Breitenbacher po roce 1918.¹⁴ To však nelze považovat za potvrzení, že se sem kniha dostala opravdu v této době. I z dřívějších let známe případy, kdy byl určitý svazek zaevidován až po několikaleté přítomnosti v kroměřížské kolekci.

Svazek mohl knihovně darovat například Vinzenz Vetter von der Lilie (1785–1862), prezident arcibiskupského lenního soudu, který byl od roku 1837 majitelem zámku v Přestavlkách. Jistou část svého života strávil na cestách mezi domovskými Přestavlkami a Kroměříží, kde pravidelně zasedal lenní soud a sídlila jeho kancelář.

Druhou osobou, která knihu jistě znala z autopsie, byl arcibiskup Friedrich z Fürstenbergu, který zámek od Vetterových dědiců koupil. Jako sběratel starších a zajímavých knih mohl misál jednoduše přenést k ostatním uměleckým předmětům na zámku.

I díky těmto mužům existuje nakonec propojení kroměřížské rezidence se zámeckou kaplí v Přestavlkách, která se ze soukromé svatyně stala později sakrálním prostorem řeholních společenství. Misál je tak ojedinělou připomínkou existence a využívání kaple, dokladem zbožného daru Václava Bernarda a Magdalény Bartodějských¹⁵ i heraldicko-literární památkou propojující poměrně suchý erbovní obraz s emblematickým textem.

Poznámky

* Příspěvek vznikl v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého „Misál jako pamětní kniha“ (IGA_FF_2017_040) díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2017 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

¹ K dějinám zámku i kláštera srov. hk [Hedvika Kuchařová] – df [Dušan Foltýn]: Přestavky (Přerov). In: Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 622–623. – Lapáček, J. (ed.): *Přestavky. Historie a současnost*. Přestavky 2002. – Kreutz, R.: *Vlastivěda moravská, II. Místopis, Přerovský okres*. Brno 1927, reprint 2008, s. 333–338. – K historii zámku nelze bohužel využít archivní fond Velkostatek Přestavky (Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc), který se dochoval v torzu a obsahuje zejména písemnosti 19. a 20. století hospodářské povahy.

² Lapáček, J.: Přestavky do roku 1848. In: Lapáček, J. (pozn. 1), s. 72.

³ Březina, J.: Přestavky – nemovitě kulturní památky zapsané v ústředním seznamu kulturních památek ČR. In: Lapáček, J. (pozn. 1), s. 164.

⁴ Molinová, Z.: Klášter v Přestavlkách. In: Lapáček, J. (pozn. 1), s. 157.

⁵ Základní informace viz Kejla, V.: Rod Kobylků z Kobylího. In: Müller, K. – Kejla, V. (eds.): *Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava 1984, s. 130–131 (č. 33). – K rodu stručně Mašek, P.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti I (A–M)*. Praha 2008, s. 470 (K 374).

⁶ K rodu stručně Mašek, P. (pozn. 5), s. 48 (B 78).

⁷ Missale Romanum Ex Decr[eto] Sacros[ancti] Conc[ilii] Trid[entini] restitutum Pii V. Pont. Max. Iussu editum, Et Clementis VIII. Primum, nunc denuo Urbani Papae VIII. Auctoritate recognitum, Venezia 1655. Arcidiecézní muzeum Kroměříž, sign. 6618/13441. Vedle grafického titulního listu se tu nachází další čtyři celostránkové mědirty.

⁸ 1 Kr 5, 31. Podobně také 1 Kr 7, 11–12. Citován ekumenický překlad z roku 1985.

⁹ 1 Pa 22, 2; Ezd 5, 8; 6, 4; Iz 9, 9.

¹⁰ 1 Mak 10, 11.

¹¹ Zj 3, 1; 4, 5; 15, 8.

¹² K jeho životu srov. stručně Kejla, V. (pozn. 5), s. 128–129 (č. 21). – Míru postižení uvádí Knoz, T.: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006, s. 231.

¹³ Historický ústav Akademie věd České republiky, Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/clpr54.htm>, vyhledáno 20. 5. 2019.

¹⁴ Arcidiecézní muzeum Kroměříž, sign. 21612, s. 464.

¹⁵ Další společný dar manželů z roku 1666 v podobě zvonu pro kostel ve Studené Loučce u Mohelnice eviduje Březina, J.: *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1963, s. 348.

SUMMARY

Dedication Sheet in the Roman Missal from the Castle Chapel in Přestavlky

Miroslav Myšák – Barbara Pokorná

There is not much known about the castle chapel in Přestavlky (Přerov district). One of the few original relics represents the Roman Missal, which was donated to the chapel by Václav Bernard of Bartoděj and his wife Magdaléna, née Kobylková of Kobylí in 1657. The book was provided with a dedication sheet depicting the paintings of their coats of arms followed by poems that combine references to coat of arms figures and family history. Poems were written by the unknown Jesuit Korz. In addition to the book analysis, the paper also deals with its history – transfer from Přestavlky to the chateau library in Kroměříž, where it is still present. Apparently it appeared here during the episcopate of Archbishop Friedrich von Fürstenberg in the second half of the 19th century.

Vzpomínka na historičku umění Irenu Marii Kubešovou

**Radim Himmler – Veronika Hrbáčková –
Jarmila Marková – Veronika Sovková**

Dne 8. října 2013 zemřela nečekaně v pouhých 44 letech historička umění a památkářka Irena Marie Kubešová. Zpráva o jejím skonu ochromila nejen její přátele, ale i kolegy z odborné obce. V letošním roce by Irena oslavila 50 let, a proto chceme připomenout její soukromou i profesní dráhu.

Irena M. Kubešová, rozená Pátková, se narodila 26. července 1969 v Olomouci do učitelské rodiny, kde vyrůstala s mladším bratrem. Po ukončení Základní školy bří Cerviů (Tererovo nám. 1) následovalo v letech 1983–1987 studium na olomouckém gymnáziu v Hejčíně. Přitom se aktivně věnovala volejbalu, se kterým začala již na zmíněné základní škole. Po složení maturitní zkoušky byla přijata na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, obor učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů, apobace matematika a zeměpis. Již v průběhu tohoto studia se Irena M. Kubešová rozhodla rozšířit své znalosti také v humanitní oblasti a paralelně od roku 1989 studovala na Filozofické fakultě obor Teorie a dějiny výtvarného umění na obnovené Katedře dějin umění. Svou diplomovou práci v oboru kunsthistorie na téma *Architektura a výzdoba kaple sv. Jeronýma na olomoucké radnici (její význam ve vývoji českého a středoevropského umění)* obhájila u Ivo Hlobila. Již při studiu nastoupila do nově konstituovaného Památkového ústavu v Olomouci, který se transformoval z dřívější pobočky ostravského Okresního ústavu památkové péče, kde začínala nejprve jako dokumentátorka na oddělení evidence a dokumentace a posléze jako památkářka na oddělení stavebněhistorických průzkumů. Během osmi let svého působení na Památkovém ústavu se zabývala celou řadou významných památkově chráněných objektů na území nejen města Olomouce, ale i celého Olomouckého kraje. V Olomouci to byly například budovy radnice, kláštera Hradisko, městské solnice, školy Pöttingeum, mimo Olomouc pak například hrad Úsov nebo klášter ve Staré Vodě u Libavé. Poznatky získané při zpracovávání stavební historie kraje pravidelně publikovala v článcích i studiích na stránkách periodik Památkového ústavu v Olomouci i v řadě jiných odborných publikací.

Mezitím se dvakrát vdala (ve své profesní kariéře užívala obě jména – Peřinová i Kubešová) a stala se dvojnásobnou matkou. Po skončení své druhé mateřské dovolené v roce 2000 uspěla ve výběrovém řízení na pozici vedoucí Historického ústavu Vlastivědného muzea v Olomouci (dále VMO), současně byla členkou vedení muzea. Vedle rozsáhlé agendy vyplývající z funkce vedoucí byla také kurátorkou dvou podsbírek, Lapidárium a Ikony. V souvislosti s posledně jmenovaným nadregionálním sbírkovým fondem spolupracovala s orgány celní správy, Policie ČR a s odborem památkové péče Ministerstva kultury ČR při získávání ikon do muzejních sbírek. Na poli prezentace VMO byla autorkou dvou významných výstav. V roce 2001 realizovala výstavu *Kamenné stopy barokní Olomouce*, kde zúročila mnohaleté památkářské zkušenosti a zároveň veřejnosti prezentovala dosud nevystavované předměty z fondu Lapidárium. O rok později ve spolupráci

Vernisáž výstavy Vánoční stromky v proměnách času, Vlastivědné muzeum v Olomouci, 24. 11. 2004. Zleva: I. M. Kubešová, J. Kunzfeldová, R. Fifková, V. Hrbáčková, M. Hošková. Foto: Pavel Rozsívál.

s kolegyní Jaroslavou Kunzfeldovou uspořádala výstavu *Olomouc historická*, konanou v nizozemském Veenendaalu, partnerském městě Olomouce. Irena M. Kubešová se jako první zabývala myšlenkou vytvořit v přízemních prostorách depozitární budovy VMO na Denisově ulici expozici Lapidária a vzájemně propojit sbírkové předměty tohoto fondu s fondy Archeologie a Všeobecná geologie. Jejím nápadem byl také název expozice *Příběh kamene*, která byla nakonec v poněkud pozměněné podobě, ale pod stejným názvem slavnostně otevřena dne 16. 5. 2013.

Velkou měrou se rovněž podílela na odborné a publikační činnosti muzea. V roce 2001 iniciovala novou modernější typografickou podobu odborného časopisu *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*. V letech 2002–2005 byla odpovědnou, odbornou a výkonnou redaktorkou tohoto časopisu. Podílela se rovněž na organizaci Dnů evropského kulturního dědictví, v jejichž rámci v letech 2000–2007 redigovala sborník o olomouckých památkách vydávaný statutárním městem Olomouc.

Vedle své náročné práce v muzeu a starosti o rodinu jí nebyl lhostejný ani zájem veřejný. Angažovala se v několika volbách jako kandidátka do městského zastupitelstva, působila také jako radní města Olomouce v letech 1998–2002. Mimo to byla členkou mnoha odborných komisí spolupracujících s městem Olomouc. Byla předsedkyní komise Rady města Olomouce pro architekturu a územní plánování, dále členkou komise Rady města Olomouce pro regeneraci městských památkových rezervací a památky i vedoucí ateliéru Města Olomouce.

V prosinci 2006 ze zdravotních důvodů ukončila v muzeu pracovní poměr a odstěhovala se z Olomouce do Hranic na Moravě. Tam ve školním roce 2008/2009 působila jako pedagožka na Střední průmyslové škole a středním odborném učilišti strojírenském

(dnešní Střední průmyslová škola Hranice). Po třetí mateřské dovolené učila od února 2010 na Základní škole v Hustopečích nad Bečvou, kde zároveň byla výchovnou poradkyní. V témže roce se neúspěšně zúčastnila i výběrového řízení na funkci ředitele VMO. V roce 2013 v Hustopečích ukončila pracovní poměr, opět ze zdravotních důvodů.

V Hranicích zažívala poslední roky štěstí v podobě narození třetího dítěte, ale zároveň překonávala strasti a peripetie, které s sebou život přináší. Irena M. Kubešová byla po pracovní stránce hodnocena jako člověk, který vykazuje stabilní a dobré výkony, pokud si vytkla určitý cíl, šla nekompromisně za jeho dosažením.

Obdivuhodné byly její vlastnosti jako přímočarost, odhodlanost, smysl pro pravdu a snaha pomáhat druhým.

Tento text byl sepsán úzkým okruhem přátel ze dvou pracovišť. Kromě profesního životopisu připojujeme ještě osobní vzpomínky na Irenu M. Kubešovou.

Mgr. Veronika Hrbáčková, bývalá kolegyně z Historického ústavu VMO

Při vzpomínce na Irenu mi přijde na mysl jedno zajímavé přirovnání lidí k žábám, jehož obrazové motto na pohlednici vytvořila designérka Jana Zamazalová: jde o vyobrazení žáby, která uvízla v zobáku čápa. Ta žába je už čápem téměř celá spolknutá, ale dlouhýma rukama stále pevně svírá čapí krk, aby za žádnou cenu nemohla být pozřena. Pohlednice je potom na zadní straně doplněna těmito slovy: „*O žábách. Jedny se nechají požírat, jedny smutně čumí, jedny žalují, jiné bojují. A těmto Pán Bůh nadělil dlouhé ruce. Díky za žáby s dlouhýma rukama!*“ Irena byla krásná žena, krásná především svýma „dlouhýma rukama“. Ať už byla v jakýchkoliv neblahých situacích, nikdy nad sebou nelámala hůl.

Mgr. Veronika Sovková, bývalá kolegyně z Historického ústavu VMO

Irena byla člověkem s neuvěřitelným mixem vlastností. Byla mou první přímou nadřízenou. V lidech vzbuzovala přirozenou autoritu a respekt, ale nikoli strach, a já si pamatuji, že mě tyto její vlastnosti skutečně okouzly. Pracovní jednání s ní byla vždy konstruktivní, věcná a přitom se odehrávala v příjemné atmosféře. Myslím, že tato schopnost je dána jen málokomu a Irena mezi tyto „vyvolené, kterým bylo dáno“, patřila. Později, troufám si říct, nás pojily i vazby přátelské. Irena byla člověkem velmi empatickým, ohleduplným, neváhala pomoci těm, kteří pomoc potřebovali a přitom se sama potýkala s osobními a později i zdravotními problémy. Její „člověčenství“ bylo obdivuhodné!

RNDr. Rostislav Morávek, bývalý kolega z Přírodovědného ústavu VMO

Irena byla jedním z příkladů mimořádně talentovaného a schopného člověka, který z různých důvodů nemohl, respektive nedokázal realizovat a naplnit veškerý svůj skrytý potenciál. Mně se v tuto chvíli nejvíce vybavuje situace, kdy se vlastně život Ireny, jak profesně, tak především v osobní rovině, lámal. Byl to den, kdy jsme ji, ač velmi neradi, protože jsme v tom pro ni neviděli nic pozitivního, pomáhali stěhovat a nakládat její vybavení z nájemního bytu. Byli jsme z toho tak nějak „vedle“, jak se unáhleně rozhodla odejít z Olomouce do Hranic na Moravě. Ještě když jsme nosili ze schodů dolů lednici, nábytek, bedny, tak jsme se jí to snažili rozmlouvat, že se tam jede „zakopat“. Ale Irena už nás ani neposlouchala, protože její „srdce zavelelo“, a v takových případech u ní už žádné rozumné argumenty nezabíraly. Právě v tom mi připomínala Johanku z Arku, s níž se také často sama srovnávala. Byla typem člověka, který musí jít za svým osudem, i když dopředu ví, že ho tato cesta může stát víc, než sám unese.

Mgr. Jaroslava Kunzfeldová, bývalá kolegyně z Historického ústavu VMO

Irena se mnou sdílela společnou kancelář ve fotoarchivu VMO. Poměrně rychle jsme se spřátelily, neboť byla empatická, srdečná a otevřená. Jako vedoucí jí záleželo na podřízených pracovnících, v nichž viděla především kolegy. Díky svému organizačnímu talentu, ale zejména šíří svých vědomostí si dokázala sjednat přirozenou autoritu a respekt. Sledovala pozorně naši práci, znala její hodnotu a uměla ji po všech stránkách ocenit. Její slibný profesní vývoj narušily zejména dlouhodobé zdravotní problémy. Následně opustila Olomouc a rozhodla se z Vlastivědného muzea odejít. Většina nejbližších spolupracovníků vnímala její odchod jako velkou ztrátu a situace v následujících několika letech to jen potvrdila. Zůstalo přátelství s občasnými setkáními na Irenině chalupě v Těšíkově nebo v novém bydlišti v Hranicích, kde se rozhodla vytvořit nový domov. Její smrt v říjnu 2013 byla nečekaná a tragická, ale vzpomínky, které si uchovávám, nevymizí.

Mgr. Radim Himmler, bývalý kolega z Historického ústavu VMO

Onoho podzimního dne roku 2013, kdy jsem se dozvěděl o Irenině nečekané smrti, jsem se upřeně zahleděl z oken své pracovny směrem na přerovské Horní náměstí, smutně vzpomínal a nechtěl uvěřit, že se s tou silnou a vřelou osobou už nikdy nesetkám. Na cestě k muzejnictví mě ovlivnila nejvíc, už vlastně tím, že mě do olomouckého muzea přivedla. Kdyby tehdy nedávnému absolventovi nedala šanci nastoupit jako správce depozitáře, možná bych dnes dělal něco úplně jiného. Vybavuji si přátelskou atmosféru její kanceláře v „Domečku“ vedle hlavní muzejní budovy, kam kolegové rádi chodili na pracovní schůzky a porady, kde se čas od času odehrávaly popracovní oslavy a kde se mnoho spřízněných duší zvenčí rádo zastavovalo vedle bádání ve fotoarchivu i k obyčejnému popovídání. Jako vedoucí jsem si Ireny velmi vážil pro její povzbuzující a integrující styl vedení, který dokázal v pracovnících rozvíjet samostatnost a iniciativu. Irena byla jistě nesmlouvavou bojovnicí za svou věc, třeba na politickém kolbišti nebo při ochraně svých dětí. Ale když bylo potřeba, dokázala se obětavě brát i za spravedlivá práva svých podřízených. S Irenou jsme se setkávali i po jejím odchodu z muzea, při občasných návštěvách v Hranicích v ulici Hřbitovní – zarmucující příznačnost tohoto pojmenování k nám dolehla až později. Vybavuji si Irenu při zpracovávání stavebněhistorického průzkumu historizujícího hrádku Kunzov, kam mě ochotně přizvala a umožnila mi tak bezděky pozorovat způsob její terénní památkářské práce. Stavovala se za mnou při svých cestách do Přerova k lékařům či na soudy. Naposled jsme se viděli jen několik týdnů před jejím odchodem, když s malým Ondrou přijeli na kovářský Hefaiston. Kromě stále živých vzpomínek mám od ní na pracovním stole pomalované obložky pro štěstí, kterého se bohužel dostávalo více těm druhým. Smuteční hosté katolické kaple olomouckého hřbitova si při kněžových slovech rozloučení s Irenou mohli všimnout berušky, která vzlétla nad jejich hlavy, vznesla se a zmizela v šerosvitu pod klenbou. Byl to symbol ulehčení a naděje, že ač vysoko nad námi, zůstává dál s námi.

Bibliografie a ediční činnost

- Peřinová, I.: Průzkum fasád farního kostela sv. Štěpána v bývalé premonstrátské kanonii Hradisko v Olomouci. *Památkový ústav v Olomouci 1993. Výroční zpráva*, 1994, s. 45–47.
- Peřinová, I.: Pöttingeum v Olomouci. Jeho architektura a výzdoba. *Památkový ústav v Olomouci 1993. Výroční zpráva*, 1994, s. 119–123.
- Peřinová, I.: Ikonografický program nástěnných maleb v kapli na olomoucké radnici. *Památkový ústav v Olomouci 1994. Výroční zpráva*, 1995, s. 88–98.

- Peřinová, I. – Richterová, H.: Dějiny a stavební historie měšťanského domu na Dolním náměstí č. p. 7 v Olomouci. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1994, 1995, s. 231–245.
- Peřinová, I. – Kubeřa, P.: Ohrožené stavby. Měšťanská střelnice v Olomouci. *Architekt*, roč. 41, 1995, č. 7, s. 2.
- Kařpárková, S. – Peřinová, I. – Richterová, H. – Vitek, T.: Výsledky dílčích stavebně historických průzkumů v areálu hradiského kláštera. In: *Tematický sborník příspěvků zaměřených k problematice premonstrátského kláštera Hradiska a barokní kultury na Moravě*. Olomouc 1995, s. 133–144.
- Peřinová, I. – Richterová, H.: K průzkumu děkanského chrámu Nanebevzetí P. Marie ve Štitech. *Památkový ústav v Olomouci* 1995. *Výroční zpráva*, 1996, s. 101–110.
- Peřinová, I.: Příspěvek k dějinám olomoucké radnice. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 48, 1996, č. 1, s. 14–26.
- Peřinová, I. – Richterová, H.: Dějiny bývalé městské solnice v Olomouci. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1995, 1996, s. 101–104.
- Kubeřová-Peřinová, I.: Pöttingeum, jeho architektura a výzdoba. In: Mžýková, M. (ed.): *Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu - novogotice*. Sychrov 1997, s. 148–155.
- Kubeřová-Peřinová, I. – Richterová, H.: Stavebně historický průzkum věže městského opevnění v Zámečnické ulici v Olomouci. *Památkový ústav v Olomouci* 1996. *Výroční zpráva*, 1997, s. 85–89.
- Kubeřová-Peřinová, I. – Richterová, H.: Bývalá kanovnícká rezidence č. p. 505 v Křížkovského ulici 6 v Olomouci. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1996, 1997, s. 171–186.
- Bombera, J. – Elbelová, G. – Kařpárková, S. – Krejčová, J. – Peřinová-Kubeřová, I. – Richterová, H.: *Poutní místo Stará Voda*. Olomouc 1997.
- Kubeřová, I. – Richterová, H.: Vybrané památky pozdní gotiky a rané renesance v okresech Olomouc, Přerov, Šumperk a Jeseník. První etapa Projektu výzkumu a vývoje č. 97. *Památkový ústav v Olomouci* 1997. *Výroční zpráva*, 1998, s. 99.
- Kubeřová, I.: Tvrz a hrad v Potštátě. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 2000, s. 207–222.
- Kubeřová, I. M.: Pozdně gotická dómská vikářská sakristie a takzvaná knihovna. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2000, č. 280, s. 27–38.
- Kubeřová, I. – Vrtalová, J. (eds.): *Olomoucká muzea, archivy a knihovny. Sborník vydaný k Mezinárodnímu dni muzeí, 18. 5. 2000*. Olomouc 2000.
- Kubeřová, I. – Vrtalová, J. (eds.): *Památky známé neznámé. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 8–9. 9. 2000. Olomouc 2000.
- Kubeřová, I. M.: K historii přerovského městského hřbitova na Šířavě. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 2001, s. 71–85.
- Kubeřová, I. – Vrtalová, J. (eds.): *Významné olomoucké památky. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 6. – 8. 9. 2001. Olomouc 2001.
- Kubeřová, I.: Olomoucká radnice. In: Kubeřová, I. – Vrtalová, J. (eds.): *Významné olomoucké památky. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 6. – 8. 9. 2001. Olomouc 2001, s. 36–54.
- Kubeřová, I. M. – Jemelková, S.: *Kamenné stopy barokní Olomouce* (katalog výstavy). Olomouc 2001.
- Kubeřová, I. M. – Marková, J. – Okleřtková, K.: *Průvodce historickou Olomoucí: architektonické slohy, poznávací trasy městem, mapky*. Olomouc 2002.
- Kubeřová, I. M. – Kunzfeldová, J.: *Historisch Olomouc. Olomouc historická* (katalog výstavy). Olomouc 2002.
- Kubeřová, I. M. – Vrtalová, J. (eds.): *Významné olomoucké památky II. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 13. – 14. 9. 2002. Olomouc 2002.
- Kubeřová, I. M.: Středověké opevnění Olomouce. In: Kubeřová, I. M. – Vrtalová, J. (eds.): *Významné olomoucké památky II. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 13. – 14. 9. 2002. Olomouc 2002, s. 20–35.
- Kubeřová, I. – Richterová, H.: Měšťanský dům. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, Sv. 3, Olomoucko*. Olomouc 2002, s. 172.
- Kubeřová, I. – Richterová, H.: Radnice. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, Sv. 3, Olomoucko*. Olomouc 2002, s. 194–196.

- Kubešová, I. – Richterová, H.: Městské hradby. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, Sv. 3, Olomoucko*. Olomouc 2002, s. 193–194.
- Kubešová, I. M.: Budova někdejší Občanské záložny na Dolním náměstí v Olomouci. *Střední Morava*, roč. 9, 2003, č. 16, s. 72–83.
- Kubešová, I. M. (ed.): *Olomoucké domy a paláce. Houses and Palaces of Olomouc. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 11.–13. 9. 2003. Olomouc 2003.
- Kubešová, I. M.: Stavební historie bývalé kanovnické rezidence Křížkovského 6 v Olomouci. In: Kubešová, I. M. (ed.): *Olomoucké domy a paláce. Houses and Palaces of Olomouc. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 11.–13. 9. 2003. Olomouc 2003, s. 45–54.
- Kubešová-Peřinová, I.: The Architecture of the Town Hall Chapel of St. Jerome in Olomouc. (Architektura radniční kaple sv. Jeronýma v Olomouci). In: Fajt, J. (ed.): *Court chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration. (Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba)*. Praha 2003, s. 201–213 a 436–442.
- Kubešová, I. M. (ed.): *Olomoucká pevnost. Olomouc Fortress. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 16. – 18. 9. 2004. Olomouc 2004.
- Kubešová, I. M.: Inter arma silent musae - k historii koleje piaristů ve Staré Vodě. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2004, č. 288, s. 38–48.
- Kubešová, I. M.: Ke stavební historii hradu Úsova v období gotiky a rané renesance. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2005, č. 290, s. 28–42.
- Kubešová, I. M. (ed.): *Olomoucké kláštery. Olomouc Monasteries. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 10. – 11. 9. 2005. Olomouc 2005.
- Kubešová, I. M.: *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II. Olomouc Monasteries II. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 7.–9. 9. 2006. Olomouc 2006.
- Kubešová, I. M.: Nejvýznamnější náhrobky a autoři sochařských děl na přerovském hřbitově. *Střední Morava*, roč. 12, 2006, č. 22, s. 38–54.
- Kubešová, I. M. – Richterová, H.: Stavební historie domu „U sv. Josefa“ na olomouckém Předhradí. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 33. Olomouc 2007, s. 139–150.
- Kubešová, I. M. (ed.): *Památky, řemesla a lidová kultura. Memories, Crafts and Folk Culture. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc 6.–8. 9. 2007. Olomouc 2007.

Stavebněhistorické průzkumy

- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Klášterní Hradisko – kostel sv. Štěpána*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1993, ev. č. 2209.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Dolní nám.* č. 32. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1993, ev. č. 2210.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Křížkovského 6, č. p. 505. Dílčí SHP, 1. n. p. – zadní křídlo*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1993, ev. č. 2264.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Křížkovského 6. Předběžný SHP, zadní křídlo*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1993, ev. č. 2862.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Tr. 1. máje 12*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1993, ev. č. 2561.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I. – Vítek, T.: *Olomouc, Klášterní Hradisko, II., III. a IV. nádvoří, podpovrchový průzkum fasád*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2562.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, 8. května 16, č. p. 454*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2565.

- Kašpárková, S. – Kauerová, V. – Peřinová, I.: *Zábřeh na Moravě, Masarykovo nám. 13*, č. p. 82. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2566.
- Kašpárková, S. – Kauerová, V. – Peřinová, I.: *Olomouc, Dolní nám. 7*, č. p. 194. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994–1996, ev. č. 2569.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Ztracená č. 36*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2570.
- Kašpárková, S. – Peřinová, I.: *Olomouc, Horní náměstí č. 25. Podpovrchový průzkum hlavního průčelí*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994–1998, ev. č. 2574.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Mahlerova 19*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2576.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Ostružnická ul. č. 17*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2578.
- Kašpárková, S. – Vítek, T. – Peřinová, I.: *Olomouc, Horní nám. č. 25, SHP průčelí*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2580.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Kapucínská 6. Podpovrchový průzkum hlavního průčelí*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1994, ev. č. 2582.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Sokolská 48. SHP části objektu*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1995, ev. č. 2858.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Křížkovského 6*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1995, ev. č. 2863 a 3158.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Štítý, děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Podpovrchový průzkum fasád*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1995, ev. č. 2866.
- Kašpárková, S. – Kauerová, V. – Kubešová, I.: *Olomouc, Mariánská ul. č. 14*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1995, ev. č. 2853.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Olomouc, Denisova č. 29*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1995, ev. č. 2867.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Peřinová, I.: *Stará Voda*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1996, ev. č. 3152.
- Kašpárková, S. – Kauerová, V. – Peřinová, I. – Gračka, V. – Otruba, Z. – Stahelová, M. – Jemelka, T. – Vítek, T.: *Olomouc, Ztracená ul. č. 4*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1996, ev. č. 3154.
- Kašpárková, S. – Peřinová, I.: *Olomouc, Křížkovského 6. Dodatek k SHP*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1996, ev. č. 3159.
- Kašpárková, S. – Kauerová, V. – Kubešová, I.: *Litovel, Boskovicova č. 1*, č. p. 780. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1996, ev. č. 3161.
- Kubešová-Peřinová, I. M. – Kubeša, P.: *Sedlec u Mikulova. Bývalé sírné lázně*. 1996–1998.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Kubešová, I.: *Úsov, hrad a zámek. SHP II. Etapa*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1997, ev. č. 3162.
- Richterová, H. – Peřinová-Kubešová, I.: *Olomouc. Hradby města. Vybrané památky pozdní gotiky a renesance*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1998, ev. č. 4434/3.
- Kašpárková, S. – Richterová, H. – Kubešová, I.: *Olomouc. Katedrála sv. Václava*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1999–2001, ev. č. 6108.
- Kubešová, I. – Marková, J. – Orálková, I.: *Lipník nad Bečvou. Perštyňská č. p. 640, 641*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 1999–2001, ev. č. 9224.
- Peřinová, I.: *Umělecko-historický průzkum náhrobků na městském hřbitově v Přerově*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 2000, ev. č. 7923.
- Kubešová, I. M. – Marková, J. – Kroupová, J.: *Bývalá fara v Bulharech*, č. p. 93. 2009.
- Kubešová, I. M. – Marková, J.: *Sokolovna Hranice, Tyršova č. p. 880*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 2009, ev. č. 9214.
- Kubešová, I. M.: *Hrad Kunzov. Radíkov u Hranic č. p. 51*. NPÚ, ÚOP v Olomouci 2010, ev. č. 9347.
- Marková, J. – Hodeček, D. – Kubešová, I. M.: *Zámek Pouzdřany*, č. p. 57. 2013.

Víc než orloj. Díla Karla Svolinského ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci

Andrea Jakubcová

Na sklonku roku 2018 získalo Vlastivědné muzeum v Olomouci ze soukromé sbírky z německého Baden-Badenu 25 děl známého českého malíře a ilustrátora Karla Svolinského (1896–1986). Díla vznikající původně na našem území se v průběhu několika desítek let přesouvala do Německa z jasného důvodu. Karel Svolinský měl v Německu svého blízkého přítele, který ho podporoval (např. mu financoval některé jeho zahraniční cesty), příteli za to Svolinský vozil darem některá svá díla. Tato díla po jeho smrti zdědila matka dárce a následně se dostaly do rukou nyní již bývalého majitele. Ten poté, co opustil velký a prostorný byt a přestěhoval se do skromnějších bytových prostor v Baden-Badenu, usoudil, že by bylo pro díla nevhodnější věnovat je instituci v České republice, nejlépe přímo v rodišti Karla Svolinského. Obrátil se na České centrum v Mnichově, které kontaktovalo Vlastivědné muzeum v Olomouci s nabídkou soukromých dárců z lázeňského města poblíž francouzských hranic. Následovalo jednání přímo s dárce, jehož výsledkem byla adventní cesta do Baden-Badenu pro soubor děl zmíněného umělce. Díky velkorysosti německého mecenáše a jeho ženy do muzea připutovaly nejen kresby, malby, grafiky, ale i práce užitého umění.

Tento dar Vlastivědné muzeum ve svých prostorách prezentovalo v rámci výstavy „Víc než orloj“, která se konala 24. 5. – 28. 7. 2019. Autoři výstavy (Jiří Černý a Andrea Jakubcová) si dali za úkol nejenom představit zmíněný dar, ale i další díla Karla Svolinského ze sbírek muzea. Snažili se přitom ukázat, že umělec nebyl jen tvůrcem nové, tolik diskutované podoby olomouckého orloje, ale že bravurně zvládal techniku kresby a grafiky a že byl úspěšný i v oblasti knižní kultury – výstava proto představila i řadu bibliofilii a knižních ilustrací se zaměřením na širší olomouckou provenienci. Cílem výstavy nebylo chronologicky představit dílo Karla Svolinského, ale ukázat nepřeberné množství námětů, technik a oblastí, kterým se autor ve svém dlouhém životě věnoval. To se podařilo především díky tomuto

Karel Svolinský, Mladé děvče s květinami, nedatováno, papír, litografie, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Karel Svoboda, Ženský portrét, nedatováno, papír, litografie, Vlastivědné muzeum v Olomouci.
Foto: Pavel Rozsíval.

velkorysému daru, který podstatně rozšířil počet předmětů zmíněného autora ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci.

Karel Svoboda během svého dlouhého života vytvořil nespočet děl, se kterými se nevyhnutelně setkávalo několik generací. Narozen na Svatém Kopečku u Olomouce 14. ledna 1896 v tzv. boudkách (kramářské obchůdky s dílnami), těsně sousedících s poutním kostelem Navštívení Panny Marie, od útlého dětství přicházel do kontaktu s rozličným uměním, ať už s amatérskými malbami svých příbuzných, tak i s uměním „vyšším“ – rád vzpomínal, jak během mší obdivoval výzdobu kostela.¹ Po dokončení měšťanské školy ve Velké Bystřici nastoupil v roce 1910 do učení k pražskému řezbáři Jiljímu V. Zikovi, po jeho smrti do učení u řezbáře Františka Lišky. Po první světové válce byl přijat na Uměleckoprůmyslovou školu do řezbářského ateliéru Štěpána Zálešáka, v roce 1921 přešel do sochařské-

ho ateliéru Bohumila Kafky, o rok později přestoupil do ateliéru speciální grafiky Františka Kysely, kde již setrval.² Kysela ho prostřednictvím historika umění a výtvarného kritika K. B. Mádla doporučil Ottovu nakladatelství, pro kterého přechodně pracoval jako výtvarný poradce.³ Tato zkušenost byla pro jeho tvorbu a jeho věhlas zásadní. Ještě za studií získal Velkou cenu na Mezinárodní výstavě dekorativních umění v Paříži za úpravu a ilustrace knihy Karla Hynka Máchy *Máj*.⁴ Na konci dvacátých let se poprvé setkal se zakázkami monumentálního charakteru, a to v podobě vitráže pro kapli Božího hrobu v pražské katedrále sv. Víta (za návrhy později získal cenu Gran Premio na Trienále v Benátkách), ve čtyřicátých letech navrhoval mozaiky pro ostění jižního portálu tohoto chrámu. Po skončení druhé světové války se ujal zakázky na vytvoření nové podoby olomouckého orloje, prvotní návrhy se bohužel velmi lišily od konečné podoby, jakou známe dnes.⁵ Na orloji spolupracoval se svojí manželkou Marií, která vytvářela dřevěné polychromované figury.⁶

K. Svoboda hodně cestoval po Evropě, kde studoval umění starých mistrů a sám vytvářel řadu skic. Zkušenosti nabyté na cestách se promítaly do jeho tvorby, jak je patrné i na výstavě. Z prací drobnějšího charakteru lze uvést řadu grafik, kreseb a akvarelů (z nichž nejstarší datovaný byl na výstavě z roku 1937). Knižní tvorbu prezentovaly mimo jiné ilustrace výboru lidové poezie, široké veřejnosti dodnes známého coby soubor knih s názvem *Český rok* autorů Karla Plicky a Františka Volfa (první díl vyšel za války, poslední až v roce 1960). Jinou oblast jeho tvorby představovala scénografie a návrhy kostýmů, zejména pro několik oper Bedřicha Smetany a Bohuslava Martinů (s divadelním světem jsou spjaté vystavené dřevoryty s *Ofélií* a *Hamletem* a dvě verze akvarelu *Faust s Mefistem*). Nutno také poukázat na Svobodinovu tvorbu z oblasti užitého umění – jeden z realizovaných návrhů na ubrus a prostírání byl také na výstavě představen. Vystavená dřevorezba *Satyr* (také součást daru) odkazuje na jeho školení v řezbářském ateliéru. Jinou oblast představovaly

návrhy poštovních známek, za které získal řadu cen. Méně se už ví, že po druhé světové válce spolupracoval s Českou národní bankou při tvorbě nových státních platidel. Bohužel nakonec byla do oběhu poslána jen jeho dvacetikoruna (i tu výstava ukázala, spolu s poštovními známkami). Sedmdesátá léta přinesla autorovi hlubokou krizi. Okupace, upálení Jana Palacha, následné propuštění z Vysoké školy uměleckoprůmyslové, to vše ovlivnilo Svolinského tvorbu. Do této doby zřejmě spadá na výstavě prezentovaná grafika *Portrét starého muže*. V roce 1977 připojil svůj podpis k tzv. Antichartě, patrně ve snaze opět konsolidovat své umělecké a společenské postavení. Na sklonku života ztrácel už jistotu kresebného podání a častěji se věnoval malbě. Tuto životní fázi prezentovala éterická ženská postava Eva, která návštěvníky výstavy vítala (nebo se s nimi loučila) při vstupu. V osmdesátých letech byla Svolinskému uspořádána retrospektivní výstava v Jízdárně Pražského hradu v Praze a v roce 1986 výstava v Olomouci v Oblastní galerii výtvarného umění s názvem *Celoživotní dílo*, ve stejném roce 15. září umírá.

Naše výstava nabídla něco zajímavého i pro dětské návštěvníky. Mohli vybarvit fixami velkoformátovou Svolinského kresbu s pohádkovým námětem a měli také možnost si poskládat svoji vlastní mozaiku ze skleněných kamenů.

Výstava Vlastivědného muzea v Olomouci se svou komplexní formou snažila ukázat, že Karel Svolinský, byť nepatřil k umělecké avantgardě, stále dokáže svým kultivovaným a zajímavým výtvarným projevem zaujmout i dnešního diváka.

Poznámky

- ¹ Svolinský, K.: *Útržky mých vzpomínek*. Prostějov 1970, s. 15.
- ² Musil, R. – Burget, E. (eds.): *Karel Svolinský /1896–1986/*. Praha 2001, s. 13–15.
- ³ Spurný, J.: *Karel Svolinský*. Praha 1962, s. 15.
- ⁴ Glivický, J.: *Karel Svolinský. Malá a užitková grafika*. Brno 1976, nestr.
- ⁵ Návrhy konečné podoby ve velikosti 1 : 1 kreslené uhlím na balicím papíru se nachází ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci.
- ⁶ Sádrové odlitky figur z orloje Marie Svolinské se nachází ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci.

Karel Svolinský, *Krajina s rybníkem*, nedatováno, papír, perokresba, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

Pozdravy ze starých časů. Výstava olomouckých pohlednic z přelomu 19. a 20. století

Hana Jakůbková

Prezentace a propagace kulturního dědictví patří spolu s péčí o sbírkové fondy k prioritám muzeí a galerií. Více než tři sta sbírkových předmětů podsbírký Fotografie a pohlednice Vlastivědného muzea v Olomouci bylo návštěvníkům představeno v prosinci 2014 na výstavě *Srdečný pozdrav z Olomouce*. V souvislosti s uspořádáním výstavy vznikla myšlenka prezentovat bohatou sbírku pohlednic i formou publikace, která by oslovila nejen odbornou, ale zejména laickou veřejnost. Na rok 2019 bylo připraveno vydání katalogu pohlednic města Olomouce a současně byla realizována filokartistická výstava. Publikace i výstava se zaměřily na pohlednice s tzv. dlouhou adresou, tedy nejstarší exempláře vydané do roku 1905, na nichž adresa příjemce obligatorně zabírala celou zadní stranu, zatímco pro vlastní sdělení pisatele byl vyhrazen větší či menší prostor na přední straně s obrázkem.

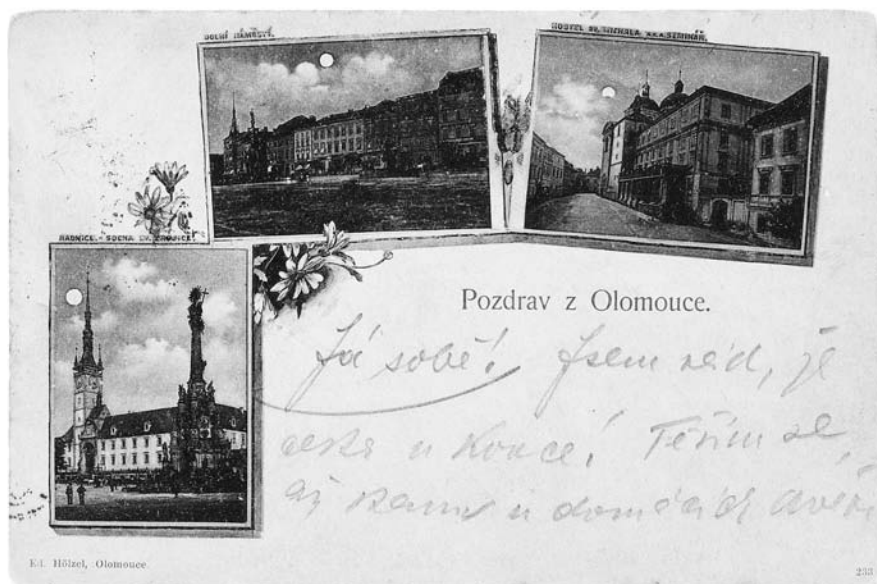
Koncepce výstavy *Pozdravy ze starých časů* konané v Mánesově galerii od 21. června do 13. října 2019 vycházela ze dvou základních linií. V prvé řadě to byla snaha přiblížit návštěvníkům ranou etapu vývoje pohlednic, především pak dobu sklonku 19. století a počátku 20. století, kdy se v souvislosti s pohlednicemi hovoří o jejich „zlatém věku“. Pohlednice tehdy tvořily nepostradatelnou součást každodenního života, staly se masovým komunikačním prostředkem a díky své vizuální atraktivitě a rozmanitosti i žádaným sběratelským artiklem. Statistika uvádějí, že v roce 1901 prošlo světem 2,3 miliardy pozdravných lístků, o čtyři roky později se jejich počet vyšplhal dokonce na 7 miliard.¹ Vznikaly specializované časopisy a příručky určené sběratelům pohledových lístků, dobový tisk běžně referoval o neuvěřitelných filokartistických rekordech. Pohlednice se staly námětem vtípů i mravoučných povídek. Tehdejší pohlednicovou „horečku“ trefně glosuje fejeton uveřejněný v Lidových novinách v září roku 1899: „... Kdo má oči k vidění, potvrdí mi, že se teď celý svět točí kolem obrázkové dopisnice. Listonošové jich nosí plné ruce, a kdo nedostane denně aspoň deset obrázkových dopisnic, je pravý zpátečník, nejnešťastnější tvor pod sluncem, tvor zavržený a zapomenutý. Která víska nemá vlastní obrázkové dopisnice, sama se vylučuje ze vzdělaného světa. A kdo nepořádá si sbírku dopisnic, dokazuje tím pouze, že nemá smyslu pro umění, vědu, vzdělání, pokrok...“²

Vášeň sbírání pohledových lístků zasáhla všechny vrstvy společnosti. Významnou úlohu sehrály příznivé ceny pohlednicového zboží a tím jeho dostupnost pro méně majetné obyvatelstvo. Ovšem i příslušníci nejvyšších společenských kruhů, jakými byli například následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand d'Este či britská královna Viktorie, se nechali zlákat pestrostí obrázkových kartiček, jež v sobě nesly potenciál hravosti, zábavy a rozptýlení. Fenomén sběratelství byl na výstavě *Pozdravy ze starých časů* připomenut mimo jiné kuriózním exponátem – pohlednicí, kterou odesílatel (František Zrnka z Prahy) zaslal v roce 1898 sám sobě.³

Vzrůstající obliba pohlednic byla pobídkou pro jejich vydavatele v hledání nových nápadů a inovací, jak pohlednice ještě více zatraktivnit a nalákat potencionální kupce.

Humoristické listy, 21. 8. 1903.

Pohlednice noční Olomouce z roku 1898, kterou pisatel zaslal sám sobě (viz pozn. 3).

Přibývalo námětů, žertovných a dekorativních prvků. Objevily se pohlednice s plastickými reliéfy, pohyblivými částmi a skládankami, s vlepenými tkaninami, peřím, korálky, třpytkami či skleněnou drtí, pohlednice dvojdílné, trojdílné, obřích formátů či atypických tvarů, pohlednice se svrchní kovovou vrstvou či vyrobené ze dřeva, a dokonce i pohlednice uzpůsobené pro přehrávání na hracích strojích nebo gramofonu. I takovéto nevšední artefakty byly na výstavě v Mánesově galerii Vlastivědného muzea v Olomouci k vidění. Řadu z nich zapůjčilo ze svého rozsáhlého fondu Východočeské muzeum v Pardubicích, a to včetně několika sbírkových předmětů (zejména bohatě zdobených rozkládacích přání) reprezentujících ranou fázi vývoje pohlednic. Mimořádným exponátem odkazujícím k období kulminující popularity pohledových lístků byl pak jazýčkový hrací automat Orion Kolibri s hudebními pohlednicemi, které se na něm přehrávaly, zapůjčený ze sbírek pražského Národního technického muzea.⁴

Druhá linie výstavy *Pozdravy ze starých časů* se zaměřila na regionální aspekt. V pěti pultových vitrínách byly představeny ukázky produkce vybraných vydavatelů pohlednic působících v Olomouci ve sledovaném období tzv. dlouhých adres. Masové rozšíření pohledových lístků ve městě můžeme pozorovat zejména od roku 1898, kdy zároveň vzrostla také vydavatelská iniciativa místních obchodníků. Zatímco ještě v roce 1897 byla většina pohlednic Olomouce vydána zahraničními, zejména německými firmami, na pohlednicích s poštovním razítkem 1898 již velmi často nalezneme jména domácích olomouckých nakladatelů. Mezi nimi se objevovali především majitelé papírnictví či knihkupci, ale i další podnikatelé, kteří ve své obchodní činnosti naplno využili obrovské popularity nového komunikačního média. Každé z deseti prezentovaných firem (Max Spausta, Jacob Werner, Ludevít Raimund Pazdírek, Salomon Grätzer, Kudla & Dür, Abraham Baumgarten, Carlo Tomasi, Laurenz Kullil, Eduard Hölzel, Romuald Promberger) byl ve výstavním sále věnován samostatný poster s osobním medailonem majitele a doprovodným obrazovým materiálem. Cílem této části výstavy bylo pokusit se postihnout charakteristické rysy pohlednicové produkce v Olomouci i osobité elementy, kterými se jednotliví vydavatelé z obecných trendů vymykali, případně směr, jakým byla jejich vydavatelská činnost orientována. Je však třeba podotknout, že se v této oblasti můžeme opírat pouze o dílčí postřehy, pozorování a komparaci. Dokladů, jež by nám více přiblížily okolnosti vzniku pohlednic, záměry, motivace a profesní postoje jejich nakladatelů, strategie firem a celý proces výroby a distribuce pohlednic v období jejich zlaté éry, je bohužel obecně velmi málo.

Několik nových poznatků ve sféře regionálního filokartistického bádání přináší publikace s názvem *Srdečný pozdrav z Olomouce. Historické pohlednice města z let 1894–1905*,⁵ jež byla představena a slavnostně pokřtěna 20. června 2019 při zahájení výstavy *Pozdravy ze starých časů*. Jedná se o katalog 125 nejstarších pohlednic ze sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci opatřených doprovodnými komentáři. V úvodu knihy je pozornost věnována problematice, která je zároveň tematickým těžištěm výstavy, tedy místním vydavatelským firmám v období zlaté éry pohlednic. Hlavní katalogová část publikace, rozdělená do osmi okruhů, je koncipována jako procházka náměstími a uličkami staré Olomouce za jejími pamětihodnostmi a dnes již často zmizelými zákoutími. Reprodukce pohlednic byly doplněny dobovými fotografiemi dokumentujícími všední život a tvář hanácké metropole na přelomu 19. a 20. století.

Výstava *Pozdravy ze starých časů*, stejně jako výše zmíněná publikace, cílila především na obyvatele Olomouce a milovníky její historie. Ale nejenom pro ně byl v Mánesově galerii připraven interaktivní panel s kvízem. Zde měli návštěvníci možnost konfrontovat podobu

Obálka knihy *Srdečný pozdrav z Olomouce. Historické pohlednice města z let 1894–1905*.

současné Olomouce s historickými pohlednicemi a otestovat tak kromě znalostí i svoji všímavost a postřeh. Pro zájemce z řad nižších věkových kategorií byl k výstavě ve spolupráci s edukačním oddělením Vlastivědného muzea v Olomouci připraven výtvarný workshop.

Poznámky

- ¹ Karpaš, R.: *Pohlednice. Historie lístků, které zmenšily svět*. Liberec 2005, s. 31.
- ² Beseda. *Lidové noviny. Orgán strany lidové na Moravě*, roč. 7, č. 200, 3. 9. 1899, s. 1.
- ³ Jedná se o světlotiskovou pohlednici vydanou Ed. Hölzelem s textem odesílatele: „Já sobě! Jsem rád, že cesta u konce! Těším se, až stanu u domácích dveří.“ Vlastivědné muzeum v Olomouci, podsběrka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 470.
- ⁴ Za spolupráci děkuji kurátorce sbírky pohlednic Východočeského muzea v Pardubicích Mgr. Renátě Tetřevové a vedoucímu oddělení exaktních věd Národního technického muzea Ing. Antonínu Švejdrovi.
- ⁵ Jakůbková, H.: *Srdečný pozdrav z Olomouce. Historické pohlednice města z let 1894–1905*. Olomouc 2019, 111 s. Publikaci vydalo Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast Výstavní projekt k 100. výročí vzniku Československa

Karel Podolský

Ústředním tématem kulturního a společenského dění se v loňském roce v České republice stalo důstojné připomenutí 100. výročí vzniku samostatného československého státu. Vlastivědné muzeum v Olomouci k uctění tohoto výjimečného dějinného okamžiku připravilo dvě myšlenkově provázané výstavy, jejichž společným motivem bylo zdůraznění role, kterou v procesu prosazování ideje existence společného státu Čechů a Slováků sehráli příslušníci našich zahraničních legií. Muži, jejichž nevšední a v mnoha ohledech dramatické životní osudy se na dlouhá desetiletí nespravedlivě ocitly mezi těmi, jež měly upadnout v zapomnění. Zejména jim a jejich odkazu byl zmíněný výstavní projekt, zpřístupněný veřejnosti od 5. října 2018 do 13. ledna 2019 v prostorách Handkeho sálu a Mánesovy galerie, věnován.

Od Zborova k republice

V uplynulých sto letech prožili Češi a Slováci nespočet příběhů – běžných, se slavnostním nádechem i těch s tragickým vyústěním. Většinu z nich lze s odstupem času označit za jedinečné. Jeden takový „příběh“, který mohl pro některého z našich pradědů začít vojenskou přehlídkou na olomouckém Horním náměstí v srpnu roku 1914, se rozhodli představit návštěvníkům autoři první z obou výstav s názvem *Od Zborova k republice*. Příběh, který mohl, ale samozřejmě nemusel směřovat přes tvrdé boje v Haliči, ruské zajetí, následný vstup do československých legií na Rusi až k bitvám u Zborova a Bachmače, odkud vedla dlouhá a strastiplná cesta na východ, výstižně nazývaná Sibiřskou anabází. Pro mnohé skončila tato pouť až dlouho po vzniku samostatného Československa.

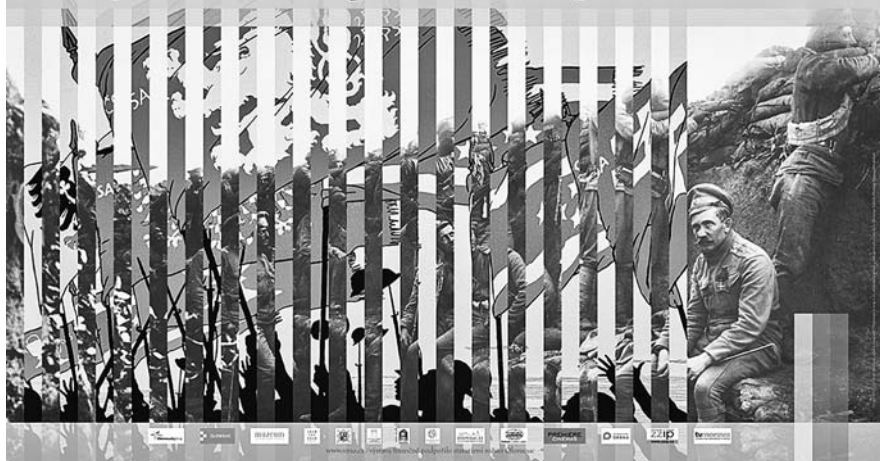
Mladou republiku a její podobu však bylo již od počátku třeba nejen budovat a duchovně utvářet, ale také bránit. Mimo jiné v bojích s Maďary na Slovensku či s Poláky ve sporu o Těšínsko. Právě zde se rodila nová československá armáda, čerpající v mnohém z legionářských bojů a tradic. Je proto přirozené, že i tyto historické momenty byly v jednotlivých prostorových vitrínách zachyceny a že celý pomyslný příběh byl v rámci výstavy završen až v roce 1938, velkolepými březnovými oslavami bitvy u Bachmače – symbolicky opět na olomouckém náměstí.

Jedním z cílů výstavy bylo přiblížit návštěvníkům působení dvou jednotek československých legií v Rusku po válce úzce spojených s Olomoucí – 6. střeleckého pluku „Hánáckého“, jehož příslušníci se výrazně zapsali mimo jiné do průběhu bitvy u Bachmače, a 2. jízdního pluku „Sibiřského“. Opomenuta ale pochopitelně nezůstala ani činnost československých legií ve Francii a Itálii.

Většina exponátů vystavených v Handkeho sálu pocházela ze sbírky původního Muzea národního osvobození, založeného v Olomouci samotnými legionáři ve 30. letech minulého století. Jeho existence však byla v krátké době hned dvakrát násilně přerušena,

Od Zborova k republice

Vojtěch Preissig – životem pro vlast

Plakát k výstavě *Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast*. Výtvarný návrh: Pavel Rozsíval.

nejprve německými okupanty za druhé světové války, a poté vlastními lidmi po nástupu komunistické strany k moci roku 1948. Vedle legionářských uniforem, součástí výstroje a výbroje legionářů a jejich osobních předmětů, které je na nelehké cestě provázely, byly na výstavě k vidění i exponáty, jež opustily muzejní depozitáře po dlouhých desetiletích či vůbec poprvé. Návštěvníci se mohli těšit například na slavný kulomet Maxim nebo unikátní model legionářského vagónu, tzv. „těplušky“, vyrobený po návratu do vlasti jedním z bývalých příslušníků 6. střeleckého pluku. Výrazným oživením výstavy byly kompletně vystrojené a vyzbrojené figuríny, dokumentující vývoj našich legií v Rusku v letech 1914 až 1920, z velké části zapůjčené soukromými sběrateli.

Nejen znalce numismatiky jistě potěšily kompletní kolekce rakouských bankovek kolovaných v rámci Rašínovy měnové reformy v březnu 1919, mincí a pamětních medailí z doby první Československé republiky či mimořádně cenná první emise československých platidel, tzv. státovek. K vidění byla rovněž ucelená sbírka vysokých vojenských vyznamenání a pamětních medailí jednotlivých legionářských pluků.

Hlubší, symbolický význam pak mělo vystavení posmrtných masek tří hlavních tvůrců a zakladatelů Československé republiky. Posmrtnou masku Milana Rastislava Štefánika, jež je od konce 60. let minulého století ve správě Vlastivědného muzea v Olomouci, doplnily na výstavě *Od Zborova k republice* rovněž masky československých prezidentů Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše, zapůjčené ze sbírek Národního muzea. Zřejmě poprvé tak byly veřejnosti prezentovány společně v rámci jedné výstavní akce.

Vojtěch Preissig – životem pro vlast

Druhá z výstav projektu byla věnována dílu a životnímu odkazu jednoho z našich nejvýsestrannějších výtvarných umělců první poloviny 20. století, Vojtěcha Preissiga. Širší veřejnosti je znám zejména jako tvůrce výrazově silných náborových plakátů určených pro československé legie, zvláště pak ve Francii, které byly v roce 1918 vydány ve velkém množství také v pohlednicovém formátu a byly takto šířeny v řadách francouzských a italských legionářů. Burcoval jimi veřejnost k boji za svobodu, kterému posléze, za nacistické okupace Československa, obětoval i svůj život.

Vojtěch Preissig (1873–1944) je výraznou osobností české grafické a malířské scény. Umělecká dráha rodáka ze Světců u Bíliny v Čechách vedla přes pražskou Uměleckoprůmyslovou školu a tvůrčí pobyty ve Vídni a Mnichově do Paříže, kde strávil pět plodných let ve společnosti velikánů umění. Z českých výtvarníků zde spolupracoval například s Alfonsem Muchou, blízko měl rovněž k Františku Kupkovi. Inspiraci hledal také doma, v rodném kraji, ale i na Moravě, na moravském Slovácku. Zajížděl rovněž na Hanou. Klíčovým obdobím z pohledu Preissiga jako grafika bylo jeho působení ve Spojených státech amerických od roku 1910 až do počátku 30. let.

Vynikající a mezi lidmi všech generací oblíbené byly jeho ilustrace a grafické úpravy knih, jako například Karafiátových *Broučků* nebo Defoova *Robinsona Crusoa*. Vytvořil také nové české typografické písmo – Preissigovu antikvu, dodnes mezinárodně uznávané a užívané. Preissigova tvorba je velice obsáhlá. Na výstavě mohli návštěvníci zhlédnout průřez dílem tohoto nyní znovu objeveného a v zahraničí vysoce ceněného umělce. Nechyběl prostor věnovaný i jeho životnímu všeobjímajícímu projektu „The House“. Většina vystavených exponátů byla zapůjčena ze soukromé sbírky Galerie Demerci, z níž byly představeny významné autorovy kresby, grafiky, ukázky ilustrací z knih, bibliofilie či ex libris. Vše mimořádně v jednom čase na jednom místě.

Pro návštěvníky byl současně péčí Vlastivědného muzea v Olomouci připraven stejnojmenný katalog, provázející zájemce nejen samotnou výstavou, ale i dílem a životními osudy Vojtěcha Preissiga.

Pohled do výstavního sálu na výstavu Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast. Foto: Pavel Rozsival.

Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času Ohlédnutí za výstavou ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

Josef Urban

Od 25. května do 26. srpna 2018 se uskutečnila v Handkeho sále Vlastivědného muzea v Olomouci výstava s názvem *Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času*, která byla výsledkem několikaletého etnologického výzkumu pod vedením Regionálního pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci.¹ Výstava vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR² a částečně se inspirovala výstavou Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici s názvem *Na krále, matičko, na krále! Výstava o jízdě králů na Slovácku*.

Muzejní výstavní projekt, který byl vnitřně členěn na čtyři části (oddíly), si kladl za cíl seznámit širokou veřejnost nejen s podstatou, funkcí a strukturou tohoto pozoruhodného a tajemného letničního obyčeje, ale i se současnou podobou jednotlivých jízd králů v hanáckých obcích a městech, kde se dodnes pravidelně konají. I proto byla při samotné přípravě a realizaci nezbytná úzká spolupráce a koordinace s odborníky na etnologii a jednotlivými organizátory a propagátory jízd králů na střední Moravě.³

V první části se návštěvník seznámil v obecné rovině s tímto královským obyčejem a jeho zasazením do časového (svatodušní svátky) a prostorového (národopisný region Haná) rámce. Byly zde představeny i další letniční zvyky a obyčeje, které se v minulosti na Hané v hojně míře vyskytovaly – ať už dívčí obchůzka královniček, chlapecké honění krále nebo tzv. střelba ku ptáku coby zábava a soutěž objevující se převážně v městském prostředí. Pro dokreslení celkového kontextu byly v tomto oddílu uvedeny informace o dalších jízdách králů mimo oblast Hané, především pak o královských jízdách na Slovácku.⁴

Druhá část výstavy se zaměřila mj. na legendy a pověsti, které jsou neodmyslitelně spojené s údajným vznikem této obyčejové tradice (pověst o králi Ječmínkovi, pověst o útěku krále Matyáše Korvína). Návštěvník se také seznámil s funkcí, smyslem a strukturou jízdy králů, ale i se vzájemnou rivalitou a souboji konkurenčních družin.⁵ Vysvětlen byl i skrytý význam jednotlivých atributů účastníků královské jízdy. Tento oddíl přinesl informace o rozsahu obyčeje na střední Moravě v 19. století, o důvodech jeho postupného zániku coby specifické součásti vesnického výročního lidového cyklu a následného obnovení na folkloristické bázi koncem 19. století (v souvislosti s přípravou a realizací Národopisné výstavy Československé v Praze v roce 1895) a v dalším období.

Třetí a nejrozsáhlejší část muzejní výstavy se věnovala současné podobě jízd králů na Hané. Návštěvník se tu podrobně seznámil s obnovou jízd ve 2. polovině 20. století, s jejich pozměněnou funkcí a smyslem v moderní společnosti, kdy se jízda králů stala neodmyslitelnou součástí hodových nebo národopisných slavností.

Tato část výstavy se prioritně věnovala popisu současné podoby jízd v dosud živých lokalitách (Bezměrov u Kroměříže, Doloplazy u Olomouce, Chropyně a Kojetín) a jejich vzájemnou odlišností. Vyvrcholením nejen tohoto oddílu, ale celé výstavy, bylo bezpochyby

Z výstavy Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času. Foto: Pavel Rozsívál (Vlastivědné muzeum v Olomouci).

Ze slavnostní vernisáže dne 24. května 2018. Foto: Pavel Rozsívál (Vlastivědné muzeum v Olomouci).

dioráma jízdy králů v Doloplazích (včetně koně v životní velikosti) s návštěvou krále v hanáckém dívčím lidovém oděvu před krojovanými obyvateli místního stavení.

Čtvrtý a poslední oddíl byl instalován v prostorách chodby před výstavním sálem. Na několika desítkách fotografií mohli muzejní návštěvníci a zájemci o lidovou kulturu zhlédnout současnou podobu jízdy králů na Hané a jejich průběh v roce 2016 v Bezměrově u Kroměříže, v Doloplazích u Olomouce, v Chropyni a v Kojetíně tak, jak jej zachytil objekt fotografů Vlastivědného muzea v Olomouci Pavla Rozsívala.

Výstava se kromě textových panelů a fotografií opírala také o trojrozměrné předměty pocházející z muzejních nebo soukromých sbírek. Návštěvník si tak mohl prohlédnout historické i autentické předměty, které se pojily s obvyklým v minulosti (např. dřevěná šavle, dřevěný koník při chlapecké jízdě králů, dobové ozdoby koní či „pantlák“ jako pokrývka hlavy krále), ale i současné nezbytné artefakty (sváteční kroj krále Ječmínka, ozdoby koní při jízdách v Kojetíně a Chropyni nebo hodové právo coby specifická součást jízdy králů v Bezměrově).

Nebylo zapomenuto ani na dětské návštěvníky, kteří si v tzv. výstavním koutku – mezi druhým a třetím oddílem výstavy – mohli sestavit tematické puzzle nebo vymalovat obrázek s motivem jízdy králů. Současně byl základním školám nabídnut zhruba hodinový edukační program a vypsána výtvarná soutěž s názvem *Namaluj si svého krále*.⁶ Ve výstavním sále byla také možnost zhlédnout krátký videozáznam z jízdy králů v Doloplazích v roce 2016.⁷

Výstava byla navržena tak, aby sloužila i jako pozvánka na živé jízdy králů probíhající na Hané v roce 2018, konkrétně 1. července v Doloplazích a 18. srpna v Kojetíně. Dále byla koncipována jako výstava putovní, která po skončení muzejní akce může být nabídnuta

Z předávání Cen České národopisné společnosti dne 29. června 2019 na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici. Foto: Tomáš Hájek.

k zapůjčení muzejním či veřejným institucím ke krátkodobé prezentaci a takto dále přispět k popularizaci tohoto jedinečného obyčeje.⁸

Výstavu zhlédlo – i přes velmi vysoké letní teploty – více než 2 500 návštěvníků. Koncem roku 2018 navíc vyšla publikace s názvem *Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času*, kterou vydal ve spolupráci s autorem výstavy Olomoucký kraj.⁹ Výstava měla také ohlas mezi českou odbornou veřejností a zvítězila v anketě České národopisné společnosti o nejvýznamnější počin v oboru za rok 2018 v kategorii *expozice, výstava*. Cena byla slavnostně předána 29. června 2019 v rámci 74. ročníku Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici.¹⁰

Výstavní projekt Vlastivědného muzea v Olomouci se snažil návštěvníkům a zájemcům o lidovou kulturu alespoň částečně představit tento tajuplný výroční lidový obyčej. Obyčej, který je předáván z generace na generaci, dlouhá léta patří mezi nejviditelnější a nejznámější projevy nehmotného kulturního dědictví střední Moravy, a má i v dnešní moderní době pro samotné aktéry, obyvatele lokalit a koneckonců i pro stovky návštěvníků svoje neopakovatelné a jedinečné kouzlo.

Poznámky

- ¹ Slavnostní vernisáž výstavy se uskutečnila 24. května 2019 v sále Václava III. Vlastivědného muzea v Olomouci. Úvodní slovo pronesl autor výstavy Mgr. Josef Urban a náměstek hejtmana Olomouckého kraje Mgr. Dalibor Horák. O taneční a hudební doprovod se postarali členové Hanáckého národopisného souboru Olešnica Doloplazy.
- ² Výstava byla finančně podpořena Ministerstvem kultury ČR z dotačního titulu na podporu tradicní lidové kultury pro rok 2018 na základě projektu s názvem *Výstava Jízda králů na Hané*, kterou zpracoval autor výstavy.
- ³ Zvláštní poděkování patří PhDr. Evě Kuminkové, Ph.D. (Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm) a MgA. Pavlu Rozsíválovi (Vlastivědné muzeum v Olomouci). Autor výstavy také děkuje za spolupráci Mgr. Miroslavu Bílkovi (Hanácký národopisný soubor Olešnica Doloplazy), doc. PhDr. Miroslavu Válkovi, Ph.D. (Ústav evropské etnologie FF MU v Brně) a Bc. Milanu Zahradníkovi (Městské kulturní středisko Kojetín). Poděkování však patří i dalším kolegyním a kolegům z Vlastivědného muzea v Olomouci, ze společnosti TRINITY a z jednotlivých muzeí a institucí, kteří se podíleli na přípravě a úspěšné realizaci výstavy.
- ⁴ Slovácké jízdy králů byly pro svou jedinečnost a starobylost v roce 2011 zapsány do Reprezentačního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO.
- ⁵ Údajně největší krvavý střet v českých zemích se udál na svatodušní pondělí roku 1819 na lověšických pláních u Přerova. Soubor čtyř královských skupin si vyžádal 8 mrtvých a 20 těžce raněných (5 z nich na následky zranění později zemřelo). Informace pocházejí z novinových článků z počátku 20. století a dodnes nejsou pramenně podloženy.
- ⁶ Výtvarná soutěž pro školy se uskutečnila pod patronací náměstka hejtmana Olomouckého kraje Mgr. Dalibora Horáka.
- ⁷ Jízda králů v Doloplazích byla zapsána začátkem roku 2018 do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje.
- ⁸ Putovní výstavu Vlastivědného muzea v Olomouci mohli zhlédnout i obyvatelé a návštěvníci města Kojetína. Výstava byla instalována pracovníky Městského kulturního střediska Kojetín od 13. května do 30. srpna 2019 v galerii Vzdělávacího a informačního centra Kojetín.
- ⁹ Urban, J.: *Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času*. Olomouc 2018, 64 s.
- ¹⁰ Cenu České národopisné společnosti převzal z rukou její předsedkyně Mgr. Jany Noskové, Ph.D. ředitel Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislav Holásek a autor výstavy Mgr. Josef Urban.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2018

Odborné monografie, studie a články:

- Černý, J.:** The Anabaptists of Nikolsburg and their German Apologetical Writings. In: Rychterová, P. (ed.): *Pursuing a New Order II: Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*. Turnhout 2018, s. 233–263.
- Černý, J.:** Publikační činnost reformátorů z držav pánů ze Salhausenu ve dvacátých letech 16. století. In: Boldan, K. – Hrdina, M. (edd.): *Knihtisk, zbožnost, konfese v zemích koruny české doby poděbradské a jagellonské*. Praha 2018, s. 149–165.
- Growka, K. – **Hradil, F.:** Medaile a obrazové prameny spojené s obranou města Olomouce v roce 1758. *Folia numismatica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*, 2018, č. 32/1, s. 3–18.
- Hlubek, L.:** Doba bronzová. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 47–50.
- Hlubek, L.:** Starší doba železná. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 51–52.
- Hlubek, L.:** Mladší doba železná. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 53–56.
- Hlubek, L.:** Doba římská. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 57–59.
- Hlubek, L.:** Doba stěhování národů. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 60–61.
- Hlubek, L.:** Raně středověké sídliště na katastru Hnojic, trať Moštánky. *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 45, s. 133–136.
- Hlubek, L.:** Torzo raně středověkého hrnce z Bohuňovic (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 46, s. 101–103.
- Podolský, K. – Jakůbková, H.:** *V Olomouci před 100 lety*. Olomouc 2018.
- Surma, R. – **Šrek, R.:** Restaurátorské nálezy ze zámku v Čechách pod Kosířem. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 129–140.
- Šrek, R.:** František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Životopisný náčrt. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 150–161.
- Šrek, R. – Vaňková, L.:** K osudům mobiliáře ze zámku v Čechách pod Kosířem ve 20. století. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 77–98.
- Šreková Doláková, M. – Valeš, T.:** K osudům obrazu Petra Brandla ze zámecké kaple v Čechách pod Kosířem. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 43–56.
- Urban, J.:** *Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času*. Olomouc 2018.
- Urban, J.:** Jízda králů v Doloplazích. Příspěvek k pozoruhodnému výročnímu obyčeji na Hané. In: Maloň, L. (ed.): *Haná a její lidová kultura: nové inspirační zdroje. Sborník z XIV. odborné konference o Hané pořádané dne 5. 10. 2017 v Muzeu Komenského v Přerově*. Prostějov – Přerov 2018, s. 118–137.

Populárně naučné práce:

Hrbáčková, V.: Moje divadlo patří všem! *Krok*, roč. 15, 2018, č. 3, s. 27–30.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Hanácké vánoční svátky. *Hanácké noviny*, 2018, č. 11, s. 19.

Sovková, V.: Hynek Polák, fotograf z teplákového města. *KROK*, roč. 15, 2018, č. 4, s. 51–54.

Informační články:

Hlubek, L.: Hlásnice (k. ú. Hlásnice u Šternberka, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 1, s. 114.

Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 1, s. 190–191.

Hlubek, L.: Olomouc (k. ú. Holice u Olomouce, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 1, s. 149–150.

Hlubek, L.: Žerotín (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 1, s. 141–142.

Hlubek, L.: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 2, s. 252–253.

Hlubek, L. – Hradil, F. – Přidal, T.: Náměšť na Hané (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 2, s. 258–259.

Jakůbková, H.: Leopold Pospíšil: Horribile visu. Léta bohatýrská. Burian a Tichák, s.r.o., Olomouc 2016, 99 s. *Střední Morava*, roč. 24, 2018, č. 45, s. 166–167.

Janusová, L.: Úvodní slovo. *Sborník z workshopu Problematika sanační konzervace-restaurování*, roč. 2, 2018, s. 4–6.

Janusová, L.: Využití CT v oblasti restaurátorství: analýza škapulířového amuletu. *Newsletter CT-lab VUT v Brně*, 2018, s. 3–4.

Urban, J.: Ohlédnutí za malým setkáním Hanáků v Čechách pod Kosířem v září 2017. In: *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 162–164.

Urban, J.: Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času. *KROK*, roč. 15, 2018, č. 2, s. 69.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovední řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:

- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY / MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY / KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejímž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie“ jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:

- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt;**
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávajte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- **poznámky umísťujete výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí;**
- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umísťujete číselný odkaz hned za toto slovo¹, vztahuje-li se k větnému celku, umísťujete číselný odkaz za interpunkční znaménko;²
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popise;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést celé jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

- ¹ Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
- ² Richter, V.: *Raněšředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

- ³ Fiala, J. – Mičák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁴ Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
- ⁵ Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

- ⁶ Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
- ⁷ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy)*. Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

- ⁸ Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
- ⁹ Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

- ¹⁰ LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltární. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

- ¹¹ Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

- ¹² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

- ¹³ Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.
- ¹⁴ Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.cesky-hudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

- ¹⁵ Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

- ¹⁶ Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž“.

- ¹⁷ Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž“, „táž“ atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Reprofoto: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2019, číslo 318

Redakční rada:

Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M. A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Beata Matysioková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
PhDr. Pavel Šlězár, Ph.D. (Národní památkový ústav v Olomouci)
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Jana Tkáčiková (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek)

Odpovědní redaktoři a adresa redakce:

Mgr. Robert Šrek, srek@vmo.cz, (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, maghroch@centrum.cz, (přírodní vědy)
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout

Michaela Baumgartnerová, Miloš Dvorský

Tisk / Print

STUDIO TRINITY, s. r. o., Řepčinská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.

Toto číslo vyšlo v listopadu 2019 nákladem 100 ks.

Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2019

www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

